ئەختەم ئۆمەر

قان رەڭ جىلغا

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئەختەم ئۆمەر

قان رەڭ جىلغا

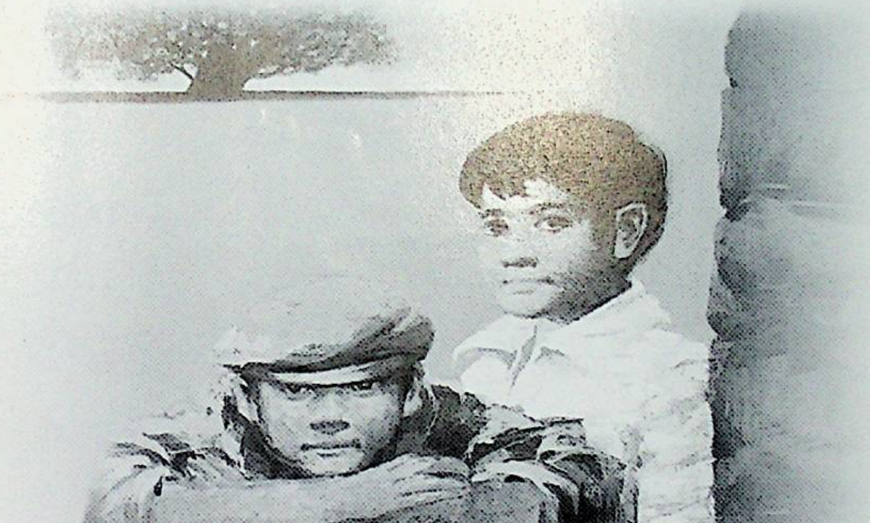

مىللەتلەر نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

血色山谷:维吾尔文/艾合塔木·吾马尔著.—北京:民族出版社,1997

ISBN 7—105—02877—7

Ⅰ.血… Ⅱ.艾… Ⅲ.短篇小说—作品集—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ..I247.7

中国版本图书馆 CIP 数据核字(97)第 15011 号

民族出版社出版发行

(北京市和平里北街 14 号　邮编 100013)

民族出版社微机照排　　北京市艺辉胶印厂印刷

各地新华书店经销

1997 年 11 月北京第 1 版　1997 年 11 月北京第 1 次印刷

开本:850×1168 毫米　1/32　印张:8

印数:00001—10000 册　　定价:8.60 元

مۇندەرىجە

ھېكايىلەر

قاغجىرىغان تىنىق .... (1)
خوتۇنىنىڭ ئاشنىسى .... (8)
ئۇيقۇلۇق سەھەر .... (15)
قەدىمىي زەرداب .... (39)
شائىر .... (74)
كېچىنىڭ كۆزى .... (81)
تۇگىمەس ئازاب .... (107)
لەنجۇ كوچىسىدىكى بىر ئۇيغۇر .... (122)
ساماۋى چەمبىرەك .... (152)
يۇرەكسىز سۆيگۈ .... (155)
قارا جاڭگال .... (159)
مەن ياشىغان دۇنيا .... (166)

قىرتاق سوققا .... (173)

قىز كېتىدۇ .... (177)

ئۈرۈمچىنىڭ ئارقا كوچىسى .... (191)

كونا پاختا .... (199)

نەسرلەر

قۇياش تۇغۇلغان يەر .... (228)

كۆيۈك دېڭىز .... (235)

ئەسلىمە

مەن ئۇنى ئارانلا ئىككى قېتىم كۆرەلىگەن ... (243)

قاغجىرىغان تىنىق

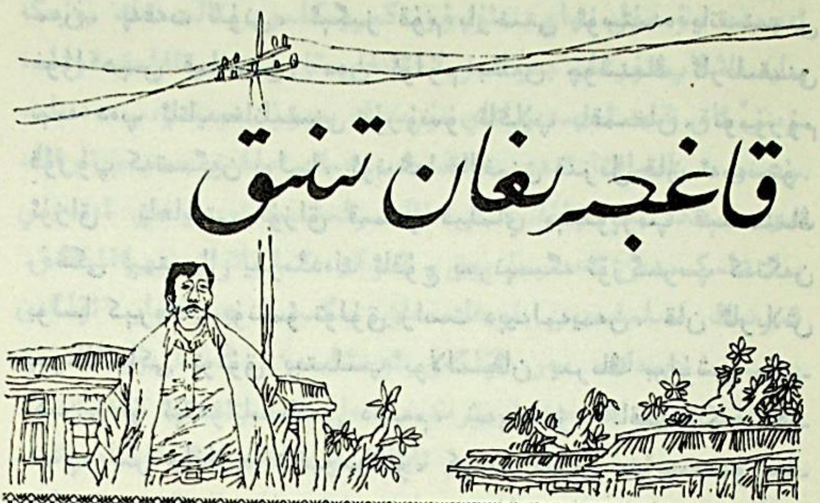

پەقەت يىقىلىپ ياتقىنىمنىلا بىلىمەن. بۇ يىقىلىش ئۇيقۇ-
نىڭ بېسىپ كەلگىنىمۇ، كېسىلىمنىڭ تۇتۇپ قالغىنىمۇ ياكى
ئۆلۈپ قالغىنىمۇ بىلمەيمەن. ئاپىغىمنىڭ ئۇچىنى بىر نەرسە
يالىغاندەك قىلدى، ھەقىچان سۇ ياكى قۇم بولۇشى مۇمكىن.
سەزگۈلىرىم ئۆلگەندەك قىلىدۇ. بەدىنىمدە گۆشۈم بارمىكىن؟
بەلكى گۆش ئارىلاپ يىپ تارتقان تومۇرلىرىم يۇگۇرۇپ كېتىۋات-
قان، زورۇقۇپ ئېگىزلەۋاتقان ئادەمنىڭ تومۇرىدەك قارامتۇل،
كۆكۈچ تۇرغاندۇ. ھازىر چۈش كۆرۈۋاتىمەنمۇ ياكى ئۆلۈپ
بولغاندىن كېيىن روھىم سەيلە قىلىۋاتامدۇ؛ تومۇرۇم باردەك،
تېخى قۇرۇپ كەتمىگەندەك. ئۇنىڭدا پەقەت ئېرىق ئاستىغا ئۇل-
تۇرۇشۇۋالغان شىلىمشىق لايغا ئوخشاش بىر نەرسە باردەك

غان. يەنە كۆرۈۋاتقاندا يەنە كۆزۈم يۇمۇلۇپ قېلىپ قىينىلىپ ئاچسام يەنە يۇمۇلۇپ قالغان. شۇ تەكرار ئېچىلىش-يۇمۇلۇشلار ئىچىدە سۇمبۇل چاچ، ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئالىمدەك يۈزىگە سايە تاشلاپ تۇرغان بىر قىز لاكىلانغان ئۇزۇن تىرناقلىق قولل-ىرىنى ئاق شايە ئىچىدىن ئاي نۇرىدەك سوزۇپ چىقىرىپ بەدەنل-ىرىمنى سىلىماقتا ئىدى. ھەممە يېرىمگە ئىللىق سىزىم تارقال-دى. مەندە بىر چاغلاردىكى غالجىرلىشىپ تۇرىدىغان ئەسەبىي يىگىتلىكىمدىن ئەسەرمۇ يوق، قىزلار تاتىلاۋاتقان تۇرۇقلۇقمۇ. قىزنىڭ سىلىشىدىن ئويغانمىغان يىگىت، ھەرقاچان ئۆلگەن يىگىت. دېمەك، مەن ئۆلگەن ئوخشايمەن. ئەمما بۇنىڭغا تەن بەرگۈم يوق. قارىغاندا يۈرىكىم سەل قىمىرلىغان ئوخشايدۇ. مەن نېمە بولدۇم؟ ئۆلسەممۇ ئاياللارغا بولغان تەئەللۇقاتىم ئۆل-مىگەندۇ دەپ ئويلىدىم. بىر چاغلاردا مەدداھنىڭ ئاغزىدىن ئادەم ئۆلۈپ دوزاختا كۆيۈپ پاكلىنىپ جەننەتكە كىرگەندە قىز ئالغان خوتۇنى بىلەن جەننەتتە يەتمىش ئىككى خىل نۇر ئىچىدە ئۇچرى-شىدۇ. ئەرنىڭ كۆزى بۇ نۇرلاردىن ئالا-چەكمەن بولىدۇ. چۈن-كى جەننەتتىكى ھەربىر نۇرجەننەتتىن شۇ ئەرگە ئاتا قىلىنغان بىردىن قىز بولۇپ، ئەر بىرلا ۋاقىتتا خوتۇنىدىن باشلاپ ئاشۇ يەتمىش ئىككى قىز بىلەن بىرگە بولىدۇ. شۇچاغدىمۇ ئۇنىڭ يىگىتلىكى بېسىلمايدۇ، قىلچە چارچىمايدۇ. ئاشۇ ھۆر-پەرى-لەرمۇ يەنىلا قىز پېتى قېلىۋېرىدۇ. ئەر بۇ ئالەمدە يات ئايال بىلەن بىر قېتىم ھارام مۇناسىۋەتتە بولسا، جەننەتتىكى نېسى-ۋە-ھۆرلەردىن بىرى ئازلايدۇ، دەپ ئاڭلىغان. توۋا، ئەرئۆل-سىمۇ يىگىتلىكى ئۆلمەيدىكەن، دەپ خۇشال بولغانىدىم. ئەمدى

قىلىدۇ. ئۇنىڭ رەڭگى بۇرۇنقىدەك قىزىلمىكىن دەي دېسەم
مەن يا ئۆلگىنىمنى يا ئۇخلاۋاتقىنىمنى بىلمەي سوزۇلۇپ ياتى-
مەن، پەقەت شۇنى، ئېگىز قۇم بارخىنى ئۈستىدە ياتقىنىمنى
غۇۋا ھېس قىلىمەن. مەن ئۆلۈم بىلەن چۈشنىڭ ئارىلىقىنى
نېمە دەپ ئاتايدىغانلىقىنى بۇرۇنمۇ ئاڭلاپ باقمىغان، تومۇرۇم
قۇرۇپ كەتمىگەن بولسا، ئۇنىڭدا قالغىنى قىزىل قان ئەمەستۇ.
ئۇزاق، ناھايىتى ئۇزاق قىمىر قىلماي يېتىۋېرىپ قېنىمنىڭ
رەڭگى ئېھتىمال يىرىڭدەك ئاقۇچ بىرنېمىگە ئۆزگىرىپ كەتكەن
بولسا كېرەك. بۇنىمۇ تولۇق راست دېيەلمەيمەن، قان ئارىلاش
يىرىڭ ياكى تولۇق يېتىلىپ بولالمىغان يىرىڭ بولۇشى مۇم-
كىن. ئۇ ئېقىۋاتامدىكىن دېسەم، شەپىسىز، ئاقمامدىكىن دې-
سەم، بىر چاغلاردا (كېچىدىمۇ، كۈندۈزدىمۇ، سۈبھىدىمۇ بىلە-
مەيمەن) قىلدىن ئىنچىكە يىپ سۆرەلگەندەك ناھايىتى زەئىپ
بىر شەپە كەلدى. مەن بۇنى شەپە دەپ سەزگۈلىرىمنى يىغىپ
بولغۇچە (سەزگۈلىرىمنىڭ راست بار-يوقلۇقىغا ئىشەنمەي-
مەن) غايىب بولدى. شۇ شەپە راست بولغانمۇ-يوق، ھازىرلا
ئۆتۈپ كەتتىمۇ. بەلكىم ھازىر ئۇنداق شەپە بولمىغاندۇ. قەدىم-
كى بىر شەپىنى چۈشەكىگەن ئوخشايمەن دەپ قالدىم.
قارىغاندا تەنلىرىمنىڭ گۆشلىرى سېزىپ تۈگەپ، سۆڭەك-
لىرىم قاقشال بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ. قۇم ئۈستىگە يېقىلغان
چاغلىرىم راست ئېسىمدىمۇ ياكى شۇنى چۈشەكىۋاتىمەنمۇ؟ بە-
دەنلىرىمتى بىر قىز سىلىغان. مەن ئۇيقۇلۇقمۇ، يېرىم ھوش-
سىزمۇ، يەنىلا ئېسىمدە يوق. كۆزۈم ئاجىز كۆرۈش سەزگۈسى-
دە بىر قىزنى كۆرگەن. كۆرۈۋېتىپ كۆرۈش سېزىمىم يوقال-

كۆكسىنى قاغجىرىغان مەيدەمگە يېقىۋاتىدۇ. قېنى مەندىكى يە-
گىتلىك؟ ئىككى تەنلىك، بىر يۈرەكلىك قىز. ھەي، تىرىك
ياكى ئۆلۈك ۋاقتىمدا ئۇچرىغان بولساڭلار مۇشۇ قۇمدا سىلەرنى
دېڭىزدىكى بېلىقتەك ياپراتماسمىدىم. ئەمدى ئۇنداق قىلالماي-
مەن. مەن ئەسلىدە ئەر ئىدىم. يىگىتلىكىم ئۆلگەندىن كېيىن
مەن ئەرگىمۇ، ئايالغىمۇ ئوخشىمايدىغان، ھاياتنىڭ لەززىتىدىن
مەھرۇم بولۇپ خۇدانىڭ لەنىتىگە قالغان بىر مەخلۇققا ئايلان-
دىم. شۇ تاپتا ئۆلۈكتەك سوزۇلۇپ بىھوش ياتماقتىمەن. ھېس-
سىياتسىز ناجىنىس ئىسكىلىت. ياق، ئىسكىلىتمۇ ئەمەس. بىر
يەرلىرىم قاقشال بولسىمۇ ئەپلەشمىگەن يەرلىرىمدىن يەر مەرد-
زىدەك گۆشلىرىم ئۆسۈپ، ئۇنى ئۇزۇن، ئېشەك قۇيرۇقىدەك
مويلار بېسىپ كەتتى. يېلىنجىغان تىنىقلار قاغجىرىغان زەئىپ
دىماغلىرىمغا تەسىر قىلمايدۇ، ئاھ، گۈزىلىم، ياق، سەن ئال-
ۋاستى. مېنى ئۆلۈك بىلەن تىرىك ئارىلىقىدا ياتقۇزۇپ قويغان،
قۇيرۇقۇمنى قۇمغا باستۇرغان دەل ئىككى تەنلىك، بىر يۈرەك-
لىك قىز سۈرىتىدىكى ئىككى يۈزلۈك ئالۋاستى. مېنىڭ يىگىت-
لىكىمنى ئۇ يۇمشاق قوللىرى، شېرىن لەۋلىرى، يۇمران كۆك-
سى بىلەن شوراپ خوراتقان. ئاھ ··· ئالجىپتىمەن، راست ئال-
جىپتىمەن! چۈشەكىگەندىمەن تايىنلىق. مەن ئۆلۈك بىلەن تى-
رىك ئارىلىقىدا قۇمدا سوزۇلۇپ ئوڭدا ياتقان يېرىم تەنلىك بىر
مەخلۇق. يا قەبرىگە كىرمىگەن ئۆلۈك، يا قەبرىدىن قاچقان
تىرىك. مەن شېھىت بولغان ئوخشايمەن. ئۇنداقمۇ ئەمەستۇر-
مەن. مۇشۇنداق سوزۇلۇپ يېتىپ ئۇزاققىچە ئۆلمەيدىغان ئوخ-
شايمەن. شامال چىقسا قاپىقىم تارتقاندەك قىلىدۇ. سەزگۈلىرىم

ئۆلگىنىمنى بىلمەيمەن، ھەرقاچان ئۆلمىدىم دەپ ئويلايمەن.
مانا كۆزۈمنى زورۇقۇپ ئاچتىم. يەنە بىر قىز، ياق...
ئوخشىمايۋاتىدۇ، پەقەت ئورىلىۋالغان ئاق شايىسىلا كۆرۈندى.
ئوبدانراق زەڭ سالسام ئۇ قارا سۇمبۇل چاچ ئەمەس، سېرىق
بۇدۇر چاچ. ئاق يۈز، قارا كۆز ئەمەس، سېرىق يۈز، يېشىل
كۆز. قارا كىرپىكلىرى مەڭزىگە سايە تاشلاپ تۇرىدىغان ئەمەس،
سېرىق كىرپىكلىرى قايرىلىپ تۇرىدۇ. بىر گۈزەلمۇ؟ بىر جۈپ
گۈزەلمۇ؟ بەلكىم ئىككىلىسى بىر گۈزەل. ھەرقاچان بۇ گۈزەل
شەرق گۈزىلىدەك كۆرۈنۈپ يىگىتلىكىمنى ئويغىتالماي، غەرب
گۈزىلىدەك قىياپەتكە كىرىۋالغان ئوخشايدۇ. ھەي ئاللا، بۇ نېمە
كارامەت؟! ئەر ئۆلسىمۇ يىگىتلىكى ئۆلمەيدىغان قىلىپ يارات-
قانكەنسەن، قېنى مېنىڭ يىگىتلىكىم؟ ۋاي توۋا قىلدىم. خۇدا
گۇناھىمنى مەغپىرەت قىلغايسەن. ئالجىپتىمەن، مېنىڭ ئۆل-
گەن-ئۆلمىگەنلىكىم ئېنىق ئەمەس. ئۆلدۈممىكىن دېسەم تى-
رىكتەك، ئۆلمىدىممىكىن دېسەم ئۆلۈمنىڭ ئالامىتى قويۇق.
ئاھ، مېنى ئۆلۈك بىلەن تىرىكنىڭ ئارىلىقىدا قويغان ئوخشى-
مامسەن؟ ئۆلسەم دوزاخقا سالاتتىڭ، چۈنكى مەن سېنىڭ سى-
ناق-پەرمانلىرىڭنى ئادا قىلمىغاننىڭ سىرتىدا ئۆزۈمنىمۇ، ئا-
نامنىمۇ خار قىلدىم. ئۇ ياقا يۇرتقا بارماي تۇرۇپ مۇساپىر،
خار-زار بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈنلا دوزاختا كۆيىدىغانلىقىم كۆڭ-
لۈمگە ئايان. بۇلارنى كۆڭلۈمگە سالغان ھەرقاچان ئۆزۈڭ.
دوزاخقا سالمىغاندىكىن ئېھتىمال ئۆلمىگەندىمەن. سېرىق چاچ-
لىق، يېشىل كۆزلۈك جانانىم مېنى سۇمبۇل چاچلىق، قارا
شەھلا كۆزلۈكۈمدەك مامۇق قوللىرىدا سىلاۋاتىدۇ. بۇلۇتتەك

بۇنداق ئادەمنى مەن ھەرگىز كۆرۈپ باقمىغان. ئاڭلاپمۇ باقمىغان. بىر چاغدا يەنە ئاستا-ئاستا ئىلغا قىلالىدىم. ناھايىتى يىراقتا...ۋاھ، مەن يۇلتۇزنى كۆرمىگىلى قانچە ۋاقىتلار بولغاندۇ. يىراقتىن، يىراق كۆكتىن بىر جۈپ يۇلتۇزنى كۆردۈم. يۇلتۇز شۇنچە روشەن كۆرۈندى. كۈمۈشتەك نۇر ئەمەس، بىر خىل كۆك نۇر چاقنايدۇ. يۇلتۇزنى ئوراپ غۇۋا بىر چىراي يەنە كۆرۈنۈپ يەنە يوقايدۇ. بۇلار بىر جۈپ يۇلتۇزدەك ۋە يەنە بايىقى بۆرىنىڭ كۆزىدەك كۆرۈنىدۇ. غۇۋا چىرايلار ئاشۇ كۆك نۇرلۇق بىر جۈپ يۇلتۇزغا يېقىن كۆرۈندى. چەكچىيىپ تۇرغان ئېيىق، يەنە ھېلىقى تۈكلۈك ئۇزۇن تۇمشۇق مەخلۇق يەنە قانداقتۇر غۇۋا چىرايلار چەكچىيىپ قاراشقاندەك قىلدى. كۆك نۇر چاقنىغانچە تىنىقلىرىم پەيدا بولۇپ كۆچەيمەكتە ئىدى.

قاپقىمدىن قومۇش ئۇنگەننى بېشارەت قىلدى. قومۇشقا قاغىلار قونۇۋاپتۇ. ئۇلار كۆزۈمنى ماراپ قاقىلدىشىدۇ. شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىشىدۇ. مەن كۆزۈمنى جىن چىراغدەك پىلدىرلىتىپ ياتى- مەن. ئۇلار سەل ئەيمىنىدۇ. ئەگەر پەسكە چۈشىدىغانلا بولسا كۆزلىرىمنى چوقۇپ يەپ كېتىشى تۇرغان گەپ. ئاۋازىم چىقماي- ۋاتىدۇ، چۇقان سېلىپ ئۇلارنى ئۈركىتىۋېتەلمەيمەن. ئىككى قولۇم كېرەككە كەلمەيدۇ، تۇتۇۋالالمايمەن. پۇتۇم كېرەككە كەلمەيدۇ، تېپەلمەيمەن. يىڭنە سانجىغاندەك ئاغرىق سېزىمەن، شۇ چاغدا يەنە يۈرىكىمنىڭ بارلىقىنىمۇ غۇۋا ھېس قىلىمەن. كۆزۈمگە ھەر خىل ھايۋانلارنىڭ قان تامچىلىغان تەلەتى پەيدا بولىدۇ. كېيىن چىشلەيدۇ...

تىنىقلىرىم ھاياتمىدۇ؟ تىنىمسام ئۆلەردىم. ئۇزاق زاماندىن بېرى مەن بىھوش سوزۇلۇپ ياتقان قۇملۇققا تىرىك ئادەم ئاياغ باسقانمىدۇ؟ ئەگەر تىرىك ئادەم ئاياغ باسسا، ئۇ ماڭا يېقىنلاپ كەلسە، مېنىڭ گۆشۈمدىن ئۈزۈلانغان يىرتقۇچلار پېتىرارمۇ؟ ئۆلجىسىغا چىدىماي ئۇنىمۇ قوشۇپ يېقىتارمۇ؟ تى- رىك ئادەم كەلسە بۇلار پېتىراپ كېتىدىغاندەك. ئۇ ئادەم مېنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ قارايدىغاندەك قىلىدۇ. راست، مەن چۈشە- كىمەپتىمەن، خىيالمۇ قىلماپتىمەن. مېنى بىرسى يۆلەۋېتىپ- تۇ. بىر جۈپ يېشىل نۇر كۆزۈمنى چېقىپ كەتتى. ئۇزاق يىل ئاپتاپ كۆرمىگەندەك، ھېچنەرسىنى پەرق ئېتەلمىدىم. كۆز ئالدىم ئاستا-ئاستا سۈزۈلدى. چۈچۈپلا ھوشۇمدىن كەتتىم. مېنى يۆلىگىنى ئاجايىپ بىر مەخلۇق. بېشى بۆرىگە ئوخشايدۇ، تېنى چۈپۈرلۈق، ئەمما ئادەمگە ئوخشايدۇ. بۇ ئادەم ئەمەس،

چۈشۈرگىلى، ھەممىلا يەردە دات ئېيتىپ ئەرز قىلىپ يۈرەرسەن ھەقاچان؟

—يا ئەرز قىلارمەن، يا قىلماسمەن، بىرنى قويماسمەن قېنى ئەركىشى بولساڭ.

—ئوبدان خوتۇن، ئادەمنى ئۇنداق خاپا قىلما دەيمەن، باكا ئۇرسام ساڭىمۇ، ماڭىمۇ پايدىسى يوق، ئۇرماي مۇشۇنداق چىرايلىق مەڭزىڭگە سۆيۈپ قوياي.

ئېرى ئاغزىنى ئەكىلىشىگە ئاران تۇرغان خوتۇنى يەنە ئاغزىنى قويۇۋەتتى:

—تۇفى! يۈزى قېلىن ئوغرى، سەندەك نېمىنىمۇ ئەركىشى دېگىلى بولامدۇ، يا پىياز ئەمەس، يا لازا. يائەرلەرگە خاس ۋىجدانىڭ بولمىسا سېنىڭ. ئەركىشى دېگەن سەندەك لاۋزا-تېتىقسىز بولماس دۇنيادا، ئىسىت، ئىسىت... نېمىشقىمۇ تېگىپ قالغان بولغىيتتىم بۇ لىڭتاسىمغا. كوچىدىكى هارۋىكەشكە تەگكەن بولسامۇ ئېتىنى ئون قېتىم قامچىلىغاندا بولىسىمۇ بىر قېتىم ئاچچىقى كېلەتتى.

—نېمىشقا هارۋىكەشكە تەگمەي ماڭا تەگكەن. ھە قاچان خىزمەت ئورنۇم يۇقىرى بولغاچقا مائاشىمنى دەپ تەگكەن بولغىيتتىڭ-ھە،—ئەر غالىبلارچە گىدەيدى.

—چىرايلىق ياسىنىپ گالستۇك تاقاپ، چىمەن دوپپا كىيىپ، مەن ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن زىيالىي، ئۇنۇۋانىم ئالىي ئىنژېنېر دېسەڭ تېگىپتىكەنمەن. ھۆ...ھۆ...ئىسىت زىيالىي، ئىنژېنېر دېگەنمۇ سەندەك بولامدۇ، مەن ئۆلەي.

—ھېلى باكا جۇما، مېنى ھاقارەتلىمە.

خوتۇننىڭ ئاشىسى

—ئىسسىت سەندەك نېمىگە خوتۇن بولغىچە ئى كوچىدىكى مەدىكارغا خوتۇن بولسامۇ، بېشىغا ئېلىپ خوتۇن قىلار ئىدى، —دېدى خوتۇنى چىرايلىق قوللىرىنى ئېرىنىڭ تاتىرىپ قورۇ-لۇپ كەتكەن يۈزىگە شىلتىپ تۇرۇپ.

—سەن...سەن...ھېلى باكا بىر قويۇپ ئوتتۇز ئىككى چى-شىنى تۆكۈۋېتىمەن ماۋۇ كاسكىنىڭ، ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە دەيمەن، —ئېرى ئۇرۇدىغاندەك مۇشتۇمىنى كۆتۈرۈپ دې-ۋەيلىدى.

—بولسا بىرنى قويۇپ باقە قېنى، ئاناڭ شۇمەك سالغان بولغاندىكىن لەۋزىڭدە تۇرۇپ بىرنى سالە. سېنىڭ مۇشتۇڭ قانداق بولىدۇ بىر كۆرەي. بىرنى قويدۇرالماي كېلىۋاتىمەن ئىتتىكراق قۇتۇلارمەن دەپ، —دېدى ئايالى چىرايلىق مەڭزىنى ئېرىنىڭ ئۆزىگە تەڭلەنگەن مۇشتىغا يېقىن ئەكىلىپ.

—مانا ئەمەسما، بىرنى قويىمەن دەپ بولغىچە كۆكەملىك قىلىپ ئاران تۇرىسەن ئالەمنى مالەم قىلىپ مېنىڭ يۈزۈمنى

بارتى. ئۇرمىدۇم دەپ تېنىۋالالمايسەن، تازا يىغلايمەن، تازا... ئايال تېخىمۇ قاتتىق ھۆڭرەپ يىغلىغىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ ئۈچ ياشلىق بالىسىمۇ ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ ئانىسىغا تەڭكەش بولۇپ يىغلىغىلى تۇردى. شۇ چاغدا ئۆيگە ۋىجىك، قارامۇتۇق، مايمۇن چىراي بىر ئەر كىردى:

—ۋاي يەنە نېمە بولۇشتۇڭلار ئاداش، —دېدى ئۇ خىجىل بولغاندەك ئوڭايسىز ھالەتتە تۇرۇپ، ئەر ئۆزىنى كاچاتلاپ كەتتى:

—كۆر... كۆرمەمسەن ئاداش ماخوتۇننىڭ يوقىلاڭ ئىشقا ئادەمنىڭ سەپراينى ئۆرلىتىپ جېدەل قىلغىنىنى، مانداق ئىت-تىرىپ قويسام مېنى ئۇردۇڭ دەپ...

—ھە ئۇرمىدىڭمۇ، لامزەللە؟

—مانداق ئىتتىرىپ قويدۇم دەۋاتىسىنا؟ يوقىلاڭ ئىشقا جېدەل قىلىۋاتىدۇ دەيسىنا؟ سەن زىيالىي، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، ئىنژېنېرلىق ئۇنۋانىڭ بار. ئايلىق مائاشىڭ قېنى نەگە كېتىدۇ؟ ھەر ئايدا مائاشىڭ قېنى دېسە، ئۇنى-بۇنى باھانە قىلىپ يوقىتىسەن. مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن. سەن ئۇ باشلىق، بۇ باشلىققا خۇشامەت قىلىپ توخۇدىن-توخۇ، بېلىقتىن-بېلىق، ھەتتا يەيدىغان نان، ئىشلىتىدىغان ئوتيېشىغىچە ئۆيىگە توشۇي-سەن. كېچە-كۈندۈز قولتۇقىدىن چىقمايسەن. ئۆز ئۆيىمىزگە بىر پۈڭ خەجلىمەيسەن. بالام نېمە يەۋاتىدۇ، خوتۇنۇم ئۆينى نېمە بىلەن تۇتىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپمۇ قويمايسەن. سېنىڭ شۇنچە-ۋالا مائاشىڭ خۇشامەتكە كېتىدۇ. ۋاي سەن خۇشامەت قىلمى-ساڭ كۈن ئالالامسەن، ئەمىلىڭنى ئېلىۋېتەمدا؟ گورۇپپا باش-

ئەمدى رەسمىي ئاچچىقى كەلگەن ئەر ئۇرۇش ئۇچۇن قولى-
نى كۆتۈرۈپ بولۇپ ئۇرغىلى چىدىماي مۇشتۇمىنى مۇرىسىگە
پاتۇرۇپ ئىتتىرىۋەتتى.

—ۋايجان، ۋاي مەن ئۆلدۈم، ھەي قاتىل، ھەي بۇندىخور
قاتىل، مېنى ئۆلتۈرۈپ يەمسەن، ۋايجان، ئۇردۇڭما؟ ! ...

ئايال قولاقنى پاك قىلغۇدەك چىرقىراپ، توۋلاپ ۋايجانلاپ
كەتتى. سىرتتا تۇرۇپ بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغانلار، قوشنىلار: ”خو-
تۇن كىشىنىمۇ شۇنداق قاتتىق ئۇرغان بارمۇ، بۇنى قانداق
ئەركىشى دېگىلى بولسۇن“ دېيىشىپ ئەرنى قارغاشتى. ئايالنىڭ
بوغۇلۇپ خىرقىراپ چىقىۋاتقان ئاۋازى ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئې-
زەتتى. ”كىرىپ ئاجرىتىپ قويايلى. ئاچچىقىدا يامان يەرگە
ئۇرۇپ سېلىپ بالانىڭ چوڭى چىقمىسۇن“ دېدى قوشنىنىڭ
ئايالى تىپىرلاپ ئولتۇرالماي.

—غىت قىس. ئەر-خوتۇننىڭ ئىشىغا ئارىلاشما،—دېدى
ئېرى زەردە بىلەن.

ئايال كارىۋات ئۈستىدە تولغىنىپ قار-يامغۇر يىغلاۋاتقىنىد-
دا ئەر ئۇنىڭ بېشىدا ھەم تاپا قىلغان، ھەم يالۋۇرغان تەرىزدە
گەپ ئاچتى:

—ۋاي ئوبدان خوتۇن، جېنىم خوتۇن، مەن بىر خۇش
بولاي، بۇنداق سەت چىرقىرىماڭلار، قوشنىلار ئاڭلىسا سەت
تۇرىدۇ. مېنىڭ ئىككى پۇللۇق يۈزۈم قالمايدۇ. مەن نەدە
سىلىنى ئۇردۇم دەيمەن.

—تازا ئاڭلىسۇن. ئاڭلىسۇن، ھۇ ئۆلمەيدىغان سەت ئوغ-
رى، قېلىن ئوغرى! سېنىڭ نەدە ئىككى پۇللۇق ئىناۋىتىڭ

— ھاي... ھاي... بۇ بەك ئېشىپ كەتتى، — دېدى مېھمان.

ئەر ئۆزىگە ھىمات تاپقىنى ئۈچۈن دەررۇ بېشىنى كۆتۈردى ۋە مېھماننىڭ يىگىدىن تارتىپ تۇرۇپ سورىدى: — ئاداش، سەن مېنىڭ جان دوست ئاغىنەم شۇنداقما؟

ئەر مېھمان بېشىنى لىڭشىتتى.

— سەن خوتۇنغا چۈشەندۈرۈپ قويساڭ. مەن مۇشۇ قېتىم ئاشۇ ئادەمنى بىر ئۈزىتىۋېلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىسام بولمىدىمۇ؟ بۇنداق دېسەم باشقىچە ئويلاپ قالما. يېقىندا مېنى ئىنژېنېر بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا ئۆستۈرمەكچىدى دېگەنىدى. ئەمدى باشلىق ماڭا خەيرخاھلىق قىلىۋاتقاندا بۇنچىلىك يارىشىقىنى قىلمىسام بولامدۇ دەيسەن.

ئۇ بويىنىنى قىسقان ھالدا سائىتىگە قاراپ چۆچۈپ كەتتى.

— ۋوي ئايروپىلان ئۇچۇشقا ئەللىك مىنۇت قاپتۇ. سەن خوتۇنغا چۈشەندۈرگەچ ئوبدان بىر نەسىھەت قىلىپ قوي، ئوبدان ئاداش. مەن سەندىن بىر خۇش بولۇپ قالاي. بۇ ئىشلىرىم بىلەن ھېچ كارى بولمايدىغان بۇ خوتۇننىڭ بوگون ئۆزىچە بىكاردىن سۈركىشىپ جېدەل تېرىغىنىنى دېمەمسەن. ئەجەب ۋاقتىدا كېلىپ ئەسقاتتىڭ ئاداش، بولمىسا بۇ خوتۇندىن قۇتۇلۇپ بولغۇچە كېچىكىپ قالىدىكەنمەن. ماقۇل ئاداش، مەن ئۈزىتىپ قويۇپلا كېلىمەن.

ئەر شۇلارنى دەپلا ئاغىنىسىنىڭ گەپكە ئۈمەللىگەن ئاغزىغا قاراپ كۆزنى قىسىپ قويۇپلا چاپىنىنى كىيىشكە ئۇلگۇرمەي كۆتۈرۈپ يۈگۈرگەنچە ئىشىكنى گۇم قىلىپ يېپىپلا چىقىپ كەتتى. ئىشىك ئۆزلۈكىدىن ئېتىلىپ قالدى. ئايال ۋارقى-

لىقىلىق ئەمەل دېگەن جۇڭگودا ئىشەكنىڭ تۇكىدىن تولا. ئەمەلىگەدىن ئىلىنۋەتسىمۇ سەن ئىلىم ئەھلى، ئىنژېنېر بولغاندىكىن بىر كىشىلىك كۇن ئالالايسەنغۇ! ئىدارەڭدىكى باشقىلار خۇشامەت قىلمايدىكەن، يا ئۇلارنى ئىدارىسىدىن قوغلىۋەتمەپتۇ. بىر سىنىت مائاشى كەملەپ كەتمەپتۇ. يەنە شۇلارمۇ بىر كىشىلىك جاھاندارچىلىق قىلىۋېتىپتىغۇ. ھەممىسى ئالدىڭدا ھە-ھۇدەپ قويغىنى بىلەن، كەينىڭدىن مازاق قىلىپ كۇلۇدىكەن، تىللايدىكەن. ساڭا ھاركەلمىسە، مەن ساڭا خوتۇن بولغاندىكىن مېنىڭ نومۇسۇم كېلىدىكەن. ھۇ...ھۇ...

ئايال ئەمدى رەسمىي ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى. كىرگەن مېھمان ئوتتۇرىدا تەڭلىكتە تۇرۇپ قالدى.

—ماڭا قارىسىلا، سىلە ئاغىنىكەنلا، مەن بىر جېنىمغا بۇ ئۆينى قانداق تۇتىمەن. قورسىقىدا ئۇمىچى بار دېسە راستىمكىن دەپتىمەن، ئالىي مەكتەپتىنمۇ مۇشۇنداق يا ئىلىم، يا ۋىجدانىنىڭ سۇنۇقى يوق ناجىنىس چىقامدا، ھە.

مېھمان گەدىنىنى قاشلىدى.

—يەنە بۇ ئايلىق مائاشىنى ئىلىپلا جىڭ چۇجاڭ ئۇرۇمچىگە يىغىنغا بارىدىكەن، مائاشىمنى يۇللۇق تۇتىمەن دەيدۇ. ماقۇل خۇشامەت قىل، ئەمدى شۇنچىۋالامۇ قىلامسەن؟! گېلىڭغا يەپراق خۇشامەتچىلىك قىلمىساڭ ماغدۇرۇڭدىن كېتىپ يېتىپ قالارسەن ھەقچان. مائاشىدىن بېرىدۇ دەپ خىيال قىلما، ساڭا بېرىدىغان بىر سىنىتمۇ يوق. كىمگە خۇشامەت قىلغان بولساڭ شۇنىڭ يالىقىنى يالا. مائاشىمنى بالا بىلەن خەجلەيمەن. ساڭا بېرىدىغان بىرقاچا ئاشمۇ يوق.

ئۇيقۇلۇق سەھەر

1

سەھەردىكى ئۇيقۇ شەيتان ئۇيقۇسى. ئۇ، ئۇيقۇ ئىچىدىكى ئەڭ لەززەتلىك ئۇيقۇ. ئۇنىڭدىن ئايرىلىش — مەشۇقىدىن ئايرىلغان ئاشىقتەك كۆڭۈلگە ئېغىر كېلىدۇ. ھېسسىياتى ۋۇجۇدىنى قىزىتىپ تۇرالمايدىغان ياشلار ئۈچۈن بۇ ئۇيقۇدىن تاتلىق يەنە بىرلا لەززەت بار. بۇ ئۇيقۇدىن ئانا مىڭنى توۋلاپ ئويغىتالمىغان ياش ئوغۇلنى ئاشۇ لەززەتنىڭ پۇرىقى ئويغىتالايدۇ. بۇمۇ بىر شەيتان. بۇ — شەيتان لەززىتى، بۇ پۇراق — قىزدىن كېلىدىغان ئۆتكۈر، خۇشبۇي، يېقىملىق پۇراق. ئۆينى سۇ باسسا كارىۋات بىلەن لەيلەپ ئۇخلايدىغان ياش يىگىت قىزنىڭ سۇمبۇل چېچىنى تارىغان شەپىسىدىن ئويغىنىدۇ.

تاتلىق ئۇخلاۋاتقان قايىم شاراقلىتىپ ئۇرۇلغان ساپايە، يۈرەك تارىنى تىترىتىدىغان مۇڭلۇق بىر ناخشا ئاۋازى بىلەن

رىدى:

—ھەي لامزەللە، نەگە بارىسەن؟ خېتىمنى بەر دەيمەن!

بۇنىڭغا ئېرىنىڭ يۇگۇرۇپ پايپاسلاپ يىراقلاپ كەتكەن ئاياغ تاۋۇشىدىن باشقاچاۋاب بولمىدى. ئايال چۇۋۇلغان چاچلىرىنى تۇزەپ ئەر مېھمانغا قاراپ پىخىلداپ كۇلدى:

—قانداق، مەن نېمە دېگەن؟! تاسلا قالدىلا كەلمىگىلى.

—يا ئاللا، رەسمىي بالاكەنسەن، تازا تېپىشىپتىكەنسىلەر،

—دېدى ئەر پېشانىسىگە بىرنى شاپىلاقلاپ.

ئايال بالىغا قارىدى. بالا يىغلاپ-يىغلاپ يەنە ئۇخلاپ قالغانىدى. ئۇ بالىنى كۆتۈرۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە ئەكىرىۋەتتى.

ئىككى ئاشىق-مەشۇق بىر-بىرسىنى يەۋەتكۇدەك بېقىشقىنىچە چىلك گىرەلىشىپ كەتتى.

—كاۋاپ قورۇپ قويغان، ئاۋۋال يەۋالامىلا؟

—قويە ئۇنداق بىرنېمەڭنى، ھازىرسەندىن باشقىغا تاۋىم يوق،—دېدى ئەر تىنىقى يېتىشمەي ئۇنى ئىچىگە چۈشكەن ھالدا.

—ئېرىمدىن شۇنداق بىر ئېغىز گەپ ئاڭلىسام كاشكى!

1988-يىل 22-دېكابىر، قەشقەر.

شىڭىزمۇ بەك مۇڭلۇقكەن، يەنە بىر چېلىپ بەرمەمسىز.
— ئالدىرايمەن. يەنە بىر نۆۋەت كەلگەندە چېلىپ بېرەر-مەن.
— نېمىگە ئالدىرايسىز، تەلىپىمنى ئورۇندىسىڭىز بەلەن بىرنېمە بېرىمەن.
— باشقا ئۆيلەرگە بارمىسام بولمايدۇ.
— ۋاييەي، كېلىڭا، كېلىڭ، ھەممىسى ئوخشاش گەپ. كەچكىچە نەچچە ئۆيدىن تىلەيسىز؟ بوپتۇ بۇنىڭغا جاۋاب بېرىش-تىن ئۆيالسىڭىز سورىماي. كۆڭلۈمدىكىدەك بىر چېلىپ بې-رىپ، نېمە تەلەپ قىلسىڭىز بېرئۈېتىمەن...
قايىم سەل پوچىلىق قىلىپ قويغىنىنى سېزىپ، گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى. چۈنكى ھازىر دېۋانىلارنىڭ ھالى بەك يو-غىناپ كېتىۋاتاتتى. ھەدېسە قوتاندىكى پاقلانغا، پېشايۋان ئاستى-دىكى تەڭلىمات كىگىزگە، ئۈچىڭىزدىكى چاپانغا دۇئاقىلدىم دەپ بىزىرىپ تۇرۇۋالاتتى. بۇنداقلاردىن قۇتۇلماق ئاسان ئەمەس ئىدى. قايىم سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن گېپىنىڭ داۋامىنى تەۋەككۇل قىلىپلا دەۋەتتى:
— كەچكىچە ھەرقانچە بارسىڭىز 20-30 ئۆيگە بارارسىز. تېخى ۋاقچىراق قالسىڭىز خەق نان ئورنىغا تىل-دەشنەم بېرى-دۇ. چۈشكە، چۈشتىن كېيىنگە قالغان تىلەمچى ئائىلىگە شۇم-لۇق تىلەيدۇ دەپ كىم سىزگە بىرنېمە بېرەر؟! مەن شۇنىڭغا لايىق، تېخى ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇپراق بېرەي، كېلىڭا...
قايىم ئايالنىڭ قولىدىن تارتىپ، ھويلىغا ئېلىپ كىردى. شۇ تاپتا ئۇ بىرتىلەمچى ئايالنى نېمە مەقسەتتە بۇنداق قىلىۋاتقان-

تەڭ ئويغىنىپ كەتتى. ”ۋۇي تاڭ ئېتىپتۇ. تىلەمچى ئايال ئويغىتىپ قويمىسا نەۋاققىچە ئۇخلار ئىدىمكىن“ دېگىنىچە يوتقان-دىن بېشىنى كۆتۈردى. دېرىزىدىن چۈشكەن قىزغۇچ كۈن نۇرى ئۇنىڭ كۆزىنى چاقاتتى.

— ئانا، هەي ئانا، سائىل كەلدى. . . — ئۇ ئۇشتۇمتۇت بىرنېمىنى ئېسىگە ئالغاندەك ۋارقىراشتىن توختاپ گەدىنىنى تاتىلىدى: ”هەي، كۆڭلۈمنىڭ ئارامى يوق ئۇنتۇپ قالغىنىم-نى، ئاتا-ئانىلار تۈنۈگۈن هاممامنىڭ قىزىنىڭ تويىغا كەتكەن ئەمەسمۇ...“

قايىم كۆزىنى ئۇۋۇلىغاچ قوپۇپ، ئىرىنچەكلىك بىلەن كى-يىملىرىنى كىيىپ، قولىنى يۇيۇۋەتكەندىن كېيىن، تەكچىدىكى ئاق ناندىن بىرنى ئالدى-دە، ئىشىككە قاراپ كېتىۋېتىپ، ئۆرە ئىشكاپنىڭ ئەينىكىدىن ئۆز سىياقىنى كۆرۈپ مەسلىكى كەلدى بولغاي، پاخپايغان چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ قويدى.

ئۇ دەرۋازىدىن چىقىۋىدى، كۈتۈۋېرىپ تاقىتى تۈگەپ، قايتىشقا تەرەددۇتلىنىۋاتقان ئاق چۈمبەللىك تىلەمچى ئايال توخ-تاپ قالدى. ئايالنىڭ قولىدا سېرىق تۈچ بىلەن قاپلانغان كۆپ هالقىلىق ساپايە، ئوڭ مۈرىسىدە ئالا خۇرجۇن بار ئىدى. ”كەل-مىگەن تىلەمچىغۇ بۇ، تۇرقىدىن قارىغاندا ياش ئايالدەك قىلى-دۇ“ دەپ ئويلىدى قايىم.

— خاپا بولۇپ قالدىڭىزمۇ، ئېلىڭ، ماۋۇ ناننى ئېلىپ ئاندىن قايتىمامسىز؟ — ئۇ، ئايالنىڭ نېپىز چۈمبەل ئىچىدىكى چىرايىنى كۆرۈش ئۈچۈن خېلى سىنچىلاپ قارىغان بولسىمۇ، پەرق ئېتەلمىدى، — ساپايىنى بەك ئوبدان چالىدىكەنسىز، ناخ-

....

لەرزان ئېيتىلغان ناخشا قايىمنىڭ دولقۇنلىنىپ تۇرغان قەلبىنى لەرزىگە سالدى. ئەپسۇسكى، بۇ قىسقا ناخشا پەقەت قايىمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا ئېيتىلغانىدى.

—ناخشىنى ئەجەب بىلەن ئوقۇيدىكەنسىز. پۇل دېمىسىز، ئاشلىق دېمىسىز بېرەي، ياكى كىيىم دېسىڭىزمۇ مەيلى. يەنە ئوبدانلىرىدىن بىرنەچچىنى ئوقۇپ بېرىڭا، ھە ئۆيدە لۇيۇڭجى بار، دەيگە[1] ئېلىۋالاي. جۇرۇڭ، ئۆيگە كىرىڭ. ئىچىم پۇشسا ئاڭلاپ، ئىچ پۇشۇقىمنى چىقىرارمەن. "ئالتۇن تاتايمۇ، يامبۇ تاتايمۇ" دېگەندەك ناخشىلار يۇرەكنىڭ پېژىلدىغان يېرىگە بارمايدىغان بولۇپ قالدى، —قايىم سۆزلىگەچ شوخلۇق بىلەن مەيدىسىنى سىلاپ قويدى.

تىلەمچى ئايال ئەمدى ھېچقانداق قارشىلىق قىلمايلا ئۆيگە كىردى. قايىم ئۇنىڭ قولىدىكى خۇرجۇننى ئېلىپ، توپا-چاڭ باسقان سۇپىنىڭ بۇرجىكىگە قويدى. ئايال تۆردىكى گىلەم ئۈستىگە سېلىنغان دۇخاۋا كۆرپىگە چىقىپ بەھۇزۇر ئولتۇردى. "يالۋۇرۇپ قويسام، ماۋۇ دىۋانىنىڭ ھالىنى كۆر..." ئىچىدە مەسخىرە قىلدى قايىم.

—ھە، خېنىم، بۇ ئۆيدە باشقا ئادەم بولمىغاندىكىن چۈمبەلنى ئېلىۋېتىپ چالارسىز. مانا لۇيۇڭجىمۇ تەييار، —قايىم ئۈنئالغۇنى ئايالنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ، كۇنۇپكىنى بېسىشقا تەييارلىنىپ تۇردى.

---

[1] ئۈنئالغۇ بىلەن لېنتىنى دېمەكچى.

لىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

— ھەي، ھوي، ئوھۇش... قانداق ئادەمسىز؟ نېمىشقا قو-لۇمنى تۇتىسىز؟

— ھە، ھە... نامەھرەم بولىدۇ دەمسىز؟ خاتىرجەم بولۇڭ، سىزنىڭ قولىڭىزنى يامان نىيەت بىلەن تۇتقىنىم يوق. رەنجى-سىڭىز بولدى قويۇۋېتەي.

بۇ چاغدا تىلەمچى ئايال ھويلىغا كىرىپ بولغانىدى. ئۇ سىلكىشلەپ قولىنى تارتىۋاتقاندا، قايىمنىڭ كۆزى ئۇنىڭ بېغى-شىدىكى "يالت-يۇلت" قىلىپ تۇرغان بىلەزۈككە چۈشتى: "ۋۇي، ئالتۇن بىلەزۈكمۇ نېمە؟ ياقەي، بۇ قەلەندەرنىڭ قولىدا ئالتۇن بىلەزۈك نېمەقىلسۇن! مىس بىلەزۈكتۇ ھەرقا-چان..."

—نەگە بارىسىز؟ ھويلىغا كىرگەنىكەنسىز ناخشىغا تەڭ-كەش قىلىپ بىرەر پەدە ساپايە چېلىپ بېرىشىڭىز كېرەك. مەنمۇ سىزنى ئوبدان رازى قىلىمەن. ھە، بولمىسا چىققىلى قويمايمەن.

قايىم شۇنداق دەپ تىلىنى چىقىرىپ، كۆزىنى قىسىپ قويۇپ، ھويلا دەرۋازىسىنى ئىچىدىن زەنجىرلەپ قۇلۇپ سالدى. ئايال بىردەم جىمىدە تۇرغاندىن كېيىن، ساپايىنى سوقۇپ ناخشا باشلىدى:

مەن قەلەندەر شاھىمەن،
شاھلار بېشىنىڭ تاجىمەن.
بارجاھان مېنىڭكىدۇر،
كېزىپ دەۋران سۈرىمەن.

بوم تارىسى پەي،
زوقۇڭ بولسا كەل يارىم،
ئالتۇن جامىڭدا تۇتۇپ مەي.
....

قىزناخشىسىنى تۈگىتىپ، ئۇنىئالغۇنىڭ كۇنۇپكىسىنى بې-سىۋەتتى-دە، تېخىچە بۇتتەك قاراپ تۇرغان قايىمغا بېقىپ پە-سىڭگىدە كۈلۈپ قويغاندىن كېيىن:

—قېنى، ماڭا نېمە بېرىسىز؟ —دېدى.

—سىز...سىز...نېمە؟ —قايىم چۈش كۆرگەندەك چۆچۈپ ئېسىگە كەلدى.

—ۋىيەي، قانداق يېتىم ماۋۇ، مەن نېمىكەنمەن، —قىزنىڭ گۈلدەك چىرايى تۇتۇلۇپ، بادام قاپاقلىرى تۈرۈلدى.

—ياق، ياق...مەن سىزنى ئادەممۇ ياكى...

—مەن ئادەم بولماي نېمىكەنمەن؟ تىلەمچى ئادەم ئەمەسما؟ —قىز ئاچچىقتىن قىزىرىپ كېتىۋاتاتتى.

—ياق، ياق، خېنىم، مەن ئۇنداق دېمىدىم، مەن سىز بايلا ئەسكى رومال ئىچىدىكى دىۋانىتتىڭىز، هازىر پەرىزات-تەك. . . —شۇ تاپتا پۈتۈنلەي بىچارە هالغا چۈشۈپ قالغان قا-يىمنىڭ تۇزۇكرەك گەپ تاپالماي قىزغا قارىغىنى قارىغان ئىدى. ئۇ كۆڭلىدە راستىنىلا قىزنىڭ ئادەملىكىدىن گۇمانلىنىۋاتاتتى. چۈنكى ئۇ ئەقلىگە كەلگەندىن بۇيان پەرىزات هەققىدە كۆپ رىۋا-يەتلەرنى ئاڭلىغان. يەنە كېلىپ پەرىزات ئادەملەرگە يولۇققاندا دىۋانە قىياپىتىدە كۆرۈنەرمىش دېگەن گەپ دائىم ئېسىدە ئىدى.

—هە، مەن تېخى مېنى ئادەم سۈرەتلىك ئالۋاستى دېدىمە-

تىلەمچى ئايال چۈمبەلنى شۇنداق ئېلىۋېدى، روھىيتى گويا بولۇت ئارىسىدىن تولۇن ئاي، لاي سۇ ئىچىدىن ئالتۇن بېلىق چىققاندەك داۋالغۇپ كەتكەن قايىم ”ئەجەب چىرايلىق كاساپەتكىنا...“ دەۋەتتى ئىچىدە.

ئۇ سېھىرلەنگەندەك قېتىپلاقالغانىدى. تىلەمچى تازا ۋايىغا يېتىپ ھۆسنىگە تولغان گۈزەل قىز بولۇپ، قايىمنىڭ بۇقەدەر چىرايلىق قىزنى كۆرۈشى تېخى تۇنجى قېتىم ئىدى. قىز قايىمغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويۇپ، ساپايىنى سوقۇشقا باشلىدى. قايىم بولسا ئۇنىئالغۇنى بېسىشنىمۇ ئۇنتۇپ ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزەلمەي ئولتۇراتتى. ئۇ، قايىمنىڭ قولىنى ئاستا ئىتتىرىۋېتىپ، ئۇن-ئالغۇ كۇنۇپكىسىنى ئۆزى باستى-دە، ساپايىنى سوقۇپ ناخشى-سىنى باشلىدى:

كۆكۈلنىڭ كەينىگە كىرمە،
كۆكۈل ھەرجايغا باشلايدۇ.
سەمەرقەنت ئالمىسىدەك
ئاپىرىپ چۆللەرگە تاشلايدۇ.

سەمەر قەنتتىن ئالما ئالدىم،
قەشقەردىكى يىگىتكە دەپ.
قەشقەرلىكىم ئاش بولمىدى،
كۆكۈل ئالمىنى موككىدە يەپ.

قەشقەردىن راۋاب ئالدىم،

چىڭ بېسىپ تۇرۇۋالدى. كېيىن ئاغزىنى نەچچە قېتىم ئۆمەل-لەپ، تەسلىكتە ئېغىز ئاچتى:

— مەن، مەن... سىزگە... كۆيگىلى نەۋاخ.

قايىمنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى.

— ۋوي... سىز مېنى بۇرۇن كۆرگەنما؟

ئۇلار بارا-بارا يېقىنلىشىپ، بىر-بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇ-تۇشتى.

— ئۆتكەن يىلى كەلگىنىمدە سىز ماڭا قويماق ئەپچىقىپ بەرگەن... شۇندىن تارتىپ...

قىزنىڭ گېپى ئۈزۈلۈپ قالدى. چۈنكى يىگىتنىڭ نەپىسى-دىن چىققان ئوتلۇق تىنىق ئۇنىڭ يەنە سۆزلىگىدەك دەرمانىنى قويمىغانىدى.

2

— هوي ئاتىسى، ئوغلىمىزنىڭ كۆڭلى شۇ بولغاندىكىن تويىنى قىلىپ قويىمىزمۇ يا؟ —زىۋىدىخان قورقۇمسىراپ تۇ-رۇپ دېدى.

— يوقال، سەنمۇ كۆزۈمدىن. ھەممىڭ قاغامېڭىسى يېگەن ساراڭلار. بارغانچە ئەقلىڭدىن ئازغىلى تۇرۇشتۇڭ. ئۇنداق ئې-شەك ئەمگەن دەيۈزنىڭ بولغىنىدىن بولمىغىنى تۈزۈك. ئاتا-بو-ۋامدىن تارتىپ ئاچلىقتىن ئۆلسەكمۇ خەققە بويۇن قىسقان ئە-مەسمىز. پۇشتۇمدىن مۇنداق بىر ناكەسنىڭ تامغىنىنى بۇرۇن

كىن دەپتىمەن. ھەيران بولماڭ، مەن ئادەم. بۇ بىزنىڭ ئاتا كەسپىمىز. پۈتۈن ئائىلىمىزدىكىلەردىن ئانامنىڭ قۇچىقىدىكى ئۇكامنى ھېسابقا ئالمىغاندا يەتتە ئادەمنىڭ ھەممىسى تىلەمچىلىك قىلىمىز.

—بەك يوقسۇل ئوخشايسىلەر-ھە؟

—ياق، سىلەردەكتىن نەچچىنى سېتىۋېلىشقا قۇربىمىز يېتىدۇ.

—نېمە، نېمە؟ بىزدەكتىن نەچچىنى سېتىۋالالامسىلەر؟

—شۇنداق، بۇ بىزنىڭ ئاتاكەسپىمىز دېدىمغۇ، بۇنى قىلمىساق پىركور بولىمىز.

—سىز…سىز قىلمىسىڭىز بولامدۇ؟

—قانداق دەيسىز؟

—مەن سىزگە…يۈرىكىمدىكى گەپنى قىلسام سىزگە كۆيۈپ قالدىم. ماڭا تەگسىڭىز، بۇنداق پەس ئىشنى قىلمىسىڭىز.

قىزنىڭ يۈزلىرى پاللىدە قىزاردى، ئۇ قايىمدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ شۇئان يەرگە قارىۋالدى. قولى بولسا ساپايىنىڭ ھالقىلىرى ئارىسىدا قىمىرلاپ تۇراتتى.

—راست گەپ قىلىۋاتامسىز؟

—خۇدايىم بۇيرىسا، راست گەپ. ئىشەنمىسىڭىز قەسەم قىلىپ بېرەيمۇ؟ مانا ئالدىمىزدا كۆن تۇرۇپتۇ، تۇزمۇ، قۇرئانمۇ بار.

قايىم ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزىچە ئۇياق-بۇياققا پىرقىراپ، ئۆي ئىچىنى بىر ئايلاندى، بۇ ھالنى كۆرگەن قىزنىڭ كۆلكىسى قىستاپ، قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئاغزىنى

چىشلىرى كىرىشىپ خارتىلداپ قالدى.

3

قايىم تىلەمچىلەر ئائىلىسىگە كېلىپ ھەيرانۇھەس قالدى. تىلەمچى قىزنىڭ ئىسمى سائادەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتىسى دۆلەتباي ئەللىك ياشلاردىكى دوغىلاق ئادەم ئىدى. ئانىسى ئاغىچخان بولسا ئۇنىڭ ئەكسىچە ئېگىز بوي، چىرايلىق ئايال ئىدى. بۇ ئائىلىدە بىر يورۇق سەككىز ئېغىزلىق ئۆي بولۇپ، ھەممىسىلىم ياغاچلىرىغا نەقىش چېكىلىپ، سۇرۋاسا قىلىپ يېپىلغان؛ ئۆيلەرنىڭ تاملىرىمۇ ئېسىل نەقىشلەر بىلەن بېزىلىپ، گىلدا سىرلانغان؛ ھەرخىل نۇسخىدىكى ئوتقاشتەك گىلەملەر ئازادە مېھمانخانىنى تېخىمۇ ھەشەمەتلىك تۇسكە كىرگۈزگەنىدى. ئۆيدە يەنە زامانىۋى پاسوندىكى ئىشكاپ، تېلېۋىزور، ئۈنئالغۇ دېگەندەك ئۆي جابدۇقلىرىمۇ تولۇق ئىدى. قايىمنى ھەممىدىن بەكرەك ھەيران قالدۇرغىنى مېھمانخانا ئۆينىڭ ئالتە يېرىم گەز ئۇزۇنلۇقتىكى تېمىنىڭ پۈتۈنلەي ئەينەك بىلەن قاپلانغانلىقى بولۇپ، ئۆي ئىچى ئەينەكتە ئەكس ئېتىپ، ئۆينى ئاجايىپ ھەيۋەتلىك كۆرسىتەتتى.

بۇ ئائىلىدىكىلەر ھەر ئايدا ئونبەش كۈن ئات ھارۋىلىرىنى ھەيدەپ، ئىتلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، كونا كىيىملەرنى كىيىشىپ، باشقا يۇرتلارغا چىقىپ تىلەمچىلىك قىلىدىكەن. بۇ مەزگىلدە بىرسى ئۆيدە قېلىپ، بىر نەچچە ئەر-ئايال ھەقەمسايىلە-

بىلگەن بولسام، ئىتنىڭ كۈچۈكىنى كۆمگەندەك ئەسكى تامنىڭ
تۈۋىگە كۆمۈۋەتمەسمىدىم. تۇۋا...تۇۋا قىلدىم، خۇدايىم. ھېچ-
بىر ئادەمنىڭ كەينىدىن كۈلگىنىمنى بىلمەيمەن. قارىمامدىغان
ماڭا كەلگەن كەلگۈلۈكنى ئەمدى. ئاللائالدىدا قەسەم قىلىمەن-
كى، مېنىڭ ئۇنداق ئوغلۇم يوق. . . — ئاتا كۆزلىرىنى چىڭ
يۇمۇۋالدى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلدى. ئاۋازى
بوغۇلۇپ، ھەتتا ئۆزىمۇ ئاڭلىيالمىغۇدەك كۇسۇرلاپ قالدى، —
ئاشۇ، ئاشۇ دېۋانىلارغا بالا بولۇپ كەتسۇن. ئۇ ھەرقانچە باي
بولۇپ كېتىپ، يامبۇدا ئىشىك تاقىسىمۇ، تاپقان دۇنياسىنىڭ
ھەممىسى ھارام.

سايىم بوۋاي سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۆزىنى توپى-
لىق يەرگە تاشلاپ، ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈز-كۆز-
لىرى توپىغا مىلەنگەن بولۇپ، قوللىرى توپىنى مۇجۇقلايتتى،
پۇتلىرى خۇددى كىچىك بالىلاردەك تىپىچەكلەيتتى. ئۇ، دەم-
دىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى-دە، توپىغا بۇلانغان ساقاللىرىنى
تىترىتىپ يىغا ئارىلاش ئېيتتى:

—خەلقى ئالەم ئالدىدا ماڭا نى ئات، نى نومۇس. مەن
ئەمدى يۇرت ئىچىدە يۈزۈمنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرەرمەن؟ پۇتۇم
گۆرگە ساڭگىلىغاندا يۇرتنى تاشلاپ يىراق يەرگە كېتەيمۇ؟ ھۇ
ئەقىلسىز بەدرەك، سېنىڭ كۆيۈپ-پىشقىنىڭ ئاخىر بېرىپ
ئاشۇ دېۋانىنىڭ قىزى بولدىمۇ؟ نى-نى ئادەملەرنىڭ قىزلىرى
يارىماي، ئاشۇ دېۋانىنىڭ قىزى ياردىما؟ ھۇ كۆڭلى پەس...

بوۋاي يىغلايتتى، قاقشايتتى، خۇداغا نالىلەر قىلىپ ئوغ-
لىنى قارغايتتى، ئۇنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەيتتى. بىردىنلا ئۇنىڭ

ئىكەنلىكىگە ئىشەنگۈسى كەلمىگەندەك كۆز ئۈزمەي ئۇزاق-ئۇ-
زاق قاراپ كېتەتتى.
بىركۈنى، قايىم ھېرىپ-تەرلەپ، تۆشەك ئۈستىگە ئۆزىنى
اشلىدى. سائادەتمۇ تۆپىلەپ ئۆزىنى تاشلاپ، نازۇك قوللىرى
بىلەن ئۇنىڭ چېكىسىدىكى تەرنى سۈرتتى.
— ھەي... شېرىن ۋىسال پەيتلىرىنىڭ ئاخىرلىششىغا ئا-
ران ئۈچ كۈن قاپتۇ، — دېدى قايىم چوڭقۇر ئۇلۇغ-كىچىك
تىنىپ، — ھېلىقى جەندە كىيىملەرنى كىيىپ، ئەسكى خۇرجۇ-
نى دولامغا سېلىپ، ساپايە سوقۇپ، كىشىلەرنىڭ ئىشىكىگە
بېرىشنى ئويلىسام، پۈتۈن تېنىم تىكەنلىشىپ، يۈرىكىم ئاغزىم-
غا تىقىلىپ، ئەسكى تام بېسىۋالىدىغاندەك بولۇپ كېتىمەن!
— دەسلەپ شۇنداق بولىدۇ. بىر مەزگىلدىن كېيىن، ما-
گىزىنىدىن بىرنېمە سېتىۋالغاندەك، دەيدىغاننى دەپ، بەرگەننى
ئېلىۋېرىدىغان بولىسىز-دە، كۆنۈپ كېتىسىز.
— مۇشۇ بەستىم بىلەن خەقنىڭ ئىشىكى ئالدىغا بارسام،
ئۇلار ماڭا بىرنېمە بېرىشنىڭ ئورنىغا تىل-دەشنەم بېرىشى تۇر-
غان گەپ.
— نەچچە قېتىم ئېيتسام يەنە ئۇقمىغىنىڭىزنى قاراڭ، ھې-
لىقى ساقال-بۇرۇتنى قاملاشتۇرۇپ تاقاپ، ياساپ قويسام ھەر-
گىز چانمايسىز. خەقنىڭ ئالدىدا بىچارە، كېسەلمەن بوۋاي سى-
ياقىدا تۇرۇشنى ئۆگىنىۋالسىڭىز بولىدۇ. قېنى دوراپ بېقىڭا،
مەن كۆرۈپ باقاي، — دېدى سائادەت قايىمنىڭ قولىدىن تار-
تىپ.
قايىم ئۇنىڭ قولىنى سىلىكىۋەتتى:

ری بىلەن ئائىلە ئىشلىرىغا قارايدىكەن. تىلەمچىلىككە چىققانلار
قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، تاپقىنىنى سېتىپ پۇل قىلىدىكەن،
قالغان ئونبەش كۈننى دەم ئېلىش، ئويۇن-تاماشا بىلەن ئۆتكۈ-
زىدىكەن.

دۆلەتباي قىزى سائادەتنى مۇشۇ "جاپاسىز" كەسىپنى ئۆ-
گىنىش ھەم ئۆزلىرى بىلەن تەڭ "ھۈنەر" قىلىش شەرتى بىلەن
قايىمغا نىكاھلاپ بېرىپ، ئۇنى ئىچ كۈيئوغۇل قىلىۋالدى.
تويدىن كېيىن بۇ ئائىلىدىكى سائادەت بىلەن قايىمدىن باشقىلار-
نىڭ ھەممىسى ئەڭ يىراق يۇرتلارغا بىر ئايلىق ئوقەتكە چىقىپ
كەتتى. سائادەت ئاتىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە، شېرىن ئاينى
ئۆتكۈزگەچ، قايىمغا بىر يۇرۇش تىلەمچىلىك ھۈنىرىنى ئۆگەت-
تى. كۈنلەر شۇنداق تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتىكى، مۇرادى ھاسىل
بولغان بۇ ئىككى ياش بىر-بىرىگە قانمايتتى، شېرىن سۆھبەت-
لەرنىڭ ئايىغى چىقمايتتى. ھەتتا قايىم ئۆز ئائىلىسى، "ئاتا-ئا-
نىسى، ئاكا-سىڭىل قېرىنداشلىرى ھەم يېقىن دوستلىرىنىمۇ
پۈتۈنلەي ئۇنۇتقاندەك ئىدى. ئۇنىڭ پۈتكۈل ئوي-پىكرى ۋە
ۋۇجۇدى سائادەتكىلا باغلانغان بولۇپ، دىلبىرىنىڭ قوندۇزدەك
چېچىنى سىلاپ، پۇراپ تويمايتتى. سائادەت بولسا قايىمنىڭ
مەيدىسىگە مەڭزىنى قويۇپ، ئۇنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشايت-
تى. بەزىدە قايىم شوخ پەدىلەرگە دۇتار چېلىپ مۇھەببەت
ناخشىلىرىنى توۋلايتتى، سائادەت كېپىنەكتەك كىيىنىپ، گى-
لەم ئۈستىدە چىكىپ دەسسەپ ئۇسسۇل ئوينايتتى. بۇنداق چاغ-
لاردا قايىم، چۈمبەلگە پۈركەنگەن ھالدا كىشىلەرنىڭ ئىشىكى
ئالدىدا ساپايە چېلىپ تىلەۋاتقان بىچارە قىزنىڭ مۇشۇ سائادەت

ئۆگىتىدىغان گەپ. مېنى سىزگە بېرىشتە، ئاتام بەك كەڭ قورساقلىق قىلدى دەڭا! بولمىسا بىزنىڭ يوسۇنىمىزدا، باشقا يەرگە قىز بەرمەيدۇ، باشقا يەردىن قىز ئالمايدۇ. بىزگە ئوخشاش ئوقەت قىلىدىغانلار بىلەن ئۆزئارا قۇدا بولۇشىدىغان گەپ. سىز پەقەت بىز بىلەن ئوقەت قىلىشقا ماقۇل بولغىنىڭىز ئۈچۈنلا ئاتام مېنى سىزگە بەردى. ئاڭلاڭ، مەن سىزگە مۇنداق بىر چۆچەكنى سۆزلەپ بېرەي: بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادىل پادىشاھ ئۆتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ ئادالىتىدىن پۇتكۇل خەلقى خۇشال، باي-باياشات ياشايدىكەن. كىشىلەر بۇ پادىشاھقا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيدىكەن. بىر كۇنى كەچتە پادىشاھنىڭ خانىشى ئېرىگە ئۆزىنىڭ بويىدا قالغانلىقىدىن خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا ئالاھىدە ئۆزى كەپتۇ. ئىشىك ئالدىغا يېتىپ كېلىشىگە، ھۇجرا ئىچىدىن پادىشاھنىڭ بوش ئەمما ئېنىق ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ:

— ھەقدوس! ناخشۇەن پىرىم، سېخىي جەننىتى، خۇدا رەھمىتى، غېرىبنىڭ قەدىمى يەتتى، بالانىڭ قەدىمى يەتمىگەي ئامىن! خۇدا رەھمەت قىلغاي...

بۇ غەلىتە گەپلەردىن خانىش ھەيران بولۇپ، ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن ماراپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، پادىشاھ شاھانە تونىنىڭ پېشىنى چوڭ ئېچىپ، تامنىڭ ھەر بىر تەكچە، نۆۋەيلىرىدىن پارچە-پارچە نانلارنى ئېلىپ، ناننى ئالغاندا، بايىقى گېپىنى ياندۇرۇپ دەپ، پېشانىسىگە تەگكۈزۈپ، پېشىگە سېلىۋاتقۇدەك. خانىش كۇتۇلمىگەن بۇ ئىشنى كۆرۈپ، داڭ قېتىپ بىر ھازا تۇرغاندىن كېيىن، ئېرىنىڭ ھەرىكىتىنى يەنە داۋاملىق

— بەك ھېرىپ كەتتىم، بىردەم ئارام ئالغىلى قويۇڭا!
— ئاشۇ كۆزىڭىزنىزە، قولۇمنى بىر تىقىۋەتسەم تازا! ئا-دەمگە قارايدىغان بولسىڭىز نەشتەرنىڭ ئۆزى، — دېدى سائادەت ناز بىلەن قايىمنىڭ كۆزىگە لېۋىنى تەگكۈزۈپ.
— ھەي سائادەت، سىلەر شۇنچىۋالا باي بولغاندىكىن ئەمدى تىلەمچىلىكنى تاشلىساڭلار بولمامدۇ، نومۇس قىلمامسىلەر؟
— ھىم، نومۇس قىلمامسىلەر دەمسىز؟ سىز خەقلەرنىڭ ئوغرىلىق، پارىخورلۇق، ساختىپەزلىك، ئالدامچىلىق ۋە قاتىل-لىق قىلىپ، ھەتتا ئۆز قېرىنداشلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، ۋەج يىغى-ۋاتقىنىنى، خەقنى قاقشىتىپ ئۆزىنى سەمرىتىۋاتقىنىنى كۆر-مىدىڭىزما؟ بىز خەق بەرسە ئالىمىز، بەرمىسە خاپا بولمايمىز. خەققە ئوخشاش چىرايلىق سۆزلەپ بۇلىۋالمايمىز. قارا نىيەتلىك بىلەن بايلىق توپلىمايمىز. ئەجەب ئاشۇنداقلار نومۇس قىلماي بىز نومۇس قىلامدىكەنمىز؟. بۇ بىزنىڭ ئاتا كەسپىمىز. مەن سىزگە دەپ قوياي، سىز مۇشۇ گەپنى ھازىرقىسى بىلەن تۆت قېتىم دېدىڭىز، ئەجەب بۇرۇن نومۇس قىلىشنى، ئاتا-ئانىڭىز ۋە يۇرتىڭىز...نى ئۇنتۇپ، مۇشۇ ھۈنەرنى قىلىشقا رازى بولغان-تىڭىز. ئەمدىلىكتە بىزنى، بىزنىڭ ئاتا كەسپىمىزنى پەس كۆ-رۈۋاتىسىز. مانا مۇشۇنىڭ ئۆزى ساختىپەزلىك، ئالدامچىلىق ئەمەسمۇ؟ بۇ كەسىپ ئاتامغا چوڭ ئاتىسىدىن، چوڭ ئاتىسىغا بوۋىسىدىن قالغان ئىكەن. ئاتا كەسىپنى ئەۋلادىغا قالدۇرۇپ داۋاملاشتۇرۇش—ۋارىسلىق قىلىش زاماندىن زامانغا كېلىۋاتقان قائىدە. قانداق قىلىمىز ئەمدى. تەقدىر پېشانىمىزغا شۇنداق پۈتۈۋەتكەن تۇرسا. ئاتام بىزگە ئۆگەتتى، بىز بالىلىرىمىزغا

بولغانمەن. مانا شۇ سەۋەبتىن، ئاتامنى، ئەسلى-نەسلىمىزنى، ئۆتكەن كۈنىمىزنى ئۇنتۇپ قالماي دەپ پات-پات يوشۇرۇنچە مانا مۇشۇنداق قىلىمەن. كاتتا، شاھانە تائاملارنى يېسەممۇ، ئاغزىمغا قاتتىق نانچىلىك تېتىمايدۇ. بۇنانلار ناۋات تېتىيدۇ. سەن بۇ سىرنى ھېچكىمگە تىنغۇچى بولما!

خانىش ئېرىنىڭ سەمىمىيلىكىدىن، ئۆزىگە ئىشەنگەنلىكىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ، ئۇنىڭ بويىنىغا ئېسىلىپ يىغلاپ كېتىپتۇ...

سائادەت سۆزلەپ بولۇپلا قايىمنىڭ بويىنىغا گىرەسالدى:

—قانداق؟ پادىشاھمۇ قىپتىكەنغۇ بۇئىشنى! ئەمدى بىز قىلساق بولمامدىكەن؟ بايا دېگىنىمدەك، بىزنىڭ ئىشىمىز ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق قىلغاندىن مىڭ ياخشى.

—ئۆزەڭ دېدىڭ، پادىشاھمۇ كېيىن ھېلىقى ھۈنەرنى تاشلاپ پادىشاھ بوپتىكەنيا؟

—بىزنىڭ تەقدىرىمىز ئوخشىمايدۇ، بىز ئۇلارغا ئوخشىمايمىز. بىزنىڭ پېشانىمىزغا پۈتۈلگىنى مۇشۇ بولغاندىكىن، بىزدە نېمە چارە؟

سائادەت شۇنداق دەپلا ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئېسەدەپ يىغلاپ تاشلىدى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتى قايىمغىمۇ يىغا ئولاشتۇردى. ئاخىر ئۇمۇ سائادەتنى باغرىغا چىڭ بېسىپ ئۈنسىز ياش تۆكۈشكە باشلىدى...

ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتۈپ، دۆلەتلەر ئوقەتتىن قايتىپ كەلدى.

ئۇلار بۇ قېتىم بەش تاغار قوناق، سەككىز تاغار بۇغداي،

كۆزنىنىشكە باشلاپتۇ، بىر دەمدىلا پادىشاھنىڭ پېشى پارچە نانغا لىق تولۇپتۇ. ئۇ، پىچىرلاپ بىر مۇنچە دۇرۇت ئوقۇغاندىن كېيىن، ئاستا بىرىپ تەختكە ئولتۇرۇپتۇ-دە، پېشىدىكى ناندىن ئۇنىڭدىن بىر چىشلەم، بۇنىڭدىن بىر بۇردا يەپ، ئاللاغا شۇ-كۇر-سانا ئېيتىپتۇ.

خانىش كىرەيمۇ-كىرمەيمۇ دەپ، ئۇزاققىچە ئارىسالدا بو-لۇپ تۇرۇپ قېلىپ، ئاخىر پادىشاھنى خىجىل قىلىپ قويماي، دەپ ئاستا كەينىگە يېنىپتۇ... خانىش بۇ سىرنى ھېچكىمگە تىنماپتۇ، بىراق، بۇنىڭ زادى قانداق سىر ئىكەنلىكىنى بىلگۇ-سى كېلىپ، زادىلا تۇرالماپتۇ. يىل ئۆتۇپ، ئاي ئۆتۇپ بىر كۈنى كېچىسى پادىشاھ بىلەن بىر تەكىيگە باش قويغان چاغدا، بۇنى تەسلىكتە سوراپتۇ، شۇئان، پادىشاھنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ، ئۇزۇنغىچە بىر نەرسە دېمەي، شۈك بولۇپ قاپتۇ، خانىش تولا يېلىنىپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، پادىشاھ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، ئاخىر مۇنداق دەپتۇ:

—خوتۇن، بۇنى سورىمىساڭ ئوبدان بولاتتى، بىلىپ قاپ-سەن، دېمەي بولمىدى. مەن ئەسلى دىۋاننىڭ ئوغلىمەن...

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، خانىش ئەنسىز ۋارقىراپ تاشلىغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قاپتۇ. ئەمما، شۇئان ئۆزىنى ئوڭشاپ، ئۇنىڭ كېپىنىڭ داۋامىنى كۇتۇپتۇ. پادىشاھ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ-تۇ:

—مەن كىچىكىمدىن تارتىپ، ئاتامنىڭ ئاشۇ تىلەپ تاپقان نېنىنى يەپ، تەربىيىسىدە چوڭ بولۇپ، تىلەمچىلىك قىلىپ يىغقان ۋەجىدە ئالىي مەدرىسلەردە ئوقۇپ، بۇگۇنكىدەك پادىشاھ

— دەسلەپ شۇنداق بولىسىز، كېيىن كۆنۈپ كېتىسىز، — دېدى ئۇ قايىمنىڭ ياسىما ساقىلىنى تاقاۋېتىپ.

قايىم ئېغىر قەدەملىرىنى ئاستا يۆتكەپ، ئەينەكلىك ئۆيگە كىردى. ئۇ كۆردىكى، ئېسىل گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن بۇ ئازادە ئۆيدە يىرگىنىشلىك بىر جۇلدۇر كېپەن دىۋانە كۆزىنى پىلدىرلىتىپ تۇراتتى. ئۇ قانچە قىلىپمۇ ئۆزىنى زادىلا تونۇيال-ماي قالدى ۋە چۈشۈممىكىن دەپ يۈزىنى چىمدىپ كۆرۈۋىدى شۇھامان ئاغرىقنى سەزدى. مەينەت، چىگىشلىشىپ كەتكەن ياسالما ساقال ئاستىدا ياشلىق جاسارىتى ئۇرغۇپ تۇرغان سىلىق يۈزلەر كۆرۈنمەيلا قالغانىدى. ”ياپىر، ئادەم پاكىز، چىرايلىق كىيىملەر بىلەن ئادەمكەن جۇمۇ؟“ دەپ ئويلىدى قايىم. شۇچاغ-دا، ئۇنىڭ سول مۈرىسىگە ئۈستى-ئۈستىلەپ يامىلىۋېرىپ ئەس-لى ھالىتىنى ئاللىبۇرۇنلا يوقاتقان، يىرتىق ئاغزىدىن ساپاي-نىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر خۇرجۇن چۈشتى. قايىم گويا بويىنىغا يىلان يۆگەشكەندەك شۈركىنىپ كەتتى. سائادەت ئۇنىڭ بويىنىغا ئېسىلىپ، ساقاللىق يۈزىگە ئامراقلىقى تۇتقان ھالدا ئارقا-ئارقىدىن بىر نەچچىنى سۆيدى. شۇ تاپتا ھېچكىممۇ ئۇنى يېڭىلا تويى بولغان ياش جۇۋان دېمەيتتى. چۈنكى ئۇ ئاللىقا چان ھالىدىن كەتكەن قېرى مەزلۇمنىڭ سىياقىغا كىرگەنىدى.

4

سائادەت بىلەن قايىم بوستانلىق بىر يۇرتقا كېلىپ توخ-

ئۈچ تاغار پاختا، بىر تاغار گۈرۈچ، 15 تاغار ھەر خىل نان، 30 قۇر كونا-يېڭى كىيىم، 15 جۈپ قىشلىق-يازلىق ئاياغ، توققۇز پارچە كىگىز، 12 قوي، ئۆچكە تېرىسى، 397 كوي نەق پۇل، يەنە بىر مۇنچە ئارغامچا، توقۇناق، كەكە، كەتمەن، پىچاق دېگەندەك نەرسىلەرگە ئىشلەپ كەلگەنىدى، شۇ كۈنى ئاخشىمى، دۆلەتباي ئالدىغا بىر تاۋاق قوناقنى ئەكىلىشىپ، قوناق تىزىپ، ئوقەتنىڭ ھېسابىنى چىقاردى. كېيىن، ئۇ، پىرنى سېغىنىپ بوي-ئىسرىق سېلىپ، ياغ پۇرىتىپ بىرمۇنچە دۇئا-تەگبىر ئوقۇدى. قايىم بىلەن سائادەتكە ئەتە ئەتىگەن يولغا چىقىشنى بۇيرىدى. قېيناتىسىنىڭ كەسكىن بۇيرۇقى قايىمنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىرىۋەتتى. ئۇ ناھايىتى قىيىن ئەھۋالدا قالدى، شۇنداقتىمۇ، قېيناتىسىنىڭ سۆزىنى يېرىۋېتىشكە ئامال-سىز ئىدى.

ئەتىسى تېخى تاڭ ئاتماستىنلا سائادەت ئۆزىنىڭ تىلەمچىلىك كىيىمىنى راۋۇرۇس كىيدى-دە، بۇلۇڭدا مەيۈس ئولتۇرغان قايىمغا قاراپ ئىللىق كۈلۈمسىرىدى. ئاۋۋال ئۇنىڭ ئات يايلىدەك يىرىك، ئۆسكىلەڭ قارا چېچىنى ماشىنىدا ئېلىشقا باشلىدى. چېچى ئېلىنىۋاتقان قايىم گويا يۈرىكى سۇغۇرۇلۇۋاتقاندەك ئازابلىنىپ كەتتى. ”ھەي كۆڭۈل، ھەي قايىم، بەرجەس بىرىگىت تۇرۇپ، كۆڭۈلنى دەپ تىلەمچىلىك كوچىسىغا كىرىپ كېتەرسەنمۇ؟...“ دەپ ئويلىدى ئۇ.

سائادەت، تاشقى قىياپىتىگە ماس بولمىغان نازۇكەرەشمە بىلەن، چىرايى بۇلۇتتەك تۈتۈلۈپ ئېزىلىپ ئولتۇرۇپ كەتكەن قايىمنىڭ مەڭزىگە ”چوككىدە“ بىرنى سۆيۈپ قويىدى.

سۇغا تاشلىدى. بۇ ئاپرېلنىڭ باشلىرى بولۇپ، يۇزنگە چاچرىغان مۇزدەك سۇ ئۇنى ئەندىكتۇرۇۋەتتى. سۈزۈك ئاسماننىڭ شەرق تەرىپى قان رەڭگىگە كىرگەن بولۇپ، ئېرىققا تىكىلگىنىچە ئولتۇرغان قايىمنىڭ يۇزىدىكى تامچىلار بارغانسېرى كۆپىيىپ سۇغا قوشۇلماقتا ئىدى.

5

— ئاتىسى، كۆزلىرىنى ئاچسىلا. ئوغۇللىرى ئەقلىنى تېپىپ، سىلىدىن كەچۈرۈم سوراپ كەپتۇ، كۆزلىرىنى ئاچسىلا، — زىۋىدىخان قار-يامغۇر ياش تۆكۈپ تۇرۇپ سايىم بوۋاينىڭ بېشىنى ئاستا يۆلىدى.

سايىم بوۋاي كۆزلىرى چىڭ يۇمۇلغان هالدا ئاغزىنى مىدىرلىتىپ، چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دەپ ياتاتتى. ئۇنىڭ بېشىدا بالا-چاقا، ئۇرۇق-تۇغقان، ئاغىنە-بۇرادەر ۋە قولۇم-قوشنىلىرى ئۇنىسىز كۆزيېشى قىلىپ تۇرۇشاتتى. ئۇ قايىم ئۆيدىن چىقىپ كەتكەندە ئازابلىنىپ يىقىلغانچە ئۆرە بولالمىدى، گېلىدىن هېچنەرسە ئۆتمەيتتى، كېسىلى كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلاشماقتا ئىدى. پات-پات: ”قايىم، ئوبدان بالام... قايىم... ئوغلۇم...“ دەپ جۆيلۈپ ۋارقىرايتتى.

مانا بۈگۈن بوۋاينىڭ كۆزىنىمۇ ئاچماي، زۇۋانىمۇ سۇرمەي ياتقىنىغا ئۈچ كۈن بولغانىدى. قايىم ئۇنىڭ باش تەرىپىدە تىزلىنىپ ئولتۇردى. شۇ تاپتا ئۇمۇ ئاتىسىغا ئوخشاش ئۇرۇقلاپ،

تاپ، ئىككىسى مەھەللىنىڭ ئىككى بېشىدىن چۇشىدىغانغا كې-
لىشتى-دە، سائادەت چۇمبەلگە پۈركىنىپ، كەچ قالغان بازار-
چىدەك ئالدىراپ مەھەللىگە كىرىپ كەتتى. قايىم بولسا ئازابلىق
تۇيغۇ ئىچىدە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى. ”مۇھەببەت،
سائادەت... كۆڭۈل، ئاھ، قايىم! مۇھەببەت سېنى راستىنلا
مۇشۇ كويغا سالدىمۇ؟ ئاھ، سائادەت! سەن نېمىشقا بۇ ئاتا
مىراس ھۇنىرىڭدىن كېچەلمەيسەن؟ سەن بۇ ھۇنىرىڭنى مەندىن
ئەۋزەل كۆرەمسەن-ھە؟ خەق ئالدىدا بويۇن قىسىشنى راۋا كۆر-
مەيدىغانلىقىمنى بىلىسەن. مەن سېنى ھەرقانچە بولسىمۇ مېنى
بۇ ئىشقا زورلىماس، ئاتا-ئانىسى زورلىسىمۇ قىزى زورلىماس
دەپ ئويلاپتىكەنمەن. ئەمما ھېچقايسىڭلار مېنى قىلچە ئاياپ
قويمىدىڭلار. مېنىڭ ھەممە نەرسەمدىن كېچىپ سىلەرنىڭ ئۆ-
يۈڭلەرگە كەلگىنىممۇ يېتىپ ئاشاتتى...“ قايىم تىترەپ تۇرغان
قوللىرىنى ئاستا سوزۇپ، يالغان ساقىلىنى يۇلدى؛ خۇرجۇننى
مۇرىسىدىن ئېلىپ، جەندە كىيىملەرنى سېلىپ، يەرگە قويغان-
دىن كېيىن، سائادەت كىرىپ كەتكەن مەھەللە تەرەپكە بويىنىنى
قىسقان ھالدا قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن يىپى ئۈزۈلگەن مار-
جاندەك ياش تامچىلىرى ئاقماقتا ئىدى. ئۇ قەدەملىرىنى تەستە
يۆتكەپ، دۆۋىلىشىپ تۇرغان نەرسىلەردىن يىراقلىدى. بىراق
ئون قەدەم ماڭمايلا يەنە توختاپ ئارقىسىغا بۇرۇلدى-دە، يەنە
ھېلىقى نەرسىلەرنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدى ۋە بىر-بىرلەپ
قولىغا ئېلىپ بۇرنىغا يېقىن تۇتۇپ پۇرىدى، ئاندىن سائادەت
كەتكەن تەرەپكە قارىغىنىچە، قولىدىكى نەرسىلەرنى قايتىدىن
بىر پۇرىۋېتىپ، يول ياقىسىدىكى ئېرىقتا شىرىلداپ ئېقىۋاتقان

شى بىلەن ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ ئاتىسى قازا قىلغان بىر ئايدىن بۇيان ئاتىسىنىڭ قەبرىسىنى مانا مۇشۇ تەرىقىدە بېقىپ يېتىۋاتاتتى.

قايىم ئويغىنىپلا پۈتنى ئېغىر بىرنەرسە بېسىۋالغاندەك ھېس قىلدى. پۈتىنى مىدىرلىتالمىغاندىن كېيىن، كۆزىنى ئۇ- ۋىلاپ قاراپ، ئاياغ تەرىپىدە بىر ئايالنىڭ ئۆز پۈتىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى كۆردى. ئۇ كۆزلىرىنى قايتا-قايتا ئۇۋۇلاپ، ئۇخلاپ ياتقان ئايالنىڭ سائادەت ئىكەنلىكىنى بىلگەن- دە، ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا تىلەم- چىلىك كىيىملىرى يوق بولۇپ، ئورنىغا قارا سوكنادىن يارى- شىملىق پەلتو كىيگەن، بېشىغا ئاق داكا ياغلىق چەگكەن، بېلىگە ئاق باغلىغانىدى.

قايىمنىڭ مىدىرلىشى بىلەن سائادەتمۇ ئويغىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ نۇرلۇق، قارا كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، يۈز سۆڭەكلىرى بىلىنىپ قالغان چىرايى سېرىق كۆرۈنەتتى. ئۇ ئويغىنىپلا قا- يىمغا قايغۇلۇق نەزەردە تىكىلدى.

—سىزدىن ئايرىلغاندىن بۇيان بۇگۈنكىدەك تاتلىق ئۇخلاپ باقمىۋىدىم. ئاتىمىز... —دەپلا بېشىنى سالدى ئۇ.

—نېمىشقا كەلدىڭ؟ —قايىم يىغىدىن ئۈزىنى ئاران تۇ- تۇپ، بوزۇلغان ئاۋازىنى يېرىم-يارتا چىقىرىپ سورىدى.

—سىزنى دەپ... —سائادەت بېشىنى كۆتۈرۈۋىدى، قا- يىم ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىدا سىمابتەك لىغىرلاپ تۇرغان ياشنى كۆردى.

—تالاغا چىقىدىغاندا كىيىدىغان كىيىملىرىڭ قېنى؟

تونۇغۇسىز ھالغا كېلىپ قالغانىدى.

بۇۋاينىڭ گېلى تۇساتتىن ”خالاپ-خالاپ“ قىلىپ، ئارقىدىنلا ”قايىم، قايىم، ئوغلۇم...“ دەپ تۈۋلىغان زەئىپ ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇنىڭ كۆزىمۇ يېرىم ئېچىلغانىدى.

— ئاتا، جېنىم ئاتا، مانامەن...قايىم يىغا ئارىلاش ئاۋازدا تۈۋلاپ، ئاتىسىنىڭ تارشىدەك قېتىپ، مۇزلاپ كەتكەن قولىنى چىڭ تۇتتى.

بۇۋاينىڭ كۆزلىرى ئاستا-ئاستا چوڭ ئېچىلىپ قايىمغا تىكىلدى. بۇ كۆزلەردىن ھېچقانداق بىر ئىپادىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. ئۇ قايىمغا ئۇزاق تىكىلىپ، گەپ قىلىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۈمەللىۋىدى، شۇئان قاتتىق يۆتەل تۇتۇپ، ئىككىنى يۆتەلدى-دە، كۆزلىرى چەكچەيگىنىچە ئېڭىكى چۈشۈپ قالدى.

— ئاتا... ئاتا! ...

6

سەھەر. شەبنەم گۆرىستانلىقنىڭ ئۈستىنى بىلىنەر-بىلىنمەس نەمدىگەنىدى. بىرسى دۆۋىلەنگىنىگە ئانچە ئۇزاق بولمىغان قەبرە توپىسىنى قۇچاقلىغىنىچە قىمىر قىلماي ياتاتتى. بۇ قايىم بولۇپ، تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ يۇمىلاق يۈزى ياغاقلىشىپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنى قايىم دېسە، بۇرۇن بىلىدىغانلارنىڭ ھېچقايسىسى ئىشەنمەيتتى. ئۇ، قەبرىستانلىقنىڭ بىر چېتىدىكى قېرى توغراق دەرىخىگە قونۇۋالغان قاغىنىڭ قاقىلدى-

1

بامداتقا ئەزان چىققاندا تېخى تولۇق يورۇق چۈشمىگەنىدى. ئەمما ئاي نۇرى كېچىدىكىدىن خېلى غۇۋالىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئاق قوشقاچلار قارىيىپ تۇرغان جىگدە، سۆگەت، تېرەكلەر ئارىسىدىن ئاندا-ساندا ۋىچىرلاشقىلى تۇردى.

—بۈگۈن يەنە بازارلىغىلى بارامىلا، —دېدى ئايلىخان جايىنامازنى راسلاپ، رومىلىنى تۈزەشتۈرگەچ.

—كاللاڭ نەگە كېتىدىغاندۇ خوتۇن. مەن ئاخشام ئەتە يۇنۇس ئۇستامنىڭ ئۆيىدە چاي بولىدۇ، شۇ يەردە كەچكىچە ھەلقە-سۆھبەت بولىدىغان گەپ دېمىدىمۇ، —دېدى سەيدۇللا قارىم غۇۋا يورۇپ تۇرغان جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا خوتۇنىنىڭ چىرايىنى ئېنىق كۆرەلمەي ئاق رومال سالغان بېشىغا قاراپ.

ئۇ، تەرەتنىڭ دۇرۇتلىرىنى ئوقۇغاچ مەسە كالىچىنىڭ ئىچىنى

— ئۇنى ... ئۇنى ... ئەمدى ماڭا سىز بولمىسىڭىز ... باشقا ھېچنېمىنىڭ لازىمى يوق، بىلمەيتىكەنمەن... بولدى ئەمدى، ئۇ-نى سورىماڭ! سىزدىن خۇش بولاي! — سائادەت شۇنداق دەپلا قايىمنىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كەتتى.

قايىم ئۇنىڭ قاپقارا چاچلىرىدىكى توپىلارنى ئاستا سۈرتتۈ-تىپ، يەرگە چۈشۈپ كەتكەن ياغلىقىنى ئاۋايلاپ ئارتىپ قوي-دى. ئۇ توختىماي مۇنداق دەپ پىچىرلايتتى:

— مەن ئۈمىدىمنى ئۈزگەنىدىم ... ئەمما سېنى چۈشىمگەن بىرمۇ كېچە يوق... بىردەممۇ يادىمدىن چىقمىدىڭ. قاچامدىكى، قوشۇقتىكى ئاشتىمۇ سەن قاراپ تۇرىسەن، سائادەت... سائادەت، جېنىم سائادەت، پەقەت كۆز ئالدىمدىن كەتمىدىڭ... ئۈمىدنى ئۈزگەن، ئەمما سېنى سېغىنمىغان چاغلىرىم يوق...

1985-يىل فېۋرال،

1987-يىل نويابىر،

قەشقەر.

— ھە، سىلىمۇ ئالدىنقى بازاردا بارغاندىكەن، بۇ بازاردا كېۋەز تېرىشكىلا. ھاشىم بىلەن ھۆرەكنى ئالدىشكىلىغا سېلىپ چە-قىپ تېرىشكىلا. تالىپلار ھەممە ئىشنى قىلىدۇ، دەپ مۇشۇكەمدى-زە ئاق نانچى بولۇۋالدىڭلا.

— ئەمىسىچا، كىرسىن تۈگەپتۇ، گۈرۈچ تېخى يوق. يەنە توقاچ سوپۇندىن بىرنى ئالغاچ كېلىشنى ئۇنتۇماڭلا.

— ۋاي ماقۇل-ماقۇلە. يائاللا، مەن بىسمىللا دەپ مۇشۇ بوسۇغا داۋاندىن بىر ئاتلاي.

سەيدۇللا قارىم ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ پاكار ئىشىكتىن ئېڭىشىپ ئاستا چىقتى. ئۇلگۈرچەكلىك ئىشىك غىچىلداپ يېپىد-لىپ ھاسىنىڭ توكۇلدىشى بىلەن مەسە كالاچتىن چىقىدىغان "خىرت-خىرت" ئاۋاز ئاستا يىراقلاپ كەتتى.

— قېرى ئۇلگۈر، ئۆزۈڭ كوندە بازارغا قاترايسەن، يەنە بىزگە يول قويمايسەن. بارمىغىنىمنى كۆ. ئاۋۇ توخۇ پوقىلار تېخى قىمىرلاي دېمەيدۇ...

ئۇ، سوپىدىن ئۆمىلەپ چۈشۈپ ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ سىلاشتۇرۇپ قىزىنىڭ بىلىكىنى تۇتتى:

— قوپە ھوي، قوپە پاسكىنا، بامدات ۋاقتىدىمۇ ياتامسەن. قوپ، ناماز ئوقۇ. مۇشۇنداق چۈشكىچە ئېرىگىنىڭ تېقىمىغا ئوسۇرۇپ ئۇخلىغاچقا تۆت كوندە كۆتۈڭگە تەپتى. خوتۇن كىشى دېگەن ئەتىگەن-سەھەر قوپۇپ، سۇ ئىسسىتىپ پاكىز تەرەت ئېلىپ ئەركىشىنىڭ تەرتىگە سۇ ئىسسىتىدىغان، ئەر كىشى مەسچىتتىن يانغىچە ھويلا-ئارام، ئۆيلەرنى سېرىپ-سۈپۈرۈپ چىنىدەك پاكىز تۇتۇپ، ناشتىلىق تەييارلايدىغان، دەپ مىڭ

كولاشتۇرماقتا ئىدى.

—تالىپلارنىمۇ ئېلىۋالامسىلە؟

—بۈگۈن ئەتىگەندە نېماندداق ۋىتىلداق بولۇپ قوپقانسىلە، بىلىدىغان گەپلەرنىمۇ سورىغىلى تۇردۇڭلىغۇ. هاشىم، هۆرەك-لەرنى ئويغىتىڭلا، بامدات ۋاقتىدىمۇ ئۇخلايدىغان بولۇۋالدى. مەن گەپ قىلسام بوش گەپ قىلمايمەن، ئۆزىنى سوراشسۇن. تۈنۈگۈن هاشىم بامداتقا مەسچىتكە چىقمىدى، باكا مەن…

—ئۆيدە ئوقۇدى دىدىميا مەن سىلىگە.

—مەسچىتكە چىقسۇن، خوتۇن كىشى بولمىغاندىكىن. سا-ۋاب تاپسا ئۆزىگە، بىزگە ھېچنېمە ئەمەس. ئۆيگە يانمايمەن. هاشىم ئېشەكنى توقۇپ كەينىمدىن مەسچىتكە ئېلىپ بارسۇن.

—ۋاييەي، ئەمدى مائىشنى كۆ. ناشتا ناۋا قىلىپراق بارار-سىلە تېخى، قاقپودا بېرىۋالماي.

—ماۋۇ ئۇزۇن مەھەللىدىكى بارىتاخۇننىڭ قويى چەتنەپ قوزا تاشلىۋېتىپتىكەن، چىراق[①] قىلىدىكەن. مەسچىتتىن يې-نىپ ئۇيەرگە داخىل بولۇپ داستىخاننى يىغقۇچە بىرۋاخ بولى-دۇ. هۆرەككە، يەنە هاشىمغا دەڭلا، ھەر بازار كۈنى بازارغا قاترايدىغان بولۇۋالدى. مەن يەنە بازارغا بارغىنىنى ئاڭلاپ ياكى كۆرۈپ قالسام كۆرگۈلۈكىنى كۆرسىتىمەن. هۆرەك بىرۋاخ نامازنى بولسىمۇ راۋۇرۇس ئوقۇپ خۇداغا سېغىنسۇن، بارغانچە قارا بېسىپ كەتمىسۇن.

—مەنمۇ تېخى…

---

① چىراق— نەزىرنىڭ بىر تۈرى.

— مەن ئېغىر كەلگەن بولسام گېپىڭنى ئوچۇق دە، بولمى-
سا، تولا ۋالاقلىما. نى-نى خەقنىڭ قىزلىرى ئەردىن چىقىپ
تازا پۇخادىن چىققۇدەك ئوينىاپ يۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسى
قانداق خەقلىدۇ.

— قوپە قانجۇق، ساڭا گەپ قىلىدىغان ئاغزىم يوق. ناماز
ۋاقتى ئۆتەي دېدى. ناماز ئوقۇ...

— ماقـۇل. ماقـۇل. بىردەم چىدىغە جـۇگـۇ، بېشىمنى
ئاغرىتماي.

ئانا دوڭغاسلاپ چىقىپ كەتتى.

ئۇ ئىچىدە بىر نېمىدەپ كوتۇلداپ هويلىدىكى ئېغىلغا يان-
داش سېلىنغان ئوغلىنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە كەلدى:

— بالا باقماي بالانى بېقىپتىكەنمەن. خۇدادىن ئىنساپىنى
بەرگەيسەن دەپ بەش ۋاخ نامىزىمدا دۇئا قىلىمەن. قىرىغۇچە
هوشىنى تاپمىسا، ئۆيلۈك-ئوچاقلىق بولغان نېمىلەر هەر كۈنى
ئويغاتمىغۇچە نامازغا قوپمىسا. زاكىدىكى ۋاقتىدا بالىكەن، ئۇ-
نىڭدىن كېيىن بالا-قازاكەن.

ئۇ ئىشىك ئالدىدا بىردەم كوتۇلداپ، ئۆيدىن چىقىۋاتقان
خىرقىرىغان ئاۋازدىن باشقا تاۋۇش سەزمىگەندىن كېيىن ۋارقى-
رىدى:

— هەي هاشىماخۇن، هەي هاشىماخۇن، قوپە ئورنۇڭدىن،
بامدات ۋاقتى ئۆتۈپ كېتەي دېگىلى تۇردى.

ئۆيدىن ئۇيقۇلۇق ئىنجىقلاپ ئۆرۈلگەن تاۋۇش چىقىپ يەنە
بوش خىرقىرىغان ئاۋاز كەلگىلى تۇردى. ئانىنىڭ خۇيى تۇتتى:

— هەي هاشىماخۇن، قوپ دەيمەن. ئاتاڭ ئېشەكنى توقۇپ

قېتىم كاپشىپ ئاغزىمنىڭ ئون قات تېرىسى چۈشۈپ كەتكەندۇ. مانا ئاخىر گېپىمنى ئاڭلىماي 15 كۈندە بوغچاڭنى قولتۇقلاپ، پوتلاڭنى ئېقىتىپ كېلىپ ئولتۇرىسەن. قوپە.

— ۋايجان، ۋايجان، ئەجەب تويدۇم. ئەتىگەن ئىت پوق يېمەستە ئادەمنى ئۇخلىغىلى قويماي كاس-كاس ئىتقا ئوخشاش قاۋايدۇ.

— مەن قاۋىمىسامچۇ، مۇشۇنداق كۈن چۈشكىچە سېسىق يوتقاندا يېتىپ، ئىت يىلىدىن ئېشەك يىلىغىچە قوتان قېرىسى بولۇپ سېسىپ ئولتۇرارسەن. قوپە ئورنۇڭدىن. ئەتىگەن قوپۇپ ناماز ئوقۇپ، دىلىڭدىكى قارىنى ئاقارتىپ كۆڭلۈڭگە ئىنساپ تىلە. ئېرىڭنىڭ ئىنساپىغا دۇئا قىل. خۇدا ئىسسىقچىلىق سې-لىپ ئەتە-ئۆگۈن كېلىپ ئەكىتەمدۇ تېخى. ھى…ھى…ھى…

— ئوھۇش. تامايىم يوق ئۇنداق ماز پايىنەكتىن. كىمنى ئالسا ئېلىپ چېكىسىگە تېڭىۋالسۇن.

— ھەي ئەقلى يوق ئىت خۇيلۇق ئازگالچى، ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ ئېرىڭنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ، ئاغزىدىن كىرىپ بۇرنى-دىن چىقىپ ئېرىتىپ يېنىشىۋالمىساڭ ئەمدى سېنى كىم ئال-دۇ؟ ئاۋاتتا بىر ئەرگە تېگىپ چىققان چوكاننى ئەر ئالغاننى كۆرگەنمىتىڭ. ۋاي بىلمەپتىمەن، ئۇقماپتىمەن دەپ چىرايلىق گەپ قىلىپ ئاستا ئۆيىگە كىرىۋېلىشنىڭ كويىغا چۈشمىسەڭ، مەن يەنە قىزىمنى كىم ئالار، كىمگە بېرەرمەن، دەپ قېرىغاندا نەدە دوڭغاسلايمەن. ئولتۇرۇپ-ئولتۇرۇپ، ئاندىن پەيلى شەي-تان ئازدۇرۇپ كۆسىدا بىرگەپ چىقسا تېخىمۇ سېسىپ، ئىت-ئېشەكتىن خار بولۇپ، ئالاي دەيدىغان ئادەممۇ چىقمايدۇ.

ئېغىرنى يەر كۆتۈرىدۇ، رىزقىنى خۇدا بېرىدۇ، ئۆلمىسە چوڭ بولىدۇ. ئۆلسە خۇدانىڭ جېنى. ئاۋاتتا ئەقلىمگە كېلىپ خوتۇنى بىلەن يېنىشىپتۇ، دېگەننى كۆرۈش تۇگۇل ئاڭلاپ باقمىدىم. نى-نى قىز باللار تېگەلمەي يۈرسە، بالاڭغا نەدە تۇكۇرۇۋەتكەن تۇكۇرۇكنىڭ گېپىنى قىلىدىكەنسەن...

ئانا ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ كەينىگە ياندى.

— ۋاي خۇدا، — دېدى ئۇ خېلىلا ئاقىرىپ سۇزۇلگەن كۆك-تىكى غۇۋا ئايغا قاراپ، — ئۆزەڭ ئاسان قىلارسەن پەرۋەردىگا-رىم بەندىلەرنىڭ مۇشكۇلاتىنى. شۇ باللىنىڭ كۆڭلىگە ئىمان، ئىنساپ بەرگەيسەن. بۇكەمنىڭ باللىرى نېمە بولۇپ كېتىۋاتى-دىغاندۇ...

2

هاشىم ئېشەكنى ئۇدۇل مەسچىتكە ھەيدىمەي قامغاق، قو-مۇشلار پاكار ئۆسكەن شورلۇق بىلەن ”چولاق مەھەللىسى“گە ماڭدى. قومۇشلار ئارىسىدىن ئۇركىگەن تورغايلار ئۇچۇپ يەنە قومۇشلۇققا شۇڭغۇپ تۇراتتى. سالقىن ساپ ھاۋا ئۇنى خېلىلا روھلاندۇرۇپ قويدى. يىراقتىكى پاكار دۆڭدىن قىرغاۋۇل خو-رىزىنىڭ قىچقارغان ئاۋازى كەلدى. ئۇ بىر ئېگىزلىككە كەلگەن-دە ئېشەكتىن سەكرەپ چۈشۈپ غۇژمەك ئۆسكەن كۆك يانتاق، ئوغرى تىكەن ئارىسىدىن قاپ تاغار ئالدى. تاغارنى كۆتۈرۈشكە مېكىياننىڭ بوش قىق-قىقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئېشەك سې-

كەينىمدىن بارسۇن دەپ مەسچىتكە كەتكىلى نىكەم. ھېلى بام-
داتقا كېچىكىپ قېلىپ ئاتاڭدىن تىل ئىشتىسەن، قوپ دەيمەن.
كېچىسى يېرىم كېچىدىن ئۆتكۈچە ئۇخلىمايسەن، ئەتىگىنى كۈن
چۈش بولغۇچە قوپمايسەن.
— ھە، مانا...مانا. ۋاتىلدىما. مانا قوپتۇم.
— ھېلى كېچىكسەڭ ئاتاڭنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ، ئادەم غول
يەردە تىللىسا ئىزاتارتىسەن. بۈگۈن بازار.
— ھە...ھە...راست بازار. ھە، ۋۈي...ۋۈي يادىمدا يوق.
— ھېلى بازارلىق پۇل دېسەڭ دەشنەم يەيسەن. ھەي خۇدا-
يىم، ساقال ئەستاغپۇرۇللىغا يەتكۈچە يا خوتۇن بىلەن ئۆي
تۇتۇپ ئۆزەڭنىڭ كۈننى ئالمايسەن. بىز گۆرگە كىرىپ كەت-
سەك قەبرىمىزگە بارارسەنمۇ. ئاكام رەھمەتلىك قىرىق ئۈچ
خوتۇن ئاپتىكەن. ھازىر بەشنى ئاپسەن، نەچچىدە توختارسەن-
كىن. يا تاغاڭنى دورامسەن. توۋا، توۋا قىلدىم خۇدايىم...
— خۇدا بۇيرۇغان بىر كۈنى توختارمەن ئانا. چىشىڭ بۇغ-
دايدەك قاپتۇ، بولدى قىل.
— تۆتىنچى خوتۇنۇڭ بىلەن يېنىشمىساڭ خۇدا راۋا كۆرمەي-
دۇ بالام. قالغانلىرىدىنغۇ بىردىن بالاڭ بار. ئايشەك بىچارە
قوشكېزەكتىن تۆتنى تۇغۇۋەتتى ئەمەسمۇ. بىر بالا دېگەنغۇ ئۇن-
داق-مۇنداق قىلىپ ئۆلمىسە چوڭ بولۇپ قالىدۇ. ئايشەك بى-
لەن يېنىشمىساڭ قىيامەت كۈنىسى تۆت بالاڭنىڭ تىرنىقى كاند-
ىيىڭدا قوپىسەن. تۆت بالا بىلەن ئايشەكنى كىم خوتۇن قىلىدۇ.
ئەمدى...
— بېشىمنى ئاغرىتما، ئويغىتىپ قويغاندىكىن كېتە جۇگۇ.

دەريانىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى يېزىلاردىن دېھقانلار بازارلاپ كې-
لىدىغان بولغاچقا كارامەت قىزىپ كېتىدىغان بولدى.
كونا زاماندىن قالغان قاتار كەتكەن قېرى قاپاق تېرەكلەر
بازارنىڭ ھەممە يېرىگە تارالغان. قاپاق تېرەك تۈۋىدىن يىل بويى
سۈيى ئۈزۈلمەيدىغان يوغان ئۆستەڭ ئېقىپ ئۆتىدۇ. قېرى قاپاق
تېرەكلەرنىڭ قوۋزاقلىرىنى باش بارماق پاتقۇدەك ساناقسىز چو-
قۇرلار قاپلاپ كەتكەن. قاپاق تېرەكلەرنى قاسساپلار يوغان مىخ-
لارنى قېقىپ كانارا قىلىشۇالغان، مال بازىرىدا ئۇلاغ باغلايدىغان
قوزۇق ياكى تۇۋرۇك قىلىشىۋالغان، قاتارى قويۇلغان ياغاچ،
تۇنىكە بوتكا دۇكانلارغا يەنە بىردىن تامىلىق رول ئوينايدۇ.
قاتارى ئاشخانىلاردىن تارقالغان پولۇ، لەڭمەن، شورپىلارنىڭ
مەززىلىك پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. قارايغان، دۇمچەي-
گەن، قاتقان ئادەملەر بىر-بىرىنى قىستىشىپ، سەت گەپلەر
بىلەن كالىسىنى، ئېشىكىنى تىللاپ ماڭىدۇ. قەدىمىي ياغاچ
ھارۋىلار قىستاڭچىلىقتا بىر-بىرىگە سوقۇلۇپ غىچىرلاپ ماڭى-
دۇ. ئادەملەرنىڭ ھەر خىل ۋارقىراشلىرى، ئۇلاغلارنىڭ مە-
رەش-مۆرەشلىرى ھەپتە جىم تۇرىدىغان تېرەكلىك بازارنى قاي-
نىتىۋېتىدۇ.
ھاشىم كىرلەشكەن ئاق دوپپىسىنى پېشانىسىگە چۈشۈرۈپ
كىيىۋېلىپ، قاپ تاغارنى يۈدۈپ ئۇرۇلۇپ-سوقۇلۇپ، ئىتتىرى-
لىپ زاسۇي بازىرىغا كېلىپ قالدى. پەردازسىز يېزا ئاياللىرى
زاسۇيپەزلەرنىڭ ئالدىدا بالىلىرى بىلەن غىدىر تاۋاقلاردا تەرلەپ
ئولتۇرۇپ زاسۇي يېيىشكىلى تۇرغانىدى. ھاشىمنىڭ قوي پاقال-
چىقىدىن تۆتىنى يېگۈسى كېلىپ ئاغزىغا سۇ يىغىلىپ كەتتى.

رىق، يوغان چىشلىرىنى چىقىرىپ يانتاق چېچىكى بىلەن شالدىر بويىنىڭ مېۋىسىنى ئاۋايلاپ يالماپ يېگىلى تۇردى. ھاشىم قاپ تاغارنى ئاستا ئاچتى. بىر قىزىل خوراز بىلەن كەندىررەڭ مېكىيان تۇگۇلۇپ ياتاتتى. قارا مېكىيان پۇتلىرى تۇگۇلگەن پېتى قېتىپ قالغانىدى...

— ئەستاغ، كاساپەت ئۆلۈپسەن-دە، تۇمشۇقۇڭنى چىڭ بو-غۇۋەتتىمۇ، يا كانىيىڭدىن بەك سىقىۋەتتىمۇ. ھەقىچان بەك چىرقىرىغىنى سەن بولغىيتتىڭ گۇينىڭ توخۇسى. تاس-تاماس قالدىم شەرمى-ساز بولغىلى. ھاراقمۇ ھارام، سەنمۇ ھارام، يەۋېرىدۇ مەسلەر. ئاخىر ھەممىسى ھارام، توڭگۇزلار.

ھاشىم مەسچىتكە يېقىن دۆڭنىڭ باغرىدىكى قومۇشلۇققا قاپ تاغارنى باسمىداپ قويۇپ ئاندىن مەسچىتكە كىردى. كېچە-كىپراق كەلگەن ئالتە-يەتتە ئادەم سەپ بولۇپ بامداتقا تۇرغان-دى. ئۇ ئىتتىكلا سەپكە كىرىۋالدى. مېھراپتا دۇرۇت ئوقۇپ ئولتۇرغان ئاتىسى ئۇنىڭغا كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ قاراپ قويدى. ھاشىم كۆزىنى يۇمدى.

— ئېشەك سۇيدۇكىگە بېرىدىغان پۇلۇم يوق. بۇگۇن كېۋەز تېرىيسەن. بازارغا بارغىنىڭنى ئاڭلاپ قالسام ئوشۇقۇڭنى چې-قىپ ماڭالماس قىلىپ قويۇپ تايىنلىق باقىمەن، — دېدى سەي-دۇللا قارىم تۆت ئەتراپىدىكى ئادەملەر ئاڭلاپ قالمىسۇن، دەپ پەس ئاۋازدا. ھاشىم قاپاقلىرىنى تۇرۇپ يەرگە قارىۋېلىپ ئاتى-سىنى يۆلەشتۇرۇپ ئېشەككە مىندۇرۇپ قويدى.

ئاۋاتتا يېقىنقى بىرقانچە يىلدا ھەر سەيشەنبە بازار بولىدى-غان بولدى. بۇرۇنقى سەيشەنبە بازار ئەسلىگە كەلدى. بازار

بولدى، بۇ گەپنى مەن ئۆيلىماي بىرى دەۋاتقاندەكلا. خۇدايا، يەنىلا مېنى ساقلاپسەن. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭغىمۇ ئەلەم-دە. بەش يۈز كويغا ساتمىغان داڭلىق خورىزنى، يۈز كويلۇق مېكىيىنىنى يېتتۇرسە ھەركىم شۇنداق بولىدۇ. مەن جېنىمدىمۇ شۇنداق بولىمەن. مىڭ كويلۇق زىيان بولدى-دە. ئۇ بۇ توخۇلىرىنىڭ تۇخۇمىنىڭ بىرىنى ئون كويدىن ئېلىپ، كۆرۈك توخۇنىڭ كۆتىگە سۆيگۈدەك بولۇپ تەستە چىقارتقان. داڭلىق توخۇنىڭ ئۇرۇقى. مۇشۇ خورىزى ئارقىلىقلا ئاۋات-مەكىت تەۋەسىدە خورازلارنى پاخشى قىلىپ بەش مىڭ كوي ئۇتتۇۋالغان. مېكىيىنىنىڭ تۇخۇمىمۇ ئۇنىڭ ئەجرىگە يارىشا پۇل تېپىپ بەرگەن. توختى قوتۇرنىڭ خورىزى دېسە، قەشقەر تەۋەسىدىكى توخۇچىلارنىڭ تونۇمايدىغىنى قالمىغان. ھەي...ھەي، تەس، چىدىيالمايدۇ بىچارە، چىدىمايدۇ. ئۇنىڭ توخۇسىنى ئوغرىلىمىسامۇ بولۇپتىكەن. ئەمىسە كىمنىڭ توخۇسىنى ئوغرىلايمەن. مەھەللىدە ئادەتتىكى توخۇلار قالمىدى، قالسىمۇ بوش يەردە قالمىدى. ھەپتىدە بىر بازار—باغلىنىۋالغۇدەك ھاراق ئىچىۋالمىسام بۇ چۆلدە كۆڭلۈم خۇش بولغۇدەك نېمە ئىش بار. ھەممىسى ئىچىۋاتسا، مەن قانداق چىدايمەن. ئاتام دېگەن پوق ساقال تېخى پۇل بەرمىسە. مانا ئەمىسە... ھەي...ھەي، بۇ توخۇنى بازاردا ساتالىغان بولسام بەش بازار ھاراق ئىچكۈدەك پۇل بولاتتى، بولمىدى. ئەلەمباي دېگەن توزاقچى ھەقچان ئىككى شېشە ئېلى داۋۇت[1] بېرىپ كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ قاراپ تۇرىدۇ.

[1] ئىلى داچۇ دېمەكچى، يەرلىكلەر شۇنداق ئاتىۋالغان.

ئەمما يانچۇقىدا پۇل يوق. ئۆشنىسىدىكى توخۇنى سۇ قىلمى-
زاسۇيپەزنىڭ ئالدىدا كەچكىچە قاراپ تۇرسا بىر تاۋاق شورپىسى-
نى بېرىشى مۇمكىن. ئۇئىتتىرىلىپ، ئىتتىرىپ يۇرۇپ توخۇ
بازىرىغا باردى. ئۆشنىسىدىكى قاپنى قوياي دەپ تۇرۇشىغا سەر-
پۇش تۇمىقىنى قىستۇرۇپ گەدىنىگە كىيىۋالغان بىرسىگە كۆزى
چۈشۈپ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتكەندەك بولدى. "يا پەر-
ۋەردىگارا ئۆزەڭ ساقلىدىڭ"دەپلا پەم بىلەن كەينىگە ياندى.
ئۇنىڭ يىڭنە ئۇچىدەك قارا تۆشۈكچىلەر بىلەن تولغان يۇزى
تېخىمۇ قارىيىپ، پېشانىسى قۇرۇپ قالغان قوغۇن شاپىقىدەك
قورۇلۇپ كەتتى. ھېلىقى مولۇندەك چىراي كۆز ئالدىدا بايىقى-
دەك كۆرۈنۈپ تۇردى. مىس رەڭ ساقال-بۇرۇتلىرى جەدە ئات-
نىڭ ماڭلاي تۇكىدەك دىردەيگەن، تۇكلەر ماراپ تۇرغان يوغان
ئىلمەك بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرى كېڭەيگەن، كالپۇكىنى كۆتۈرۈپ
تۇرىدىغان تۇۋۇى سېسىپ كەتكەن سېرىق داغ چىشلىرى خىرىس
قىلىۋاتقان غالجىر ئىتنىڭ ئۆزى. رەسمىي غالجىرلىشىپتۇ. خۇ-
دا ساقلار. راست، غالجىر ئىتنىڭ ئۆزىلا. شۇنداق، ئاشۇ ماش
كۆزگە ئىلىنىشىپ قالسا، ئاشۇھىڭگاي چىشلىرىدا چايناپ پۇر-
كىۋېتەر ئىدى. كۇچۇم يېتىپ قالسىغۇ تېگىمگە بېسىۋالارمەن،
ئەمما ھازىر ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدۇ. قاۋان توڭ-
گۇزدەك چىرقىراپ ئېتىلىپ كەلسە، ئۇنىڭ ئەلپازىدىنمۇ
پۇت-قولۇمدا جان قالماس. بىر-ئىككى مۇشت، كاللا يېگەندىن
كېيىن ئاچچىقىم كەلسە مېنىڭمۇ پەي-بېغىشىم قاتار، ئەمما
ئىزا يامان. نومۇس ئۆلتۈرەر مېنى. ئاۋاتنىڭ چوڭ موللىسى-
نىڭ ئوغلى توخۇ ئوغرىلاپتۇ، دېگەن گەپنى ئاڭلاپ... ۋاي-ۋاي

قويمىسام...
هاشىم شاپاق دوپپىسىدا بىردەم يۈزىنى بىردەم چاقا باسقان گەدىنىنى سۈرتۈپ ماڭدى. ئۈرۈلۈپ-سوقۇلۇشتىن ئۆشىنىسى-دىكى توخۇ پات-پات بوش قىق-قىقلاپ قويىدۇ. ”ئۆلە... ئۆلەرسەن گۈينىڭ توخۇلىرى، تايىنلىق ھەممىڭ ھارام بولە، ئەلەمباينىڭ قازىنىدا تازا قايىنىساڭ، قېينانام قۇيغان ھېسىپنى يېگەندەك تۇتۇپ ئولتۇرۇپ يەمىز مەستلەر. يەڭلار، ئىچىڭلار مەستلەر، ياشاڭلار مەستلەر“.
هاشىم كېتىۋېتىپ بىرسىگە بەكرەك سوقۇلۇپ كەتتى.
—كۆزۈڭگە بېقىپ ماڭساڭ بولمامدۇ ئۈيدەك ماڭغۇچە.
—كۆزۈمگە بېقىپ ماڭغاچ مۇشۇنداق بۇقىدەك تۇرتۇپ ما-ڭىمەن...
هاشىمنىڭ تىلى تۇتۇلغاندەك بولدى. ئاغزىغا بىرمۇنچە گەپلەر كېلىپ بوغۇزىدا غىققىدە تۇرۇپ قالدى، يۈرىكى جىغىل-داپ كەتتى. جەدە ئاتىنىڭ ماڭلاي تۇكىدەك سېرىق ساقال، ئىلمەك بۇرۇن، ماش كۆز بۇ ئادەم خۇددى توختى قوتۇرنىڭ ئۆزى. يائالللا ئەجەب ئوخشايدىكىنا ماۋۇ ئەبگا... ئۇ ئادەم هاشىم-نى ئۈرىدىغاندەك پوپوزا قىلىپ بىرمۇنچە تىللاپ كەتتى. ئەمما هاشىمنىڭ قۇلىقىغا ئۇن كىرمىدى. ئۇ ئادەمنىڭ بوينىغا ئېسىۋالغان گىژىلداپ چىقىۋاتقان قارا كۆن قاپلىق رادىئوسىنى شە-رەتلەشلىرىدىن هاشىم ئۆزىنىڭ رادىئوغا سوقۇلغانلىقىنى بىل-دى. ئەبجەق رادىئونىڭ ئاستىغا گېزىت قەغىزىگە يۆگەلگەن تۆت تال باتارېيە قارا رېزىنكىدە چىڭ تېڭىلغانىدى. بۇ ئادەمگە ئەگە-شىپ رادىئو ئاڭلاۋاتقان بىر قانچە پادىچى تەلەت ئادەملەرمۇ

چىدىماقتىن باشقا نىمە ئامال. بەكرەك دېسە، ئوغرىلىغان توخۇ-
نى نەگە ئاپارساڭ ئاپار دەر. ئۇ ئوغرى ئاز كەم يۈز توخامنى
شۇنداق ئېلىۋېلىپ، پىشۇرۇپ يەنە بىزگە بىر پاچىقىنى بەش
كويدىن ساتقاندۇ. گۆرىڭدىن توڭگۇز قوپىدىغان ئىمانسىزدىن
ئۆتە ئىمانسىز-دە، سەن. هارام بولغان توخۇلارنىمۇ هاراقكەش-
لەرگە قىممەت پۇلغا يېگۈزدۈڭ. ئىسىت...، ئادەمنىڭ ئۆمرى
دېگەن مۇشۇنداق نېمىمۇ ئەمدى. هاراق ئىچمەيدىغىنى ئاز.
هەممە هاراقكەش قىمارۋاز، هەممە قىمارۋاز هاراقكەش. قىمار-
ۋاز هاراقكەشلەرنىڭ هەممىسى ئوغرى. هەممىسىدىن چوڭ قى-
مارۋاز هاراقكەش ئاشۇ مايمۇن چىراي ئەلەمباي. هاراقكەشلەر-
نىڭ ئۇنىڭغا قەرز بولمىغانلىرى يوق. هەممە قىمارۋاز ئۇنىڭغا
قەرزدار. هەممىسى ئۇتتۇرۇپمۇ، ئۇتۇپمۇ ئاشۇنىڭدىكى قەرزدىن
قۇتۇلالمايدۇ. هەممىسى، ياق، هەممىمىز ئاپىرىپ ئاشۇنىڭ
قوينىغا تۆكىمىز. تىنىپ كەتتى ئۇ هاراقكەش. ئوغرى قىمار-
ۋازلارنىڭ قان-تەرىدىن تىنىپ كەتتى بۇ يىغىنە يېگەن قىلتىرىق
ئوغرى. هارام دۇنيا قارنىڭدىن تېشىپمۇ چىقمىدى. قاچان
قارىسا ئون يەپ بىر بەرمىگەندەك. يەنىغۇ خۇدايىممۇ تەڭشەپ
تۇرىدىكەن. مال-دۇنيايىڭ بەدىنىڭدىكى هەر بىر تۈكۈڭگە ئال-
تۇن قوڭغۇراق ياسىتىپ ئاسساڭمۇ ئاشىدۇ، ئەمما گېلىڭدىن
كەپتەر گۆشى بىلەن ئۇماچتىن باشقىسى ئۆتمەيدۇ، توڭگۇزنىڭ
بۇرنىدىن ئېقىپ چۈشكەن كاساپەت. يەنە كۆزۈڭ پىتلىق چاپان
گادايلارنىڭ يانچۇقىدىكى سېرىق سىنتىنىڭ پوچۇقىدا. ئۆلسەڭ
گۆرىڭگە ئەكىرەلمەيسەن. خەپ ئەلەمباي، تىرىكلىكىڭدە دەر-
دىمنى ئالالمىسام ئۆلگەن چېغىڭدا بولسىمۇ قەبرەڭگە سىيىپ

لار چۈشىدە كۆرمىگەن نەرسىگە قارىغاندەك قاراپ قالغانىدى. كىر-توپا باسقان ئۈنئالغۇدىن يېزا دۇتارچىسىنىڭ ۋارقىراپ توۋلىغان قوپال مۇھەببەت ناخشىسى چىقماقتا ئىدى. ئۈنئالغۇ يېنىدا كەتمەن شەپكىسىنى كۆزىگە كىيىۋالغان باشقا يەرلىك بىر ياش بالا گېزىت قەغىزىگە ئورالغان نەشىنى چېكىپ كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ ناخشىنى بېرىلىپ ئاڭلىماقتا ئىدى. ئۇ، ئادەملەرگە قەرز ئىگىسى قەرزدارغا قارىغاندەك مەنسىتمەي قارايتتى. ئۇ، بۇ ئادەملەرگە ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈپ بېرىۋاتقاندەك مەغرۇر قارايتتى. ھاشىمۇ توپا باسقان كىرپىكلىرى ئارىسىدىن كۆزىنى چوڭ ئېچىپ ئۈنئالغۇغا تىكىلدى. ”ياخۇدا، ئەمدى ما كارامەتنى كۆر. مۇنداق نەرسەڭمۇ بارمىدى تېخى. نەدىن تاپقاندۇ ماۋۇ تەرەت چالمىسى...يا چوڭ يەرلەردىن ئوغرىلىغانمىدۇ. ئون كالىنىڭ پۇلىغا كېلەمدىغاندۇ.“ ھېلىقى كەتمەن شەپكە، ئادەملەردىن تويغاندەك تاماكىسىنى چۆرۈۋېتىپ، ئۈنئالغۇنى كۆتۈرۈپ، چاپىنىنى بىر شىلتىپ مۇرىسىگە تاشلىدى. چاپاندىكى توپا ئۇنىڭ بېشىغا سورۇلدى. ئۇ پەرۋايى پەلەك ھالدا تۆت ئەتراپقا قارىدى. ئاندىن مال بازىرى تەرەپكە بۇرۇلۇپ، قولىدىكى ئۈنئالغۇنى ئالدىغا بىر شىلتىپ قويۇۋېدى، ئادەملەر غالجىر ئىتتىن قاچقاندەك بىر-بىرىنى ئىتتىرىپ مۆڭگەشلەپ ئۇنىڭغا كەڭرى يول ئېچىپ بەردى. شۇ ئارىدا بىر چوكان:

—ۋىيەي، پۇلاڭشىتىۋەتسىمۇ چىقىۋېرىدىغان خىش قېلىپكەن-ھە بۇ،—دېدى كۈلۈپ.

كەتمەن شەپكىنىڭ كەينىدىن ھاشىمنىڭمۇ ئەگىشىپ مېڭىپ بىردەم ناخشا ئاڭلىغۇسى، توغرىسى ئۇ خىش قېلىپنى

ئەرۋاھى ئۇچۇپ رادىئو ئاڭلىغانىنىڭ ھەققىنى تۆلىگەندەك راد
ئىگىسىگە بولۇشۇپ ھاشىمنى تىللاپ قويۇشتى. ھاش
"ئۇي"، "بۇقا"دەك گەپ قىلماستىن ئادەملەرنى تۇرتۇپ ك
تى. ئارقىسىدىن تېخىمۇ سەت گەپلەر ئاڭلاندى. ئەگەر با
چاغ بولۇپ، ئۆشنىسىدە ماۋۇ مەرەز بولمىغان بولسا تازا ئىك
كاللا قويۇپ يوغان بۇرنىنى ماكچايتىۋەتمەسمىدى. لېكىنز
ھازىر شۇنداق ياقا سىقىشتىگمۇ، بولدى، ئىت تالاشتۇرغان
كۆرگەندەك بىر مۇنچە ئادەم ئولىشىپ كېلىپ تاماشا كۆرىدۇ
ئۇنىڭدىن كېيىن قاسقان شەپكە كىيگەن ساقچىلار پەيدا بولۇ
نېرى-بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا كالتەكلەپ ئاپىرىپ باغلا
تاشلاپ قويىدۇ. ئۇغۇ مەيلى، يا كەچكىچە يا ئۈچ كۈندىن كېيى
چىقىرىۋېتىدۇ. لېكىن ئادەم يىغىلغان يەرگە ئامراق توخت
قوتۇر كېلىپ قالسا ئىش چاتاق. بىلىپلا قالسا تېرەمنى تەتۈ
سويۇۋېتىدۇ، يا كۆزۈمگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ خوتۇنۇمنى ئوڭ
سالىدۇ... ئۇ، قاپاق تېرەكنىڭ تۈۋىدە ئادەم جۇغلىشىۋالغا
يەرگە كېلىپ قالدى. ساناقسىز كۆزلەر تېرەك تۈۋىدە غېرىبچ
سىغا سېلىنغان چاپان ئۈستىگە قويۇپ قويغان كىچىك ب
ئۇنىئالغۇغا ياۋايىلارچە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىپ قاراپ قېلىش
نىدى. پەردازسىز يېزا ئاياللىرى، قويۇق ساقال، قورۇقل
ئارىسىدا تۆشۈكتەك بولۇپ قالغان كۆزلىرىنى مىت قىلم
قاراپ تۇرغان ئەرلەر، قارا توپا-لاي بولۇپ كەتكەن قوللىرى
ئاغزىغا تىقىۋالغان باللار، بوينىغا يوغان سېرىق مارجان ئېس
دەمدەك ئۇسما قويۇۋالغان ئۇزۇن چاچ چوكانلار، قۇلىقىغا ئال
قات ئۇرۇقى ئېسىۋالغان، كۆكسى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان قى

بۇزۇلۇش ئەھۋالىغا قاراپ زىيان تۆلىگەندىن باشقا ئايرىم سولاپ
قويۇلۇپ سەۋەب سۈرۈشتە قىلىنىدۇ. قىمارۋازلار تۇتۇلۇپ قال-
سا كۇسارىدىن باشقا ھەممە نەرسىسى مۇسادىر قىلىنىپ، شېھىت-
لىك جاڭگىلىدا بىر ھەپتە زەيكەش ھاشىرى چاپىدۇ... ھازىر
باشاڭجاڭنىڭ قوماندانلىقىدا شاڭلىق ھۆكۈمەت ساقچىلىرى
جىددىي سەپەرۋەرلىككە كەلدى. ئۆزەڭلارغا ھېزى بولۇڭلار...

— ھا... ھا... ھا... جۇرە ھاشىم، ئېلى پوقاقنىڭ سەپەرۋەر-
لىكىدە بۇگۈن باغلىنىۋالغۇدەك ئىچىۋالمىساق بازار بىزگە مازار
بولىدۇ.

بىر توپ ئېگىز-پەسلەر كېلىپ ھاشىمنى سۆرەشتۇرۇپ
ماڭدى.

3

يېڭىدىن نەقىشلەپ ھەل بېرىلگەن پېشايۋان ئاستىدا تاتلىق
غەيۋەت باشلىنىپ كەتكەنىدى. تۆردە يوغان سېرىق سەللە ئورى-
غان سەيدۇللا قارىم ئولتۇرغان بولۇپ، قىزىل، پارقىراق مەڭ-
زىنى ئورىغان كۆركەم چار ساقىلى توختىماي تىترەپ تۇرىدۇ،
چوڭقۇر بېغىر كۆزلىرى ياشىرىپ پارقىراپ كەتكەن، ئاپئاق،
چىرايلىق تىزىلغان يالغان چىشلىرى ئۇنىڭ پۈتۈن سالاپىتىگە
بوۋايلار ئارىسىدىن كەم تېپىلىدىغان گۈزەللىك ئاتا قىلغان.
ئالدىدىكى چەل بولغان بەقەسەم يوللۇق داستىخاندا ئاق نان
كۆمتۈرۈپ قويغان قويرۇقى بىلەن پىشۇرۇلغان پاقلاننىڭ سې-

بەكرەك كۆرۈۋالغۇسى بار ئىدى، ئەمما نەپسى تاقىلداپ بوتكىغا بارغۇسى كەلدى. ”يەنە كۆرۈۋالارمەن. هۆكۇمەت ياسىغان شەيتانچاقلار ئاۋاتقا كەلمەي قالامتى...“

بازارنىڭ كانىيى قاتتىق ئىسقىرتىپ چىرقىرىغاندىن كېيىن، ئىت قوغلىغان گاچىدەك تەتەتلەپ سۆزلەيدىغان هاڭغوت ئاۋاز بىرسى سۆزلىگىلى تۇردى:

—بارلىق... بارلىق... هاراقكەش، جېدەلخور، قىمارۋاز... لۇكچەكلەر دىققەت. بارلىق... خورلار دىققەت. هازىر ئاۋات شاڭلىق[1]هۆكۇمەت قانۇنىنى ئاڭلىتىمىز... بۇ قانۇنغا شاڭلىق هۆكۇمەتنىڭ باش شاڭجىڭى[2]بارات شاڭجاڭ، يەنى باشاڭجاڭ شەخسەن ئۆزى تەستىق سالغان.

—سۆزلە ئېلى پوقاق. سۆزلەپ بولۇپلا كانىيىڭنى ئۆچۇرۇپ بوتكىغا ئاران ئۇلگۇرىسەن، —دېدى هاشىم خىرىلداپ كۇلۇپ.

كانايدىن ئېلى پوقاقنىڭ تەتەتلىشى ئاڭلىنىپ تۇردى:

—بالدۇر مۇشت ئاتقانلارغا ئون كوي جەرىمانە، ئۇرۇۋەتكەنلەرگە ئوتتۇز كوي جەرىمانە قويۇلۇپ، ئون بەش كۈن سولاپ، خالا چىقارغىلى سېلىنىدۇ. هاراق ئىچىپ مەست بولۇپ هاراق بوتكىسىدىن ئون قەدەم نېرىغا بېرىپ يېتىپ قالغانلار، بازارغا تەرەت قىلىپ قويۇپ شەرمى هايادىن چىققانلار مەستلىكىدىن يېشىلگۈچە تېرەككە باغلاپ قويۇلىدۇ. بازار ئەتراپىدىكى زىرائەتلەرنى پايخان قىلىپ پاھىشۋازلىق قىلغانلار زىرائەتنىڭ

---

① شاڭلىق— يېزىلىق
② شاڭجىڭى— يېزا باشلىقى

— چىۋىن چىچىپ...

ئەر زەردە بىلەن قولىنى شىلتىپ ئايالىنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى. تىللاخان خىجىل بولۇپ كەينىگە ياندى.

— شۇنداق قىلىپ...ھە...نېمە دەۋاتاتتىم...

سەيدۇللا قارىم دائىم پۇرۇلۇپ تۇرىدىغان تۇمشۇقىنى قويۇقىنىڭكى كىر لۆڭگىسى بىلەن سۈرتۈپ سەل تۈرۈۋېلىپ سۆزلىدى:

— سۇلايمان داموللام: ئاۋاتلىقلارنىڭ تەڭدىن تولىسى مېنىڭ مەسچىتىمگە توپلاندى، سەيدۇللا قارىم ئاخىر مەسچىتىدە ئۆزى يالغۇز ناماز ئوقۇيدىغان بولدى، ئەگەر ئۇ ھۆكۈمەتتىن مائاش ئالمايدىغان بولسا جامائەت ئۇنىڭدىن قاچمايتتى، ۋەھاكازا دەپ جۆيلۈپ، مېھراپنى پىتنە-پاساتخانا قىلىپ، پېقىرنى ئاممىغا قارا مۈشۈك كۆرسىتىۋاتىدۇ. بۇنى خۇدا راۋا كۆرەمدۇ؟ ھۆكۈمەت دېگەن خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن قۇرۇلغان ھۆكۈمەت. ئۇنىڭ قەھرى تۇتۇپ قىلىچىنى قىنىدىن چىقارغاندا ساقاللىرىم قىرقىلىپ، مەسچىتلەر چېقىلدى، پېچەتلەندى. مانا ئەمدى خۇدانى تونۇپ، مەسچىتنى كەڭ ئېچىپ، ئىماننىڭ نۇرى ھەممە مۇسۇلماننىڭ دىلىنى يورۇتقان، پېقىر دەك ئەھلى ئۆلىمالارنىڭ ئازار يېگەن دىلىغا كۆڭۈل قويۇپ ئۆز قويىنىدىن ئورۇن بەرگەن، كاتتا زىياپەتلەر بېرىپ، ئېسىل ماشىنىلاردا چوڭ شەھەرلەرنى ئىستىراھەت قىلدۇرۇپ، مۇشۇنداق مەمۇرچىلىقلارغا ئېرىشكەن كۈننى قەدىرلەشنى دەۋاتىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى دىن ئۈچۈن، ئىمان ئۈچۈن ئەمەسمۇ. ھۆكۈمەت دىنني ئۆلىماغا ئاللانىڭ ئەمرى بىلەن رىزىق بېرىۋاتقان ئىكەن، ئۆلىمامۇ ھۆ-

نى. مېغىز، ھەسەل، مۇراببا، مېۋىلەردە چىۋىنلار ئۇچۇشۇپ
يۈرۈشىدۇ. تولۇق غاجىلانماي قويۇلغان قوۋۇرغا سۆڭەكلەرد
ئۇششاق سېرىق ھەرىلەر ئۇياق-بۇياق مېڭىشىپ يۈرۈشىدۇ
ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئون ئىككى تالىپى كۆزلىرىنى يۇمغىنىچ
كىچىك سەللە ئورىغان باشلىرىنى سىگايان قىلىپ پۈتۈن ئىشتە
ياقى بىلەن ئۇستازىنىڭ گېپىنى ئاڭلىماقتا. تالىپلارنىڭ ئەڭ
ئاخىرىدا ئولتۇرغان ئەڭ كىچىك، سەللىسىز ئاق دوپپىلىق
سەككىز ياشلىق تالىپ بالا ئىچى پۇشقاندەك ھېلى ئۇياققا، ھېلى
بۇياققا قاراپ ئۆجمىگە قونغان قۇشقاچلارغا تۇمشۇقىنى سوزۇپ
قويىدۇ. ئۇنىڭ ئايىغىدا ئولتۇرغان مۇكچەيگەن بوۋايلار ئې.
گىز-پەس قەبرىلەردەك دولىسىنى چىقىرىپ سۈكۈت ئىچىدە
ئولتۇرۇپ سەيدۇللا قارىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىماقتا. سورۇندىن
ئورۇن تەگمىگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىق ئىزىك چىراي ئادەملەر
قول باغلاپ قېرى توغراقلاردەك ئېگىز-پەس تۇرۇشماقتا. يۈز-
لىرى تەر ھەم مايلىشىپ كەتكەن قاراقات كەلگەن ساھىبخان
ئايال كالا قويرۇقى چىۋىن قورۇغۇچتا پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن
سەيدۇللا قارىمنىڭ زەللىسىدىكى چىۋىن، ھەرىلەرنى قورۇۋاتى-
دى، سەيدۇللا قارىم ئاۋازىنى پەسەيتىپ:
— تىللاخان، قورۇمىسىلا، خۇدا ياراتقان جانلىقلارنىڭ
ھەممىسىنىڭ ئۆز رىزقى-نېسىۋىسى بولىدۇ، بىرىنىڭكىنى بە-
رى يېۋالالمايدۇ. بۇلارمۇ ئۆز تىلىدا خۇدا دەيدۇ...
—قارىمنىڭ گېپىنى بۆلمىسەڭلا بولمامدۇ.
شاپ بۇرۇت، ئات يۈز كەلگەن ساھىبخان ئەر خوتۇنىغ
ئالايدى.

كېلىپ بىر نېمە دېيەلمەي، بۆگەپ ئاخىر ناھىيىنىڭ خەنسۇ شۆجىسىغا يېتىپتۇ. ئۇ دېگەن خەنسۇچە يېزىقتىكى قورئاننى بۇرۇنلا ئوقۇغان، ئۇيغۇرچىنى تازا بىلىدىغان يامان ئادەمكەن. بىر كۈنى ئون كادىرنى باشلاپ بۇ شەيتان يەتمىش تالىپقا دەرس بېرىۋاتقان مەدرىسخانىغا كەپتۇ-دە:

—ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم داموللام، —دەپ تىنچلىق-ئامانلىق سوراپلا:

—بىزنىڭ ناھىيىدە ئىككى چوڭ "كاپىر" باركەن، بىرسى مەن، بىرسى سىزكەنسىز، —دەپلا چىقىپ كېتىپتۇ. بۇ شەيتان ھاڭ قېتىپ بىردەم تۇرۇپ كېتىپ، ئىزا-ئەلەم بىلەن كېچىچە تامنى چېقىپ يولنى ئېچىپتۇ. ئەمما ئىككى ھەپتە دەرد ئاغرىقى بولۇپ ياتتى...

—خوپ بوپتۇ.

—ئەجەب يامان ئادەمكەن.

—قالتىس دانا خەنسۇكەن...

ئاڭلاۋاتقانلار بارىكاللا ئېيتىشتى.

سەيدۇللا قارىم قويىنىدىن زەنجىرلىك سائىتىنى ئېلىپ قاراپ:

—بۆگۈنكى مەسلى-مەرىپەتنى مۇشۇنچىلىك قىلساق بولا. پېشىنىنىڭ ۋاقتى بولۇپ قاپتۇ. دۇئا قىلساق بولاما؟ —ئۇ كۆزى قىسىلغان ھالدا ساھىبخانىغا قارىدى.

—سەل تەخىر قىلسىلا قارىم، سەل. بۆگۈن ناھايىتىمۇ ئوبدان مەسلى-مەرىپەت قىلىپ بەردىلە. مېنىڭ كىچىككىنام كۆڭلۈم بارتى.

كۆمەتنىڭ ئەمرىنى تۇتمىسا تۇزكور بولىدۇ. سۇلايمان داموللا
دېگىنى ئەھلى-جامائەتنى قايمۇقتۇرۇپ يۇرگەن ئىلىمسىز بە
شەيتان. بىر قاغىنىڭ ماڭا يەتكۇزگىنىنى ئاڭلاپ قويۇڭلار
خوتەننىڭ قايسى بىر يۇرتىدىكى قايمۇققان خەلق ئۇنىڭ يالغان-
ياۋىداقلىرىغا ئىشىنىپ، ئۇنى پىر-ئۇستاز دەپ تونۇپ، ئوقەت
ماڭغان رەۋەندىگە يۇرتىنىڭ ئۆشرە-زاكىتى دەپ ئۇچ يۇز چارەك
بۇغداي ئەۋەتىپتۇ. رەۋەندە بىر ماشىنىنىڭ ئالدىغا ئوقەت بۇغدا
يىنى، كەينىگە يۇرت-جامائەتنىڭ كۆڭلىنى بېسىپ ئەكېلىپ
—ۋاي ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم داموللام، مەن بۇ تەرەپكە ئو
قەتكە ماڭغان. يۇرت-جامائەت بىزنىڭ ئەقىدىمىز. كۆڭلىمىز
دەپ ئۇچ يۇز چارەك بۇغداي ئەۋەتتى، تاپشۇرۇپ ئالغايلا،—
دەپ ئۇنىڭ پېشىنى سۆيۇپتۇ. بۇ ئاچكۆز، نائىنساپ ۋاي ئوب
دان، دەپ دۇئا قىپتۇ. تالىپلىرى بۇغداينى چۇشۇرگىلى تۇرۇپ
تىكەن، رەۋەندە ئۆزىنىڭكى بىلەن ئۆشرە-زاكاتنى ئايرىپ كۆر
ستىپ قويۇپ، نائىنساپنىڭ قۇرۇق چېيى بىلەن ۋەزخانلىقىنى
ئاڭلاپ، بىر كەمدە چىقىپ قارىسا، تالىپلار ھەممىنى ئەكىرىپ
كۇيىقايقا بېسىۋاپتۇ. رەۋەندە بېشىغا مۇشتلاپ يىغلاپ يۇرگۇ
دەك. كۆردۇڭلارمۇ، مۇشۇمۇ تەقۋادار بىر ئەھلى ئۆلىمانىڭ
ئىشىمۇ... مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قايسى ئەھكاملىرىدا باركەن. ئۇ
نىڭ تېخى يەنە شەرمەندىلىكىنى ئاڭلىمايسىلەر. تالىپلىرىم پات
مىدى، دەپ ھويلىسىنى يولغا كېڭەيتىۋېلىپ ھارۋا پاتماس قى
لىپ قويۇپتۇ. بۇ يولدىن ئۆتىدىغان ئون ئىككى ئائىلىلىك
يېتىم ئوغۇل، تۇل خوتۇن بىچارىلەر شاڭجاڭغا ئەرز قىلىپ
ھاكىمغا ئەرز قىلىپ قاقشاپتۇ. ھېچقايسىسى بۇ شەيتانغا يو

كۆزىگە ئوت كۆرۈنۈپ كەتتى. بۇككىدە دەرەخ ئورىۋالغان كۆمە-
لاچ تاملىق ئۆينىڭ دۈملىمە قوش قانات ئىشىكىنىڭ كونىراپ
قارىيىپ كەتكەن شاللىرى جىگدە، سۆگەت شاخلىرى ئارىسىدىن
مارىغاندەك قاراپ تۇرىدۇ. باشقا خەقنىڭ ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكلە-
رى قىيا ئوچۇق، بەزىلىرى ئېتىكلىك، بەزىلىرىدە يوغان قۇ-
لۇپلار كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئىشىك ئالدىدىكى يۇمشاق
سېغىز توپىنى توزىتىپ ئۈچ كۈچۈك بىر-بىرىنى قوغلىشىپ
ئوينىغىلى تۇرۇپتۇ. ئۇلار ئۇياقتىن-بۇياققا يۈگۈرگەندە يولدا
دانلاپ يۈرگەن توخۇلار قاقاغلىق بىلەن لىككىدە قاشقا چىقىۋې-
لىپ، يەنە يولغا چۈشۈۋالىدۇ. ئاشۇ ئۆيگە بىرىۋالغۇچە بىر كىم
كۆرۈپ قالمىغىيدى، دەپ ئەنسىرىگەن ھۆرىخاننىڭ ئۆيگە يېقىن-
لاشقانسېرى يۈرىكى سېلىپ كەتتى. ئۇ بېشىنى يەيدىغان ئىشىك-
نى قۇلۇپلاپ قويۇپ بازارغا قاچمىغان بولسا تېخى. ئۇ ئىشىكتى-
كى ھالقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەنسېرى ئىشىكتە بىر قۇلۇپ
باردەك، بىر قۇلۇپ يوقتەك تۇيۇلۇپ غەملىرىنى كۆپتۈرۈپ
باردى. ئۇ بىركىم كۆرۈپ قېلىشتىن قورقۇپ، چوڭ يول بىلەن
ماڭماي قوناقلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئانا ئېرىقنىڭ قىرى بىلەن
كەلگەنىدى. "يا خۇداغا شۈكۈر، ئوغرى سىيتەك ھەنىم بولسا
ئۆيىدە باركەنسەن" ئۇنىڭ ئىشىكتىكى قۇلۇپسىز ھالقىنى كۆ-
رۈپ ھاردۇقى چىققاندەك بولدى. قوناقلىقتىن ئاستا بېشىنى
چىقىرىپ باشقا ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرىنى كۆزەتتى. بىر ئۆينىڭ
ئىشىكىدىن ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم بىر مەللە مېكىياننى
قوغلاپ چىقتى. توخۇ يولغا چىقىپ يەنە كەينىگە يېنىپ ئۆيگە
كىرىپ كەتتى. ھېلىقى ئادەم ھەدەپ ئاغزىنى بۇزۇپ قوغلىدى:

ساھىبخان ئەر شاپ بۇرۇتىنى سىيلاپ قويۇپ، قوينىدى
بىر تۇتام پۇل ئېلىپ سەيدۇللا قارىمدىن باشلاپ تالىپلارنى
ئەڭ ئاخىرىدا — دۇمچەيگەن بوۋاينىڭ باش تەرىپىدە ئويناپ ئول
تۇرغان سەككىز ياشلىق تالىپقىچە پۇل قويدى. قارىم كۆزىنى
يېرىم يۇمغان، ئېڭىكىنى مەيدىسىگە تەگكۈزگەن ھالدا دۇرۇد
ئوقۇغاچ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ھەر بىر تالىپنىڭ ئالدىغا قويۇل
غان پۇلغا قاراپ ئولتۇردى.

— بالام ساڭمۇ قويدىمۇ؟ — دېدى سەيدۇللا قارىم سەككىز
ياشلىق تالىپقا.

— ئۈچ كوي قويدى، — دېدى بالا ئىشتىنىنىڭ لېپىزىنى
مۇجۇپ تۇرۇپ.

— بەرمەي قاراپ تۇرسەنىيا، ھەممىمىزنىڭ تاپشۇرغىنىنى
كۆرمىگەندەك. بۇ دېگەن قائىدە، — دېيىشتى تالىپلار بالىغا ئا-
لىيىپ. بالا ئىشتىنىنىڭ لېپىزىنى تېخىمۇ چىڭ مۇجۇقلاپ،
كۆزىنى چوڭ ئېچىپ سەيدۇللا قارىمغا قارىدى.

— ئەكىلە بالام، بۇ — قائىدە.

بالا ئىشتىنىنىڭ لېپىزىدىن پۇرلىشىپ ھۆل بولۇپ كەت-
كەن پۇلنى ئېلىپ بەردى.

4

ئەتراپىنى ئېرىق قىرى بىلەن چۆرىلىتىپ ئۈچ رەت تې-
رەك، سۆگەت، جىگدە قويۇلغان مەھەللە يىراقتىن ھۆرىخاننىڭ

—سەت توڭرۇلۇق نېمانداق تەستە ئاچىسەن ئىشكىڭنى،
—هۆرىخان تۆت ئەتراپقا ئالاق-جالاق بولۇپ ئىتتىك بوسۇغىدىن ئاتلىۋېدى، سېيىت يالىڭاچ، قوڭۇر تۈك باسقان مەيدىسى بىلەن توسىدى.

—مانا بولدىما ئوغرى،—هۆرىخان سېيىتنىڭ بوينىغا ئېسىلىپلا مەڭزىنى قاتتىق چىشلىمەك بولۇپ بوش چىشلەپ قويۇۋەتتى. سېيىت يەنىلا ئۈنچىقماي، سارغۇچ پىستان كۆزىنى هۆرىخانغا سۇرلۇك پارقىرىتىپ قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ ئۇزۇن، قىرلىق بۇرنى ئۇششاق تەردىن پارقىراپ كەتكەن، قوڭۇر ساقاللىرى قىياقتەك ئۆسۈپ، گۆشلۈك كالپۇكلىرى كۆرۈنمەي قالغانىدى.

—نېمانداق ئالتەشەنى ئۇتتۇرۇۋەتكەندەك سەت قاراپ تۇرىسەن. سەتلىكىنى. ئانامنى ئازدۇرۇپ بولالماي مۇشۇ ۋاق بولۇپ كەتتى شۇ. ئىش قىلىپ ۋەدەمدە تۇرۇپ كەلگىنىمگە جان بوۋىكام دەپ تەلپىكىڭنى ئاسمانغا ئاتساڭ بولىدۇ. ۋاق قالدىم دەپ تېخى كېۋەزلىكمۇ كېۋەزلىك، قوناقلىقمۇ قوناقلىق ئۇدۇل مېڭىپ بازارغىمۇ بارماي كەلدىم. قارىغىنا مانا، بىچارە بەتىنىكەممۇ رەسۋا بولدى...هېرىپ ئۆلەي دېدىم. ئۆيۈڭگە كۆتۈرۈپ ئەكىرمىسەڭ كىرمەيمەن. هە...هىم. مانا...

هۆرىخان يەنە ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ ئۇچكە چاقماقتەك سۆيۈپ كەتتى.

—هە، مولۇندەك قاراپ تۇرماي كۆتۈرۈپ ئەكىرە. سەتلىكىنى. ۋاي تاۋى نازۇك غوجامەي.

سېيىت يەنىلا تەبەسسۇمسىز، مەيدىسىنى تاتىلاپ ئارقىسىغا

—هۇ ئاناڭنى، ئېلىنمىغان… ئىگىچە-سىڭىلىڭ قېشىغا با-
رامتىڭ. ئاخشام تۇتۇپ قويۇڭلا دەپ شۇنچە دېسەم…
ئۇ ئادەم ئۆيگە كىرىپ ئىشىكنى جالاقلىدە يېپىشىغا گېپە-
مۇ ئوچۇق ئاڭلانماي قالدى. ھۆرىخانغا ئۇ ئادەم مېكىيىننى
ئەمەس، ئۆزىنى تىللاۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ يۈزلىرى قىزىرىپ كەت-
تى. يولدىن ئۆتۈۋالغۇچە بىر كىم ئۆيدىن چىقماي تۇرسا بولات-
تى. ئۇ ئەمدى پۇتىنى ئېلىپ تۇرۇشىغا يەنە بىر ئىشىك ئېچى-
لىپ ئاۋۋال بىر بوز ئېشەك ئارغامچىسىنى تارتىپ يولغا يۈگۈ-
رۈپ چىقتى. ئاندىن ئارغامچىغا چىڭ ئېسىلغان ئون ياشلىق
بىر يالىڭاچ ئوغۇل بالا تارتىشىپ چىقتى. دەرھال كەينىگە
يانىمەن دەپ پۇتى پاتقاققا كىرىپ كەتكەن ھۆرىخاننىڭ ، ئەتىگەن
مايلاپ كىيگەن چىرايلىق بەتىنكىسى، يېڭى پايپىقى ئوشۇقىغىچە
لاي بولۇپ كەتتى. قوناق شالدىرلاپ كەتتى. بالاچاپىقىنى ئۇۋۇ-
لاپ شۇنداق قاراپ قويۇپ، راھەتلىنىپ توپا توزىتىپ يۇملاۋات-
قان ئېشەككە قارىدى. ھۆرىخان جىلە بولدى. ”ھۇ، بېشىڭنى
يەيدىغان سەت شۇم، يا بىر دەم تۇرۇپ چىقماي، يا بالدۇرراق
چىقماي. ۋاي خۇدايىم، بۈگۈن ئەتىگەندە پىشلۇكۇنغا ئۇچرىغىلى
تۇردىما. ئىشىم ئوڭغا تارتمامدۇ نېمە؟“ ئۇنىڭ سول مەڭزى
ۋىژىلداپ ئېچىشتى. شۇنداق سىلىۋېدى، قولىغا سۇس قان
سۇۋۇلۇپ چىقتى. ئۇ دەررۇ يانچۇقىدىن كىچىك يۇملاق ئەينەك-
كىنى چىقاردى. يۈزىنى قوناق يوپۇرمىقى جىجىۋەتكەنىدى. يۈ-
زىدە ۋىلىلداپ ئىنچىكە قىزىل سىزىق پەيدا بولدى. ”سىيتەك
ئوغرى، يۈزۈمنى چىشلەپ مەنمۇ قانىتىۋەتمەيدىغان بول-
سام…“

ئۆيۈم. نېمانچە بىشەملىك قىلىسەن...

— مەن ئۇنىڭ چېچىنى ژۇڭدايمەن. مەندىن قانچىلىك ئو-شۇق، بىر كۆرىمەن. ئۇنىڭ چاتىرقىغا پۇتۇمنى تىقىۋېتىمەن. سېنىڭ تاپقان ئازگالچاڭنى چاتىرقىدىن يىرىپ تاشلىۋېتىمەن. چېچىدا ئىلاڭگۈچ ئۇچىمەن.

سېيىت ئۇنىڭ بويىنىدىن قامااللاپ تاغارنى چۆرۈگەندەك چۆرۈۋەتتى.

— ھۇ ئۆزىنى بىلمەيدىغان پاسكىنا. سەن مېنىڭ خوتۇنۇم-مىدىڭ. نېمانچە يوغان سۆزلەيسەن گەپ قىلمىسام...

ھۆرىخان توپىغا دومىلاپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈز-كۆزلىرى، پاكىزلەپ كىيگەن كىيىملىرى بۇلغىنىپ كەتتى. ئۇ ئورنىدىن ئالدىرىماي تۇردى. ئۇ پۇتۇنلەي بېسىلىپ قالغانىدى. كۆزلىرى-دىن ئەلەمىلىك ئۇچقۇن، ئاغزىدىن مەسخىرە كۈلكىسى تۆكۈلدى.

— ھىم، بىلدىم. قەسەمخور ھايۋان. ئالىمەن دەپ ئېرىم-دىن بۇزدۇڭ، ئالمىدىڭ. بوپتۇ دېسەم، ئاخىر كېلىپ ئالدىڭدا مۈشۈنچىلىك خارلىققا قالدىمۇ. نامەرد، ئەركەك تۈكى يوق ئىت. مەرەز...

— يوقال كۆزۈمدىن قانجۇق.

ھۆرىخان يۈزىدە ماڭدىمۇ، پۇتىدا ماڭدىمۇ، خۇدىنى يوقى-تىپ، قايان ماڭغىنىنىمۇ بىلمەي يۈگۈردى. بىر تونۇش ناخشا ئۇنى سەگىتتى.

جاھاندا نېمە ياخشى،
ئاتا بىلەن ئانا ياخشى.

— ئۆينىڭ ئىشىكىگە قاراپ قويدى.

—سېنى هازىر كۆتۈرۈپمۇ، كۆتۈرمەيمۇ ئۆيگە باشلىيال
مەن، —دېدى بوش ئەمما توك-قوپاللىق بىلەن. هۆرنىخانن
نەپسى تاقىلداپ خۇمارلىشىپ كەتكەن كۆزلىرى قۇشقاچقا تىك
گەن مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك قېتىپ قالدى. قىزىرىپ ئېسىل
كەتكەن يۈزلىرى شاپپىدە ئۆزگەردى.

—سەن، خوتۇنۇم ئازنىلاپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كېتىدۇ دې
مىگەنمىدىڭ؟ —دېدى ئۇ قورۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى تەس
مىدىرلىتىپ پەس، تەھدىت ئاۋازدا.

—سېنى ئېغىر تاماق ۋاقتىغىچە ساقلىدىم، بىر خالتا مو
خوركام تۈگىگىچە ساقلىدىم، ئاخىر بولماي بازاردىن تاماكا
ئەكەلدىم. يېڭىسىنى...

—هە، مۇنداق دەڭ تېخى ۋۇي سەت، يۈزسىز. شۇڭا
كۇسار بىلەنلا تالاغا چىقىپ كەتكەنسەن-دە. مەن تېخى يوتقاندىن
قوپماي ياتقان ئوخشايدۇ دەپتىمەن. هۇ ئىت، توخۇ. مەن كۆرد-
مەن ئۇنى.

هۆرنىخاننىڭ كۆزىدىن غالجىرانە دۈشمەنلىك چاقناپ كەت-
تى. سېيىت ئۇنىڭ بىلىكىدىن چىڭ تۇتۇۋالدى.

—مېنى قويۇۋەت ۋاپاسىز توخۇ. مەن ئۇ رەسۋا ئازگالچاڭ-
نى بىر كۆرۈپ يۈزىگە شالاقىدە بىر تۈكۈرۈۋالمىسام هېساب
ئەمەس.

هۆرنىخان يۇلقۇندى، سىلكىنىشلەپ سېيىتنىڭ قولىنى تاتى-
لىدى.

—نەگە بارىسەن ساراڭ. بۇ سېنىڭ ئۆيۈڭ ئەمەس، مېنىڭ

......

هۆرىخان ئىشىكنى ئېچىپ كىردى. سۆپىغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان، چىرايى سارغىيىپ كەتكەن ئوسمان مەيدىسىنى شاپىلاقلاپ ناخشا ئېيتماقتا. كۆزىدىن توختىماي ئېقىۋاتقان ياش سىرىق گۆشسىز يۈزىنى يۇيۇپ، كىرلىشىپ، پۈرلىشىپ كەتكەن كۆڭلىكىنى هۆل قىلىۋەتكەنىدى. ئالدىدا كونا قاپاق چىلىم توپىغا مىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن توپا باسقان ئۇزۇن چېچى كۆزلىرىنى توسۇۋالغانىدى.

— ئوسمان، نېمانداق بولۇپ كەتكەنسەن؟

ئوسمان كۆزىنى ئېچىپ بىردەم جىممىدە قاراپ قالدى. بىردىنلا هۆرىخاننى قۇچاقلىۋېلىپ هۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى:

— ئەجەب ۋاقتىدا كەلدىڭ هۆرىخان. بېشىمغا كۈن چۈشكەندە كۆڭۈل سوراپ كەلدىڭمۇ. مەن تۈگەشتىم. هەممە-هەممە نېمەمنى ئۇتتۇرۇۋەتتىم. ئۆيۈمنى، يېرىمنىڭ كۆكىدىن تارتىپ ئۇتتۇرۇۋەتتىم. ئەمدى بۇ يۇرتنىڭ نېنى هارام بولدى ماڭا. ئامەت قېچىۋېدى، خوتۇنۇممۇ بالىلارنى ئېلىپ ئانىسىنىڭكىگە كەتتى. هەممە نېمەمنى ئۇتتۇرۇۋەتتىم...

هۆرىخانمۇ هۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى.

— مەنمۇ... مەنمۇ... هەممە نېمەمنى ئۇتتۇرۇۋەتتىم.

— ئىچىمدىكى دەردىمنى قارنىمغا بىر پىچاق سالسام چىقىپ كېتەرمۇ.

— مەنمۇ قارنىمنى يېرىۋالغۇدەك بولۇپ كەتتىم.

— مېنىڭ دەردىمگە يەتكىلى كەلدىڭمۇ. مېنى ئۇنتۇپ كەتتىمىكىن دېگەن مەن.

ۋاپاسىز خوتۇنۇڭدىن،
ۋاپادار ئاشىنا ياخشى.
............باغ ئىكەنۇ باغ ئىكەن،
ئەنجان تاملىق باغ ئىكەن.
تۇل خوتۇنغا چاقچاق قىلسام،
ماڭا مەيلى بار ئىكەن...
......

ناخشا — بىر ھەسرەت-نادامەت، بىر ھېسسىياتلىق مۇھەب
بەت كۈيى ئىدى. ئاھاڭىمۇ ھېلى ئۇنداق، ھېلى مۇنداق
بىر-بىرىگە ماس كەلمەيتتى. ئەتراپنى قويۇق كەندىر پۇرىقى
قاپلاپ، كەتكەنىدى.

—مەستكەن بۇ بىچارە شەيتان.

ئۇ يەنە يىغلىۋەتتى. ئۇ ھوشىنى تېپىپ رەسمىي يىغلىدى.
يەنە ھەر مۇقامدا ناخشا ئاڭلاندى. يادىغا قايسى ناخشا كېلىپ
قالسا شۇنى توۋلاپ تۇردى.

......

زاغرىخان باتۇر،
زەدىنى قايناتۇر.
بىر دەم بولمىسا،
كۆزنى ئويناتۇر...
لاي...لاي...لاي......قىزىل خوراز چوقۇدى،
ئاق مېكىياننىڭ تاجىسىنى.
بىر كۈن بىرەر ھۆكۈمەت،
پارىخورنىڭ جاجىسىنى.

لايغا، ئاشخانىغا، يايمىغا يىقىلغان مەستلەرنىڭ ھەممىسىنى يېزا
ساقچىلىرى ئۇدۇللۇق سۆرەپ ئەكىلىپ ئۆرە تۇرغۇزۇپ، قۇ-
چاق تەستە يېتىدىغان قاپاق تېرەكلەرنى قۇچاقلىتىپ باغلاۋاتى-
دۇ. يىقىلماي بازارنىڭ ھەممە يېرىدە تايتاڭلاپ، شالىنى ئېقى-
تىپ، ئاغزىنى بۇزۇپ يۈرگەنلەرنىمۇ ساقچىلار تۇتۇپ كېلىپ
باغلاپ قويىدۇ. ساقچىغا ئۇچرىماي قالغانلىرىنى خەق سۆرەپ
قاپاق تېرەككە ئەكىلىپ بېلىگە باغلىغان تانىدا، ئېشەك هارۋى-
سىنىڭ تۆش بېغىدا تېرەكنى قۇچاقلىتىپ باغلاپ قويۇپ، لەنەت
ئوقۇپ كېتىپ قالىدۇ. كۈننىڭ ئاخىرقى نۇرى قاتارى تېرەك
قۇچاقلاپ تۇرغان مەستلەرنى تازا تەرلىتىپ قىزىتىۋەتكەنىدى.
بىر مەست ھەدەپ تېپىچەكلەپ پۇتىدا توپا چېچىپ ۋارقىرىغىلى
تۇردى:

—ھەي ئاۋاتلىقلار…خەپ ئاۋاتلىقلار، مېنى قويۇۋەت…
مەن مەست ئەمەس. قويۇۋېتىش، ھېلى بىكار ھەممىڭنىڭ خو-
تۇنىنى…مەن بولالمىدىم. بەك قىستاپ كەتتى. ھېلى ئىشتانغا
چىقىرىۋېتىمەن، مېنى قويۇۋەت…

ئۇ، تېرەككە بىر-ئىككىنى ئۇسۇۋېدى، پېشانىسى بىلەن
بۇرنى تەڭ يېرىلىپ قان چىقىپ كەتتى. ئۇ ھۆكرەپ يىغلى-
ۋەتتى:

—خەپ جۇما ئاۋاتلىقلار. ھۇ خوتۇن تالاقلار، مېنى ئۇر-
دۇڭمۇ، ئۇرغان قولۇڭغا رازى بول جۇمۇ. خەپ بىر بوشىنىۋا-
لاي، ھەممىڭنىڭ خوتۇنىنى… قارىنىڭنى يېرىۋەتمەيدىغان بول-
سام. خەپ تېرەك، ساڭا ئوت قويۇۋەتمەيدىغان بولسام ئوغۇل
بالا دېگەن نامىمنى ئۆچۈرۈۋېتىمەن…ئۇ چاغدا ئۇزۇن چاچ سې-

— دەردىمنى تۆككىلى كەلدىم. قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىمنى ئۆزەممۇ بىلمەيمەن.

— ئىككى كۈن بولدى ئاغزىمغا گىيا سالمىدىم. ئاچلىقتىن ئۆلەي دېدىم.

— مانا يە. ئاخىر ئىككىمىزنىڭ رىزقى بىر ئوخشايدۇ.

هۆرىخان قويندىن پىششىق قوي گۆشى، سامسا، تۇخۇم چىقاردى.

— ۋاي جېنىم هۆرەم، هۆرەم، ساڭا قانداق خوتۇن يېتەر ... ئات ئايلىنىپ ئوقۇرىنى تاپىدۇ. يەنىلا كونا ئاشنىغا هېچنېمە يەتمەيدۇ.

— جېنىم ئوسمان... ئوسمان... راست دېدىڭ. ئۇ چاغدا كىچىككەنمىز. كىملەرنىڭ قوينىدا ئېغىنىدۇق. بالىلىق بولدۇق. كىچىك ۋاقتىم ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ.

ئىككىسى توپىغا يۇمۇلىنىپ پومداقلىشىپ كەتتى. هۆرىخاننىڭ قولىدىكى گۆشمۇ توپىغا مىلىنىپ كەتتى.

5

كۈن مەغرىبكە بويۇن قىسىۋىدى، قاپاق تېرەكلەرنىڭ سايىسى كۈن چىقىشقا ئۇزاردى. بازاردىن سودىسىنى تۈگەتكەن، ھېرىپ ئاچقان، زېرىككەنلەر ئۇزۇنغا سوزۇلغان قاپاق تېرەكنى بويلاپ سەپ بولۇپ مەست تاماشاسى كۆرۈپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقارماقتا ئىدى. هاراق بوتكىلىرىدىن چىقىپ يولغا، قىرغا،

چە، رەسۋا. كەچكىچە قوچاقلاپ تۇرۇۋېرىسەن، يا سۆيمەيسەن، يا قويۇۋەتمەيسەن. يوقال كۆزۈمدىن، سەندەك جادۇگەردىن تويدۇم. ئىككىنچىلەپ ساڭا ئالدىمنى قىلىدىغان بولسام ئاتامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي.

ئالما ئاتتىم دەرياغا،
لەيلىۋېلىپ چۆكمەيدۇ.
سەن يارىمنىڭ ئوتلارى،
يا ئۆچمەيدۇ، كۆيمەيدۇ.
....
يائاللا، يارازاق،
يا قامغاق، يا زاغراق.
كەچكىچە قوچاقلاپ
سۆيسەم، يا كولمەيدۇ.
يا سۆيمەيدۇ، قوچاقلاپ تۇرۇۋېرىدۇ.
لاي... لاي... لاي...

هاشىم تېرەكنى قوچاقلىغانچە بېشى سىڭايان بولۇپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئاغزىدىن يانغان قوسۇق بىلىكىدىن سىرىلىپ بېقىن، ساغرىلىرىغىچە چاپلىشىپ قېتىپ قالغان، ئىسسىقتىن يۈز-كۆزلىرى تەرلەپ سۇ بولۇپ كەتكەن، ئاغزىنىڭ ئەتراپىغا چاپلاشقان قوسۇقلارغا چىۋىنلار قويۇق قونۇۋالغانىدى. ئايغىدىكى قوسۇقنى بىر قارا ئىت يالىغىلى تۇرغانىدى.

ئۇنىڭ يېنىغا باغلانغان يەنە بىر مەست ھەدەپ ۋارقىراپ، ئاغزىغا كەلگەننى قارغاپ تىللىماقتا. ئۇنىڭ تاسمىسى ئۈزۈلۈپ كېتىپ ئىشتىنى ساغرىسىغا چۈشۈپ قالغان بولۇپ، كوسىرد-

لىپ، دەمدەك ئۇسما قويۇپ جالاپ بولۇپ كېتىمەن، پۈتۈن ئاۋاتتىكى ئەركەكلەرنى بۆرنى-قۇلىقىغا كەلگۈچە تويغۇزىدىغان جالاپ... ها... ها... ها...

ئولىشىۋالغانلار پاراقلاپ كۈلۈشتى.

—سىيىۋەتتى. ھۆ... پوق— ... بىر بالا تووۇلىۋەتتى. پەس-لەپ قالغان ئىشتاننىڭ ئىچى ھۆل بولۇپ ئايىغىدىن ئاققىلى تۇردى. پەتىلدىگەن ئاۋاز بىلەن سېسىق بۇس تارالدى. تاماشا كۆرۈۋاتقانلار:

—ھۇ رەسۋا، مەرەز،—دېيىشىپ ئاغزى-بۇرنىنى يۆگەپ نېرى قاچتى.

يەنە بىر تېرەكنىڭ تۈۋىدىن پاراقلاپ كۈلكە كۆتۈرۈلدى. بىر مەست ھە دەپ تېرەكنى چوكۇلدىتىپ سۆيگىلى تۇرغانىدى:

—ھە، مانا بولدىما. سۆيە. سەنمۇ سۆيمەمسەن. تاتلىق، جېنىم، ئامرىقىم مەن ساڭا رەسمىي چىن يۈرىكىمدىن كۆيۈپ قالدىم. سېنى ئۆيلىسامىلا ئىچىم پىژژىدە ئوت ئېلىپ كېتىدۇ. مەن كەچكىچە سۆيسەم سەن مۇزدەك قاراپ تۇرامسەن. مانا بوپتۇ، مەن كۆيگەندىكىن مەن يەنە سۆيەي. مەيلى بۇرۇن باشقا ئادەمنى قۇچاقلىغان بولساڭمۇ مەن سېنى ئالاي، ئۇنچىۋالا يال-ۋۇرتما...

مەست تېرەكنىڭ قوتۇرماچ قېتىپ كەتكەن قوۋزىقىنى توختىماي سۆيۈپ، تېرەككە توختىماي چەمەك سېلىپ تۇردى. ئۇنىڭ يۈز-كۆزلىرى سۈرۈلۈپ قاناپ كەتكەنىدى.

—ھە دەپ يالۋۇرۇپ شۇنچىنى سۆيسەم، زۇۋان سۈرمەي-سەن. زۇۋانىڭغا بىرنېمە كەپلىشىپ قالدىمۇ. پاسكىنا ئازگال-

ئۇنىڭ ئاغزى قاناپ كەتكەن بولۇپ، ئاغزىدىن قان ئارىلاش شالى قۇيۇلماقتا. ھەدەپ ئاغزىغا كەلگىنىنى جۆيلۈمەكتە...

ساقچىلار ئۇدۇللۇق مەستلەرنى تىرەككە باغلىماقتا. خەقمۇ ئەكىلىپ تىرەككە باغلىماقتا. بازاردىكى ھەر بىر تۈپ تىرەك بىردىن مەستنى تۇتۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. بازارغا كەلگەن سان-ساناقسىز ئادەملەر تىرەك تۈۋگە—مەست بازىرىغا كىلىپ تاماشا كۆرۈۋاتىدۇ. كۈن ئۇپۇققا ھاياجان بىلەن قىزىرىپ، ئىسىلىپ ئولتۇرماقتا. قىزغۇچ نۇر تىرەكنى، ئادەملەرنى، تۇپراقنىمۇ قىزىللىققا پۈركىدى. بىر خىل قىزىللىق ھەممە نەرسىنى، مەستلەرنىمۇ، ساقلارنىمۇ، تۇپراقنىمۇ، تىرەكنىمۇ مەستتەك كۆرسىتىدۇ.

1989-يىل ئىيۇن، مەكىت،

1989-يىل 3-ئۆكتەبىر، لەنجۇ.

ـنىڭ كەينى سۆكۈلۈپ كەتكەنىدى. ئۇششاق باللار ئۇنىڭ كا
سىسىغا شاپاق، قوغۇن ئۇرۇقى ئېتىپ كۇلۇشمەكتە. ئۇ ھەدەپ
تىللايدۇ:

— ھۇ ئاناڭنى. ھېلى بوشىنىۋالسام بويىنۇڭنى ئۇزۇۋېتە-
مەن، ھارامدىن بولغانلار…خەپ ھۆكۈمەت، ھاراقنى ئىمشق
ياسىدىڭ. مېنى ھاراق قەرزىگە بوغۇپ قويدۇڭ. مېنى قەرزگە
بوغۇۋەتتىڭ. سەن ھاراق ياسىمىساڭ مەن ئىچمەيتتىم. قەرزمۇ
بولمايتتىم. تېرەككە باغلانمايتتىم. كۆتۈمنى ھەرىمۇ چېقىۋال-
مايتتى. سېنىڭ ھارىقىڭنى ئىچىپ خوتۇنۇمنىڭ ئالدىدا تىلىم
يوق. ئىككى پۇللۇق يۈزۈم يوق. ھۆ…ھۆ…ھۆ…

تېرەك بېشىدا ئۇۋۇلىغان قاغا ئۇزۇپ-ئۇزۇپ قاقىلداپ قو-
يۇۋېدى، ئۇ مەست قاغىنى تىللاپ كەتتى.

ئىككى ساقچى مال بازىرى تەرەپتىن بىر مەستنى ئالللىقازان
ئېتىپ كۆتۈرۈپ كەلدى. مەست ھەدەپ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقى-
رىماقتا. تېپچەكلىمەكتە.

— ھۇ ئاۋاتلىق ئوغرىلار. كېچىچە ھەممىڭنى يەر يۇتۇپ
كېتەر. ھەممىڭ خۇدا قارغىۋەتكەن مۇناپىقلار…ھەممىڭ بۇ-
زۇق. خۇدا شۇڭا سەنلەرنى ئىلگىرى باستۇرمايدۇ. نېنىڭ پۇ-
تۇن بولمايدۇ. ئۆلگۇدەك ئىشلىسەڭمۇ بىر يېپىڭ ئىككى بولماي-
دۇ. ھۇ ئالدامچىلار. خۇدانىڭ ئاسىيلىرى. بۇ گېپىم راست،
ھەممىسى راست. مەن مەست ئەمەس، مېنى قويۇۋېتىش. مېنى
قويۇۋەت. مەن مەست ئەمەس. قايسىڭ مېنى تېرەككە باغلىساڭ
خوتۇنۇڭ بىلەن تۇتۇلۇپ قالمىسام ھېساب ئەمەس.

بىر ياش ساقچى ئۇنىڭ ئاغزىغا تېپىۋەتتى.

قىلدى-دە، ئاغزىنى تۇتۇپ باقتى. ئاغزى ئېچىلىشى كېرەك ئىدى. قارىغاندا كۆلگەندە ئاغزى ئېچىلماقچى بولغان بولسا كېرەك، ئەمما ئۆسىدك ساقاللىرىنى ئويۇتۇپ، بۇرۇتى بىلەن قوشۇۋەتكەن مۇز ئۇنىڭغا ئاغزىنى ئېچىش ئىمكانىيىتى بەرمىگەن ئوخشايدۇ، — كىمگە گەپ قىلىمەن؟ كىم ئاڭلايدۇ؟ ئۆزۈمگە گەپ قىلغاندىكىن ئاغزىمنى ئېچىش ئىنساننىڭ تۆرەلگىنىگە ئوخشاش ھاماقەتلىك.

قارلار، يوللار، مۇزلار، بىنالار، ستولبىلار پارە-پارە بولۇپ كۆككە شۇڭغۇماقتا. ئۇنىڭ تىنىقلىرى تېزلەشتى. ”ۋاھ، نېمە دېگەن كاتتا لېرىكا بۇ! مىڭ پارچە ئېسىل كىتاب يېزىپمۇ بۇنداق لېرىكىنى يېزىش قولۇمدىن كەلمەس. پۈتۈن ئويدۇرمىلار بۇزۇپ تاشلانغان. يېڭىلىق دېگەن مانا شۇ. بىز ئەخمەق. تەبىئەت، پەقەت سەنلا ئۇلۇغ شائىر“. ئۇ ئۇھ تارتتى. غايەت زور بىر كاللەك مۇز ئۇنىڭ ئىچىگە گۈلدۈرلەپ كىرىپ، ئىچىنى قاتۇرىۋەتتى. ھۇشقۇرتۇپ تۇرغان شىۋىرغان ئۇنىڭغا ئۇتنىڭ تەپتىدەك ئىللىق تەگدى. ”دېمەك، تەبىئەت ئىچىمدىنمۇ ئىسسىقكەن، مەندىكى پۈتۈن ھارارەت تۈگىگەن ئوخشايدۇ، بۇمۇ بىر يېڭى لېرىكا، تەسىرلىك لېرىكا“ ئۇنىڭ ئالدىدا بىر تۇپ قېرى تېرەك كۆرۈندى. ئۇ تېرەكنى قۇچاقلىماقچى بولۇۋىدى، تېرەك ئارقىسىغا قېچىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىككى پۇتىغا كۈچلۈك ئىككى قول ئېسىلىپ تارتتى:

— مېنى تارتىپ ئەكىرىپ كېتەمسەن؟ قوينۇڭغا ئالامسەن؟ پۇت دېگەن بەرىبىر پۇت. قوزۇق ئەمەس، باغرىڭغا قېقىلمايدۇ، ئۇ ئۇيۇققا قاردى، قار تىزىغا يېقىن چىققانىدى، — ھىم،

شائىر

شۋۇرغان. سوغۇق ئۇنىڭ يۇزىگە شوخىدەك سانجىلاتتى. ئادەملەر شالاڭلىشىپ قالغان كوچىنى قار كۆمۈۋەتكەنىدى. كوچا چىرىغىنىڭ نۇرىدا مۇز كېپەكچىلەر قىيپاش شۇڭغۇغانلىقى كۆرۈندى. تۇمشۇق ۋە پېشانىسى قورۇلۇپ تارتىشۋاتقاندەك تۇيۇلدى. ئۇ قولىنى ئاستا يانچۇقىدىن چىقىرىپ، يۇز كۆزىنى سىلىدى. مۇز توپچىلىرى چالا ئېرىپ ئالىقىنىغا چىقتى. قار پەسكە شۇڭغۇۋېتىپ يەنە پەستىن كۆككە قاراپ شۇڭغۇغىلى تۇردى. يەردىكى ئۇيۇغان، ئۇيۇمىغان قارلارمۇ كۆتۇرۇلدى. دەسلەپ شالاڭ كېپەك بولۇپ كۆتۇرۇلدى، كېيىن ئالىقاندەك، كېسەكتەك مۇزلارمۇ قومۇرۇلۇپ، شىددەت بىلەن كۆككە شۇڭغۇدى. يولمۇ قومۇرۇلۇپ، پارچە-پارچە بولۇپ كۆتۇرۇلدى.

—يوللار بۇنداق بولسا، ئادەملەر قايسى يولدا ماڭىدۇ؟ يول پارە-پارە بولۇپ، كۆككە كۆتۇرۇلسە، مەن كۆتۇرۇلمەن؟ ماڭا قاچان نۆۋەت كېلەر؟ پۇتۇن كۆتۇرۇلەمدىمەن ياكى پارچە-پارچە بولۇپمۇ...؟ ها...ها...ها...ها...—ئۇ قاقاقلاپ كۇلۇۋاتىمەن، دەپ ياپراپ كەتتى. ئەمما ئاۋازىنى ئۆزى ئاڭلىمىغاندەك ھېس

تۆرە!

ئابدۇخالىق تېرەككە يۆلىنىپ داڭ قېتىپ قاراپ قالدى. ئەۋلىيا ئەزەم تېرىكىپ ئۇنى يۆلىمەكچى بولدى.

— قولۇڭنى تەگكۈزمە!

— نېمىشقا؟

ئابدۇخالىق يەرگە قارىدى. ئۇ قېتىپ كەتكەن قولىنى قارغا چوڭقۇر پاتۇردى.

— ماۋۇ ئاپئاق، چىرايلىق قارنى كۆرۈۋاتامسەن؟ ئۇنىڭ قانچىلىك پاكلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغانلىقىڭ ئۈچۈن، ساڭا ئىچىم ئاغرىيدۇ.

— دەل مۇشۇ قار سىنىڭ جېنىڭنى ئالىدۇ. بىر مەشھۇر شائىر ئاچلىقتىن كوچىدا توڭلاپ ئۆلۈپ قاپتۇ دېسە، بۇ ساڭا ئەمەس، بىز ئەدىبلەرنىڭ يۈزىگە ئۆمۈرلۈك داغ.

ئابدۇخالىق ئېچىلىپ كۈلدى:

— مېنى ئۆلدى دېگەن گەپ يالغان! مەن مۇشۇ قاردا مەڭگۈ ياشايمەن. سەن پاتقاقنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈر. ئۇنىڭ ئۆزى داغنىڭ قېنى تۇرسا، ئۇنىڭ يۈزى بولامدۇ؟

— ماقۇل، سەنلا پاك. ماۋۇ پۇلنى ئال، قورقما، ساڭا سەدىقە ئەمەس، ئۆزەڭنىڭ ھالال قەلەم ھەققىڭ— شائىرنىڭ قەلەم ھەققى. ئاڭلىسام كۈنلەپ-كۈنلەپ ئاچ قاپسەن. بۇنىڭغا كىيىم ئال، ئىسسىق تاماق يە.

— ياق، ياق، ئۆزەڭ ئال، مەن پاتقاقتىن ھېچ نېمە ئالماي-مەن. بۇ قارنى كۆردۇڭمۇ؟

— سەن شائىر، ئەي دەلدۈش ساراڭ!

قوينۇڭغا ئالامسەن؟ شۇنداق، بەربىر ئالىسەن. ئەمما پۈتۈمدىن تارتىپ ئەكىرمە، قولۇمدىن تارت، — ئۇ تېرەككە ئۇسۇۋالدى، — قوچاق ئاچسام قاچىسەن، تاشلىۋەتسەم سۆيۈسەن. نېمە دېگەن قوپال سۆيۈش بۇ، ھەقىقىي سۆيۈش مۇشۇنداق بولۇشى مۇمكىن. چىنى سۆيگۈ ئىزدەپ ئۆمرۈمنى ئۆتكۈزۈپتىمەن، سەن شۇ بولساڭ، ساڭا مەڭگۈلۈك ھەمراھ بولاي، — ئۇ تېرەككە يۆلىنىپ، ئاستا-ئاستا چۆكتى.

سامسىنىڭ مەززىلىك ھىدى كەلدى. مۇزدەك سۆيۈقلۇق ئۇنىڭ ئاغزىغا تولدى. قىزىل، سېرىق، يېشىل سامسىلار ئۆچۈپ، بەزىلىرى كۆككە، بەزىلىرى پەسكە شۇڭغۇدى. كېيىن ھەممىسى بىرلا شۇڭغۇپ، ئۇنىڭ ئاغزىغا كەپلەشتى.

— يارەببىم، سامسىمۇ شۇنداق سوغۇق بولامدۇ؟ — ئۇنىڭ قورساقلىرى غۇرت-غۇرت قىلدى، — مانا دېمىدىممۇ ئەڭ ئىپلاس، پەس دۈشمەن يۈرىكىمنىڭ تۆۋىنىگە چاپلاشقان، خېلى كۈنلەر يېسەڭمۇ ھېچ گەپ يوق. شۇنچىلا سامسىنى يەپ تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ كەتتىڭ. تويمىغۇر، مەڭگۈ تويماس، قېنى كۆرۈپ تۇر، مەن سېنى يەنە قانچە كۈن غىزاسىز قويۇپ، زۇۋانىڭنى ئۆچۈرىمەن. سەن مېنى بويسۇندۇرىمەن دەيسەن، مەڭگۈ بويسۇندۇرالمايسەن...

— ئابدۇخالىق، ھەي ئابدۇخالىق، تۇرە ئورنىڭدىن! — ئۇنىڭ كۆزىگە ئىششىغاندەك قىزىل بىر چىراي چېلىقتى:

— نېمە دەيسەن!

— تۇرە ئورنىڭدىن ئادەمنىڭ ئىچىنى ئاغرىتماي، سەرسان بولۇپ يۈرگىنىڭ ئاز كېلىپ، توڭلاپ ئۆلۈپ بېرەي دەمسەن؟

قىلغاندەك لەززەتكە تولدى ئادەم.

قار تېخىمۇ ئەدەشكە باشلىدى. ئابدۇخالىق خەنجىرىنى چىقىرىپ، مەيدىسىنى ياردى. ئۇ يۈرىكىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، قىپقىزىل قۇرلارنى يازغىلى تۇردى.

— ھەي، ئابدۇخالىق، تۇرغىنە ئورنۇڭدىن، بايا كاللام قىزىپ ئازار بېرىپ قويدۇم، مېنى كەچۈر.

قار ئاستىدا ئەۋلىيا ئەزەم پەيدا بولدى. ئۇ خىجىللىقتا ھىجىيىپ تۇراتتى.

— ۋاي ئىپلاس، ئازار بەرگىنىڭ بىلەن خۇشال قىلغىنىڭنى بىلمەيسەن، بايا خۇشال قىلغان ئىدىڭ، مانا قاردىن سورا، مەن باياتىن كۈلگەن. مانا ئەمدى ئازابلىنىپ كېتىۋاتىمەن. مەن ئاجايىپ شېئىر يېزىۋاتقاندىم......

— سەندىن ئۆتۈنەي، قانداق قىلسام تاماق يەيسەن؟

— مېنى ئارامىمدا قوي.

— مېنى ئۇنچىلا يامان كۆرمە.

ئىككىسى بىر-بىرىگە تىكىلىپ قېلىشتى. ئەۋلىيا ئەزەمنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى:

— ساڭا يامانلىق قىلغىنىمنى بىلمەيمەن. لېكىن سەن مېنى مەرەزنى كۆرگەندىنمۇ يامان كۆرىسەن.

ئابدۇخالىق تېلىقىپ كۈلۈپ كەتتى:

— ھەي بىچارە مەلئۇن، سەن ئەدەبىياتنى بۇلغاشتىن توختىغان كۈنى، مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن، سەن بىلەن تازا راھەتلىنىپ غىزا يەيمەن، ھەتتا ساڭا كۈيئوغۇل بولىمەن.

ئەۋلىيا ئەزەمنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ ھاسىراپ كەتتى:

—مەن شائىر ئەمەس، بىر ئەخمەق.
—يوْر، ئاچلىقتىن، سوغوْقتىن ئۆلەي دەپسەن، ئاۋۇ سامىسخانىغا كىرىپ، ئىسسىق ئولتۇرۇپ توْت سامسا يە، قىزىق چاي ئىچ، ئەسلىڭگە كېلىسەن.
—مېنى مېھمان قىلامسەن؟
—ھەئە
—يوْزوْمگە داغ چوْشوْرمە.
—ئەۋلىيا ئەزەم تېرىككىنىدىن بوغوْلوْپ، تاتىرىپ كەتتى-يوْ، يەنىلا ئۆزىنى توْتوْۋالدى.
—ماقوْل، مەن پوْل خەجلىمەي، ئۆز پوْلوْڭغا ئېلىپ بېرەي.
—ئىت بىلەن ئادەمنىڭ پەرقى بولىدوْ.
ئەۋلىيا ئەزەم ۋارقىراپ كەتتى:
—دەل تاپتىڭ، كۆرۈۋاتقىنىڭ ئىتنىڭ كوْنى بولوْۋاتىدوْ. توڭلاپ ئۆلوْش ئالدىدا جان تالىشىۋاتقان ئىتنىڭ ئۆزى سەن!
—ھەر ئىككىمىز ئىت، بىرىمىز ئەلنىڭ ئىتى، يەنە بىرىمىز گوداڭ يالايدىغان ئىت. مەن ئاچلىقتىن ئۆلوْۋاتقان ئىت. سەن يالاق يالاپ سەمرىۋاتقان ئىت.
ئەۋلىيا ئەزەم غەزەپ بىلەن ئابدوْخالىقنى تەپتى. ئابدوْخالىق قارغا يوْموْلاپ كەتتى. ئەۋلىيا ئەزەم تىللىغىنىچە مېڭىپ كەتتى. ئابدوْخالىق قار ئادەمگە ئوخشاپ قالدى. ئوْ ئۆمىلەپ تېرەككە يۆلىنىۋالدى-دە، قارغا بـوْلانـغان ئاغـزىنى ئېچىپ كوْلدى:
—سانىسىز جامائەتنىڭ ئالقىش ساداسى ئىچىدە دىكلاماتسىيە

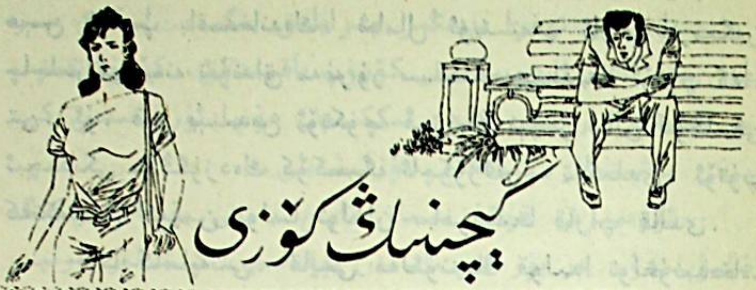

كېچىنىڭ كۆزى

1

كەچىنىڭ سالقىن شامىلى باراقسان مەجنۇنتال ياپراقلىرىنى
يەلپۈپ تۇراتتى. غۇۋا چىراغلارغا ئۇششاق ھاشاراتلار يېپىشى-
ۋالغانىدى. قىلۋىدىن ئۇرۇلغان راھەتلىك شامال شاۋكەتنىڭ
چاچلىرىنى توزىتىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئىلاجى بار سەۋرى قى-
لىش ئۈچۈن شامال كەلگەن تەرەپتىكى روشەن يۇلتۇزلارنى
ساناشقا باشلىدى. مەكتەپنىڭ ئالمىلىق بېغىدىن قىز-يىگىتلەر-
نىڭ شېرىن ئاۋۇشلىرى قۇلىقىغا توختىماي كىرىپ تۇراتتى.
سۈت ئالمىنىڭ خۇش ھىدى ئۇنىڭ دىمىنى تۇتقۇزۇۋەتتى. شۇن-
داقتىمۇ ئۇ ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، چىشىنى چىشلەپ يۇلتۇز سا-
ناشنى داۋام قىلدى. قىزلارغا خاس يەڭگىل ئاياغ تاۋۇشى ئۇنى
يۇلتۇز ساناشتىن توختىتىپ قويدى. بىر قىز نازۇك بەللىرىنى
تولغاپ پەلەمپەيدىن مەغرۇر چۈشۈپ، بۇ يەردە يۇلتۇز ساناشتىن

— مېنى ئەدەبىياتتىن قوغلاشقا ھەددىڭ ئەمەس. مەنمۇ سا-
ڭا ئوخشاشلا شېئىرىيەتنىڭ چوققىسىنى ياراتتىم، يېڭىلىق ئې-
لىپ كىردىم.

— سەن شېئىرىيەتكە يات يېڭىلىق ئېلىپ كىردىڭ. شېئى-
رىيەتتە يالاقچىلىقنىڭ چوققىسىنى ياراتتىڭ.

ئەۋلىيا ئەزەم يائوقى كۆزىگە قادالغان ياۋا توڭگۇزدەك
چىرقىراپ كەتتى:

— سەن ... سەن شائىر ئەمەس، قىپقىزىل ساراڭ ...
ئىپلاس، دەلدۈش، ئىتتىن خار بولۇپ، ئاچلىق ۋە سوغۇقتىن
ئۆل، جەسىتىڭ كوچىدا قېلىپ ئىتقا يەم بولسۇن!

ئۇ قارغىغىنىچە تەلۋىلەرچە يۈگۈرۈپ كەتتى. ئابدۇخالىق
خىرىلداپ كۈلدى:

— ھە مانا ئەمدى بولدى، مەن ئۆلمەيمەن. قارا ئىت،
تېنىمنى قەلەم، قېنىمنى سىيا قىلىپ، پۈتكۈل قارلىق دالىغا
شېئىر يازىمەن. ئاخىر قارغا ئايلىنىپ كېتىمەن. قېنى سەن
ئۆلدى دېيەلەمسەن؟

ئۇ يۈرىكىدىن ئوخچۇپ چىقىۋاتقان مىسرالارنى ھاياجان
بىلەن دېكلاماتسىيە قىلىپ، تېرەككە يۆلىنىپ ئولتۇردى. بىر-
دەمدىن كېيىن ئۆزى ئېيتقاندەك ئاپئاق قارغا ئايلىنىپ كەتتى.

1991-يىل 3-ئاي.

ئالەم ئايروپىلانى بىرىنچى قەۋەت ئاسماندىن چىقىپ كېتىدۇ.
— ناھايىتى توغرا دېدىڭىز چىرايلىق يىگىت. لېكىن سىز بىلەن مەن ئالەم ئايروپىلانىنى كۆرۈپ باقمىدۇق، كۆرۈۋاتقىنىمىز ئېشەك ھارۋىسى بىلەن ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى ماشىنىلار، ماڭغاچ سۆزلىشەيلى.
— ئۆزىمىزنى قۇتقۇزمىساق تارىخ بىزنى يەندە ئۇرىكىگە تاشلىۋېتىدۇ، يەر يۈزىدىن تامامەن يوقىلىپ، كىشىلەر تەرىپىدىن ئۇنتۇلۇپ كېتىمىز، ھەتتا نەسلى قۇرۇشقا باشلاپ ئىنسانلار تەرىپىدىن قوغدىلىۋاتقان ھايۋانلارچىلىك قەدرىمىز بولماي تۇگەيمىز.
شاۋكەت خەپرۇكلىرىنى بېلىقىزنىڭ يۈز-كۆزلىرىگە چاچرىتىپ توختىماي سۆزلەۋەردى. قىز ئىزىدا توختاپ سومكىسىدىن ئاپئاق قولياغلىقنى چىقىرىپ يۈزىنى سۈرتتى. قوللىرىنى سىلكىپ، خۇدىنى يوقاتقان ھالدا سۆزلەۋاتقان شاۋكەتنىڭ قوللىرى بوشلۇقتا توختاپ قالدى. ئۇ ھاياجانلانغىنىدىن ئېسىلىپ كەتكەندى. ئۇ ئوڭايسىز ئەھۋالدىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن پەس ئاۋازدا ئېيتتى:
— ئىشقىلىپ مەن بىكارغا قاينىمايمەن.
بېلىقىز ھېچبىر ئىپادىسىز قادىلىپ تۇراتتى. ئەمدى جاۋابەن ئېغىز ئاچتى:
— تەكرار ئېيتتىم، يەنە تەكىتلەپ قوياي: ئالىي مەكتەپنىڭ بىئولوگىيە كەسپىدىكى ئوقۇغۇچىمەن، سىياسىي بىلەن خۇشۇم يوق، ئۇنى چۇشەنمەيمەن، چۇشىنىشنىمۇ خالىمايمەن. بۇنداق گەپلىرىڭىزنى ئاڭلىغۇم يوق. مۇشۇنداق كوتۇلداپ يۈ-

توختاپ قالغان كېلىشكەن بىر يىگىتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى پەقەت
ھېس قىلىپ باقمىغاندەك، شامال ئوينىتىپ ئارام بەرمىگە
چاچلىرىنى يەنە شۇنداق مەغرۇر سىلىكىپ يېنىدىنلا ئۆتۈپ كەت
تى. ئۇ، قىز يېنىدىن ئۆتكۈچە قىزنىڭ نېپىز شايى كۆڭلىكى
ئىچىدىكى مۇڭگۈزدەك كۆكسىگە ئاچكۆزلەرچە تىكىلدى، ئۆتۈپ
كەتكەندىن كېيىن بولسا تولغان ساغرىسىغا قاراپ قالدى.
— ما كاساپەتنى. قايسى مەلئۇننىڭ قولىدا تولغۇنىدىغاد
سەن، لېكىن بىزنىڭ بېلىقىقا يەتمەيسەن.
ئۇ ئۆلۈغ-كىچىك تىنىپ تاماكا چەككەچ يەنە ئاشۇ ساغرىغ
قارىدى.
— ئوقۇغۇچى دېگەن شۇ.
ئۇ ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە يەنە يۇلتۇز سانىماق بولۇپ ئاس-
مانغا قارىۋېدى، بايا ساناپ قايەرگە كەلگەنلىكىنى تاپالمىدى.
زەردە بىلەن ئارقىسىغا قاراپ، كېتىۋاتقان قىزنىڭ كەينىدىن
تاماكىسىنى تۇكۇردى:
— جادۇ چالاپ!
— نېمىدېگەن چىرايلىق گەپلەر بۇ؟!
شاۋكەت ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلۇپ، پەلەمپەيدە پەرىزاتتەك
سۇزۇلۇپ تۇرغان بېلىقىزنى كۆردى. ئاق شايى كۆڭلىكى ئۇنى
ھازىرلا ئەرشتىن چۈشكەندەك كۆرسەتمەكتە ئىدى. ئايدەك يۈزد-
نى ئورىۋالغان قارا، دولقۇنسىمان چاچلىرى بۇلۇتقا ئوخشايت-
تى. شاۋكەت سائىتىگە قارىدى.
— ساق ئىككى سائەت قىرىق ئۈچ مىنۇت ئۆتۈپتۇ. بۇ
ۋاقىتتا دۇنيادىكى نۇرغۇن ئۇلۇغ ئىشلار ئورۇندىلىپ بولىدۇ.

ئاڭلىسام: ”سەن پەيلىڭنى قانچىلىك ئۆزگەرتسەڭ، مەن قىس-
مىتىڭنى شۇنچىلىك ئۆزگەرتىمەن“ دەيدىكەن ئاللا. بىزنىڭ
ئادەملەردىكى ھالىغا باقماي قىلىپ كېتىدىغان ھەشەم-پەشەم،
سورۇن-باراۋەت، كەيپ-ساپا، توگىمەس قائىدە دېگەنلەر
پۇت-قولىمىزنى چۇشەۋاتقان خوراپىي نەرسىلەردۇر. مانا بۇلار-
نى بىر كىم ئەكىلىپ بىزگە تاڭغىنى يوق، ئۆزىمىز تېپىپ
ئادەتكە ئايلاندۇرۇش ھەلەكچىلىكىدە بولدۇق. بۇ نەرسىلەرنى
ئۆزىمىز يوقىتىپ، ئۆزىمىزنى ئازاد قىلمىساق مەڭگۈ روناق
تاپالمايمىز. بىز ئۆزىمىزنى سۆيەيلى، ئۆز-ئۆزىمىزنى خورلى-
مايلى.

— بەك ئوبدان گەپ قىلدىڭىز. ھازىر خوتۇنىڭىزغا قانداق
يالغان گەپ قىلىپ ئالداپ چىقتىڭىز؟

— بىلىقىز كولۇمىسرەپ شاۋكەتنىڭ كۆزىگە تىكىلدى.

— بۇنى چۇشەندۇرۇش ھاجەتسىز.

— مېنىڭ ئاڭلىغۇم كېلىۋاتىدۇ. بۇ باياتىن بېرى سىز
دەۋاتقان ساختىپەزلىك، بۇمۇ ئۆزىمىزنى ئالداۋاتقانلىقىمىزغا
كىرىدىغۇ دەيمەن؟

— ياق، مەن ئۇنداق دەپ قارىمايمەن. بۇ بىر مۇقەددەس
سۆيگۈ ئۈچۈن، مۇھەببەت ئۈچۈن.

— ئۇنداقتا خوتۇنىڭىزنى سۆيمەمسىز؟

— كىم سۆيمەيمەن دەپتۇ؟!

— ئەمىسە نېمىدەپ ماڭا رودىپايدەك ئەگىشىۋالىسىز. خو-
تۇن-بالىلىرىڭىزغا مۇھەببىتىڭىز بولغاندىكىن شۇنى سۆيسىڭىز
بولمىدىمۇ، مەندە نېمە ھەققىڭىز بار!

روپ بېشىڭىزنى يەيدىغان ئادەمكەنسىز.

—گېپىمنى چۈشىنىڭ. مەن سىياسەت توغرىسىدا ئەمەس ئەخلاق تېمىسىدا گەپ قىلىۋاتىمەن.

—بولدى، بىردەم گەپ قىلماي مېڭىڭ. ساۋاقداشلىرى-مىزگە ئۆچمەنلىك بىلەن قارىشىۋاتىدۇ. ئۇلار ئوقۇغۇچىلار تو-لىشىۋالغان دەرۋازا ئالدىدىن جىمجىت مېڭىپ ئۆتۈشتى.

—قاياققا ماڭىمىز؟

—سۆگەتلىك كۆل تەرەپكە.

—ئۇيەردە پاشا جىق.

—مەن سىزنى پاشىلار بىلەن ياخشى مۇڭدىشالايدىكەن، دەپ ئويلاپ قېلىۋاتىمەن.

—مېنى مەسخىرە قىلماڭ. دېمەكچىمەنكى، مەن سىزنى ئىككى يېرىم سائەت ساقلىسام، مېنى بىرسى تۆت سائەت ساقلى-سا، بىزدىكى ئىشەنچلىك ۋاقىت كۆز قارىشى قېنى؟ بىر-بىرى-مىزگە بولغان ئىشەنچ نەگە كېتىدۇ؟ بىزدىكى دورامچىلىق قىلىپ ئۆزىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىش، بىر-بىرىگە يالغان ئېيتىش، ئالداش، خۇشامەتچىلىك، پارىخورلۇق، خۇد-دى بىر كىم ئۇچۇن ياشاپ بېرىۋاتقاندەك كۈن-تۈنلەپ ئۆلپەتچى-لىك قىلىپ سورۇن تارتىپ ئىچىش-چېكىشلەر، يالغان كۆ-لۈش، ساختا تەكەللۇپلار...مانا...مانا يەنە نۇرغۇن، مەن سۆز-لەپ بولالمايمەن، بۇلارنىڭ ھەممىسى زاۋاللىققا يۈزلىنىۋاتقان، خاراب بولغان بىر مىللەتنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى. بۇ ئىل-لەتلەرنى ئۆزىمىز تۈزىمىسەك، ھەر بىر ئادەم ئۆزى تۈزىمىسە، بىر كىم تۈزەپ بېرەمدۇ؟ ھەممىنى خۇدا تۈزەپ بېرەمدۇ؟

— لېكىن سىزنىڭ مەن بىلەن توي قىلماسلىقىڭىزدا باشقا سەۋەب بار، يەنى ياشتا چوڭ، ئىككى بالىسى بار ئادەم دەيسىز.

— دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، مېنىڭچە، قىزلار چوڭ ياشلىقلارغا تەگسە تۇرمۇشى كۆڭۈللۈك بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى ئاتا-بوۋىلىرىمىز بەك ياخشى بىلىدۇ. دادام قېرىپ پېنسىيىگە چىققىچە، ئانام ئەمدى قىرانلىق دەۋرىگە قەدەم قويدى. ئىككىسى بىر-بىرىنى بەك ياخشى كۆرۈشىدۇ. ئانام دادامنىڭ قىرىق يېشىدا ئالغان خوتۇنى. ئانام دادامدىن ئون سەككىز ياش كىچىك. ئانامنىڭ ھەرقانداق تەلىپى دادامنىڭ قىزغىن مۇھەببىتى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ھە راست، مېنىڭ توي قىلىشىمدا دادام بىلەن ئانامنىڭ بىرلا شەرتى بار، ناھايىتى ئاددىي، توي قىلىدىغان ئادىمىڭ كەلپىنلىك بىلەن قەشقەرلىق بولمىسۇن دەيدۇ. لېكىن بۇمۇ پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ.

— قەشقەرلىق ئارپىسىنى خام ئورۇپتىمۇ؟

— ئاتا-ئانام دېھقانچىلىقنى بىلمەيدۇ، لېكىن تەكتىگە يەتكىلى بولمايدىغان سىرلىق تەكەللۇپ، يوسۇنلار بىلەن چىقىشالمايدۇ.

سىز بىلەن مەن مىللەتنىڭ ئەقىل-ئىدرىكى، زىيالىيسى بىز. ھازىرقى زامان ئېڭى بويىچە ياشىشىمىز، ئۆزىمىزنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇشىمىز كېرەك. يۇرت ئارا بىر-بىرىمىزگە بولغان ئۆچمەنلىكنى يوقىتىپ، بىر-بىرىمىزنى سۆيەيلى. بىزنىڭ ئىناق بولۇشالماي قومدەك چېچىلىپ ياشىشىمىز بەختسىزلىكلىرىمىزنىڭ توپ يىلتىزى، بۇ ئىللەتلىرىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك.

— ئەمىسە ماڭا خوتۇن بولۇڭ.
— ياق.
— نېمىشقا؟
— ئۇچاغدا چوقۇم مېنى يەنە بىر چىرايلىق قىزكۇندىشىم بىلەن قوشۇپ سۆيىسىز.
— سىزنىلا سۆيىمەن.
— بۇ ھەركۇنى خوتۇنىڭىزنى ئالدايدىغان مەڭگۇلۇك گېپىڭىز.
— سىزگە ئۇنداق قىلمايمەن. بولمىسا بەش يىلدىن بىرى ئوتىڭىزدا كۆيۈپ، سۆيىڭىزدە ئېقىپ يۈرەمتىم.
— بۇ ناھايىتى ئېنىق. ئېرىشمەكچى بولغىنىڭىز تېخى مەندە تۇرۇپتۇ. ئامانەتنى ئالغان بولسىڭىز بۇنچىۋالا قىلىپ كەتمەيتتىڭىز، رايىڭىز يېنىپ ھەتتا ئۇنتۇپ قالاتتىڭىز.
— ئۇنداقتا ئىككىمىز توي قىلايلى، شۇچاغدا كۆرەرمىز.
— سىز بىلەن توي قىلغۇم يوق.
— ماڭا نىسبەتەن سىزدە سۆيگۈ دەيدىغان نەرسە يوقكەن-دە، ئەمىسە نېمىدەپ مەن بىلەن يۈرۈيسىز؟
— مەن سىزنى سۆيىمەن، ئەمما توي قىلمايمەن. ھاياتتا ئەڭ سۆيۈلگەن مۇھەببەت توي قىلالمىغانلار ئارىسىدا بولىدۇ. مەڭگۇ ئەستىن چىقمىغۇدەك سۆيۈش ئۈچۈن سىز بىلەن توي قىلمايمەن.
— بۇ يالغان. كۆزدىن يىراق بولغاندىن كېيىن، ھامان بىركۈنى كۆڭۈلدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ.
— سۆيگۈ ھەر ئادەمنىڭ روھىدا ھەرخىل بولىدۇ.

غىن پىچىرلاشلار، قىزلارنىڭ نازلىق كۇلۇپ ئەركىلەشلىرى ئاڭلىناتتى. كۇتكۇچى ئۇلارنى پەردىسى قايرىلىپ تۇرغان بىر بوش ئورۇنغا باشلاپ كەلدى. بىلىقىز ئادەمسىز تۇز يولدا كېتىد. ۋاتقاندەك پەرۋاسىز كېتىۋەردى.

— نېمە لازىم، — دېدى كۇتكۇچى ئۇلار جايلىشىۋالغاندىن كېيىن

— سىز دەڭ، — كۇلۇپ قاريدى شاۋكەت.

— قەھۇەدىن باشقا نېمە بار بۇ يەردە؟

— خالىغىنىڭىزنىڭ ھەممىسى بار.

بىلىقىز ئۇنچىقماي پەرۋاسىز ئولتۇردى.

— ئىككى ئىستاكان قەھۇە بىلەن بىر تەخسە توخۇم قورۇ. مىسى، بىر تەخسە تەرخەمەك، ئون زىخ كاۋاپ كەلتۇرۇڭ.

— قىزىق تۇيۇلىۋاتامدۇ؟

— نېمىسى قىزىق. مېنىڭچە، ئۆز يولىدا تەبىئىي-نورمال ئىش. جاھاندا كىشىلەر ئازادىلىك ھېس قىلىدىغان قانچىلىك ئىش بار؟ ئەگەر ئۇلار بۇ يەردە ئۆزىگە ئازاب تېپىۋالسا ھەرگىز بولمايدۇ. ئادەم خۇشاللىق ئىزدىگۈچى مەخلۇق. ئۇنىڭ كۆڭلى نەدە خۇش بولسا، شۇ يەرگە ھەسەل ھەرىسى ئولاشقاندەك مانا مۇشۇنداق توپلىنىدۇ. سىز كۇچەپ ئۆزگەرتمەن دېگەن ئادەم. لەرنىڭ روھى، جەمئىيەتنىڭ ئېغى ۋاقتى-سائىتىگە كەلگەندە ئۆز يولى بىلەن ئۆزگىرىۋېرىدۇ.

— پۇتۇنلەي پەرۋاسىزلىق. ۋىجدانسىز ئادەملەر پەرۋاسىز بولىدۇ. پەرۋاسىز ئادەمدە ئېتىقاد بولمايدۇ، شامالغا قاراپ يەلكەن چىقىرىشقا، خامىليوندەك ماسلىشىشچانلىققا—رەڭ ئۆز-

--مىلى سۆزلىگىنىڭىز بىلەن ئاتا-ئانىمىز ياشىغان ئاش
تۇپراق، سۇ، هاۋا، تومۇرىمىزدىكى قان بىزنى يەنە شۇنداق
ئۆستۈرىدۇ. پەقەت قىسمەن ئۆزگىرىشى مۇمكىن. ئىناق بولۇش
ئۈچۈن بىزنى بىرلەشتۈرەلەيدىغان قۇدرەتلىك بىر ئەمەلىي
كۈچ، روھىمىزنى ئالىقانغا ئالالىغۇدەك ئىلاھىي يېتەكچى بولۇش
كېرەك، بۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە بىزنى بىرلەشتۈرەلمەيدۇ.
—بولدى، ئاغزىم قۇرۇپ كەتتى، قەھۋە ئىچەيلى.
—مېنىڭ ئۆيەرگە كىرگۈم يوق.
—نەپرەتلىنەمسىز؟
—بىلمەيمەن.
—خەق نېمە قىلسا ئۆزىنىڭ ئىشى. بىزمۇ ئۆزھالىمىز
بىلەن بولىمىز. جەمئىيەتنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى بىلىپ قويغان
غا يەتمەيدۇ. بۇمۇ ئۆز ئالدىغا ئاجايىپ بىر دۇنيا دەڭا.
"لېۋەنتاي قەھۋەخانىسى" دېگەن خەت ئۇسسۇل ئوينىغاندەك
تولغىنىپ يېنىپ تۇرىدىغان ئىشىكتىن شاۋكەت ئالدىدا كىردى.
ئاي چېھرىلىك ئۈچ قىز كۇلۇمسىرىگىنىچە ئىتتىك كېلىپ
ئۇنىڭغا قول ئۇزاتتى، بىرسىنىڭ ئاق بىلىكى بوينىغا يىلاندەك
يۆگىشىپمۇ ئۈلگۈردى.
—بولدى، رەھمەت سىلەرگە.
بېلىقىزنى كۆرۈپ ھەممىسى پەرىلەردەك غۇۋالىق ئىچىد
كۆزدىن غايىب بولدى. غۇۋا قىزىل چىراغ نۇرىدا پەردىلىك
توساقلارسىرلىق كۇلۇمسىرەۋاتقان، سىپتا ياسانغان چىرايلىق
ئايالدەك كۆرۈندى. ئەتىر ئارىلاشقان ھەرخىل ئىچىملىك پۇرىقى
قەھۋەخانا ھاۋاسىنى سېھىرلەپ تۇراتتى. توساقلار ئىچىدە قىز

دەپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئادەملىرىمىزنىڭ ئۆزىنى ئاقلاش، ئۆزىـ
گە تەسەللى بېرىپ، ئۆزىنى ئالداش ئۈچۈن تاپقان گېپى. سىز
دەۋاتقان پۈتكۈل كائىنات كەڭ دائىرىلىك ئۇقۇم. مېنىڭ دەۋاتـ
قىنىم — دۇنيانىڭ بىر كىچىك زېمىنىدىكى ئادەملەرنىڭ روھى
مەسىلىسى. قېنى ئېيتىڭ، بىر زېمىندا، بىر كىلىماتتا ياشاۋاتـ
قان، ئوخشاش تاماق، كىيىم، ھاۋا، سۇدىن پايدىلىنىۋاتقان
ئادەملەرنىڭ روھى ئوخشاش ئەمەس، تەقدىرى ئوخشىمايدۇ. بىز
چۈشكۈنلىشىپ ـ چىرىكلىشىپ، تۈگىشىپ كەتتۇق. كونا ئېسىل
ئەخلاقنى كونىرىدى دەپ تاشلاپ مېڭىپ، يېڭىسىنى تاپالماي
دوراپ ئاخىر يا كونىسى يا يېڭىسى يوق قەلەندەرنىڭ ئۆزى
بولدۇق. بىزدە مىللىي ئەخلاق، مىللىي مەدەنىيەت يوقالسا بىز
تولۇق يوقىلىمىز، بوغۇلۇپ، ئۆلۈپ تۈگەيمىز.

شاۋكەت ھاياجاندىن بوغۇلۇپ قولىدىكى بىر ئىستاكان قەھـ
ۋىنى غەزەپبىلەن يەرگەئۇردى. كۈتكۈچى سايىدەكپەيدا بولدى.

— كەچۈرۈڭ، بىر ئاز چېچىلىپ قالدى، ھېچ ئىش يوق،
— دېدى بېلىقىز خاتىرجەملىك بىلەن.

— ئىستاكاننىڭ پۇلىنى ئايرىم ھېسابلايمىز.

— قانداق ھېسابلىساڭ شۇنداق ھېسابلا چوشقىنىڭ كۈچە-
كى. كاشىلا قىلماي كۆزۈمدىن يوقال.

— ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ، بۇ ئاجىزلىق. بۇنداق بولغاندا
بىر مىللەتنى ئەمەس، ئالىقىنىڭىزدىكى مەندەك بىرقىزنىمۇ
ئۆزگەرتەلمەستىن، ئەكسىچە ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالىسىز.
ئۆزگەرتىش ئۈچۈن مانا مۇنداق چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن سۆـ
يۈش كېرەك.

گەرتىشكە ماھىركېلىدۇ. مەن ئۆزۈم سۆيىدىغان سىزدەك بە-
ياخشى قىزنىڭ ئىچكى جەمئىيەتكە قەدەم قويماي تۇرۇپ، بۇندا
بولۇپ كېتىشىگە چىداپ تۇرالمايمەن. مەن بارلىق ھاياتىم
جېنىم بىلەن سىزنى شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ روھىنى ئۆزگەرتىش
كە ئۆزۈمنى بېغىشلايمەن. مانا بۇ مېنىڭ ئۆمۈرلۈك غايەم
سىز ئۇنداق بولماسلىقىڭىز كېرەك، بىلىقىز.
—مانا بۇ بىزنىڭ مىليونلىغان ئالىي مەقسەتلىك نادان،
ياخشى ئادەملىرىمىزنىڭ بەختسىز خاراكتېرى. دەل مۇشۇ ئىش
ئۇلارنى قانلىق تراگېدىيە ئىچىدە، ئالدانغان ئارمان، پۇشايمانلار
ئىچىدە يەر يۈزىدىن يوق قىلدى. كىشىلەرنىڭ ئېڭىنى، روھى-
نى، ياشاش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتەلەيدىغان بىرلا قۇدرەتلىك كۈچ
بار، ئۇ بولسىمۇ تەبىئەت ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيىتى. ئۇنى ھازىرغىچە
ھېچقانداق ئىنسانىيەت ئۆزگەرتەلىگىنى يوق، بەلكى ئۆزگەرتە-
مىز دېگەنلەر تەبىئەت تەرىپىدىن ئۆزگەرتىۋېتىلدى. تەبىئەت
كەڭرى، ئۇنىڭغاقاراپ بېقىڭ: باھار، ياز، كۈز، قىش، بۇلارنىڭ
ھەر بىرىدە ھەر بىر ئۆسۈملۈكتىن تارتىپ جانلىقلارغىچە شۇ
پەسىلنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە ياشايدۇ، جۈملىدىن ئادەممۇ شۇن-
داق. مانا قاراڭ: قىشتا سىز مانا مۇشۇنداق كىيىم بىلەن ياشاپ
ھايات تۇرالامسىز، قىشنى ئۆزگەرتەلەمسىز؟ پەقەت ئۇنىڭغا بوي-
سۇنۇش شەرتى ئاستىدا تاقابىل تۇرۇپ ياشايسىز. ئادەملىرى-
مىزنىڭ ئېڭى، روھى ھەر قايسى دەۋردە ھامان ئۇنى تاپىدۇ.
—سىزنىڭ بۇ سېلىشتۇرمىڭىز يەنىلا پەرۋاسىزلىق، بىز-
نىڭ مىليونلىغان كىشىلەردىكى چۈشكۈنلۈكتىن باشقا نەرسە
ئەمەس. ھېچ نەرسىگە ئىنتىلمەي، زەئىپ ھالدا نېمە بولسا شۇ

— قانداق ياردەم؟
— مۇھەببىتىڭىز ـ سۆيگۈڭىزنى دەيمەن.
— دېدىمغۇ، ھاياتىمدا ئەڭ سۆيۈملۈك كىشى سىز. مەن سىزنى ئۆمۈر بويى سۆيىمەن.
— ئەمىسە توي قىلايلى.
— بۇ قانداق مۇھەببەت؟
— بۇ مەڭگۈلۈك مۇھەببەت.
— پەقەت سىزنىڭ ياردىمىڭىزدىلا مەن مىللىتىمنى قۇتقۇزۇش غايىسىگە يېتەلەيمەن.
— ماقۇل، سىز بىلەن توي قىلىپ، سىز تەلەپ قىلغان ياردەمنى قىلاي. دوختۇرخانا كېسەللەر ھېساباتخانىسىدا بوغالتىرلىق قىلىش بىلەن، مۇشۇنداق قۇرۇق گەپ قىلىش بىلەن ئۆزىڭىزنى ئالداشتىن باشقا قانداق ئىش قىلماقچىسىز؟
— پارلاق مىللىي مەدەنىيىتىمىز ھەققىدە ماقالە يازىمەن، تەشۋىق قىلىمەن. زاۋاللىققا يۈز تۇتقان مىللىي روھنى، ۋەيران بولۇۋاتقان مىللىي ئەخلاقنى قۇتقۇزۇش، ئۆزىمىزنى ساقلاپ قېلىش ھەققىدە ماقالە ئېلان قىلىپ، كىتاب يېزىپ كىشىلەرنىڭ روھىنى ئويغىتىمەن، ئېڭىنى ئاچىمەن. مانا مۇشۇ مۇراجىئەت قىلىش يولى ھازىرقى دەۋردە ئەڭ ئېسىل ئەمەلىي ئىش، مەن مۇشۇنى قىلىمەن.
— رېئاللىق دەل بۇنىڭ ئەكسى. سىزنى رېئاللىققا قايتۇراي. سىز قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ ھېچقايسىسى كىشىلەرنى ئەمەلىي نەپكە ئىگە قىلالمايدۇ. ھازىر پۇل بىلەن ھوقۇق ھەقىقىي تار دائىرىدە ۋاقىتلىق ئۆزگەرتىش قۇدرىتىگە ئىگە كۈچ.

بېلىقىز شاۋكەتنىڭ قىزىرىپ ئېسىلىپ كەتكەن ساقاللىق ئېڭىكىنى يۇمشاق ئالىقىنى ئارىسىغا ئېلىپ، كۆكۈرۈپ تىترەپ كەتكەن قېلىن كالپۇكىغا نازۇك، رەڭدار لېۋىنى يېنىك ياقتى. تىترەپ ئاران تۇرغان شاۋكەت بېلىقىزنى قۇچاقلاپ، مۇجۇقلاپ، ئەسەبىيلىك بىلەن ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە سۆيۈپ كەتتى. بېلىقىز شاۋكەتنىڭ بېغىشىنى قاتتىق چىشلەپ يۇلقۇنۇپ چىقىۋالدى. شاۋكەت قاتتىق ھاسىراپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ بېغىشىدىن سۇس قان چىقتى.

— دېمەك، سىز قۇرۇق گەپتىن باشقىغا يارىمايدىغان ئاجىز، شاكال، چاكىنا ئادەمكەنسىز. سۆيۈشنى بىلمىگەن ئادەم قۇتقۇزۇشنى بىلەمدۇ. سىز تەربىيىلىنىڭ، ئاۋۋال خەلقنى سۆيۈش كېرەك. مەنمۇ شۇ خەلقنىڭ بىرسى. سۆيۈڭ دېسە، خۇدىڭىزنى يوقىتىپ غالجىر ئىتتەك تالاپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قالدىڭىز. سۆيۈش ئادەمگە لەززەت ئېلىپ كېلىدىغان نەرسە. مەن بوغۇلۇپ ئۆلگىلى تاسلا قالدىم. سىز لەززەت ئالالىدىڭىزمۇ؟ كېلىڭ، بېغىشىڭىزغا سۆيۈپ قوياي، ئازابىڭىز يېنىكلىسۇن.

شاۋكەت ھاڭۋېقىپ ئولتۇرۇپ قالدى. بېلىقىز ئۇنىڭ بېغىشىدىكى قاننى ئالدىرىماستىن يۇمشاق شۇمىدى. بۇ يېقىملىق قىلىق شاۋكەتنىڭ سېزىمىنى قاتۇرۇپ، مەستخۇشلۇقنىڭ كەيپىنى سۈرگۈزدى. بېلىقىز لېۋىنى تارتىۋېلىپ كۈلۈۋەتتى.

— سىز بەك ئۇستا جادۇگەركەنسىز.

— بىز تېمىدىن يىراقلاپ كەتتۇق. باشقا گەپنى قويۇپ ئۆز گېپىمىزنى قىلىشىپ كۆڭلىمىزنى ئاچايلى.

— ئەمىسە، ئۆمرۈمدە ئۇنتۇلمىغۇدەك ياردەم قىلىڭ.

بېلىقىز ئورنىدىن تۇرۇپ شاۋكەتنىڭ بوينىغا گىرە سالدى، چىڭ يېپىشىپ تۇرۇپ ئالدىرىماستىن لېۋىنى لېۋىگە ياقتى. شاۋكەتنىڭ قولى بەلدىن تۆۋەنگە سىيرىلىپ كۆكلەكنى كۆتۈردى.

—ھەددىڭىزدىن ئاشماڭ،— بېلىقىز شاۋكەتنىڭ قولىغا ئورۇۋەتتى.

شاۋكەتنىڭ غەزىپى بىراقلا تاشتى.

—سىز قانداق شاياتۇن خوتۇن. مېنى ساراڭ قىلاي دەمسىز، سىرتماققا ئېسىپ قويۇپ، يا ئۆلتۈرمەي، يا بوشاتماي. ئەگەر يەنە رەت قىلسىڭىز، بولدى سىز بىلەن ئادا-جۇدا بولىمەن.

—قورقىتىمەن دېمەڭ. لەززەت دەل شۇنىڭدا، لېكىن ھەر ئىشنىڭ يولى، ۋاقتى بولىدۇ.

—بەش يىل بولدى، ئەمدى ئوقۇشىڭىز تۈگەيدۇ. يا توي قىلمىسىڭىز، يا تەلىپىمگە ئۇنىمىسىڭىز، قاچان كېلىدۇ ئۇ ۋاقىت. بولدى، مېنى ئەمدى ئالدىيالمايسىز. ئەمدى بىلدىم، بىزدە ھېچقانداق ئورتاقلىق، مۇھەببەت دېگەن نەرسە يوق.

—مەن بۇرۇنلا بىلگەن.

—سىز ئەۋلىيا خېنىم.

—ھاقارەتلەشكە ھەققىڭىز يوق.

—بىزنىڭ بارلىق ساختا مۇناسىۋىتىمىز مۇشۇ يەرگىچە بولسۇن. بۇگۈندىن باشلاپ شاۋكەت سىزنى ئىزدىمەيدۇ، كۆزۈمدىن يوقىلىڭ. سىزنى تونۇمايمەن. سىز ئادەم ئەمەس، ئالۋاستى.

—بولىدۇ. خەير-خوش، بىردىنبىر ئادەم.

مانا بۇ كىشىلەرنى ئۆزگەرتەلەيدۇ.
—ئاغزىڭىزدىن بۇنداق تېتىقسىز گەپنىڭ چىقىشىنى كۈ-
مىگەن ئىكەنمەن.
—بۇ مېنىڭ ئاغزىمدىكى ئەمەس روھىمدىكى گەپ، بۇنى
ماڭا هازىرقى رېئاللىق ئۆگەتتى.
—بۇنى ئۆزگەرتىش كېرەك. بۇ بەك ئىپلاس روھ.
—مۇمكىن ئەمەس. بۇ ئەڭ ئەمەلىي روھ، مەن سىزگ
شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ئاشۇ تەشۋىقاتىڭىز مېنىڭ نەزەرىمد
هېچقانداق ئۆزگەرتىش كۈچىگە ئىگە ئەمەس، لېكىن بىرسو.
پۇلغا كېلىدىغان بەش نان كىشىلەرگە هاياتنىڭ قەدرىنى بىلدۈ.
رەلەيدۇ. مېنىڭ ئۆزگىرىش، ئۆزگەرتىش ھەققىدىكى گەپلەرنى
بۇندىن كېيىن ئاڭلىغۇم يوق. پۇل بىلەن هوقۇق مەندە چوڭقۇر
يىلتىز تارتىۋاتىدۇ. سىز بىلەن بۇ ھەقتە ئۇنىڭدىن ئارتۇق
سۆزلەشكۇم يوق، مەن پەقەت شۇنىلا قەدىرلەيمەن.
—بىر ئوقۇغۇچىنىڭ، ئۆزىنى هازىرغىچە پاك ساقلاۋاتقان
بىر ئوقۇغۇچىنىڭ يۈرىكىنىڭ بۇنچىلىك چىرىكلىشىپ كېتىشى-
نى هېچ ئەقلىمگە سىغدۇرالمايۋاتىمەن. بۇ، سىز بىلىق شۇمۇ
ياكى باشقا بىر داڭقى پۇركەتكەن سەتەڭمۇ؟
—نېمە دېسىڭىز دەۋېرىڭ، مەن بىر ئادەم.
شاۋكەت ئورنىدىن تۇردى. بېلىقىز خاتىرجەم كۈلۈمسى-
رەپ ئىزىدا ئولتۇرۇۋەردى.
—ئولتۇرۇڭ، مەن تېخى سىزنى قانغۇدەك سۆيمىدىم.
—سىز مېنى سۆيمەيسىز، پۇلنى، هوقۇقنى سۆيىسىز
—لېكىن ھەممىدىن سۆيۈملۈكى يەنىلا سىز.

بىرنازۇك قول تەڭلەندى. شاۋكەت ھېسابات جەدۋىلىگە ئوخشىمايدىغان قەغەزنى زەردە بىلەن ئېلىپ ئاچتى: ”بىردىنبىر ،ئادەم ئالۋاستى، سىز بىلەن ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشۈپ خوشلاشقىلى كەلدى. بۇ، ئالۋاستىنىڭ ئاخىرقى ئارزۇسى.“

شاۋكەت كاماردىن قارىۋىدى، كۆز كۆرۈنمەي، تەڭلەنگەن قولنىڭ بىلىكىلا كۆرۈندى. ئۇ قەغەزنى ئالدىغا تاشلاپ، ئۇستەلگە يۆلىنىپ، بېلىنى رۇسلاپ تاماكاچەكتى. ئارقىدىن يەنە شۇقەغەزنىڭ ئۆزىگىلا: ”يېرىم سائەت ساقلا“ دەپ يازدى-دە، پۇرلاپلا نازۇك قولغا تۇتقۇزۇپ قويدى. قول كاماردىن تارتىلىپ، ئورنىغا يەنە بىر قول سوزۇلدى.

قۇياشنىڭ ئاخىرقى ئوت رەڭ نۇرلىرى تۇتۇرگى تېغىنىڭ چوققىلىرىنى نۇرغا پۇركەپ، پەستىكى بوستانلىقلاردىن ئاستا-ئاستا ئۆچۈشكە باشلىدى. تاغ باغرىدىكى تاقىرساي تەرەپتىن قورغاق سالقىن شامال كەلدى. بىلقىز ئېگىز تۆپىلىكتىكى قاراخانىيلار زامانىدىن قالغان يوغان، سىلىق كۆك تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، قۇياش بىلەن ئاخىرقى قېتىم سۆيۈشۈۋاتقان چوققىلارغا ھەۋەسلىنىپ قارايتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ستۇدېنت خانىم، ئەپۇ قىلىسىز، يېرىم سائەتتە چىقىمەن دەپ، ئىككى سائەت ساقلىتىپ قويدۇم.

بېلقىز نازۇك قولىنى تەڭلەپ كۇلۇپ كەلدى. شاۋكەت سوغۇقلا قول سۇندى.

—تاڭ ئاتقىچە كەلمىسىڭىز مۇشۇ تاشتا ئولتۇرۇپ ساقلايتتىم. كەلمىگەن بولسىڭىزمۇ ھامان كۆرۈشمەي قويمايتتىم. بىز خۇشلىشىشىمىز كېرەكقۇ؟

بىلىقىز كۆزىدىن ياش قۇيۇلغان پېتى قەھۋەخانىدىن چە قىپ كەتتى. شاۋكەت ئىزىدا ئولتۇرۇپ بوقولداپ يىغلاشقا باش لىدى.

2

دوختۇرخانىنىڭ كېسەللەر ھېساباتخانىسىنىڭ كىچىككىنە كامىرى ئالدىدا كۇن-تۇن ئۈچرەت ئۈكسىمەيدۇ. ھېسابچى خا. دىملار باش كۆتۈرمەستىن يازىدۇ، چوتنى تاراقلىتىدۇ، يەنە يازىدۇ. كېسەللەرنىڭ بالنىستتا يېتىش-ياتماسلىق تەقدىرى مانا مۇشۇ يەردە بەلگىلىنىدۇ. كېسەللەر ياتاقتا يېتىپ داۋالىنىشتىن ئەمەس، مۇشۇ يەردىكى چوت ئورۇقلىرىنىڭ تاراقلىشىدىن قور- قىدۇ. قورققان بىلەن داۋالاناي مۇمكىن ئەمەس-تە. دوختۇر- لار بىمارغا ئىنساني ھېسسىياتتا رەھىمدىل بولغىنى بىلەن، بۇ يەردىكى ھېسابچىلار چوت ئورۇقىنىڭ ھۆكۈمىنى كەمكۇتىسىز ئىجرا قىلىشىدۇ. ئۇلاردىكى ھېسسىيات—رەقەم، رەھىم-شەپ- قەت بولسا چوتنىڭ ئورۇقى.

شاۋكەت باش كۆتۈرمەستىن كامارىدىن تەڭلەنگەن كېسەل- نىڭ ھېسابات جەدۋىلىنى ئالاتتيۇ، ئادەمنىڭ ئۆزىنى كۆرمەيت- تى. بەزىدە ئۇدۇل كېلىپ قالسا، كىر-ماڭگىر تۆشۈكتىن بىر جۈپ كۆزنى كۆرۈش نېسىپ بولاتتى. تۇكلۇك قوللار، نازۇك قوللار، ئوتتۇندىن قېلىشمايدىغان قوللار...تاراقلاپ سوقۇلىدىغان چوت ئورۇقى، شىرتىلداپ يېزىلىدىغان رەقەملەر...

ئۆلمەس ھەقىقەت.

—سىز دەۋاتقان يىرگىنىشلىك جان بېقىش ھەقىقىتى ئىچىگە پۇلدىن ئىبارەت سىزنىڭ مۇقەددەس ئېتىقادىڭىز چوڭقۇر يىلتىز تارتقان.

—ئەلۋەتتە. يەنىمۇ چوڭقۇرراق چۈشىنىۋېلىڭ، يەنە ھوقۇقمۇ بار.

شاۋكەت بىردەمگىنە جىم تۇرۇۋالدى، ئۇ ئۆزلۈكسىز لاغىلداپ تىترەشكە باشلىدى.

—ئوقۇغۇچى، بىر ئوقۇغۇچىنىڭ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن ئاتلىماي تۇرۇپ جەمئىيەتنىڭ ئىپلاسلىقلىرىنى بۇنچىۋالا يۇقتۇرۇۋېلىشى تەسەۋۋۇرغا سىغمايدۇ.

—شۇنى بىلىپ قېلىڭكى، ئەمەلىيەتتە سىزنى شۇنچىۋالا يىرگەندۈرۈۋاتقان، ئۆچمەنلىكىڭىزنى قوزغاپ سۆزلىتىۋاتقان، قاقشىتىۋاتقان دەل مۇشۇ نەرسە. ئەگەر ئۇنەرسىلەر ھازىر سىزدە بولغىنىدا ئىدى، مانا مۇشۇ يەردە سىز دەل ئەكسىچە گەپ قىلغان بولاتتىڭىز، ھەتتا سۆزلەپ ئولتۇرمايتتىڭىز. تارىخ دەل سىزگە ئوخشاش مىللەت ھەققىدە توختىماي قۇرۇق پو ئاتىدىغانلارنىڭ پۇل بىلەن ھوقۇققا ئېرىشكەندىن كېيىنلا شۇ نەرسىلەرنىڭ سادىق قۇلىغا ئايلىنىپ كېتىدىغانلىقىنى تەكرار ئىسپاتلىدى. ئۇلار ئەسلىدە شۇ نەرسىگە مۇتتەھەملىك بىلەن ئېرىشىشنى ئاڭلىق-ئاڭسىز ھالدا ئۈمىد قىلىدۇ. پۇل بىلەن ھوقۇقسىزلىق رەزىل ئاپەت، جىنايەت. ئۇ بولمىسا ئادەم ئادەمدەك ياشىيالمايدۇ.

—ئاغزىڭىزنى يۇمۇڭ. بۇنداق ھاقارەتلىرىڭىز ئۆزىڭىزگە

—بىراق ئىختىيار مەندە ئەمەس. مېنىڭچە، بىز خوشلە شىپ بولغان. قانچىلىك زوررۇرىيىتى بارلىقىنى چۈشەنمىدىم.
—ئادەم ھەممىنى ئۆزى ئويلاپ چۈشىنىۋالمايدۇ. سەل تۇرۇپ چۈشىنىپ قالىسىز.
—ھەر قانداق نەرسىنى سىزنىڭ چۈشەندۇرۇشىڭىز بىلەن چۈشەنگىم يوق. مەن بىر غايىلىك ئادەم. مۇشۇ زېمىننىڭ تۇزىنى يەپ تۇرۇپ ئۇنىڭ بەختىنى ئويلىمىسام مەن قانداقمۇ ئادەم بولىمەن. بۇ تۇپراق ئۆزىنىڭ چەكسىز ئاق كۆڭۈللۈكى، چىدامىلىقى، سەۋرچانلىقى ئاخىر يەنە ئامالسىزلىقىدىن ئادەمدىن كۆپرەك ھايۋاننى بېقىۋاتىدۇ. ھايۋان پەقەت ئۆز نەپسىنى —قورساق تويغۇزۇشنىلا بىلىدۇ. مەن ئۆزۈمنى ئادەم ھېسابلە-سام، قورسىقىمدىن باشقا ئاشۇ يىراقتا سوزۇلۇپ ياتقان تۇتۇر-گى تېغىنى، چاقماق دەرياسىنى، ئۇنىڭ باغرىدىكى چەكسىز دالىنى ئويلىشىم كېرەك.
—سىز دەۋاتقان بۇ زېمىندىكى ئۆزىنىلا سەمرىتىدىغان چارۋىلار ئىچىدە مەنمۇ بولسام كېرەك، دەپ ئويلايمەن.
—بۇنى سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق.
—لېكىن بۇ زېمىندىكى سىز ھايۋان ساناۋاتقانلار بىكارغا يەۋاتقىنى يوق، ئۇ ئۆز ئەجرى بىلەن ھالال يەۋاتىدۇ. ئۇ ئۆزگۆ-شىنى بېرىش بەدىلىگە قورسىقىنى بېقىش پۇرسىتىگە ئىگە. لېكىن شۇنىمۇ ئېيتىپ قوياي: دەبدەبىلىك قۇرۇق، يالتىراق شوئار گەپلەر بىلەن ئۆزىنى ئالداپ ياشىغاندىن ئاشۇنچىلىك بولسىمۇ ئەجىر قىلىپ جان ساقلاشنىڭ ئۆزىمۇ بىر مۆجىزە. قۇرۇق گەپچىنىڭ قولىدىن مەڭگۇ ھېچ نەرسە كەلمەيدۇ، بۇ

ئىت يىلىدىن ئېشەك يىلىغىچە، نەۋرە كۆرگىچە ئاتا- ئانىغا يۆلە-
نىپ ياشاش ئىنسانىيەت ئىچىدە پەقەت بىزدىلا قالغان رەزىل
تراگېدىيە. ئەمدى بۇ تراگېدىيىدە رول ئالمايمەن.
— باشقا يول تۇتقىلى بولماسمۇ؟
— كۆپ پۇل تېپىشنىڭ ھەرقانداق يولى پاك ئەمەس، بۇل-
غىنىشتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. يىرگىنىشلىك بولغاچقا، ئۇ
بەك قۇدرەتلىك. مېنىڭ ھازىرچە ئويلاپ تاپالىغان يولۇم مۇشۇ.
يەنە ئويلاۋەرسەم كېچىكىمەن. خوش ئەمىسە، سىزنى ساقلاي-
مەن.
قىزگېپىنى تۈگىتىپ كېتىپ قالدى. ئۇ تۆپىلىكتىن يې-
نىك مېڭىپ بارغانچە پەسلەپ يىراقلىدى. شاۋكەت ئۇنىڭ ئار-
قىسىدىن بېشىنى سىلىپ قاراپ تاماكىسىنى كۈچەپ شورىدى.
— ھەي...ي، بارمىسام بولامدۇ؟
قىزقايرىلىپ بوستان چاچلىرىنى سىلكىدى.
— ئۆزىڭىزدىن سوراڭ. بىرسائەت ساقلايمەن. بارمىسىڭىز
ئۆزىڭىزنىڭ شورى.
قىز كېتىپ قالدى، ئالەم كېتىپ قالدى، سوزۇلۇپ ياتقان
ئاشۇ تاغلار كېتىپ قالدى. قىران دەرياسى، چاقماق دەرياسى،
تۇمەن دەرياسى...ئۇلارنىڭ باغرىدا ئۆسكەن گۈزەل بوستانلار
ئەنئەنىۋى ئۇلۇغ ئېقىندىن يېڭى دۇنياۋى ئارىلاشما ئېقىمغا قا-
راپ ئەنە شۇنداق كەتتى. بۇ كېتىش ھەققىدە ھازىر ھېچكىم
ئېنىق، توغرا ھۆكۈم قىلالمايدۇ. ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنىڭغا ئەڭ
ئۇلۇغ، توغرا ھۆكۈم قىلىدىغان ئىگىسى بار.
— كەلدىڭىزمۇ؟

تېگىشلىك. سىز بىلەن بۇنداق سۆزلىشىپ ئولتۇرۇشقا ھېچ-
چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. باشقا گېپىڭىز بولسا دەڭ، بولمى-
يولىمىزغا ماڭايلى.

—بولىدۇ. ھازىر دېمەكچى بولۇپ تۇراتتىم، ياخشى دېدى-
ڭىز، خىزمەت تەقسىماتىمىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولۇشى ئۈچۈن
پۇلغا ئىگە بولماقچى. بەش يىللىق پاك مۇھەببىتىمىز، سىزنىڭ
بەش يىلدىن بۇيانقى ئەسەبىي ئارمىنىڭىز، سىز بىلەن ئاخىرقى
كۆرۈشىشىمىزنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن، بۈگۈن كېچىنى قەھۋەخا-
نىدا سىز بىلەن ئۆتكۈزىمەن.

شاۋكەت ئاشۇ ئۆلۈك تاغدەك جىمىپ كەتتى. خېلىدىن
كېيىن، يەرنىڭ تېگىدە يىلان كۆشىگەندەك پەس ئاۋازدا دېدى:

—سىز ئالجىپسىز. شۇ تاپتا سىزنىڭ كاللىڭىزنىڭ نور-
مال ئىكەنلىكىگە ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ. مەن بىرقورقۇنچلۇق
چۈش كۆرۈۋاتامدىغاندىمەن؟

—نېمىدەپ چۈشەنسىڭىز ئىختىيارىڭىز. مەن قارار قىلىپ
بولدۇم. بەش يۈزكوي ئېلىپ ھېلىقى قەھۋەخانا ئالدىغا بارد-
سىز، يەنە بىر سائەتتىن كېيىن شۇ يەردە سىزنى ساقلايمەن.

—توختاڭ، مەن سىزنىڭ قەلبىمدە مەڭگۇ پاك ياشىشىڭىز-
نى ئۈمىد قىلاتتىم. ئاتا-ئانىڭىز ناھايىتى پۇلدار ئادەملەرغۇ؟

—مۇستەقىللىق ئەڭ ئاۋۋال ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆزىدە بو-
لۇش كېرەك. مەن بۇنى ناھايىتى كېچىكىپ چۈشەنگىنىمدىن
ئەپسۇسلىنىمەن. شۇ ھېسسىياتقا كەلگەندىن باشلاپ، ئاتا-ئانام
مەيلى يامبۇدا ئىشىك تاقىسۇن، مەن ئۆز تۇرمۇشۇمنى ئۆزۈم
باشقۇرىمەن، مۇستەقىل ياشايمەن دېگەن ئىرادىگە كەلگەنمەن.

ئۇنىڭ ئاشۇ ئەقىدىلىرى، ئېتىقادى، پارائىلىرى يەنە ئۇنىڭ بىلەن ياشاپ كەلمەكتە، ئولتۇرسا-قوپسا سۆزلەيدۇ، قاقشايدۇ، نەپرەت ئوقۇيدۇ.

بېلىقىز ئۇنى سېغىنىپ كەلدى. ئۇ تېخىمۇ ھۆسنىگە تولۇپ، گۈزەللىشىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن نۇر يېغىپ كەتكەنىدى. ئۇ ھېساباتخانىغا قاراپ كەلمەكتەئىدى. ھېساباتخانا ئالدىدا بىر توپ ئادەم توپلىشىۋالغان، بىر داد-پەرياد ئەتراپنى زىلزىلىگە سالماقتا، كىشىلەر ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىشماقتا ئىدى. بېلىقىز توپ ئارىسىنى كۆردى. سېمونت پولغا قان يامرىغانىدى. بىر ئادەم تاتارغان ھالدا سوزۇلۇپ ياتىدۇ. ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنىڭ يوتىسىنىڭ تۆۋەن تەرىپى ئىككى تال كالتا تاختايدەك ياپىلاق بولۇپ قالغانىدى. ھېلىقى ئادەم توختىماي دادلايتتى:

—ۋايجان…ۋايجان مۇسۇلمانلار، مەن ئۆلۈپ كەتمەي…مەن ئۆلۈپ كەتمەي. چۆچۈرىدەك بەش بالام يېتىم قالمىسۇن. ماڭا رەھىم قىلىڭلار…بالىلىرىمغا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن. مېنىڭ پۇلۇم بار. مەن گۈلىچى. ئوتتۇز مىڭ كوي پۇلۇم بار. ماڭا ئىشىنىڭلار…ۋايجان، مەن تىرىكلا قالسام ئۇن ھەسسە قايتۇراي…

قان توختاۋسىز چىقماقتا ئىدى.

—ئۇنى جىددىي قۇتقۇزسا بولمامدۇ؟

—بەش يۈز كوي بولمىسا، قوبۇل قىلمايدىكەن. بۇ بىچارىنىڭ يانچۇقىدا يەتمىش كوي بار ئىكەن. پۇل چىقىرىدىغان ئادەم يوق. ماشىنىغا باستۇرۇۋەتكەن مۇناپىق قېچىپ كېتىپتۇ. سايدا بولغاندىكىن قۇتۇلاي دېگەن ئوخشايدۇ بەدبەخ. باشقا بىر شوپۇر ئالغاچ كەپتۇ.

—بىلىق، جىنىم بىلىق، مەن نومۇستىن ئۆلەي دەۋاتى-
مەن. سىز نىمە بولۇپ كىتىۋاتىسىز، جاھان نىمە بولۇپ
كەتتى؟

—ئەكىلىك، پۇلنى، ھە، ئەمدى ياخشى بولدى. بۇ پۇل
جىقكەن. دىگىنىم ھىساب، سىزدىن ئارتۇق ئالمايمەن. سىزنىڭ
بۇنچىلىك پۇلىڭىز يوق، چوقۇم مەرد ئاغىنىڭىزدىن قەرز ئالدى-
ڭىز. ھازىر پۇل ئۆتنە بىرىدىغان ئاغىنە تاپماق تەس، ئۇنى
قەدىرلەڭ. جۇرۇڭ، بۇگۇن كىچە پۇتۇن دۇنيا بىزنىڭ.

قىز شاۋكەتنىڭ قولىدىن سۆرىگەنچە بۆرىنىڭ كۆزىدەك
پالدىرلاپ تۇرغان چىراغلار ئارىسىدىكى قەھۋەخانا ئىشىكىدىن
كىرىپ كەتتى.

3

بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئۇچيۇز ئاتمىش بەش كۇندە سىز
قانداق ياشىغانسىز؟ بۇ كۇنلەر ئىچىدە ياشاشنى ئاخىرلاشتۇرغان-
لار بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشتى. بۇ دۇنيانىڭ بارلىق يۇقۇندىلى-
رىنى يۇغۇچىلار يۇيۇپ تازىلاپ يولغا سالدى، ئەمما روھىدىكىنى
تازىلاش بەندىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ.

دوختۇرخانا يىڭىدىن سىلىندى. ھىساباتخانا تاملىرى ئەي-
نەك بىلەن ياسىلىپ، ئىچىدىكىلەر سىرتتىكىلەر بىلەن بىمالال
سىنچىلاپ كۆرۇشەلەيدىغان قىلىندى. شاۋكەت چوت ئورۇقى
بىلەن رەقەم، جەدۋەللەرنىڭ ئىچىدە ياشىدى. ئۇنىڭدىن باشقا

—بولدى مەن بېرەي.

بېلىقىز چىرايلىق سومكىسىدىن بىر باغلام پۇلنى ئېلىپ شاۋكەتنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

—بىرتوپ ئەر تۇرۇپ بىر ئاياللىقچىلىك بولالمىدۇق، —دېدى شوپۇر ۋايساپ.

شاۋكەت دەسلەپ دىققەت قىلمايلا پۇلنى ئالدى، كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

—بېلىقىز...

—چاپسان بولۇڭ، كېسەلنىڭ ئەھۋالى چاتاق.

—ئۇ ئادەم سىزنىڭ...

—ھەئە، مېنىڭ دادام شۇ.

رەسمىيەت ئۆتەلدى، كېسەل قۇتقۇزۇش كارىۋىتىغا جايلاشتۇرۇلغاندا نەپەستىن قالدى. ئۇنىڭ قېنى كارىدۇر بويلاپ ئاققانىدى. بېلىقىز ئادەمدىن شۇنچىۋالا كۆپ قان چىقىدىغانلىقىغا ھەيران بولۇپ قاراپ قالدى.

شاۋكەت دوختۇرخانا ئالدىغىچە بېلىقىزنىڭ كەينىدىن ئەگەشىپ چىقتى.

—بىز مۇڭداشساق بولاتتى، نۇرغۇن گەپلىرىم بارئىدى.

—مىللەت ھەققىدىمۇ؟

—دەل شۇنداق. كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭىز، —ئېچىلىپ يايراپ كەتتى شاۋكەت.

—ئەسلىدە مۇڭداشماقچىدىم، بولدى، موڭداشمايلا قويايلى.

—خىزمەت تەقسىماتىڭىز قانداقراق بولدى؟

بىلىقىز يەنە كۆرۈپ تۇرۇشقا چىدىمىدى. ھېساباتخانىنىڭ
ئەينەك تېمى ئالدىغا كەلدى. ساقاللىق شوپۇر ۋارقىرىماقتا
ئىدى:

—ئەي سىلەر ئادەممۇ نېمە. يېنىمدا ئىككى يۈز كوي بار
ئىكەن. ئۇ ھازىرلا ئۆلىدۇ. بارنى ئېلىپ ۋاقتىدا قۇتقۇزسائىلار
ئۇن ھەسسە دېسەڭلارمۇ بېرەي، مەن بېرەي. ئۇنى قۇتقۇزساڭ-
لار... ئەستاغپۇرۇللا... ئۇ تېخى ياشكەن، بالىلىرى بار ئىكەن.
پۇلىمۇ بار ئىكەن. ئادەمنىڭ يانچۇقىدا دائىم جىق پۇل بولامدۇ؟

شاۋكەت جوغدا بېشىنى سىلكىپ تەك ۋارقىرىدى:

—سىلى ئۇنداق دەپ ھازىر ئېلىپ قويغان بىلەن، كېيىن
ئىگە بولىدىغان ئادەم چىقمايدۇ، مەن تۆلەمدىم ئاندىن. بۇنداق
ئىشتىن كۆرمىگىنى كۆرۈپ، نەچچە قېتىم ئېغىر كەن دەپ ئې-
لىپ قويۇپ، ئاخىر ئىگە چىقماي پۇل مېنىڭ گەدىنىمگە چۈش-
كەن. ئىشقىلىپ بۇ ئىشنى بېجىرەلمەيمەن. باشلىقتىن تەستىق
ئەكەلسىلە، ھازىر ئالاي.

—ئوبدان ئۇكام، باشلىقنى تېپىپ تەستىق ئېلىپ بولغۇچە
كېسەل ساقلامدۇ. رەھىم-شەپقەت دېگەننى بىلەمىلا ئۆزلىرى.

—ھە، بىلمەيمەن، قانداق؟!

شاۋكەت ناھايىتى قوپال ۋارقىرىدى. شوپۇر توپلانغان خالا-
يىققا ۋارقىرىدى:

—مۇسۇلمانلار، سىلەرنىڭمۇ بالا-چاقاڭلار باردۇر؟ ما بىر
مۇسۇلماننىڭ جېنىنى قۇتقۇزايلى. باش-كۆزۈڭلارنىڭ سەدىقى-
سى بولار، ئاتىغىنىڭلارنى تاشلاڭلار...

ھەممەيلەن ئالدىراپ يانچۇق كولاشتى.

تۈگىمەس ئازاب

دۇنيادا دەردسىز ياشايدىغان ئادەملەرمۇ بولامدىغاندۇ؟ ھەر تەرەپلىمە پىكىر يۈرگۈزىدىغان بولساق، بۇ مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئوخشايدۇ. بەختلىكلەرنىڭمۇ، بەختسىزلەرنىڭمۇ ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن دەردى بولىدىكەن.

مەن يېقىندا بولۇپ ئۆتكەن زېرىكىشلىك بىر يىغىندا، ئا- دەتتىكى كىشىلەر ئەيمىنىپ يېقىنلىشىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان خېلى نامى بار ئايال ئەرباب بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. ئۇ مەن بىلەن ناھايىتى قىزغىن سۆھبەتتە بولدى، تەشەببۇسكارلىق بى- لەن گەپ سورىدى. سوئاللىرىغا قىسقىلا جاۋاب بەردىم. بىراق ئۇ توختىماي ئۇنى-بۇنى سوراۋەردى. مەن جاۋاب بېرىپ ئۈل- گۈرگىچە ئۆزى ناھايىتى تەپسىلىي، ئىنچىكە چۈشەندۈرۈپ كەت- تى. ئۇنى مەن كىشىلەرنىڭ تولىمۇ ئېغىر-بېسىق، كەم سۆز، سۇرلۇك دەپ تەرىپلىگىنىنى ئاڭلىغان، ئۆزەممۇ نەچچە رەت يانداپ ئۆتۈش جەريانىدا ئۇنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئىنتايىن سالاپەتلىك بىر ئايال ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلغانىدىم. ھازىر ئۇنىڭدا

—ئەلۋەتتە ياخشى بولىدۇ-دە.
—توي قىلدىڭىزمۇ؟
—ياق تېخى. يىگىتلەر جىق، لېكىن ئەركىنكىنى تاپماق تەس بولۇپ كەتتى، شۇڭا تېخى تاللاۋاتىمەن.
—يەنە پۇل...
—شۇنداق، پۇل ئادەمگە دائىم ئېھتىياجلىق نەرسە.
—بۇ ياققا نېمە ئىش بىلەن كەلگەنتىڭىز؟
—سىزنى سېغىنىپ. سىز بىلەن مۇڭداشقىلى.
—ئەمىسە نېمىشقا ھازىرلا كېتىسىز؟
—بۇ سىزگە بەكمۇ ئايدىڭ. مانا ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا قانغۇدەك مۇڭداشتۇق. مەن ھازىرلا قايتىپ كېتىمەن.
بېلىقىز تاكسى توسۇپ چىقىۋالدى.
—خەير، كېسىپ ئېيتىمەنكى، بۇ بىزنىڭ تىرىكلىكىمىزدىكى ئاخىرقى كۆرۈشۈشىمىز بولۇپ قالىدۇ.
—ئۇنداق دەپ كەتمەڭ. مەن يېڭى پىكىر، قاراشلىرىمنى سىزگە يېزىپ ئەۋەتىمەن. قايسى كەسىپتە ئىشلەيدىڭىز؟
—ئۆسۈملۈك تەتقىقات مەركىزىدە. خەت يازسىڭىز تەگمەيدۇ، شۇڭا ھاجەتسىز.
ماشىنا غۇيۇلداپ كېتىپ قالدى. بىردەمدىلا ساناقسىز ماشىنىلار ئېقىنى ئىچىگە سىڭىپ پەرق ئەتكىلى بولماي قالدى.
شاۋكەت تاماكىسىنى لېۋىگە يېقىن ئەكىلىپ كۇسۇرلىدى:
—ھۇ، سېسىق ئالۋاستى جالاپ، ھالىڭنى كۆر، — دېدى دىمىغىنى قېقىپ.
1991-يىل 20-ئىيۇل، قەشقەر.

قالدى. بۈگۈن كەچتە مېنىڭ ئۆيۈمگە بېرىڭ، تاماق يېمەي بېرىڭ، بىللە تاماق يېگەچ ئوبدان بىر پاراڭلىشىۋالايلى،— دەپ ئورنىدىن تۇردى-دە، مامۇقتەك ئاق، يۇمشاق قوللىرى بىلەن ئېڭىكىمنى سىلاپ ئەركىلىتىپ قويۇپ، ئىللىق كۈلۈمسىرىگە-نىچە خوشلىشىپ، يېنىمدىن ئايرىلدى.

ئۇ شۇ تۇرقىدا ئوتتۇرا ياشتىن ھالقىغان، سەمرىپ تولغان بولۇپ، ئۆز دېمەتلىكلىرى ئىچىدە ئەڭ چىرايلىق ئاياللاردىن دېيىشكە بولاتتى. ئىچىمدە، ئۇ قىز ۋاقتىدا قانچە چىرايلىق بولغىيتتى، ھازىرقى ئەپتىمۇ ياش قىزلاردىن قېلىشمايدىكەن دەپ قالدىم. ئۇ جوزا ئارىلاپ ئىشىك تەرەپكە مېڭىۋېتىپ، يېنىدىكى ئايال كاتىپىغا مېنى كۆرسىتىپ:

— قاراڭ، نېمىدېگەن چىرايلىق يىگىت بۇ، ئەخلاقى چىرا-يىدىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىكەن. ئۇنىڭ ئالماقچى بولغان قىزىغا ھەسەت قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ. ھى... ھى... ئىھ، ئاۋۇ ياراش-قان بۇرۇتلىرىچۇ، تىپىك ئۇيغۇر بالىسى ئىكەن،— دېۋىدى، كاتىپىمۇ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

— پۈتۈشتۇق ئەمىسە، كەچتە چوقۇم بېرىڭ، ماشىنامنى ئەۋەتىمەن،— دېدى ئۇ سىرتقا چىققاندا يەنە جېكىلەپ.

— شۇ ئان يۈرىكىم ”جىغ“ قىلىپ كەتتى. بايا ئۇنى ئادەم-گەرچىلىك يۈزىسىدىن تەكەللۇپ قىلىپلا قويدى دەپ ئويلىغان ئىدىم. مانا ئەمدى رەسمىي تەكلىپ قىلغىنىنى بىلىپ قاتتىق ئوڭايسىزلاندىم. تاماق يېمەي بارغىدەكمەن تېخى، ئىشىك تۈۋى-دە ساقلاپ تۇرسام ئالدىمغا ماشىنا ئەۋەتىدىكەن. ئۇ نېمىشقا ماڭا بۇنچىۋالا يېقىنچىلىق قىلىپ كېتىدۇ؟ سەن ھاياتتىكى ئاددىي

بۇنداق تەبىئىي مىجەزلەردىن ئەسەر يوق دېيىشكە بولاتتى. ئۇ سۆزلەپ-سۆزلەپ گېپى تۈگىگەندە بىر پەس جىمىپ قالدى. كېيىن يەنە، مېنىڭ قورۇنۇپ ئاران دېگىدەك ئولتۇرغان تۇر-قۇمغا قاراپ پىخىلداپ كۈلۈۋېتىپ، دەسلەپ قانچە ياشقا كىر-گەنلىكىمنى، ئاندىن توي قىلغان-قىلمىغانلىقىمنى سورىدى؛ توي قىلمىغانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن، سۆيگۈنۈمنىڭ بار-يوقلۇقىنى سورىدى. ئالىقىنىمدىكى تەرلەرنى سۈرتۈپ تۇرۇ-شۇمغا، پېشانەمدىن ساقىغان تەر قاشلىرىم ئارقىلىق كۆزۈمگە چۈشۈپ كۆزۈمنى ئېچىشتۇرۇۋەتتى. ئۇ، يانچۇقىدىن ئېسىل ئەتىر پۇرىقى گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇرغان قول ياغلىقىنى چىقىرىپ تەرلىرىمنى سۈرتۈپ قويدى. مەن ھودۇققىنىمدىن قولۇمنى كۆتۈرۈۋېدىم، ئۇ قولۇمنى تۇتۇۋېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى. بۇنى كۆرگەن يىغىن ئەھلىنىڭ نەزەرى بىز تەرەپكە ئاغدى. ئىزادىن خۇدۇمنى يوقاتتىم. پۈتۈن ئەزايىمدىن تەر تەپچىرەپ كىيىملىرىمنى چۆپ قىلىۋەتتى. شامالدۇرغۇچتىن چىققان شا-مال غۇلۇمغا ئۇرۇلۇپ خېلى سەگىتكەن بولسىمۇ، ۋۇجۇدۇم ئوت ئىچىدە قالغاندەك تۇيۇلدى. ئۇ ئاغزىنى قولى بىلەن توسۇپ تۇرۇپ ئىنتايىن خاتىرجەم ھالدا:

—يىگىت، نېمانچە ھودۇقىسىز؟ مەن سىزنىڭ ئانىڭىز ئورنىدا ئەمەسمۇ، ئانىنىڭ بالىنى ئەركىلەتكىنى بىلەن ئوخشاش-لا بىر ئىشقۇ بۇ. مېنىڭ سىزگە مەسلىكىم كېلىپ قالدى. سۆيگۈنىڭىز بولسا بەك ياخشى. ئۆزىڭىزمۇ كېلىشكەن يىگىت بولغاندىكىن چىرايلىق قىز تاللىغانسىز. بىراق مېنىڭ ئويلى-شىمچە، ئۇنداق بولۇشىمۇ ناتايىن. بولدى، يىغىن ئاخىرلىشىپ

ھەدى چىقىپ تۇرىدۇ. ئۆيگە كىردىم، تالاغا چىقتىم، يەنە ئۆيگە كىردىم، يەنە تالاغا چىقتىم. ئۆي بىلەن تالانىڭ ئارىلىقىدا تولا قاتراپ پۇتلىرىم تالدى. چارچاپ ھالىمدىن كېتەي دېدىم. ئۇھ ...ماڭغان بۇ يولۇمنىڭ كالتا، قالايمىقانلىقى كاللامدىكى چېر- گىش، باش-ئاخىرى يوق خىياللارنىڭ پۈتۈم ئارقىلىق يەر يۈزى- گە چۈشكەن كۆلەڭگىسى. ئەگەر بۇ يوللارنى بىر-بىرىگە ئۇلىسا مەندىن 180 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر يېزا دوختۇرخانىسىدا ئاغرىقلارنىڭ يۈرىكىنى تىڭشاۋاتقان ئايگۈلۈمنىڭ يېنىغا پىيادە بېرىش مۇمكىن ئىدى. ماشىنىنىڭ تەكرار بېرىلگەن سىگنالى زىغىر پاخىلىدەك كاللەكلىشىپ كەتكەن خىيال يىپلىرىمنى پۈر- لىغانچە ئاپىرىپ يۈرىكىمگە قاپساپ قويدى. مەن ماشىنىدا ئول- تۇردۇممۇ ياكى چىش تارتقۇچىنىڭ ئامبۇر تەڭلىنىپ تۇرغان ئۈستىلىدە ئولتۇردۇممۇ بىلمەيتتىم.

بۇك-باراقسان قارىغاي-ئارچىلار ئارىسىدىكى پاياندار سې- لىنىغاندەك تارغىنا يولدا كېتىۋاتىمەن. گويا پىلسىراتتا مېڭىۋات- قاندەك پۇتلىرىم تىترەيدۇ، شۇنداقلا مۇدۇرلۇپ كەتسەم دوزاخقا چۈشۈدىغاندەك ياكى قان-يىرىڭ دەرياسىغا موللاق ئاتىدىغاندەك ئىنتايىن قورقۇنچ ۋە ئېھتىياتچانلىق ئىچىدە كېتىۋاتىمەن. كۆ- زۈم ئالىچەكمەن بولىدۇ، تېنىم ئەيمىنىدۇ. كىرىپ كېتىۋاتقى- نىم كىنولاردىلا كۆرگەن ياۋروپالىقلارنىڭ دېڭىز بويلىرىدىكى داچىلىرىدەك قورۇ-جاي ئىدى. خۇش پۇراق دىماغقا ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ، بۇككىدە ئارچىزارلىق ئارىسىدا ئازادە، بىر قەۋەتلىك بىر يۈرۈش ئۆي قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. مەن يۇمشاق پاياندازغا دەسسەپ كارىدورغا كىرىشىم بىلەنلا يۈرىكىم "قارت" قىلدى،

بىر ئادەم چوڭ ئەربابلار بىلەن تولا ئاپاق-چاپاق بولۇپ كەتسەڭ كىشىلەر دەرھال گۇمانلىنىدۇ. ئۇلار سېنى قوغلاۋاتقاندا سەن ئۆزەڭنى قاچۇرساڭ ھاماقەت ئاتىلىشىڭ، قەددىڭ پۈكۈلۈشى ياكى يېتىم قېلىشىڭ مۇمكىن. ”ئۇ ماڭا نېمانچە يېپىشىدىغاندۇ؟ ياكى مەندە مەنپەئەتلەنگىدەك بىر نېمە بولمىسا... مەندەك بىر ئادىي خىزمەتچىدىن ئۇ نېمە ئىزدەيدىغاندۇ؟ ۋە ياكى بويىغا يېتىپ قالغان قىزى بولسا مېنى شۇنىڭغا... ياق، ياق، بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ئۇنداق يۇقىرى تەبىقىنىڭ ئەركە نازىنىنى بىلەن چىقىشالىشىم مۇمكىن ئەمەس. ۋۇي، مەن نېمىنى ئويلاۋاتىمەن؟ مۇشۇنداق بولمىغۇر خىياللارنى قىلىشىممۇ ئايگۇلۇم ئۈچۈن خىيانەت ئەمەسمۇ؟ مەن مۇشۇ خىياللارنى قىلىۋاتقاندا، ئايگۇلۇم نېمىنى ئويلاۋاتىدىغاندۇ... ئەگەر ئۇ ئايال...“ مەن قانچە ئويلاپمۇ خىيالىمنىڭ ئاخىرىنى ئۇلاشقا جۈرئەت قىلالمىدىم.

ئۆيۈمگە قايرىلىدىغان كوچا دوقمۇشىدا بىر كىچىك كىنوخانا بار ئىدى. ئادىتىم بويىچە كىنوئېلان تاختىسىغا قارىدىم. كۆزۈم ”ھېكايە فىلىم «ئۆچ ئېلىش»“ دېگەن خەتكە چۈشۈپ، يۈرىكىم غايىۋانە بىر سېھرىي كۈچنىڭ ئىسكەنجىسىدە ”جىغ“ قىلدى. بۇ مەن كۆرگەن كىنو بولۇپ، ئۇنىڭدا مىللىي ئازادلىق جەڭچىسى مودىۋەندىن ئۆلگىدەك قورقىدىغان ۋەتەن ساتقۇچلار بىلەن نېمىس فاشىستلىرى ئۇنىڭ كىچىك ئوغلىنى تۇتۇپ ئۆچ ئالغانلىقى ئەكس ئەتتۈرۈلەتتى. ”ئۆچ ئېلىش“ دېگەن بۇ سۆزنىڭ كۆلەڭگىسىلا تېگى كۆرۈنمەس قورقۇنچلۇق ھاڭغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن ئىپلاسلىق، رەزىللىك، ياۋۇزلۇق، ئەسكىلىكنىڭ

بۇ، مەن خىيالىدىن بۇيان كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغان يۇرتۇمنىڭ گۈزەل تاغ-دەريالىرىنىڭ سىماسى ئەمەسمىكىنە؟!...

ئۇستۇمدىكى ھېلىقى غەم تاغلىرى قاچان غۇلاپ كەتكەنىكىن، ئۆزۈمنى شۇنچە بەھۇزۇر ھېس قىلىپ، دىۋاندا كېرىلىپ ئولتۇرۇپ كېتىپتىمەن. شېپىرلىغان ئاياغ تاۋۇشى مېنى خىيالىي دۇنيادىن رېئاللىققا قايتۇرۇپ كەلدى. غەم-قايغۇنىڭ ئېغىرلىقى ئىشىكتىن يەلپۈنۈپ كىرگەن ئەتىر ئارىلاش ھاۋاغا قوشۇلۇپ يەنە يەلكەمدىن باستى. مەن ئۆزەممۇ سەزمىگەن ھالدا ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ كەتتىم. ئايال ئەربابنىڭ تونۇش ئاۋازى قۇلىقىمغا كىردى:

—ھە، ئوغلۇم، بىردەم ساقلىتىپ قويدۇم. خوتۇن خەقنىڭ ئىشى قىلسا تۈگىمەيدىغانلىقىنى بىلسەڭ كېرەك، بىلمىسەڭ كېيىن بىلىپ قالارسەن. نېمە قوپۇۋالىسەن، ئولتۇرە، ئولتۇر.

ئۇ كەلگەن بويى يەنە يۇمشاق قوللىرى بىلەن ئېگىكىمدىن تۇتۇپ ئەركىلىتىپ قويدى. يۈرىكىم يەنە ئاغدى: «ئوغلۇم دەپ كەتكىنىنى، ھىم، بوسۇغىسىدىن پۇتۇمنى ئېلىپ بولغىچە ئوغلى بولۇپ بولدۇمما؟» دەيتتىم ئىچىمدە. لېكىن ئېغىز ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمايتتىم.

—ھە، تاماق يېمەي كەلگەنسەن. ئوبدان بوپتۇ. مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپسەن. ئىچىڭگە كىرىپ چىقسام، ئۆيۈمگە تەكلىپ قىلغىنىمنىڭ سەۋەبى ئۈستىدە كۆپ ئويلاپ كەتتىڭغۇ دەيمەن. مۇددىئايىمنى بىلىشكە تەقەززا بولۇۋاتقىنىڭنى روھىي ھالىتىڭدىن بىلىۋالدىم. ماقۇل، گەپنى قىسقىلا دەي، تۇرمۇ-

تېنىمنى پۈژژىدە تەر باستى. چۈنكى جەننەت ھۆرلىرىدەك نازا-
كەتلىك ساھىبجامال بىر قىز بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدىم. ئۇ گويا
ئۆي ئىگىسى ئايالنىڭ كىچىكلىتىپ قويۇلغان تۇرقى ئىدى. ئۇ
ماڭا ئەدەپ بىلەن سالام قىلىپ ئامانلىق سورىغاندىن كېيىن،
كەينىگە يېنىپ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى.

شوپۇر مېنى ئازادە بىر خانىغا باشلاپ قويۇپ، ئۆزى سىرتقا
ماڭدى. بۇ شۇنچىلىك ئېسىل بېزەلگەن مېھمانخانا ئىدىكى،
ئىچىدىكى بىساتلار شۇقەدەر رەتلىك، تامغا تارتىلغان ئوتقاشتەك
گىلەملەر ئۆزگىچىلىكلىرى بىلەن كىشىنى مەھلىيا قىلاتتى.
دەسلەپ كۆزۈم چۈشكىنى چوققىلىرى ئاپئاق، باغرى ياپيېشىل
تەڭرى تېغى، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئەگىپ پەسكە ئىنتىلىۋاتقان بۈر-
كۈتمۇ ياكى شۇڭقارمۇ نامەلۇم بىر قۇش؛ ئاستىدا ئورمانلىقنى
ئارىلاپ ئېقىۋاتقان بىر تەبىئىي ئېقىن، سۇ بويىدا، بىرى،
بەخىرامان ئوتلاپ يۈرگەن، يەنە بىرى، تۇمشۇقىنى مەخمەلدەك
ئوتقا تىرىگەن ھالدا كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ چالا ئۇيقۇدا ياتقان
بىر جۈپ بۇغىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن گىلەم بولدى. شىمال
تامدىكى گىلەمگە بىرتەرىپى ئاپئاق قارلىق چوققا، بىر تەرىپى
يېشىل قارىغايزارلىق، سۈيى زۇمرەتتەك سۈزۈك بۇغدا كۆلى؛
جەنۇب تامدىكىسىگە قەدىمىي ئانا دەريا تارىم، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى
ھەيۋەت تاغلار، يېشىل چىمەنزار، بىپايان قۇملار... غەربىي تام-
دىكىسىگە ئالمىلىق بىلەن ياپيېشىل يايلاق باغرىدا ئۆركەشلەپ
مەۋج ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان ئىلى دەرياسى شۇنداق ئۇستىلىق بىلەن
چۈشۈرۈلگەنىدى. ۋاھ! بۇ كارامەت سىمۋوللۇق ئېسىل گىلەملەر
قايسى بىر قولى گۈل ئۇستىنىڭ يۈرەك قېنى بىلەن پۈتكەندۇ!

گەن. نۇرغۇن ئادەملەر، بولۇپمۇ ئەرلەر مەندىن سەندىنمۇ بەك ئەيمىنىدۇ. مەنمۇ ئاشۇ ئەرلەرنىڭ ئاياللىرىغا ئوخشاش بىر ئايال ئەمەسمۇ. ئۇلار بەلكىم ئۆز ئاياللىرىدىن بۇنداق ئەيمەنمىسە كېرەك. ئۇلارنى ئەيمەندۇرگەن مېنىڭ ئەمىلىم، ئەمىلىمنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ قارىسا مەنمۇ ئۇلارنىڭ ئاياللىرىغا ئوخشاشلا ئاددىي بىر ئايال. دېمەك، مېنى سۈرلۈك كۆرسىتىدىغان ۋاقىتنى ئەمەل پەردىسى. ئۇلارنىڭ ئەيمىنىپ قاراشلىرى ئەمىنى سىقىدۇ، ئازابلىنىمەن، يەنە بىر تەرەپتىن بۇنداقلارنى كۆزگە ئىلغۇم كەلمەيدۇ. كۆزگە ئىلمىغانسېرى ئۇلار تېخىمۇ ئەيمىنىشىدۇ. مۇشۇ بىر ئايالنىڭ كۈنى بولدىمۇ؟ ئۇھ...

ئۇ بىردەم سۆزدىن توختاپ، ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويدى. ئاندىن ئىستاكاندىكى چايدىن بىر ئوتلاپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

—سەن ئۇنداقلارنى دورىماي، جەسۇر، توغرا ئەر بول. هەي، سۆزۈم تېمىدىن بەك يىراقلاپ كەتتى. راست، سېنىڭ بويۇڭ قانچىلىك؟

—بىر مېتىر يەتمىش توققۇز سانتىمېتىر.

—هەببەللى، بۇ جايىدا، ئادەتتە ئەركىشى ئايالدىن ئېگىزرەك بولمىسا، ئېشىكىدىن توقۇمى يوغان دېگەندەك تازا قاملاشمايدۇ. ئايال كىشى ئەردىن پەسرەك، پەقەت بولمىغاندا تەڭ بويلۇق بولۇشى كېرەك. سەن ئالماقچى بولغان قىزدىن بەش سانتىمېتىر ئېگىز كەنسەن، بوي جەھەتتىمۇ گۈلى گۈلىگە دېگەن شۇ. چىرايلىقمۇ؟

—چە ... چىرايلىق! —مەن دۇدۇقلاپ جاۋاب بەردىم.

—ساڭا يارامدۇ؟

شۇڭنى قانداق ئورۇنلاشتۇرماقچى بولۇۋاتقانلىقىڭنى بىلىش مەق
ستىدە چاقىرتتىم. نېمە تاتىرىپ كېتىسەن؟ مېنى ئاناڭغا
ئوخشاش كۆرگىن-دە، بۇنداق گەپلىرىڭنى خۇددى ئاناڭغا دېگەن
دەك دەۋەر، تارتىنما. مېنىڭمۇ سەن قۇراملىق ئوغلۇم، بويىغا
يەتكەن قىزىم بار. گەپ قىلىشتىنمۇ شۇنداق تارتىنامسەن.
بوپتۇ، سۆزلەشنى خالىمىساڭ ئىختىيارىڭ، مەن سوراي، شۇ-
نىڭغا جاۋاب بەر. سەن توي قىلماقچى بولغان قىز بۇ يىل قانچە
ياشتا؟
—22 ياشتا.
—نېمانچە تەرلەپ كەتتىڭ؟ بۇنداق زىيادە تەرلەش كەم
ماغدۇرلۇقتىن بولىدۇ. ئۆزەڭنى ئوبدان كۈت. ياسىنىشقا بېرى-
لىپ قورسىقىڭنى قۇرۇق قويساڭ زىيان تارتىسەن. تۇتە، ماۋۇ
يەلپۈگۈچنى. ھە... ئۇقىزنى 22 ياشتا دېدىڭما؟ مېنىڭ ئىككىن-
چى قىزىم بىلەن تەڭكەن. بويىنىڭ ئېگىزلىكى قانچىلىك؟
—بىر مېتىر يەتمىش تۆت سانتىمېتىر.
—ھىم، مېنىڭ قىزىمدىن ساق تۆت سانتىمېتىر ئېگىز-
كەن. ۋاي-ۋۇي، بايا تاتىرىسەن، ئەمدى قىزىرىپ كەتكىنىڭ-
نى. ئوغۇل بالىمۇ شۇنداق تارتىنچاق بولامدۇ، خۇددى قىز
بالىدەك. تارتىنچاقلىق پەقەت قىزلارغىلا يارىشىدۇ. ھازىر مۇ-
شۇنداق ئايال مىجەز يىگىتلەر كۆپىيىپ قالدى. مەن بۇنى ياق-
تۇرمايمەن. ئاياللار ئۆز ئەرلىرىدە ئەرلەرگە خاس بىرخىل
جەسۇرلۇق بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. قارىغاندا مەندىن ئەيمىنى-
ۋاتقان ئوخشايسەن، مەنمۇ سېنىڭ ئاناڭغا ئوخشاش ئانا. سەن
ياش بولغاندىكىن، جەسۇر، مەردانە، جاسارەتلىك بولۇشنى ئۆ-

ئېلىپ دەردكە مۇپتىلا قىلغان. بۇ دەرد كېيىن داۋاسىنى تاپقان
بولسىمۇ، يەنە ئۆمۈرلۈك بىر دەردنىڭ ئەسىرىگە ئايلاندۇرۇپ
قويدى. گەپنى ئۇچۇقلا دەۋېرەي. قىز ۋاقتىمدا بىر يىگىتكە
كۆيۈپ قالدىم. ئۇنىڭ مېنى مەھلىيا قىلغىنى سېھىرلىك ناخ-
شىلىرى بىلەن، يۈرەكنى تىترىتىدىغان مۇڭلۇق تەمبۇرى ئى-
دى. ھەر ئىككىمىز ئاددىي دېھقان باللىرى ئىدۇق. ئۇنىڭ
باغدا، خاماندا، ئېچىق بېشىدا، سۇتتەك ئايدىڭ كېچىلەردە
ئېيتقان ناخشىسىنى، چالغان تەمبۇرىنى ھېچبولمىغاندا ھەركۈ-
نى بىر ئاڭلىمىسام تۇرالمايدىغان ھالغا كەلگەنمەن. قۇلىقىمغا
تونۇش ناخشا كىرگەن ھامان قولۇم ئىشتىن توختايتتى. كۆز
ئالدىمدا ناخشا ئېگىسىنىڭ سىماسى گەۋدىلىنەتتى. بىز ئاخىر
قېچىپ كېتىپ مۇرادىمىزغا يەتتۇق. ئاتا-ئانىمىزمۇ كۆزىمىزگە
كۆرۈنمىدى، شۇ قاچقانچە مانا مۇشۇ شەھەرگە كېلىپ قالدۇق.
يىگىتىم باشتا ئۇيەر-بۇيەردە تەمبۇر چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ
يۈردى. كېيىن، ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىندى.
ئىككىمىز رەسمىي ئەر-خوتۇن بولدۇق ۋە شەھەر مەدەنىيىتىنى
تېزلا قوبۇل قىلىپ شارائىتقا ماسلاشتۇق. ئېرىم مېنىڭ ساۋات-
سىز پېتى قېلىشىمنى خالىماي ئوقۇتتى. ئوقۇش مېنى بۈگۈن-
كى مۇشۇ ئورۇنغا ئېرىشتۈردى. ”كۆيۈپ قېلىش“نى ھازىرقى
تىلدا ”ياخشى كۆرۈش“ دەيمىز. مەن كېيىنكى كۈنلەردە شۇ
ياخشى كۆرۈشنىڭ مۇۋاپىق بولغانلىقىنى، ئەمما كۆڭۈلنى غەش
قىلىدىغان يەنە بىر تەرىپىنىڭمۇ بارلىقىنى ھېس قىلدىم. بۇ
ھەرگىزمۇ كېيىنكى كۈنلەردە ئېرىمدىن چېنىپ ياخشى كۆرمەي-
دىغان بولۇپ قالدىم دېگىنىم ئەمەس. ئۇ ئەينى چاغدا مېنى

مەن جاۋاب بەرمەي تەتۈر قارىۋالغانىدىم، ئۇ سوئالىنى تەكىتلىدى:

—ساڭا يارامدۇ دەۋاتىمەن. نېمە ئۇياققا قارىۋالىسەن؟ ھەي… بۇنداق قىلىق قىز بالىغا يارىشىدۇ. يەنە دەپ قوياي، مەن سېنىڭ ئاناڭغا ئوخشاش، تارتىنما. بۇ، چىرايىنى دېگىنىم ئەمەس، ئەخلاقى يارامدۇ-يارىمامدۇ؟ ئەخلاقى يارامliق بولمىسا، ئۇنداق چىرايىنى نېمە قىلاتتىڭ، ئەخلاقتىن ئايرىلغان چىراي بوينۇڭغا سىرتماق بولىدۇ. ھەتتا ھاياتىڭنى نابۇت قىلىشى مۇمكىن. ئېيتە ئەخلاقى ساڭا يارامدۇ؟

—يارايدۇ.

—ھەببەللى، گېپىڭ راست بولسا ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز دېگەن شۇ! ئۇنىڭ ئىسمىنى نېمە دېدىڭ؟ ھە، ئايگۈل دېگەنتىڭ، ئۇنۇتقاقلىقىمنى. ئىسمىمۇ چىرايلىقكەن. ھەم ئاي، ھەم گۈل، ئىككىسى قوشۇلسا شۇنداق چىرايلىق. بوي-بەستىڭلارمۇ ئۆزئارا ماس ئىكەن، يەنى سەن ئۇنىڭدىن بەش سانتىمېتىر ئېگىز، شۇنداقمۇ؟ مېنىڭ قارىشىمچە ئاياللار ئېرىدىن سەل پاكارراق بولۇشى كېرەك. ھېچبولمىسا تەڭ بولسىمۇ مەيلى. بەلكىم بۇ قارىشىم سول سىياسەتۋازلارنىڭ دىتى بويىچە ”فېئودال“ بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. يەنىمۇ ياش ۋاقتىمدا ئاشۇنداق قارىغان. . . —ئۇ گەپتىن توختاپ ئۇلۇغ كىچىك تىندى. يەرتېگىدىن چىرايىغا قارىشىم دەل ئۇنىڭ ماڭا تىكىلىپ تۇرغان پەيتىگە توغرا كېلىپ قالغىنىنى كۆرمەمدىغان. مەن شۇئان ھودۇقۇپ كۆزۈمنى ئەپقاچتىم. ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

—ياش ۋاقتىمدا سەندىكى مۇشۇ مىجەز مېنى ئىسكەنجىگە

غانلاردا يانمۇيان ماڭغىنىنى كۆرگىنىمىزدە ئىچىمىزدە ئازابلى-
نىمىز، بىر-بىرىمىزگە بىلىندۇرمەي ھەسرەت چېكىمىز، ئۆي-
دە بولسا تۇرمۇشىمىز ناھايىتى خۇشال ئۆتىدۇ. بىرگە ئولتۇ-
رۇپ ماتېرىيال كۆرىمىز، چاقچاقلىشىمىز، ياشلىقىمىزدىكى
سەرگۈزەشتىلىرىمىزنى ئەسلەپ شېرىن ھېسلارغا تولىمىز…
جەمئىيەت توغرىسىدا بىرلىكتە مۇلاھىزە قىلىمىز، مۇنازىرلى-
شىمىز، بىرگە ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرىمىز. كىشىلەر توغ-
رىسىدا، بولۇپمۇ ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتى توغرىسىدا سۆزلى-
شىمىز، ئەمما بوي توغرىسىدا ھېچقايسىمىز ئېغىز ئاچمايمىز،
ھەتتا بالىلىرىمىز ھەم شۇنداق. خۇداغا شۈكۈر، بالىلىرىمىز-
نىڭ ھەممىسى ئېگىز بويلۇق، تېخى بىرسى دۆلەتلىك ۋالىبول
كوماندىسىدا داڭلىق ھۇجۇمچى. بىز ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىمىز.
كىشىلەر بەلكىم بۇ تەبىئىي ئالامەتلەردىن كۇلۇشىدىغاندۇ…
بىزدە بۇرۇن ئاتىدىن قالغان كىيىملەرنى بالا كىيىدىغان، بالا
بالاغەتكە يېتىپ، ئاتا قېرىغاندا بالىنىڭ كىيىمىنى ئاتا كىيىدى-
غان ئادەت بارئىدى. بىزنىڭ ئائىلىدە بالا كىچىك چاغدا ئاتىنىڭ
كىيىمى كەلگەن بولسا، ئەمدى بالا بالاغەتكە يەتكەندە ئۇنىڭ
كىيىمى ئاتىغا چوڭ كەلدى. بۇ ھەسرەتلىنىشكە تېگىشلىك ئىش
ئەمەسمۇ! مەن سېنى بىزنىڭ بەختلىك ئائىلىمىز تارتقان بۇ
ئازابنى تارتىپ قالمىسۇن دەپ ئاتايىن چاقىرىپ، بۇ يۇرەك
سىرىمنى، تۇگىمەس ئازابىمنى ياتنىڭ ئالدىدا تۇنجى قېتىم
ئاشكارىلىدىم. نېمە ئۇچۇن ئىنسانغا تىنمايدىغان ئىچكى ئازابنى
ماڭا ئېيتىپ بېرىدىغاندۇ دەپ قالدىڭغۇ دەيمەن. سەن تولىمۇ
كېلىشكەن يىگىتكەنسەن، ئەرلەرنىڭغۇ سەتى يوق دېيەرلىك.

ناھايىتى ياخشى كۆرۈپ ئىززىتىمنى قىلدى، كۆيۈندى، ئاسرى-
دى، ئوقۇتتى. ئاخىرىدا بىرساۋاتسىز دېھقان قىزىنى مۇشۇنداق
ئادەمگە ئايلاندۇردى. مەن ئۇنىڭدىن ئۆمۈر بويى مىننەتدار،
پەقەت كىشىلەر كۆڭلىدە ئويلايدىغان، ئەمما ئاغىزىدىن چىقى-
رىشنى خالىمايدىغان بىر پۇشايمان يىللاردىن بېرى يۈرىكىمنى
پۇچىلاپ كەلمەكتە. سەن كۆرگەنسەن ياكى ئىسمىنى ئاڭلىغان-
سەن، ئېرىم خېلى نامى بار بىر مۇزىكانت بولۇپ، ئۇنىڭ
بويىنىڭ پاكارلىقى بۇرۇن كۆزۈمگە كۆرۈنمىگەن، يىللارنىڭ
ئۆتۈشى بىلەن بۇنى ھېس قىلىشقا باشلىدىم. ھەي، ئۇنىڭ بويى
ئاران بىرمېتىر ئەللىك ئۈچ سانتىمېتىر كېلەتتى، مېنىڭ بول-
سا بىر مېتىر سەكسەن ئىككى سانتىمېتىر ئىدى. ئارىدىكى
پەرقنىڭ قانچىلىك چوڭ ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلغانسەن. مۇبادا
ئىككىمىز بىريەردە تۇرۇپ قالساق، مەن ئۇنىڭ بويىنىڭ پاكار-
لىقىدىن ئەمەس، ئۆزەمنىڭ بويىنىڭ ئېگىزلىكىدىن نومۇس
قىلاتتىم. بەزىدە تەڭرىنىڭ بۇ ئىككىمىزنى چېتىپ قويغىنىغا
ئاغرىنسام، بەزىدە ماڭا بەرگەن بويىنى ئۇنىڭغا بەرمىگىنىگە ئۆ-
كۈنەتتىم. بىز ئەر-خوتۇن بولغان 30 نەچچە يىلدىن بۇيان
سورۇنلارغا بىللە قاتنىشىپ، كوچىدا بىرگە مېڭىپ باقمىدۇق.
بۇنىڭ سەۋەبىنى پەقەت ئىككىمىزلا ئىچىمىزدە بىلىمىز، تىلى-
مىزغا ئالمايمىز. ھەر ئىككىمىز سىرتتا كىشىلەر ئالدىدا بىرگە
تۇرۇشتىن نومۇس قىلىمىز. ئۇ تېخى مەندىن بەكرەك نومۇس
قىلىدۇ. بۇخىل تەبىئىي كۆڭۈلسىزلىك بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز-
نى قىلچە سۇسلاشتۇرالمىغان بولسىمۇ، بىراق باشقا ئەر-خوتۇن-
لارنىڭ مېھماندارچىلىقتا، تۇغقان يوقلاپ، سەيلە-ساياھەت قىل-

كاللامەي، توي قىلساق ئىككى ياقتا بولۇپ قېلىپ قىينىلىپ قالىمىز، يۆتكەش مەسىلىسى قىيىن دەۋاتامسىلەر؟ مانا مەن ۋەدە بېرەي، خاتىرجەم توي قىلىۋېرىڭلار، توي قىلىپ بولۇپ قېشىمغا كېلىڭلار، يۆتكەشكە مانا مەن مەسئۇل. قانداق، خۇشال بولغانسەن؟ تويۇڭغا مېنىمۇ چاقىرارسەن، بولدى ئەمدى قايتساڭ بولىدۇ. ھە راست، توختا، مېنىڭ بايىقى گەپلىرىمنى ئىچىڭدە بىل، ماڭا ئوخشاش سىر ساقلىمايدىغان بولساڭ تاناۋىڭنى تارتىمەن، كىشىگە تىنغۇچى بولما. بۇ يېنىك، ئەمما تۈگىمەس ئازاب. ئائىلىمىزنىڭ ئىچكى سىرى پېتى كەتسۇن. ماقۇلمۇ؟

مەن رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتتىم. بۇ گۈزەل، سۈرلۈك قورۇدىن ئۇزاپ چىققىنىمدا ئۈستۈمدىكى ئېغىر تاغ غۇلاپ كەتكەندەك شۇنچىلىك يېنىكلەپ، قەلبىمنى خۇشاللىق، ھاياجان تۇيغۇسى قاپلىغانىدى.

كۆرۈپ تۇرۇپسەن، مەنمۇ ئاياللار ئىچىدىكى خېلى چىرايلىقلار-
دىن ھېسابلىنىمەن. يولدىشىممۇ قويۇق قاراقاش، قارا كۆز
ئادەم، ئۆز ۋاقتىدا مېنى ئاشۇ قاش-كۆزلەر، بۇنىڭدىنمۇ مۇھە-
مى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ھەقىقىي ئەرلەرگە خاس جاسارەت،
دېھقانلارنىڭ تىلى بويىچە "نوچىلىق" قىزىقتۇرغان. بۇ سۈپەتلەر
بولغىنى ئۈچۈن ئۇنى ياخشى كۆرگەنمەن. ھەرقانچە كېلىشكەن
ئەر بولسىمۇ جىسمىدا بىز ئاياللار ياقتۇرىدىغان ئەرلەرگە خاس
يۈرەك بولمىسا، ئاغزىمىزدىن چىقارمىغىنىمىز بىلەن، بۇنداق
ئەرنى ئىچىمىزدە مەسخىرە قىلىمىز، كۆزگە ئىلمايمىز. بۇنى
بەزى ئەرلەر ئۆزى چۈشەنمەيدۇ. شۇڭا ئاياللىرى ئۇلارنىڭ ئو-
رۇنلۇق سۆزلىرىنىمۇ دېمىغىدا پىننە سورۇپلا رەت قىلىۋېتىدۇ.
بۇنداق ئائىلىدە ئاياللار خوجايىنلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ، مې-
نىڭچە، تولىمۇ قاملاشمىغان ئىش. ئاياللىرىغا گېپىنى ئۆتكۈ-
زەلمەيدىغان بۇنداق ئەرلەرنىڭ كىشىلەر ئالدىدىمۇ ھۆرمەت-ئە-
ناۋىتى بولمايدۇ. بۇ قىسمەنلىك بولسىمۇ، بۇنى مەن ياقتۇر-
مايمەن. بىزنىڭ ئائىلىدە ئەر-خوتۇن ئىككىمىزنىڭ بويى ھېلى-
قىدەك پەرقلەنسىمۇ بىرىمىز "قول"، بىرىمىز خوجايىن ئە-
مەس، بەلكى بابباراۋەر، بىر-بىرىمىزنى ھۆرمەتلەش، ئۆزئارا
يول قويۇش ئاساسىدا ئىناق، بەختلىك ئۆتىمىز... تولا سۆزلەپ
كەتتىم، مۇددىئايىمنى چۈشەنگەنسەن! ماقۇل، قىز بىلەن قا-
چان تويي قىلىسەن؟ ئۇ قەيەردە ئىشلەيدۇ؟

—تويي قىلىش ۋاقتىنى تېخى بېكىتمىدۇق. ئۇ Y
ناھىيىسىدە دوختۇرلۇق قىلىدۇ.

—نېمىشقا تويي ۋاقتىنى بېكىتمىدىڭلار؟... ھە، ۋاي قاپاق

يىراقتىنلا كۆرۈنگەن، دوپپىسى كىرلىشىپ شاپاقتىلا ئوخشاپ قالغان ئۇيغۇرغا قاراپ يۈگۈردۇق؛ پاتقاق كېچىپ، لاي چاچرىتىپ، ئادەملەرگە سوقۇلۇپ يۈگۈردۇق.

— ماۋۇ ئىككى شىنجاڭلىق ساراڭ بولۇپ قاپتۇ.

بۇ گەپلەرگە پەرۋايىمىز پەلەك ئىدى. چىمەن دوپپىلىق، ئۇزۇن چاچ ئادەم يەنە بىر كوچىغا بۇرۇلۇپ غايىب بولدى.

— ئاپلا، يىتتۇرۇپ قويمىغىدۇق. ھامان لاي كەچتۇق، تاز بولساڭ گەدەنگىچە…

بىز خالتا كوچىغا ئىچكىرىلەپ كىردۇق. بۇ يەردە خەنزۇ، تۇڭگان مېۋە-چېۋە سودىگەرلىرى ھەرخىل مېۋىلەرنى تىزىۋاپتۇ. قالدىسى ئەرەبچەخەت يېزىلغان تاختىچاق ئېسىۋالغان تۇڭگان ئاشخانىلىرى.

ۋۇي، يەنە بىر ئۇيغۇر، ئىككى… ئۈچ… ئۇيغۇرلار خېلى بارىكەنغۇ…

كالىنىڭ توققۇز تونلۇقىدەك ئاغزى تار، ئىچكىرىلىگەنسېرى كېڭىيىپ بارىدىغان بۇ كوچىدا ئۇيغۇرلار ئانچە-مۇنچە كۆرۈنگىلى تۇردى. تۇڭگان دوپپىسىنى كىيىۋالغانلار، شەپكە كىيىۋالغانلار، يەنە ئۇزۇن چېچى مۈرىسىگە ساڭگىلىغانلار ئۇچرىدى. بىز ئۇلارغا شۇنچە يېقىن ھېسسىياتتا تىكىلدۇق. ئەمما ئۇلار پەرۋاسىز، كۆپلىرى بىر تۇڭگان چوكانىنىڭ ئاشخانىسىغا كىرىپ چىقىۋاتىدۇ. دېرىزىسىدىن قارىساق، ئاشخانىدا لىققىدە ئۇيغۇرلار ئولتۇرىدۇ. ئۇلار بىزگە تاماكا ئىسى ئارىسىدىن بويۇنداپ قاراشتى.

ئاشخانا ئىچىدىن بورا قومۇشىدەك ئېگىز، بەتەرەڭ چىراي،

1

يىگىرمە كىلومېتىر يولنى قىستاڭ ئاپتوبۇستا ئۆرە تۇرۇپ بېسىپ، ئۇيغۇر ئاشخانىسىنى تاپالماي بىر سائەت تەمتىرەپ يۈردۇق. بۇ كوچىدا بىر ئۇيغۇر ئاشخانا ئېچىپتۇ، ئاش مانتا بارئىكەن، دەپ ئاڭلاپ كەلسەك، قېنى ئۇ ئاشخانا؟ ئاخىر بېرىپ تۇڭگان قاسساپتىن بىر كىلو قوي گۆشى ئالدۇق. سەك-كىز تۇڭگان ئاشخانىسىغا كىرىپتىمىز، بىر كىلو گۆشنىڭ پۇلى-دىن جىق پۇل بېرەيلى دېسەك پىشۇرۇپ بەرگىلى ئۇنىمىدى. خام گۆشنى قانداق قىلىمىز ئەمدى، مۇشۇنداق كۆتۈرۈپ يۈرەمە-دۇق؟ چىمەن دوپپا، ئاھ، چىمەن دوپپا. دادامغا، ئاكامغا، ئەڭ يېقىن ئادىمىمگە ئوخشايدىغان گەۋدىنى يىراقتىن كۆرۈپ قالدىم.

—جۇرۇڭ، ئەمدى تاپتۇق، —دېدىم ھەمراھىمغا.

قالدۇق.

— ھە... بىز بۇ ئاشخاننى تاپالماي بىرسائەت ئايلىنىپ ئا-خىر گۆش پىشۇرغۇزۇپ يەپ كېتەيلى دەپ گۆش ئېلىپ قويۇپ-تۇق. ھازىرغۇ لەغمەننى تازا سېغىندۇق، ئەمما لەغمەن يېسەك ماۋۇ گۆشنى نېمە قىلارمىز... شۇڭا قانچە پۇل ئالسىلا ئېلىپ بۇ گۆشنى پىشۇرۇپ بەرسىلە. ئەمدى كۈندە بولمىسىمۇ ئىككى كۈندە بىر كېلىپ ساۋاقداشلار بىلەن لەغمەن يەپ كېتىمىز... دېدىم مەن.

بەترەڭنىڭ چىرايى بۇزۇلدى.

— سىلەر قەيەردىن؟

يۈرىكىم جىغ قىلدى.

— بىز قەشقەردىن.

— مەن گۆش پىشۇرالمايمەن، ئاۋۇ يۇقىرى تەرەپتە غۇلجى-لىق ئابلەت دەيدىغان بىرسىنىڭ ئاشخانىسى بار. شۇنىڭ تېگى قەشقەرلىق. دۇكىنىغا نەس باسقان ئادەملەر كىرىدۇ. شۇ پىشۇ-رۇپ بەرسۇن.،

غۇژژىدە ئاچچىقىم كېلىپ، ئەتجانىم چىمىلداپ كەتتى.

— سىلى قەيەرلىك؟

ئۇ كەينىگە قايرىلىپ قارىدى. پەي-تومۇرلىرى تارتىشىپ تۇرغان قوللىرىدا مېنى مەنتاڭ قايناۋاتقان قازانغا تاشلىۋېتىدى-غاندەك ئەلپازى يامان ئىدى.

— مەن شايارلىق. ئاڭلاپ قوي، لەنجۇنى شايارلىق سوراي-دۇ. غۇلجىلىق، خوتەنلىك، قەشقەرلىق دېگەنلەر كۆتۈڭنى قى-سىپ يۈرۈشسەڭ ئوبدان، بولمىسا...

كەپكە كىيىۋالغان، ئۆسۈك چاچ-ساقاللىرى ئەپتىنى سۈرلۈك كۆرسىتىدىغان بىرسى چىقتى.

— ھە، يېڭى كەلدىڭلارمۇ؟...

— ھەئە.

— قارىغاندا، مىڭزى شۆيەنىنىڭ[1] ئوقۇغۇچىلىرى ئوخشاي-سىلەر-ھە؟

— ھەئە، قانداق بىلىۋالدىلا؟

— ۋوي، بىزلەنجۇدا دائىم بارتۇرساق، تۆت توك-توك ئۇي-غۇرنى بىلمىسەك، بۇ خەنسۇ شەھىرىدە ياشىمايمىز-دە.

ئۇنىڭ ئولتۇرۇشاڭغۇ قىزىل كۆزى، كۆكىرىپ كەتكەن كالپۇكى ئارىسىدىكى تۇۋى قارىداپ كەتكەن ئالتۇن چىشلىرى تازا بىر بەڭگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

— قېنى ئاشخانىغا كىرىڭلار، لەغمەنلا بار.

بىز مەشەدە بىر ئۇيغۇر ئاشخانىسى باردەپ ئاڭلاپ...

— مانا مۇشۇ. شىنجاڭدىن چىقىپ مۇنۇ تۆڭگان خوتۇننى ئالغان. لەغمەن ئېتىشنى ئۆگىتىپ قويۇپ، لەغمەنخانا ئېچىۋال-دىم. لەنجۇغا چۈشكەن ئۇيغۇر سودىگەرلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يەردە تاماق يەيدۇ، باشقا ئۇيغۇر ئاشخانىسى يوق. بۇ خوتۇن شىنجاڭدىكى خوتۇنۇمدەك ئېتەلمىسىمۇ، ئىشقىلىپ ماڭا خوتۇن بولغاندىن كېيىن قولىغا ئۇيغۇرچە تەم پەيدا بولدى. قېنى كىرىڭلار...

بىز بىر-بىرىمىزگە قارىشىپ دەمال گېپىمىزنى دېيەلمەي

---

[1] «مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ» دېمەكچى.

زىڭنى چايقىۋېتىپ، بىسمىللا دېيىشنى ئۆگەن، ئىپلاس.

— خۇدايىم بۇيرىسا ھەركۇنى دېيىڭلىك. ھا...ھا...

ھەر ئىككىسى قاقاقلاپ كۇلۇشۇپ كەتتى. ئىشتەيلىرىمۇ تۇتۇلۇپ، مۇشۇ ئاداشنىڭ دۇكىنىدىن تاماق يەرمەنمۇ، دەپ كۆڭلۇم شەكلىنىپ كەتتى.

— ھە، قېنى ئولتۇرۇڭلار.

بىرتېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغان ياش بىرخەنزۇ ئورۇن-دۇقنىڭ بېشىدىلا ئولتۇرۇۋالغانىدى. يا قوپۇپ بىزنىڭ ئىچكى-رى كىرىشىمىزگە يول بەرمىدى، يا قوپۇپلا كەتمىدى. گەپ قىلاي دېسەم بېشىنى ئىچىگە تىقىۋاپتۇ.

ئاشپەز ۋارقىرىدى:

— قوپەۋا ئاداش، ئورۇن بوشۇتە. ئەپيۇنىڭنى ئاۋۇ بۇلۇڭغا ئاپىرىپ چېكە جۇگۇ.

شۇندىلا خەنزۇ يىگىت بېشىنى كۆتۈردى. قارىسام، كۆز-لىرى شۇنچە سېرىق، سىرتىغا پولتىيىپ چىقىپتۇ. يۈزى بىر قارىسا سېرىقتەك، يەنە بىر قارىسا كۆكتەك كۆرۈنىدۇ. مەڭزىدە قىرىۋالغۇدەكمۇ گۆش يوق. ئۇ تەستە ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بوش ۋارقىرا ھارامزادە. مەن خېرىدار بولمىسام ئەسنەپ ئولتۇرىسەن. ياۋا خېرىداردىن ئىككىنى كۆرۈپ ۋارقىرايسىنا.

— بۇ ئۆزۈمنىڭ مىللىتى. سەن گۇي نەگە بارساڭ بارما-سەن!

خەنزۇ يىگىت تېرىككەندەك چەكچەيدى:

— ئۇنداق يۈزسىزلىك قىلما جۇمۇ، ھېلى...

— چاقچاق قىلدىماۋا بەڭگە.

—جۇرۇڭ... جۇرۇڭ، قىپقىزىل ساراڭكەن، تەڭ بولماي-لى.

كانىيىمغىچە تويۇپ، قورسىقىم كۆپۈپ، سۆرۈلۈپ ماڭ-دىم. بىز ماڭغان چاغدا ئاشخانا ئىچىدە تىقىلىپ ئولتۇرغان ئەر-ئاياللارنىڭ ۋالاقلاپ كۇلۇشلىرى جىنمىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

بىز تېخىمۇ ئوڭغۇل-دوڭغۇللاشقىلى تۇرغان كوچا بىلەن ئىلگىرىلەپ باردۇق، يول بويىدا قۇرۇلۇش قىلىنىۋاتقاچقا، تاش-كېسەكلەرگە پۇتلىشىپ، پۇتىمىزنى ئاران يۆتكەپ ئىلگە-رىلەيتتۇق.

—مەيەردىكەن.

پەس بىرىيەردىن جىممىدە ئولتۇرغان ئۈچ ئۇيغۇر بار بىر ئاشخانا كۆرۈندى.

—ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

—ۋەئەلەيكوم ئەسسالام، كېلىڭلار، كېلىڭلار.

ئاۋۋال چىمەن دوپپىلىق، ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى بىرسى بىلەن، ئاندىن شەپكىلىك، قىرىق ياشلاردىكى بىرسى ۋە ئاشپەز كىيىمى كىيىۋالغان، ياشلا، قەشقەرلىقتەك كۆرۈنىدىغان يەنە بىرسى بىلەن كۆرۈشتۇق. بۇدۇر چاچ بىر ئۇيغۇر چوكان بىز بىلەن سالاملىشىپلا ئىشىككە ماڭدى.

—هەي... ماڭا قاراڭ. بىكار... تۇڭگان، خەنسۇ خوتۇنلار-غىمۇ خەجلەيدىغان گەپ. ئۇنىڭدىن سىزگىلا خەجلىسەك... نەمۇ نەلەردە قاڭقىپ يۇرمەي بىز تەرەپلەرگىمۇ كېلىپ تۇرۇڭ جۇمۇ،

—دېدى چىمەن دوپپىلىق هاياسىزلىق بىلەن كۇلۇپ.

—شۇڭا دۇكىنىڭ بەرىكەت تاپمىغان پاسكىنىكەنسەن. ئاغ-

تىكىلىپ. ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىدىنمۇ بىزنى مازاق قىلىۋاتقانلىقى ئايان ئىدى.

قاپىقىم تۈرۈلۈپ بايىقى ئاچچىقىم يەنە قوزغالدى. ئۇيغۇر دەپ شۇنچە تەستە پاناھ تارتىپ كەلسەك، ما كوسپورۇچلارنى، ھەي... بىرسى زەمبىلكەش بەڭگى، ماۋۇسى تازا بىر ئالىقاپ كاززاپ، ساپلا داردىن قاچقان ئەبگالاركەنغۇ!

—بايا ھېلىقى پىستانچاقتا ئۇنداق-مۇنداق گەپ قىلسام تازا بىر پاسىق نېمە ئوخشايدۇ دەپ قالماڭلار يەنە. خۇدا بۇيرىسا بىرۋاق نامازنى قازاقىلماي تەرەت بىلەن يۈرۈيمەن. ئۆزۈم نىكاھ قىلىۋالغان تۆڭگان خوتۇنۇمدىن ئۈچى بار، غۇلجىدىكىنى قوشقاندا تۆت. بوۋام رەھمەتتىنىڭمۇ تۆت خوتۇنى باركەنتۇق...

—بۇ يەردىكى ئۈچ خوتۇنىڭىز بىر-بىرىنى بىلەمدۇ؟

—ۋاھ، بۇنى بىلسە، مەن بۇ لەنجۇدا تۇرالايمەنمۇ دەمسىز. بۈگۈن مايەردە ھىممىت پاشا لەنجۇدىن خوتۇن ئالغانغا تويدى. شىنجاڭدىن ئۇيغۇر خوتۇنى كەپتىكەن. قېچىپ يۈرگىلى ئىككى ئاي بولغان. مايەردىكى تۆڭگان خوتۇنىدىن ئىككى بالىسى بولغان دەڭا. شىنجاڭدىكى خوتۇنىدىن بولغان ساللاتتەك ئىككى ئوغلى ئانىسى بىلەن كەپتىكەن. تۆڭگان خوتۇن بىلەن ئىككەيسىنى ئۇرۇپ ياتقۇزۇۋېتىپ، ھىممىتنى زەمبىلگە سېلىپ ئېلىپ كەتتى.

—ھىممىت پاشىنىڭ خوتۇنى ئۆزىنى تۆڭگان دەۋاپتۇ، خەنسۇ دەيمەن، —دېدى ئاشپەزيىگىت گەپكە ئارىلىشىپ.

—ۋوي بەڭگە، راستمۇ؟

خەنزو يىگىت بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، يەنە پۈتۈن ئىش-

ھەر ئىككىسى كۆلۈپ كېتىشتى. خەنزۇ يىگىت بۇلۇڭغا بېرىپ كۈمۈش رەڭ پاپىرۇس قەغىزىنىڭ ئاستىغا سەرەڭگە يېقىپ، كىچىك قارا نەيچىدە ھەدەپ شورىغىلى تۇردى. بىردەمدىن كېيىن قولىدىكى پاپىرۇسنى كۈچەپ شورىدى، ئەمما ئاغزىدىن ياكى بۇرنىدىن ئىسنى چىقارمىدى.

—ئەپيۇننى ئاشۇنداق چېكىدۇ، —دېدى ئاشپەز يىگىت مېنىڭ پۇتۇن دىققىتىم بىلەن تىكىلىپ قالغىنىمنى كۆرۈپ.

—بۇ ئەپيۇن ئەمەس، خىرويىن، ئۇقۇپ قوي قاپاقباش. بىلمىگەن نېمەڭگە تولا ئېغىز غېرىچلىماي ئوچىقىڭغا قارا! —دېدى خەنزۇ يىگىت.

—سىز ئۇيغۇردەكلا سۆزلەيدىكەنسىزغۇ؟ —دېدىم خەنزۇ يىگىتكە.

—مەن غۇلجىدا چوڭ بولغان

—خىرويىننى مۇشۇنداق چېكەمدۇ؟ —دېدىم مەن قىزىقىپ.

—ھەئە، —دېدى خەنزۇ يىگىت مېنىڭ ھەيرانلىق ھەم قىزىقىش ئىچىدە قاراپ قالغىنىمغا كۈلۈپ.

—شۇنچە شوراپ چېكىسىز، پەقەت تۈتۈننى چىقارمايسىزغۇ؟ تۈتۈنى ئاچچىق ئەمەسمۇ؟

—تۈتۈننى كۆتىدىن چىقىرىدۇ، —دېدى ئابلەت پوچىلىق بىلەن كۈلۈپ. خەنزۇ يىگىت بۇ گەپكە ئېرەنسىمەستىن كۈلۈپ قويۇپ چېكىش بىلەن بولدى.

—پەقەت ئاش مانتىلام بار، ناھايىتى ئوخشىتىپ ئەتكەن، بىر يەۋالامسىلەر؟ —دېدى ئابلەت كۆزىمىزگە مۇغەمبەرلەرچە

دېدىم، ئېرىن چۆپنى سېغىنىپ كەتكەنسىلەر.
—بولسىغۇ شۇنداق بولسا، شىنجاڭغا بېرىپ كەلگەندەك بولاتتۇق.
كۆڭلىمىز پاللىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى.
—ئۆيگە دەڭلار، ئۆيگە. بىزە ساقلىساڭلار مەيلى ئەمىسە.
ئۇنىڭغا يېڭىۋاشتىن سىنچىلاپ قارىدىم. قاش-قاپىقى جايىدا، كۆزى يېشىلغا مايىل، يېڭى قىردۇرغان ئېڭەكلىرى كۆكۈچ، ياغلىشاڭغۇ پارقىراپ تۇراتتى. قېلىن كالپۇكى ئۇنى سەل دورداي كۆرسىتەتتى. كۆڭلۈمدە ئۇنى يېڭىۋاشتىن باھالىدىم. گېپىنىڭ ئاھاڭىدىن تارتىپ ھەربىر قىلىقلىرىغىچە كاززاپلىق يوشۇرۇنغاندەك قىلاتتى. ئەمما يەنىلا ئۇ قولى ئوچۇق، چېۋەر، ئىشتىن قورقماس، جاپاكەش، ئەخمەققە، نادانغا تارتىپ كەتكەن مىليونلىغان تەرسا ئۇيغۇرنىڭ بىرسى. ئۇ تاماكا تۇتتى. قولۇمنى كۆكسۈمگە قويۇپ، چەكمەيدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. ھەمراھىم ئۇنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن بىر تال تاماكىسىنى چېكىپ قويدى. ئۇ يېنىمىزغا قىستاپ كېلىپ ئولتۇردى.
—سىلەر ئوقۇغان، زىيالىي. قارىڭا، سىزنىڭ پاينەك بېشىڭىزغا قاراپ قورسىقىدا خېلى ئۇمچى بار ئاداش ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالدىم. مەن كونەسىنىڭ سەھراسىدا ئاران ئالتە يىل ئوقۇغان، ئۆزۈمنى بىر قارا تۈرك دېسەمۇ بولىدۇ...ھە...ھە ...توختاڭلار، توختاڭلار، گۆش بىر يېرىم سائەتتە پىشار-ھە.
—بىر سائەتتە پىشار...
—ماقۇل، شۇنداقمۇ دەيلى. سىلىمو يۇزۇڭلىنىڭ قېنى بار يىگىتلەردىنكەنسىلەر. بىرەر بوتۇلكا ئىچكەچ پاراڭلىشايلى، بو-

تىياقى بىلەن چېكىشكە باشلىدى. ھەر شوراشقا بىر تال سەرەڭگە ياقىدىغان گەپكەن.

—مەن كىنودا چىلىمدا چەككىنىنى كۆرگەن.

—ئۇ دېگەن ئەپيۇن، بۇ خىروين.

—خىرويننى كىنودا ئاق كۆرسىتىۋاتقان، بۇ ئاق ئەمەسكەنغۇ؟

—ئۇ ئالىي دەرىجىلىكى، ئۇنىدىقىنى تاپماق تەس.

—بۇنىڭ مۇشۇ قەغەزدىكىسى نەچچە پۇلغا كېلىدۇ؟ — سورىدىم قەغەزدىكى بىر چىمدىم نەرسىنى كۆرسىتىپ.

—مۇشۇ ئۈچ يۈز كويلۇق.

—ۋاي ئاللا! —مەن تەئەججۇپ ئىلكىدە گەدىنىمنى سىلىدىم.

—ئاش مانتا ئەكىلەيمۇ؟

—مۇشۇ گۆشنى بىر پىشۇرۇپ بەرسىلە، قانچە پۇل ئالسىلا ئېلىپ.

—بولىدۇ، چاتاق يوق، —ئابلەت ئاشپەز يىگىتنى بۇيرىدى.

—مەن خېرىدار كەلمەي بەك رەللە بولۇپ كەتتىم. سىلىمۇ ھەقىچان مىڭزۇ شۆيەندىنغۇ دەيمەن؟

—ھەئە.

—ئاشخانامغا پەقەت ئازلا غولجىلىق بىلەن مىڭزۇ شۆيەندىكى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارلا كېلىدۇ. بۇ گۆشنى شۇنداقلا يېسەڭلارمۇ تاماق يېگەندەك بولمايسىلەر. مەن سىلەرگە بىر چۆپ قىلىپ بېرەي. گۆش پىشقىچە خېمىر تەييار بولىدۇ. قانداق

ئۆزۈم ئويلىغان گەپنى دەي، پۇتۇم خالىغان يەرگە دەسسەي، قولۇم خالىغاننى تۇتاي دەپ يۇرتۇمنى تاشلاپ مۇساپىر بولۇپ مۇشۇ ئاسمىنى كەڭرى، يەرگە چىققان. جاھاندا ماڭا بۇيرۇق بېرىدىغان ئادەم ئەمدى يوق دېسەم، سىز چىقتىڭىزمۇ؟ بەك كېرىلىپ كەتمەڭ. دۇكانغا قانداق مۇلايىم كىرگەن بولسىڭىز شۇنداق ياۋاش بولۇڭ. بۇ بىر ئېغىز ئۆيدە مەن پادىشاھ. نېمە دېسەم، نېمە قىلسام ئۆزۈمنىڭ ئىختىيارى. مەن دەل مۇشۇنداق بىر ئېغىز ئۆي ئىزدەپ شىنجاڭدىن كەلگەن. بۇ تۇڭگانلار بۇيەردىن قوغلىۋەتسە، يەنە مېنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدىغان تۇڭگان چىقىدۇ، ماقۇلمۇ. جۇگۇرۇڭ، قاچا-تەخسىلەرنى يۇ-يۇپ، ئوچاققا ئوت قالاڭ...

شاگىرت كىچىك بوتۇلكىلىق ھاراقتىن بىرنى ئەكىردى. ئابلەت ئاغزىنى چىشلەپ ئېچىپ، پىيالىغا يېرىمىنى قۇيۇپ:

—قېنى، خوشە،—دەپلا كۆتۈرۈۋەتتى. قادىرخان يۈزلىرى ئېسىلىپ، قىزارغان ھالدا ئورنىدىن تۇردى.

— ھا...ھا...ھا...خەقنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلاشتىن خەققە بۇيرۇق قىلىش قالتىس ھۇزۇرلۇقكەن، كارامەت تەملىككەن، بۇنى مەن مانا مۇشۇ ئاسمىنى كەڭرى، ئادىمى جىق يەردە بىلدىم. مەن يۇرتتا ھەتتا خوتۇنۇمغىمۇ بۇيرۇق قىلالمايتتىم. ھا...ھا...ھا...

ھەممىمىز كۈلۈشتۇق. قادىرخانمۇ قولاشمىغان ھالدا كۈلدى. ئۇنىڭ ئەلىمى تېخى تارقاپ بولالمىغانىدى.

—ئاڭلاڭلار ئاغىنىلەر، بۇ يەردە مەن بەش ئادەمگە بۇيرۇق قىلىش ھوقۇقىغا ئېرىشتىم. ئۈچ خوتۇن، مانا ماۋۇ ئىككى...

لامدۇ؟ مېنى بىر كالا كومشا دېمەڭلار، سىلەردەك جىق ئوقۇ-
مىغان بىلەن، ئەقلى-ھوشۇم جايىدا. ئۇچاڭدىكى نېمە دېسەڭلار
ئىشتان دېمەيمەن. خېلى بىرنېمىنى ئويلىيالىغۇچىلىكىم بار.
بىرەر بوتۇلكا ئىچىلى.

—ياق، ياق، بىز ئەزەلدىن ئىچمەيمىز.

—ماقۇل، ئۆزۈملا ئىچەي. ھەي شاگىرت ماڭ جۇگۇ،
250 گراملىقتىن بىرنى ئەكىر.

ھېلىقى ئېشەكيۈز نارازى بولدى:

—ئابلەت، بولدى قىلسىڭىز بولارمىكىن. ئەتە يەنە دۇكان
ئاچارمىز. ھاراق ئىچتىڭىزمۇ بولدى، قاملاشسۇن-قاملاش-
مىسۇن بىر پۇللۇق چاتىقىڭىز يوق، ئاسماننى بېشىڭىزغا كە-
يىپ ناخشا توۋلايسىزكەن. تۇڭگانلار نەچچە دېدى: قانداق توۋ-
لاۋەرگەن گەپ بۇ، بىز نامىزىمىزدىن ئېزىپ كەتتۇق. ئۆزۈڭ
مۇسۇلمان تۇرۇپ تېخى ناماز ئوقۇمايسەن، ناخشا توۋلاپ نامىزى-
مىزنى بۇزىسەن دەپ. مۇشۇنداق قىلىۋەرسەڭ، مۇشۇ ئىككى-
ئۈچ كۈن ئىچىدە چوقۇم تۇڭگانلار قوزغىلىدۇ، بىزنى قوغلاپ
چىقىرىدۇ.

ئابلەت تېرىكتى، چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

—قادىرخان، سىز مادۇكاندا پولۇ-مانتامنى بەرسەم يەپ،
بۇ كالۋا مېنى بېقىپ، يېنىدا بىكارغا ياتقۇزۇۋاتىدۇ دەپ بەك
كېرىلىپ كەتمەڭ، بولامدۇ. ئەمدى مانتا-پولۇنىڭ كۈچىدە
سىز ماڭا پۇشتەكچىلىك قىلامسىز، مەن ئۆزۈمنىڭ ئىشىنى
بىلىپ قىلىمەن. سىز دەۋاتقان ئىشمۇ مەن بىلمەيدىغان ئىش
ئەمەس. مەن خەقنىڭ بۇيرۇقىدىن كانىيىمغىچە كېكىرىپ،

بۇ سېنىڭ جېدەلخانالىڭ ئەمەس، — دېدى ئابلەت قولىنى شىل-تىپ.
— خاپا بولماڭلار ئاغىنىلەر، — خەنزۇ يىگىت بىزگە قاراپ ھىجايدى.
جۇدۇنى ئۆرلىگەن خەنزۇ چوكان سۆزلەپ كەتتى:
— ئەتىگەندىن بېرى ئۈچ يۇزكويلۇقنى چېكىپ بولدى. ساتىمەن دەپ يەنە چېكىۋاپتۇ. خەپ، ئۆيگىمۇ كىرەرمىز!
— قانمىدىم، بېشىم ئاغرىپ ئۆلەي دېدىم، — يىگىت بوش، مۇلايىم تەلەپپۇزدا دېدى.
دۇكانغا بىرى يىگىرمەياش، يەنە بىرى ئون تۆت ياش چامى-سىدىكى ئىككى ئوغۇل كىردى.
— قېنى، ئال، ئال، چاققان بول.
ئۇلارنىڭ چىرايى كۆكىرىپ، كالپۇكلىرى تىترەپ، كۆز-لىرى يۇمۇلۇپ، ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالغانىدى.
— بالدۇرراق كەلسەڭلار بولمامدۇ، شۇنچىۋالا بولۇپ كەت-كىچە.
— ھەي، بولساڭچۇ!
ئىككىسى تىترەپ تۇرغان قوللىرىنى يانچۇقىغا تىقىشىپ كۇمۇش رەڭ پاپىرۇس قەغىزى بىلەن نەيچىلىرىنى چىقىرىش-تى-دە، قەغەزنى يېرىم نەيچىلەپ نەيچىسىنى پۇۋلىدى.
— يىگىرمە كويلۇق ساله!
— قانمايسەن.
— بوله، تولا كوتۇلدىماي.
يىگىت پۇلنى پۇرلاپ چوكاننىڭ قوينىغا تىقىۋەتتى. چوكان

نېمە...نېمە دېسەم بولىدۇ. شاگىرت، ها...ها...ها...مەن ئاش-
پەز ئەمەس، ھېچكىمگە شاگىرت بولمىغان. ئانامدىن پولۇ بە-
لەن چۆپ ئېتىشنى ئۆگىنىۋالغان شۇ. ماۋۇنى لەغمەنچى دەپئە-
كەلسەم مانتىپەز چىقىپ قالدى. خوشە ئابلەت، ئىچە!...

ئۇ كىچىك بوتۇلكىنىڭ ھارىقىنى بىراقلا ئىچىۋەتتى. ئۇ-
نىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ بىزگە چىشلىرىنى كى-
رىشتۈرۈپ قارىدى. غۇۋا چىراغ يورۇقىدىكى دۇكان ئىچىدە
تېنىم قورۇلغاندەك بولۇپ، يېنىمدىكى خەنزۇ يىگىتكە قارىدىم.
ئۇ كۆزلىرى يۇمۇلغان ھالدا كۆكىرىپ كەتكەن لېۋىنى شۇمۇپ،
شۇنداق تاتلىق بىر نەرسىدىن لەززەتلىنىۋاتقاندەك ئولتۇراتتى.
كىچىك قارا نەيچە تۇتقان قولى سۇس تىترەپ تۇراتتى. قورسى-
قىنىڭ يوغانلىقىدىن پوپايكىسى ئاستى تۈگمىسىنى ئېتىشكە يەت-
مەي قالغان چىرايلىق بىر خەنزۇ چوكان كىردى. خەنزۇ يىگىت
كۆزىنى ئېچىپلا ھودۇقۇپ قولىدىكى نەيچىنى يانچۇقىغا تىقتى.
چوكان ئالچاڭلاپ كەلگەنچە يىگىتنىڭ دۈمبىسىگە مۇشت بىلەن
سالدى. يىگىت شىرەگە مەيدىچىلەپ ئۇسۇپ، يۆتىلىپ كەتتى.
چېيىمىز ئۆرۈلدى. چوكان يىگىتنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ ئېگى-
كىگە نەيچىنى ئۇرۇۋەتتى. قىپقىزىل بويىۋالغان لەۋلىرى ئاچ-
چىقتىن تىترەپ، چانىقىدىن چىققىدەك بولۇپ كەتكەن قارا
كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. يىگىت بېشىنى چاڭگاللاپ تۇگۇ-
لىۋالدى. چاينىڭ كىيىمىمىزگە ئۆرۈلۈپ كەتكىنىنى كۆرگەن
چوكان بىزگە خىجىللىقىنى بىلدۈرۈپ سەل كۇلۇمسىرەپ، ئې-
رىنى بىر مۇنچە تىللىۋەتتى.

—ماڭە، چىقە جۇگۇ، خوتۇنىدىن تاياق يەيدىغان نائېپى.

—قانداق، زىيان تارتمىغانسەن؟

قاپىقى تۈرۈلۈپ تۇرغان ئۇزۇن چاچ—چوڭى كۈلدى:

—شۇڭا يىراقتىن ئاتلاپ كەلدىم-دە.

ئۇ كىچىكىنى يېتىلەپ چىقىپ كەتتى.

—ھەي بەڭگە، سەن… ھە راست، خوتۇنۇڭ قانداقراق بالا تۇغار. شۇنچە چىرايلىق خوتۇن نېمە بولۇپ سەن بەڭگىگە تېگىپ قالغاندۇ؟ سېنىڭ بالاڭ بالا ئەمەس، بىر خالتا ئەپيۇن تۇغۇلامدىكىن…

—ئاغزىڭغا پوق، ئېشەك.

—خوش بول بەڭگە، بالا تۇغۇلغاندىن كۆرە بىر خالتا ئەپيۇن چۈشسە، خوتۇنۇڭنىڭ چاتىرىقىغا سۆيۈپ، ئەپيۇن سېتىپ باي بولۇپ كېتەرسەن. ھا…ھا…ھا…

—ھا…ھا…ھا…

—خەپ گوي، سېنىڭ ئاغزىڭ جۇما…

ئۇ خوتۇنىغا خەنزۇچە دەپ بېرىۋىدى، ھاڭقىيىپ ئولتۇرغان خوتۇنىمۇ كۆزىدىن ياش چىققىچە كۈلدى.

—ھەي بەڭگە، سەن ئەمدى چېكىنىشنىڭ بىلەن بول، بىزنىڭ گېپىمىزگە قوشۇق سالساڭ خوتۇنىڭنى ساڭا قارىتىپ تۇرۇپ سۆيۈۋالىمەن.

—سۆيە، مەن قاراپ تۇراي، خوتۇنۇمنىڭ چايناۋاتقىنى چوشقىنىڭ ئۇچىيى.

—ھۆ…ھۆ…ھۆ تولڭگوزنىڭ بۇرنىدىن چۈشكەن.

خەنزۇ يىگىت تېلىقىپ كۈلۈپ يۆتىلىپ كەتتى.

چاقچاق بېسىققاندىن كېيىن، خەنزۇ يىگىت خوتۇنى بىلەن

ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقىنى تۈرۈپ پايپىقى ئارىسىدىن قەغەز بولاق چىقاردى، ئېرى دەرھال ئېلىپ چاشقان مايىقىدەك ئۈچ تال سېلىپ بەردى. كىچىك خېرىدارنىڭ قەغەز تۇتقان قولى تىترەپ كارغا كەلمەي قالدى. ئايال تۇتۇپ تۈرۈپ سەرەڭگە يېقىپ بەردى. خىرويىن سەرەڭگە ئوتىدا ئېرىپ ئۇدۇللۇق نەيچە ئىچە-گە كىرىپ كەتتى. تاماكىدىن بىرنى دەرھال تۇتاشتۇرۇپ قاتتىق شورىغان يىگىت بىرپەس كۆزىنى يۇمۇپ تىنماي تۇردى، ئاندىن "ئۇھ" دەپلا ئاغزىدىن ناھايىتى سۇس تۇتۇن چىقىرىپ راھەتلەن-گەندەك ھاسىراشتىن ئاستا-ئاستا توختىدى. يەنە بىرسىمۇ شۇن-داق بولدى.

—ئۇھ... ئەمدى دەي، ئاران شۇنچىلىك سالامسەن! —چوڭ خېرىدار كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقاردى.

—ۋاي، ئېخى سېنى دائىملىق خېرىدار ساناپ، يۈز-خاتىرە قىلىپ جىقراق سېلىپ بەرسەم، قانداق قىلىن نېمىسەن. باشقا يەرگە بار جۇگۇ، يىگىرمە كويغا قانچىلىك بېرىدىكەن؟

كىچىك خېرىدار كۈلدى.

—يەنە ئەللىك كويلۇق ساله.

—پۇلنى چىقار.

—مانا، —كىچىك خېرىدار پۇلنى بايىقىدەك پۇرلاپ تىقىپ بەردى.

—ماڭا ئوبدان بەر، مانا، —چوڭى يۈز كويلۇق پۇلدىن بىرنى تاشلىدى.

كىچىكى لەززەتلىنىپ چېكىپ ئولتۇردى، چوڭىغا گېزىت قەغىزىگە بىرچىمدىم بەردى.

قىلسام، بۇ مەن ئويلاپ باقمىغان گەپ ئىدى.

— ياق، ياق، ئىشەنمەيمەن. بۇ سىلەر ئويلىمىغان گەپ ئەمەس. ماقۇل قىستىماي، بىز نېمىشقا كېلىشەلمەيمىز...زادى نېمىشقا؟ شىنجاڭدىغۇ ئۇ يەرلىك، بۇ يەرلىك دەپ كېلىشمەيلى. مۇشۇ كۆلچىلىكتىمۇ يەنە قورۇپ كەتكۇر ئۇيەر-بۇيەردىكەن يۇرتۋازلىق تۈگىمەيدۇ...ھە...ھە...ھە...مانا ئەڭ كىچىك مىسالى... مۇشۇ يۇرتۋازلىق مېنى ۋەيران قىلدى...مەن تۈگەشتىم. قارنىمغا پىچاق سېلىۋالغۇم كېلىپ كېتىۋاتىدۇ ئاغىنىلەر...

ئۇ شىرەگە بىرنى مۇشتلىۋىدى، پىيالىدىكى چاي يۇزلىردىگە چاچرىدى. ئۇ شىرەنى تىرناقلاپ بېشىنى قويۇۋېلىپ ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى. ئۇنىڭ يىغلىغاندىكى ئاۋازى تولىمۇ كۆلكىلىك (ئۇزاقتىن بۇيان چوپچوڭ، ئەركىشىنىڭ ھۆركىرەپ يىغلىغىنىنى ئاڭلىمىغاچقىمۇ، ماڭا كۆلكىلىك تۇيۇلغان بولۇشى مۇمكىن)، ئەمما ئىچ-ئىچىدىن قايناپ چىقىۋاتقان يىغىسى يۈرەكنى ئېزەتتى. بىز ئۇندىمەي يەرگە قاراپ ئولتۇردۇق. ئاشپەز يىگىتمۇ، قادىرخانمۇ يەرگە قارىۋالغانىدى. خەنزۇ يىگىت كۆزدىنى يۇمۇپ تامغا يۆلىنىپ ئۇندىمەستىن پاپىرۇس چېكىپ ئولتۇراتتى. خوتۇنى بولسا كۆزىنى پارقىرىتىپ گاڭگىراپ قالغانىدى.

— قاراڭلار، مانا مۇشۇ نەس ئاشخانا مېنى ۋەيران قىلدى. لەنجۇدا كۆچا، شاياردىن گۆلە، لازا ئەپچىقىدىغان سودىگەرلەر جىق، غۇلجىلىق سودىگەرلەر ئاز، ناھايىتى ئاز. ماڭا چىققىلى بىر يىل بولدى. دەسلەپ بۇ ئاشخانا بىر غۇلجىلىقنىڭ قولىدىكەن، شايارلىقلار ئۇنى پاتقۇزماي ئۇرۇپ قوغلىۋېتىپ، بىر

كۆسۆرلىشىپ پۆللىرىنى ساناشقا كىرىشتى.

—ماڭا قاراڭلار، سىلەر دەڭلار...

ئابلەت تەڭشىلىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ كۆزىدە ياش پەيدا بولدى.

—سىلەر بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ياش زىيالىيسى. دەپ بېقىڭلار زادى. بىز ئۇيغۇرلار ئادەممۇ-نېمە؟ دەڭلار، مۇشۇ گېپىمگە لىللا جاۋاب بېرىڭلار!

ئۇ كۆزىمىزگە كىرىۋالدى. بىز نېمە دېيىشىمىزنى بىلەلمەي گاڭگىراپ بىر-بىرىمىزگە قاراشتۇق.

—ھەي پاينەكباش...تېرىكمەڭ، راست گەپكە تېرىكىش ئوبدان ئىش ئەمەس.

—ياق، تېرىكمىدىم.

—قىزىرىپ كەتتىڭىز. خاپا بولسىڭىز مەيلى، سىز دەڭا پاينەكباش، بىز ئۇيغۇرلار ئادەممۇ-نېمە؟

—بىزنى ئاللا باشقا ئادەملەرگە ئوخشاش ئادەم قىلىپ ياراتتى.

—ئاللا مۇشۇنداق ياراتتى، بۇ دېگەن كونا گەپ، بىز ئۆزىمىزنى ئاللاغا قانداق ياراتتۇق؟ ئۆزىمىزنى باشقىلارغا قانداق ياراتتۇق؟ خۇي-پەيلىمىزنىڭ ئوساللىقىغا قاراپ بىز ئۇيغۇرلار خۇدا "ئېزىپ" قېلىپ ياراتقان خەقكەنمىز دېگۇم كېلىدۇ. دېمەسىمۇ ئۆزىمىز تۈزۈك ئادەم بولالمايمىز، قولاشمايمىز. پېتىشمايمىز، بىر-بىرىمىزنى كولايمىز، يەنە كېلىپ خەقتىن يامانلايمىز...

بۇگەپكە قانداق جاۋاب بېرىشىمنى بىلمىدىم. راست گەپ

مۆكۈنۈپ كىرىپ تاماق يەپ، پەم بىلەن چىقىپ كېتىدۇ. بىز بىر مىللەتمۇ ياكى بىر-بىرىمىز جوھوت، بىر-بىرىمىز قىزىلباشمۇ؟ ھە ...مەن غۇلجا قوشۇنىدىكىلەرگە ھال ئېيتسام، پۇل دەپ قاپ-سەن، قانچە چامادان پۇل كەتسىمۇ بۇ ئاشخانىنى ساقلايسەن دەيدۇ. مېنىڭ زىيىنىم ئۇچۇن ئۇلار ماڭا تاغارلاپ پۇل بېرىدى-كەن. لېكىن مەن ھالال ئادەمنىڭ ئەۋلادى. ئۇنداق تاغارلاپ ھارام پۇلدىن مېنىڭ كۆلگە ئايلانغان بەش مىڭ سومۇم ياخشى ئەمەسمۇ. بولدى، تاقايمەن بۇنداق ئاشخانىنى، تويدۇم...تويدۇم ...قۇرۇپ كەت ئۇيغۇرلار. ھەممىڭنى بىركېچىدە دوزاخقا تاشلاپ كۆيدۈرۈۋەتسۇن خۇدايىم...

ھېلىقى شايارلىق بالا تەخسىدىكى ئاش مانتىنى ئالاق-جالاق يالماپ يۇتقىلى تۇرغانىدى، ئىشىكتە قارا شلەپە كىيگەن، قارا ساقال بىر ئادەم پەيدا بولدى. بالا دەس ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. چوكا تاراقلاپ يەرگە چۈشتى. قارا ساقال ئادەم ئاق سەدەپتەك چىشلىرىنى چىقىرىپ ئادەمنىڭ تېنىنى جۇغۇلداتقىدەك كۈلدى. ئۇنىڭ كۈلكىسى شۇنچىلىك يېقىمسىز، تەھدىتلىك ئىدى.

—تاماق يېدىڭمۇ؟

—ھەئە،—تىترەپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى بالا.

—ئوبدان تېتىغاندۇ؟

ئابلەت ئورنىدىن تۇرۇپ گەپكە ئارىلاشتى:

—سوراۋەرمەي، بىز بىر ئۇيغۇر بولغاندىكىن كىرىپ تې-تىپ باقساڭلار سىڭمەي قالارمۇ؟

ساقاللىق ئادەم جاۋاب ئورنىدا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ قويدى.

شايارلىق ئاشپەزگە ئېلىپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ
ئاشخانىغا غۇلجىلىق دەسسىمەپتۇ. غۇلجىلىق ئاشپەز ھەممە نې-
مىسىنى يوقىتىپ، گۇاڭجۇغا بېرىپ غۇلجا قوشۇنىغا داد ئې-
تىپتىكەن، ئۇلار كېلىپ شايارلىقلارنى ئۇرۇپ، نەچچىسىنى
پىچاقلاپ، ئاشخانىنى باشقا بىر غۇلجىلىققا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇ
ئادەم بىر مەزگىل ئېچىپ، شايارلىقلارنىڭ پەيلىدىن قورقۇپ،
ئاشخانىنى شايارلىق ئاشپەزگە چىرايلىق سېتىپ شىنجاڭغا تىكى-
ۋېتىپتۇ. كېيىن يەنە غۇلجىلىقلار ئاڭلاپ، مەن تيەنجىندە كا-
ۋاپچىلىق قىلىۋاتسام، مېنى ئەكىلىپ بۇ ئاشخانىغا تىقىپ قوي-
دى. مەن ئاشپەزلىكنى بىلمەيمەن. مانا ماۋۇ قىلتىرىق، قەش-
قەر ھەزرەتلىك، قادىرخان خوتەنلىك. ئاشخانىنى ئىككى ئاي
ئاچتىم. دۇكان قولۇمغا ئۆتكەندىن تارتىپ شايارلىقلار ئاشخانام-
غا يولىمايدۇ. غۇلجىلىقلار ئاز، ئۇلار بۇ شەھەردە تۇرمايدۇ.
ئاز غۇلجىلىقلار بىلەن مىڭزۇ شۆيەنىنىڭ نامرات ئوقۇغۇچىلىرى
تاماق يېسە، مەن قانچىلىك سودا قىلالايمەن. يۇرتتىن بەش مىڭ
سوم ھالال پۇل بىلەن چىققان، مانا مۇشۇ ئاشخانىنىڭ كۆلى
بولۇپ تۈگىدى...ھە...ھە تۈگىدى. ئۇلارغا يالۋۇردۇم. مېنىڭ
سىلەر بىلەن زىددىيىتىم بولمىغاندىكىن، شۇنداق مەززىلىك
پولۇ، مانتا، لەغمەن ئەتتىم، يەڭلار، دېسەم ھومىيىپ كېتى-
دۇ. ئاشخانامنىڭ ئالدىدىنمۇ ھومىيىپ، تۈكۈرۈپ ئۆتۈپ كې-
تىشىدۇ.

ئاشخانىغا بويى زىلۋا، جوغدا چاچ، سېرىق شەپكىلىك بىر
بالا كىردى.

— مانا...مانا پەقەت مۇشۇ بىر شايارلىق بالىلا كىرىدۇ.

بويىندەك گۈزەل ئاشۇ كانىيىدىن بەلكىم ئۈزىدىنمۇ نازۇك ئاۋاز چىققان بولغىيدى.

— ھەي بەڭگە، ئۇنىڭغا دە، ئۇنىڭ چېكىدىغىنىنىڭ ھەممە پۇلىنى مەن بېرىمەن، ماڭا ھەمراھ بولسۇن!

قىز گەپ-سۆزسىز ماقۇل بولدى. ئۇ يۈزسەكسەن كويغا ئىزىدا ئولتۇرۇپ چەكتى، يەنە يۈز كويلۇق ئېلىۋالدى. ئىككى يۈزسەكسەن كوينى ئابلەت تۆلىدى.

— خاپا بولماڭلار، مەن كېچىچە ئۇنىڭ بىلەن ئىچىپ تاڭ ئاتقۇزمىسام تاڭ ئاتمايدۇ. ئەتە ئاشخانىنى بېرىۋېتىمەن. ھەي قادىرخان، بۇ مېھمانلارنىڭ تاماقىنى ئوبدان بەرمىسەڭ، كۆر-گۈلىكىڭنى كۆرۈسەن.

ئابلەت قىز بىلەن چىقىپ كەتتى.

2

سىم-سىم يامغۇر لەنجۇ كوچىسىدىن داۋاملىق نەم ھاۋانى نېرى قىلمايدۇ. خالتا كوچىدىن چوڭ يولغا چىققاندا ئابلەت قىزنى قولتۇقلىۋالدى. پىيادىلار يولىدا ئاندا-ساندا كۈنلۈك كۆتۈرۈپ شىلىقلىتىپ يامغۇر كېچىپ ياش ئاشىق-مەشۇقلار مېڭىپ تۇرىدۇ. باشقا ئادەملەر ئاساسەن كوچا ئاپتوبۇسىدا ماڭى-دۇ. چوڭ-كىچىك كىرا ماشىنىلىرى خېرىدار چاقىرىپ توۋلايدۇ.

ئابلەتنىڭ چىمەن دوپپىسى يامغۇردا ھۆل بولۇپ ماكچىيىپ

— جۇرە، گېپىم بار!

بالا دەرھال ئەگىشىپ ماڭدى، ئۇ ئىشىك تۈۋىگە چىقىشىغا قارا ساقال ئۇنىڭ گەدىنىگە بىر مۇشت ئۇردى. بالا: «ۋايجان» دەپلا پاتقاققا دۈم چۈشتى. كەينى-كەينىدىن تەگكەن تېپىك بالىنىڭ داد-پەريادىنى چەككە يەتكۈزدى. قۇلىقىم غوڭۇلداپ كۆزۈمگە قىزىللىق تىقىلدى، قانداق ئورنىمدىن تۇرغىنىمنى ۋە ئىشىك ئالدىغا كەلگىنىمنى بىلمەيمەن، ئابلەت مەيدەمدىن ئىتتىرىپ چىققىلى قويمىدى.

— ئارىلاشماڭ، ئۆزىنىڭ ئىشى، ئاران تۇرىدۇ، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇشتىن يانمايدۇ...

بالا پۇتۇنلەي لايغا مىلىنىپ كەتكەنىدى.

بۇ ئىشنى كۆرۈپ كوچىغا چىققان خەنزۇ، تۇڭگانلار چىرايىدىن ھېچقانداق ئىپادە بىلگىلى بولمايدىغان ھالەتتە قاراپ تۇرۇشتى.

— ھازىرلا لەنجۇدىن يوقال، گۆلە، لازاڭنى نەگە ئاپىرىپ ساتساڭ سات. ئەتە يەنە كۆرۈپ قالسام، پويىز رېلىسىغا زاماسكىلايمەن.

بالا ئورنىدىن تۇرۇپ بەدەر قاچتى.

شىلەپىلىك ئادەممۇ كەتتى. ئاشخانا ئېغىر سۈكۈتكە چۆمدى. تولىمۇ گۈزەل بىرقىز كىردى، ئۇنىڭ ھەممە يېرى لاغىلداپ تىترەيتتى.

ئەپيۇن نەيچىسى ئۇنىڭ ئويماقتەك لېۋىگە قىستۇرۇلدى. ئەپيۇن ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە قانچىلىك قىرغىنچىلىق قىلىدىكىن بىلەلمىدىم. ئەمما ئاۋازى بۇزۇلغانىدى. ئەينى چاغدا ئاق قۇنىڭ

— قەيەرگە؟
— پويىز ئىستانسىسىغا.
ماشىنا قوزغالغاندا، قىز دېدى:
— بەك يىراقلاپ كېتىدىكەنمىزغۇ؟
— مېنىڭ مەخسۇس ياتىقىم شۇ يەردە، بىخەتەر، ساقچىلار-نىڭ پاراكەندىچىلىكىدىن خالىي.
— سىلە خەققە خوتۇنلا بولسا، دۇنيانى ئۇنتۇيسىلەر. جا-هاننى خوتۇنغا تېگىشىشتىن يانمايسىلەر.
— بىزگىمۇ جاهاندىن قالغان راهەت شۇ.
ئۇلار ۋوگزال ئالدىدا ماشىنىدىن چۈشتى. ۋوگزالدا چىقى-ۋاتقان، كىرىۋاتقان ئادەملەر بەك كۆپ بولۇپ، چۇمۇلىدەك مىغىلدىشىپ كەتكەنىدى. ئادەملەرنىڭ ئايىغىدىن شالاقشىپ چە-قىۋاتقان ئاۋاز كىشىگە كۆڭۈلسىز تۇيغۇ بېرەتتى.
ئىككىسى يېقىن چاپلىشىپ ئالدىراپ مېڭىشتى.
— ۋاي ئاكا. . . هوي ئۇيغۇر ئاكا. . .
ئابلەت تاققىدە توختاپ، ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە بۇرۇلۇپ قارىدى.
چامادان، سومكا كۆتۈرگەن بىر ئۇيغۇر چوكان يىغلىپ قالغان سۇلاردىن ئايلىنىپ ئۆتۈشكىمۇ ئۇلگۇرمەي، شالاقشىتىپ كېچىپ ئۆزى تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ئابلەت گېلىياڭدىن ئاجراپ بىر قانچە قەدەم ماڭغىچە، چوكان كېلىپ ئۇنىڭغا ئۆزى-نى ئاتتى-دە، قۇچاقلاپ هۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى:
— لۇكچەك... لۇكچەك...
چوكاننىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەيتتى.

كەتكەن، بېشىدىن چۈشكەن يامغۇر ئۇنىڭ يۈزلىرىگە ساقىماقتا ئىدى.

—ھېرىپ كەتتىڭىزمۇ؟ —ئابلەت بوش ئەمما قوپال سورىدى.

—ياق، ئانچە ئەمەس، توڭۇپ كەتتىم.

—ھەر ئىككىسى دەڭ.

قىز ئۇندىمەستىن ئۇنىڭغا كۈلۈپ قارىدى. ئابلەتنىڭ يۈزى-گىمۇ تەبەسسۇم يۈگۈردى.

—ئىسمىڭىز نېمە؟

—گۈلياڭ.

—ئىشلەمسىز؟

—شىركەتتە شوپۇرلۇق قىلىمەن.

—جىڭلىنىڭ ھەم شوپۇرى، ھەم يەنە...

—نېمە دېسىڭىز شۇ.

—چېكىشىپمۇ قويامسىلەر؟

—ماڭا شۇلار ئۆگەتكەن.

—ئوچۇق كۆڭۈلكەنسىز ماڭا ئوخشاش. توي قىلدىڭىزمۇ؟

—ھەئە.

—ئۇ قەيەردە؟

—سوراپ نېمە قىلىسىز؟

.........يامغۇر ئەمدى شىددەت بىلەن ياغقىلى تۇردى. تاغ تەرەپتىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان سۇ يولدا ئوشۇقتا كەلگىدەك شار-قىراپ ئاقاتتى.

—ھەي...ھەي توختا، —ئابلەت تاكسىنى چاقىردى.

دەك تىكىلدى. ئابلەت كۈلدى.

— مەن ئەزەلدىن كاۋاپچىغا ئىشەنمەيمەن.

ئابلەت بىر نەرسە دېيىش ئورنىغا قەغەز بولاقتىكى خىرو-يىنىنى گېلىياڭنىڭ ئالقىنىغا تىقىپ قويدى. قىزنىڭ پۈتۈن غەزىپى چاقماق تېزلىكىدە خۇشاللىق-ھاياجان بىلەن ئالماشتى. ئۇنىڭ چوڭ ئېچىلغان كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

— ئاھ...بۇ...راستمۇ؟

ئابلەتنىڭ غەزەپتىن كۆكەرگەن چىرايى پېتى بۇزۇلماي تۇراتتى.

— ئانچىكى دەپ قويدۇم. خاپا بولماڭ، خاپا بولماڭ...مەن ئىشىنىمەن، — قىز سومكىسىدىن كارتوچكا چىقاردى، — بۇ ئادرېسىم، چوقۇم بېرىڭ.

ئابلەت كارتوچكىنى يانچۇقىغا سالدى.

— ئىسمىڭىز نېمە؟

— رىسالەت.

— تۇرپاندىنمۇ؟

— قانداق بىلىۋالدىڭىز؟

— تۇرپانلىقنى كىم بىلىۋالمايدۇ.

رىسالەت ئۈندىمىدى. ئۇلار غۇۋا يورۇپ تۇرغان ئۇزۇن كارىدۇر بىلەن خېلى ماڭغاندىن كېيىن، ئوچۇقچىلىقتىكى ئوڭ-غول-دوڭغۇل بىر ھويلىغا چىقتى. رىسالەتنىڭ چامادانىنى ئابلەت كۆتۈرۈۋالغانىدى.

— يەنە بەش سائەتتىن كېيىن سائەت نەچچە بولىدۇ؟

— تۆت.

ئابلەت بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ، ئالتە جوغدا باشنىڭ قورشاپ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

— كېلە، كېلىشە ھارامزادىلەر...

ئۇلار يېقىنلاپ كېلىشتى. ئابلەت يېنىدىن يېڭىسار شەمشىرىنى چىقاردى. لۈكچەكلەر دەررۇ ئادەملەر ئارىسىغا قېچىپ كىرىپ كېتىپ غايىب بولدى.

— ۋاي رەھمەت ئاكا، رەھمەت. سىز ئۇچرىمىغان بولسىڭىز، مەن نېمە بولارئىدىم!

— سىز ئوقۇغۇچىمۇ؟

— ھە...ھەئە. بىلىم ئاشۇرۇشقا كېتىۋاتىمەن.

— نەگە؟

— ۋۇخەنگە. ئىدارىدىكىلەر لەنجۇدا پويىز ئالمىشىشنى ئېيتقان، شۇڭا مەن بۇ يەردە چۈشكەنتىم. پويىز يەنە بەش سائەتتىن كېيىن ماڭىدىكەن.

— ھازىر نەگە بارىسىز؟

— ئۇقمايمەن، ھۇ...ھۇ...ھۇ...

چوكان يەنە ئابلەتكە ئېسىلىپ يىغلاپ كەتتى:

— يىراقتىن چىمەن دوپپىنى كۆرۈپ ئاكامنى كۆرگەندەك بولدۇم.

چوكاندىن ئابلەتنىڭ ۋۇجۇدىغا تارىغان ئىسسىق ئېقىم ئۇنىڭ ھەممە خىياللىرىنى ئۆزگەرتىۋەتتى:

— مەن ياتاق ئورۇنلاشتۇرۇپ قويايمۇ؟

— ئەمىسە مەن قانداق قىلىمەن؟

گېلياڭنىڭ كۆزلىرى غەزەپلىك تۇردە ئابلەتكە يەۋېتىدىغان-

رەتلىك ئوي ئىدى.

— ئولتۇرۇڭ، مانا قونالغۇ.

— ياق... ياق، ئاكا...

— سىز مېنى نەگە ئاپىرىدۇ دەپ ئويلىغان؟!

ئابلەت رىسالەتكە ياۋۇزلۇق بىلەن تىكىلگىنىچە كىيىملىرىنى بىر-بىرلەپ سېلىپ پىرقىرىتىپ تاشلاشقا باشلىدى.

— ياق، ئوبدان ئاكا، ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن. مەن سىزنى ئاكامنىڭ ئورنىدا كۆرۈپ، تاغدەك ئىشىنىپ ئارقىڭىزدىن كېلىپتىمەن، كۆڭلۈمگە بۇنداق ئىشنى ھەرگىزمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدىم.

رىسالەت قولىدىكى سومكىنى تاشلاپ يەرگە تىزلاندى.

بۇ چاغدا ئابلەت كۆساردىن باشقىسىنى سېلىپ بولغان بولۇپ، نەپسى تاقىلداپ ئۆزىنى تۇتالماي قالغانىدى.

— ئوبدان ئاكا، ئاللا نامىدا، ئاتا-ئانىڭىز، ئاكا-ھەدىڭىز، سىڭىل-ھەمشىرىلىرىڭىز نامىدا تىلەي، ماڭا رەھىم قىلىڭ!

ئابلەت لاسسىدە بوشاشتى. رىسالەت ھەربىر ئىسمىنى ئاتىغاندا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا شۇلارنىڭ سىماسى بىر-بىرلەپ گەۋدىلىنىپ، ۋۇجۇدىدىكى تۇرۇلۇپ كەلگەن ئەسەبىي ئىنتىلىشنىڭ پەكىرىنى ئۇچۇرۇۋەتتى. ئۇنىڭ قىزىرىپ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى رىسالەتنىڭ پۈتۈن گەۋدىسىنى تىترىتىپ ھۆركىرەپ يىغلاشلىرىغا، بۇلاقتەك كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان ياش كەلكۈنىنىڭ چىرايلىق مەڭزىنى بويلاپ يەرگە تۆكۈلۈشىگە تىكىلگىنىچە قېتىپلا قالغانىدى.

— ئوبدان ئاكا، مەن قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلغان، سىزمۇ

— ئىككى كېچە-كۈندۈزدىن بۇيان پويىزدا ئولتۇرۇپ تو‍يغانسىز.

— ئۇنى بىر دېمەڭ.

— ۋوپو[①] بېلىتى ئالغانسىز؟

— نەدىكىنى!

— ئەتە بىر كۈن خاتىرجەم ئارام ئېلىۋېلىڭ. بۇ بېلىتىڭىزنى ياندۇرۇۋېتىپ، ۋوپو بېلىتى ئېلىپ يولغا سېلىپ قوياي.

— ئۇنداق بولسىغۇ هاردۇقۇم چىقىپ قالاتتى، ئەمما يەنە سىزنى ئاۋارە قىلارمەنمۇ؟

ئابلەت ئۈنچىقمىدى.

ئۇلار لىق تۇتۇن، هاراق بۇسى بىلەن تولغان بىر ئۆيگە كىردى. ئىككى جۇپ يېرىم يالىڭاچ قىز-يىگىت قارتا ئوينىغاچ هاراق ئىچىشمەكتە ئىدى. رىسالەت كۆرۈپلا چىرقىرىۋەتتى. ئۇلار رىسالەتنى زاڭلىق قىلغاندەك كۈلۈشۈپ بىر-بىرىگە چىرمىشىپلا كېتىشتى. رىسالەت ياتالدىغا ياكى كەينىگە مېڭىشنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدى.

— ياق... ياق... چىقىپ كېتىمەن.

— ۋارقىرىماڭ. مەن سىزنى يەپ كەتمەيمەن، گېپىڭىز بولسا چىرايلىق دەڭ!

ئابلەتنىڭ قوپال سىلكىشلەپ ۋارقىرىشىدىن ئەيمەنگەن رىسالەت بىردىنلا شۈمشىيىپ قالدى. ئۇلار ئىچكىرىلەپ يەنە بىر ئۆيگە كىرىشتى. بۇ بىر كارىۋات ئورۇنلاشتۇرۇلغان پاكىز،

① ۋوپو — كارىۋاتلىق ئورۇن.

گەپكە قولاشمايتتى.

— مەن... مەن...

— بولدى ئاغزىڭىزنى يۇمۇڭ، مەن نېمە دېمەكچى بولغىنىڭىزنى چۈشەندىم. پاك، ھالاللىقنى ئىمانىڭىزدەك ساقلاڭ... مەن... مەن بۇلغىنىپ كەتتىم. ئەمما پاكلىق، ھالاللىقنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايمەن. خەير، ئامان بولۇڭ...

پويىز يۈرۈپ كەتتى. ژوگزال سۇپىسىدا بېشى مەيدىسىگە ساڭگىلىغان ئابلەتتىن باشقا ئادەم قالمىغانىدى. ئۇ قايسى تەرەپكە مېڭىشىنى بىلمەيتتى.

1989-يىل ئۆكتەبىر، لەنجۇ.

ھالال ئادەمدەك تۇرىسىز. بۇ دۇنيادىن پاك ھالال ئادەم سۈپىتى
بىلەن ئۆتۈپ كېتەي. ھالاللىق بىلەن ياشىغان ئادەم ھەرقاچان
ئاللانىڭ شەپقىتىگە ئېرىشىدۇ.

ئابلەتنى بىردىنلا يىغا تۇتتى.

—سىز...سىز خۇدا ئالدىدا ھازىرغىچە ھالال، پاك تۇرالى-
دىڭىزمۇ؟

—مەن يالغان سۆزلىگەن بولسام، پاكلىقىمنى يوقاتقان
بولسام، بۇنچە قىلىپ كېتەرمىدىم، ئاكا!

—بۇنىڭدىن كېيىنمۇ پاك ياشىيالامسىز؟

—ئىمانىم بىلەن قەسەم ئىچكەنمەن، ئاكا.

—بولدى، ھېساب، قاچان ماڭىسىز؟

—ھازىرلا يولغا سېلىپ قويۇڭ، ئوبدان ئاكا. ماڭا قىلغان
ياخشىلىقىڭىز، بېشىمنى سىيلىغىنىڭىز ئۈچۈن خۇدا سىزنىڭ
بېشىڭىزنى سىيلاپ، بەخت-نۇسرەت ئاتاقىلار...

ئابلەت تېزلا كىيىنىپ، رىسالەتنى بۇ يەردىن ئەپچىقىپ
كەتتى. ئۇلار پەقەت ئۇنچىقماستىن مېڭىشتى.

كۇتۇش زالىدىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقلارنىڭ بىرىدە رىسالەت
خاتىرجەم ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇ شۇنچە ئوماق، بەھۇزۇر كۆرۈنەتتى.
ئابلەتنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

—ئاز بولسىمۇ بۇلار مېنىڭ كۆڭلۈم.

ئابلەت بىر سومكا ئالما، بانان، خورما ۋە يەنە بىر بولاق
تۈگۈنلەر پىشۇرغان قوي گۆشىنى پويىز دېرىزىسىدىن رىسالەتكە
سۇنۇپ بەردى.

رىسالەتنىڭ كۆزىدىن توختىماي ياش قۇيۇلاتتى، ئاغزى

—جەننەتكە قانداق ئادەم كىرىدۇ؟
—ياخشى ئادەم.
—قانداق ئادەم ياخشى؟
—يالغان گەپ قىلمايدىغان، ئاتا-ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭ-لايدىغان، تاماق يەيدىغان، قورقمايدىغان، يىغلىمايدىغان، ھېچ-نەرسىگە زىيان سالمايدىغان، قۇرت-قوڭغۇزنى ئۆلتۈرمەيدى-غان، قۇشقاچ تۇتۇپ ئوينىمايدىغان...
—بولدى ئاپا، دېمىگىنە
—نېمىشقا؟
—يىغلىغۇم كېلىپ كېتىۋاتىدۇ
—يىغلىمىغىن بالام، يىغلىساڭ يامان ئادەم بولۇپ دوزاخقا كىرىپ كېتىسەن.
—ھازىر، يىغلىمىساممۇ دوزاخقا كىرىپ كېتىدىكەنمەن.
—سەن ياخشى بالا ئەمەسمۇ؟
—مەن قۇشقاچ بالىسىنى نان يېگۈزىمەن دەپ ئۆلتۈرۈپ قويدۇم. چۈمۈلىنىڭ ئۇۋىسىغا قايناقسۇ قۇيدۇم. يەنە دادام يالغانچىنىڭ گېپىگە كىرىپ ساڭا يالغان گەپ قىلدىم.
—قانداق يالغان گەپ قىلدىڭ؟
—ھېلىقى كۈنى دادام بىلەن بىر ئاچاشنىڭ ئۆيىدە ئۇخلى-غان. مەن ساڭا چوڭ ئانامنىڭ ئۆيىدە ئۇخلىدۇق دېدىم.
—ئۇ ئاچاش قانداقكەن؟
—ئېگىز كەن، ماڭا سەندىن ئامراقكەن. ئۇ مېنى سەن مېنىڭ ئوغلۇم، ماڭا ئوخشايسەن دەيدۇ. دادام ئىككىمىز دو-زاخقا كىرىپ كەتسەك، سەن يالغۇز جەننەتكە كىرەمسەن؟

ساماۋى چەمبەرلى

—ئاپا، سەن مېنى قاچاندىن بېرى بېقىپ كېلىۋاتىسەن؟
—سەن تۇغۇلغاندىن بېرى.
—ئاۋۇ نېمە؟
—يۇلتۇز.
—ئۇنىڭدا ئادەم بارمۇ؟
—بولۇشى مۇمكىن.
—ئۇلار نېمە ئىش قىلىدۇ؟
—ئاپىسى بالىسىنى باقىدۇ. بالىسى ئاپىسىدىن توختىماي گەپ سورايدۇ.
—ئۇنىڭمۇ دادىسى يالغانچىمۇ؟
—شۇنداق بولۇشى مۇمكىن.
—دوزاخ بىلەن جەننەت بارمۇ؟
—بار.
—ئۇ قانداق جاي؟
—ياخشى ئادەم بىلەن يامان ئادەم ئايرىم تۇرىدىغان، بىرسى تاتلىق، بىرسى ئاچچىق جاي.
—ئۇ قەيەردە؟
—خۇدانىڭ دەرگاھىدا.
—خۇدانىڭ دەرگاھى قەيەردە؟
—خۇدا ئۆزى بىلىدۇ.

يولەكسىز سۆيگۈ

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سۆيۈملۈك توشقىنىم! توشقان قانچە قورقۇنچاق بولۇپ، ئۆزىنى دالدىغا ئالسىمۇ هامان قارچىغا، بۈركۈتنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلالمايدۇ. يېڭى بۆجىنىڭىزگە مۇبارەك! ئاللا ئۇنى باتۇر ھەم سالامەت قىلغاي!

سىزنى كۆردۇم. كۆرمەي قالارمىكىن دەپ، ئىچكى ھەسرەت ئىچىدە كۈلۈپ ياشاۋاتقىنىمدا، يولنى ئاپتاپتەك يورۇتۇپ ئۆتتىڭىز. بەكمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىپسىز. ئاللا يېڭى جانغا ئاتا قىلغان نۇردىن سىزگىمۇ ئىلتىپات قىلىپتۇ. خۇدايىم سىزنى پاك نۇر ئۈستىدە مەڭگۈ جۇلالاتقاي، دەرسخانىدا تىرناقلاپ ئۆگىنىپ ئولتۇرسام ”خەت!“ دېدى. ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن هارغىن كۆزلىرىم ھەيران بولۇپ، كونۋېرت ئۈستىدىكى ئىسمىغا تىكىلدى. ئۆرۈپ-چۆرۈپ دەڭسەپ كۆردۇم.

—تونۇمايدىغان ئادەمدىن كەپتىمۇ؟ —يېنىمدىلا بىرى پەچىرلىدى.

—ياق، كونا تونۇشتىن كەلگەن يېڭى خەت.

—خەت يېزىشىماتتىڭلار؟

—ھەر ئىككى...

— ياق، مەنمۇ سلەر بىلەن بىللە دوزاختا كىرىمەن.
— سەنمۇ ئەسكىمۇ؟
— هەئە.
— قانداق ئەسكى؟
— داداڭ يالغان گەپ قىلىشنى مەندىن ئۆگەنگەن.
— دوزاختا ئەسكى ئادەمنى قانداق قىلىدۇ؟
— يىلان-چايان چاقىدۇ، ئىت تالايدۇ، تۆمۈر توقماقتا ئۇرىدۇ، ئۇسساپ كەتسە قان-يىرىڭنى ئىچكۈزىدۇ، ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرىدۇ.
— مەن بەك قورقۇۋاتىمەن. مېنىڭ نېمىشقا ئەسكى دادام، ئەسكى ئاپام باردۇ؟ بىز نېمىشقا جەننەتكە كىرەلمەيمىز؟
— قورقما بالام، مەن داداڭنى، داداڭ مېنى، بىز سېنى، سەن بىزنى ئالداشمىساق، باشقا جانلىقلارغا زىيان سالمىساق، بىز يەنە جەننەتكە كىرەلەيمىز.
— دادام بۈگۈنمۇ يالغان گەپ قىلغانمىدۇ؟
— ئۆزى بىلىدۇ.
— ئاپا، دادام دوزاختا قالمىسۇن، بىز ئۇنى قۇتقۇزۇۋالايلى. جەننەتكە كىرگەندە دادام بولمىسا بولمايدۇ. جۈر، دادامنى قۇتقۇزۇۋالايلى.
— نېمىشقا ئۇنداق دەيسەن؟
— مەن بىلىمەن، دادام بۈگۈنمۇ بىزنى ئالدىدى. سەن بارمىساڭ مەن بارىمەن. ئۇ دوزاختا قالمىسۇن. ئۇ بىزنى ئالدىغانلىقىغا چوقۇم پۇشايمان قىلىدۇ.

1991-يىل يانۋار، قەشقەر.

—نېمىدە مەست بولدۇڭ؟
—سۆيگۈدە!
—يېڭى سۆيگۈ تاپقان ئوخشىمامسەن؟
—كونا، لېكىن سۆيەلمىگەن سۆيگۈ.
—راست مەست بولۇپسەن. لېكىن مەستلىكتە سۆيگۈگە مەڭگۈ يېتەلمەيسەن. سۆيۈشكە ئېرىشىش ئۈچۈن، مەستلىكتىن يېشىل. ئەقىل-ھوشۇڭ جايىدا بولسۇن!
ئۇ كەتتى.
—يەنچۇ؟
—بار، —مۇئەللىم توختاپ، ئارقىسىغا تولۇق بۇرۇلدى،
—سەن ئۇنىڭغا راستىنلا ئاشىقمۇ؟
—سىز مەستمۇ؟
—ياق، ساراڭ بولۇپتىمەن، پەقەت بىر دەقىقە.
ئۇ خىجىل بولغاندەك كۈلۈپ بېشىنى لىڭشىتتى.
—ئەمدى ئوڭشالدىڭىزمۇ؟
—ئېھتىمالغا يېقىن.
—ئەمىسە جاۋاب بېرىڭ!
مۇئەللىم ساراڭ بولغان دەقىقە ئىچىدە دوسكىغا بىر توشقان بىلەن بۆركۈت سىزدى.
—يەنە بارمۇ؟
مۇئەللىم بىر سىزىق بىلەنلا بۆركۈتنىڭ قۇيرۇقىنى تۈلكىنىڭ قۇيرۇقىغا ئۆزگەرتىۋەتتى.
—جاۋابىم تۈگىدى.
ئۇنىڭ يۇمشاق دەسسەشلىرىگە تىكىلىپ قالدىم. ئىشىك

مۆرەككەپ بىرخىل تۈيغۇدا خەتنى ئوقۇپ، ساقاللىرىم ئۆسۈپ كەتكەن ئېڭىكىمنى سىيلاپ ئولتۇرۇپ قالدىم.

—بەك خاپا بولۇپ كېتىپتۇ... ئەتە-ئۆگۈن خەت يېزىپ قويىمىسام...

كۈلۈپ تاشلىدىم. باللار ھەيران بولۇپ، ئارقىسىغا قارىدى. مۇئەللىممۇ تاۋۇز ئۇرۇقىدەك كۆزىنى تۈشۈكتەك تىكىپ دەرس سۆزلەشتىن توختاپ قالدى:

—ئەختەم، نېمە بولدۇڭ؟

ئورنۇمدىن تۇرۇپ، قاپىقىمنى تۈرۈپ سوغۇقلا جاۋاب بەردىم:

—كۈلدۈم.

باللار پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. مۇئەللىممۇ كۈلۈپ سالدى. كېيىن مەن تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈپ كەتتىم. ھەممىمىز بىراقلا قاتتىق كۈلۈشۈپ كەتتۇق. مۇئەللىممۇ كۆزىدىن ياش چىققىچە كۈلۈپ كەتتى. دەرستىن كېيىن، ئۇ ئاستا يېنىمغا كېلىپ، سەممىيلىك بىلەن بېشىمنى سىيلاپ تۇرۇپ:

—ئەختەم، سەن يازغۇچى ئەمەسمۇ؟ —دەپ سورىدى.

—مەن ھازىر يازغۇچى ئەمەس!

ئۇ يەنە قاراپ قالدى.

—سەن ھازىر چاقچاقچى.

—ياق، مەن ھازىر مەست.

ئۇ تېخىمۇ ھەيران بولدى.

—ئىچمەيتتىڭغۇ؟!

—پروفېسسور ئەپەندى، ئادەمنى ھاراقلا مەست قىلامدۇ؟

قاراچاڭگال

تومۇزنىڭ پىژغىرىم ئىسسىقى ئۇششاق تاشلارنى قوقاستەك يېلىنجىتىۋەتكەنىدى. شېغىللار ئۈستىدىن يالقۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. قاپقارا تۇماندەك چەكسىز يېيىلغان جىغانلىق دالا كەڭ-شىگە تونۇردىن چىققان قويۇق تۇتۇندەك كۆڭۈلسىز تۈيغۇ بېرەتتى. ئۇششاق يوپۇرماقلار تېخىمۇ قورۇلۇپ، قارا مارجاندەك جىغان مۇنچىقى كۈننىڭ تەپتىدە كېلەننىڭ كۆزىدەك پارقىراپ كەتكەنىدى. جاڭگال ئىچىدىكى چاتقاللار ئۈستىدە يايراپ ئۇچىدىغان جانىۋارلارمۇ غايىب بولغان، قىرغاۋۇل خورىزىنىڭ ئەر-كەكچىلىكى تۇتۇپ، مېكىيانلىرىنى چىللاشلىرىمۇ بېسىقىپ قال-غانىدى. قارا تۇماندەك ئۇپۇقچە سوزۇلۇپ ياتقان جىغانلىق دالىدىكى كۆكىرىپ كۆرۈنىدىغان شېغىللىق يولدا ئېزىتقۇدەك بىر قىز يالغۇز كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئالتۇندەك پارقىراق، بۇلۇت تۇرگۇنىدەك يېيىلىپ تۇرغان يارىشىملىق چاچلىرىدىنلا ئۇنىڭ دېھقان قىزى ئەمەسلىكى چىقىپ تۇراتتى. دېڭىزدەك زەڭگەر شايى كۆڭلىكى ئۇنىڭ زىلۋا قامىتىنى قوينۇمدىن چىقىرىپ قويماي دېگەندەك چىڭ چاپلىشىپ، بېلىنى قىسماققا ئالغانىدى. كۆڭلەكنىڭ كەڭ ئېتەكلىرى بېلىقتەك يوتىسىنى سىيلاپ-سۆ-

تۆۋەنگە بارغاندا توختاپ يەنە بۇرۇلدى. كۆزلىرىمىز دۇقۇ-
رۇشتى.

— ئىمتىھان ئالىمەن.

— قومۇشلۇققا قاچىمەن.

ھەر ئىككىمىز قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتۇق. ئاندىن خەتنى
ئېچىپ ئوقۇدۇم. خىيالىم سانسىز توشقانلار ئارىسىدا يېتىمسى-
رەپ قالدى. سۆيگۈنۈمنىڭ لەقىمىمۇ توشقان ئىدى.

1991-يىل 5-ئاي.

قىز خۇشاللىق بىلەن كابىنكىغا چىقتى.

— گەپلىرى بەك يېقىملىق ئىكەن. ھېچ تېرىمىنىڭ جاڭگىلىدا چوڭ بولغاندەك تۇرمايلا.

— مۇشۇ جاڭگالدا ئۇچرىغان ئەرلەرنىڭ ھەممىسى شۇنداق دېيىشىدۇ.

— ھەممىسى بىلەن سۆزلىشىلا؟

— ھەيران قالغۇچىلىكى بارمۇ. ئادەم بولغاندىكىن گەپ قىلىشقا كۆڭلى تارتسا، ئەلۋەتتە، بۇتتەك تۇرغىلى بولمايدۇ--دە! بۇنىڭ نېمىسى يامان. مەن بۇنىڭدىن بەك خۇشال، چۈنكى ئادەم دېگەن ئادەمگە گەپ قىلىدۇ. بىرقاراپ گەپ قىلىشقا كۆڭلى تارتىشنىڭ ئۆزى ئادەمنىڭ دىلىغا ياققانلىق ئەمەسمۇ!

— سىلىنىڭ ئۆي قەيەردە؟

— شەھەردە.

— بۇ جاڭگالدا...؟

— ئوقۇتقۇچىلىق قىلىمەن.

— مەنمۇ شۇنداق پەم قىلغان. قانداق بولۇپ شەھەردىن چىقىپ يىراق جاڭگالدا ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالدىلا؟

— تەقسىمات بىلەن بولمامدۇ، سەنئەت شۆيۈەنىنى پۈتتۈرگەندىم، مانا مۇشۇ يەرگە تەقسىم قىلىشتى.

— سىلىدەك ئالىي مەلۇماتلىق، چىرايلىق قىز مۇشۇ جاڭگالغا لايىقمۇ. بۇ جاڭگالغا دېگەن بىزدەك ئوقۇمىغان، كەتمەنگە نان چىلاپ يەپ، كالا تېزىكىگە دەسسەپ يول ماڭىدىغان، ئېچىق بېشىدا ئۇخلايدىغان ئادەم لايىق. ئەبجەق ماشىنا ھەيدەيدىغان مەن جېنىمدا ئۆزەمنى بۇ يەرگە ئارتۇق ھېسابلايمەن. سىلەردەك

يوپ قانمايتتى.

ماشىنام يېقىنلاشقانچە ئۇ يۈرىكىمنى تاتىلىغاندەك، شېغىل ئۈستىدە ئازادە مېڭىشىغا قاملىشىپ بەرمەيۋاتقان ئاق ئېگىز پاشنىلىق توپلىيىنى سېلىپ ئىككى قولىدا كۆتۈرۈۋالدى-دە، يىلاندەك تولغىنىپ يولنى تەستە داۋام ئەتكۈزۈشكە باشلىدى.

—ھەي، جاڭگالدىمۇ پەرىزات بولامدىغاندۇ؟

ماشىنامنى توختىتىپ يەرگە چۈشتۈم.

—سىلىچە، پەرىزاتنىڭ ھەممىسى شەھەردە بولاتتىمۇ؟

قىز گۈلدەك كۈلۈپ قارىدى. كۆيدۈرگۈچ ئاپتاپ ئۇنىڭ گۈلدەك چېھرىدىكى نازۇك نۇر پەردىلىرىنى سولدۇرغان، سۇ-زۇك ئۆڭنى سەھرا شامىلى يالاپ كەتكىلى تۇرغان بولسىمۇ، تېگى-تېگىدىن جۇلالىنىپ تۇرغان تەبىئىي گۈزەل رۇخسارى بۇلارغا بوي بەرمەيۋاتقاندەك ئىدى. بەدىنىگە چاپلىشىپ تۇرغان چەش رەڭ شايى كۆڭلەك كۆكسىنى قوزىنىڭ تۇمشۇقىدەك ئۇ-ماق كۆرسىتىپ، كۆڭۈلنى ۋەسۋەسىگە سالاتتى.

—چاقچاقمۇ قىلدىم. لېكىن ھەرنەرسىنىڭ ئۆز يولى، ئورنى بولىدۇ، راست گەپ، سىلى بۇ تېرىمنىڭ جاڭگىلىدا نېمە ئىش قىلىلا؟

—مانا مۇشۇنداق يالاڭئاياغ .شېغىلغا دەسسەپ يۈرۈيمەن. جاھاندا ئورنىنى، يولىنى تاپالمايۋاتقانلار ئازمۇ؟

—پۇتلىرى كۆيمىدىمۇ؟

—كۆيگەنگە ئامال بارمىدى؟

چۆلدە بۇلاققا ئۇچراپ قالغاندەك يايراپ كەتتىم.

—بار مانا، مەرھەمەت.

ماڭىمەن.

— ھەركۈنى يىگىرمە كىلومېتىر يولغا ئىككى كوي تۆلەيلا، تۆت كىلومېتىر يولنى مانا مۇشۇنداق ماڭىلا. ھەركۈنى ئىككى كويدىن كەتسە، تۆت يەكشەنبىنى چىقىرىۋەتكەندە يىگىرمە ئالتە كۈندە ئەللىك ئىككى كوي كىرا تۆلەيلا.

— ھەركۈنى چۈشتە ئىككى كويغا قورساق باقىمەن.

— تېخى ئۆمۈ بار، ئىككىنى قوشقاندا بىر ئاي ئىچىدە بىر يۈز تۆت كوي كەتتى دېگەن گەپ. قانچە پۇل مائاش ئالىلا؟

— بىر يۈز ئون سەككىز كوي.

— نېمە؟ — ماشىنىنى قاتتىق تورمۇزلاپ ۋارقىرىۋەتتىم، — شۇنچە جاپا تارتىپ ئون سەككىز يىل ئوقۇپ، ئاخىر بېرىپ بىر ئايدا ئون تۆت كويغا ئىشلەملا، بۇ قانداق گەپ بولۇپ كەتتى؟ جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان قېرى مەزلۇم بىرەر ئاشخانىنىڭ قاچىسىنى يۇيۇپ بەرسە بىر كۈندە يىگىرمە كويغا ئىشلەيدۇ، بىر ئايدا ئالتەيۈز كوي ئىش ھەققى ئالىدۇ. تېخى قورسىقىنى ئاشخانىدا بېقىپ دېسىلە!

چوكان كۈلۈپ قويدى.

— بۇنىڭغا ئەرلىرى ئۇنىدىمۇ؟

— بولدى بۇنداق خىزمەتنى قىلما دەپ تولا ھەپىلىشىپ ھېرىپ قالدى. مېنىڭمۇ ئويلىغىنىم بار-دە!

— سىلىدەك گۈزەل جۇۋانلارنىڭ غەمسىز ئويناپ-كۈلىدىغان چاغلىرى بۇ. ئەرلىرى بولمىغان بولسا خوتۇنۇمنى قويۇۋېتىپ سىلىنى ئېلىپ، جاپا تارتماي مېنىڭ خىزمىتىمنى قىل، ھۆكۈمەت بەرگەننى مەن بېرەي خوتۇن، دەيدىكەنمەن. ھېلىھەم

ئاق-قارىنى پەرق ئېتىدىغان، مەرۋايىتتەك قىزلار دېگەن ئەي-نەكتەك پاكىز شەھەردە ئىشلىسەڭلار بولىدۇ.

—مەنغۇ ئون ئىككى كىلومېتىر جاڭگالدا، ئاتمىش-يەت-مىش كىلومېتىر جاڭگالغا كەتكەنلەرمۇ كۆپ تېخى، ھۆكۈمەت جاڭگالنىمۇ چىرايلىق قىلماقچى.

—چىرايلىق قىزلار شەھەردە كۆپ بولسا شەھەر تېخىمۇ چىرايلىق، ھۇزۇرلۇق بولىدۇ، بۇنى كىم بىلمەيدۇ.

قىز قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ نازۇك كۈلكىسى دالى-دا يېيىلىپ ياتقان چاتقاللار ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى. مەنمۇ كۈلۈۋەتتىم.

—ئۆيگە ھەپتىدە قانچە قېتىم بېرىپ كېلىلا؟

—ئەتىگىنى كېلىپ كەچتە قايتقىنىمنى ھېسابلىغاندا ئون ئىككى قېتىم. مەكتىپىمىزدە ياتقۇدەك ياتاقمۇ يوق، قونۇپ قېلىشىمغا ئېرىممۇ ئۇنىمايدۇ.

—توي قىلمىغان قىزمىكىن دەپتىمەن تېخى، مۇشۇنداق مېڭىشقا قانداق چىدايدۇ ئادەم. ئەرلىرى شەھەرگە يۆتكەپ ئە-كەتسە بولمامدۇ؟

—بەش يىل يول مېڭىپ يۆتكىيەلمەي تاشلاپ قويدى. ئامال بولمايۋاتىدۇ. ئېرىم بوي-بەستى، خوي-پەيلى خېلى جا-يىدا ئادەم، خۇددى سىلىگە ئوخشاش.

—ھەركۈنى مانا مۇشۇنداق، خۇددى ھازىرقىدەك شېغىل يولدا يالاڭئاياغ مېڭىپ، بېرىپ كېلەملا

—شەھەردىن ئون كىلومېتىرغىچە ئاپتوبۇس بار، بىر كوي تۆلەپ كېلىمەن. قالغان ئىككى كىلومېتىر يەرگە ھازىرقىدەك

بالىدىن بىرسى چىقمىدى. كۆندە ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كېلىدۇ، كېيىن يېلى چىقىپ كېتىدۇ، خۇددى سىلىگە ئوخشاش. رەھ- مەت ئۇستام، بېكەتكە كېلىپ قالدىم.

قىز بىر دەمدىلا يېنىمدىن غايىب بولدى. كابىنكامدا ئۇنىڭ- دىن نىشانە سۈپىتىدە سۇس بىر خۇش پۇراق قالدى. ناچار كەيپىياتتا ھاڭۋېقىپ قاپتىمەن، ئىسمىنى سوراشنىمۇ ئۇنتۇپتى- مەن.

سەكرەپ پەسكە چۈشتۈم. ئۇ لەپىلدەپ ماڭغىنىچە، تېرەك- لىك مەھەللە يولىدا بىر پارچە ئوتتەك يىراقلاپ كەتتى.

1991-يىل ئىيۇل، قەشقەر.

شۇنداق قىلامدۇق-يا؟

—ئۆپكىلىرىنى بىسىۋالسىلا، ئۇلاغ سودىسى ئەمەس بۇ.

—بۇنداق جاپادا قالسىلا تېز قېرىپ تۈگەيلا، ئەرلىرى شەھەردە راھەت كۆرۈپ ياش تۇرۇۋېرىدۇ. كۆنلەرنىڭ بىرىدە سىلىدەك جاڭگال يەپ كەتكەن خوتۇننى چوقۇم تاشلايدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە، بىر كۈن بولسىمۇ تاماشا بىلەن كۆڭۈللىرىنى خۇشال قىلىپ ياشىغانلىرى ياخشى.

—خۇشال ئويناپ ياشاشنى سىلى دېمىسىلە مەن بىلمەيدىغاندەك تۇرامدىم؟

—ھە…ۋاي، بولىدىكەنلىغۇ خېنىم. ئەمىسە ئوينامدۇق؟

—نەدە، قانداق ئوينايمىز؟

—ئۆستەڭ بويىغا كېلەي دەپ قالدۇق، سۆگەتنىڭ سايىسىدا ئوينايمىز.

—پۇل بارمۇ؟

پەرەز قىلغىنىمدەك چىقتى.

—پۇل دەپ قاپتىلا، قانچىلىك بولسا ئەرزىيدۇ؟

—سىنىتىسى كەم ئەمەس مىڭ كوي.

ماشىنىنى يەنە تورمۇزلىدىم. ساراڭغا يولۇقتۇممۇ نېمە دەپ سىنچىلاپ قارىدىم.

—ھۆكۈمەت بېرەلمىگەننى مۇشۇ جاڭگىلىستان يولىدىن تېپىپلا-دە، ئۇكام! سىلىنىڭ پۈتۈن دۇنيادىكى ئاياللاردىن قانداق ئالاھىدە پەرقلىرى بار؟

—ناھايىتى ئاددىي، ئۈپپەت-نومۇسۇمنىڭ قىممەتلىكى بىلەن! ئەپسۇسكى، ھازىرغىچە مەن بىلەن ئوينىيالايدىغان ئوغۇل

بايا يېگەن تاياق ئازابى ئۇنىڭ ئۆزىنى ئوڭشاپ تۇرغۇچىلىكىنى قويمىغانىدى. مەن يەنىلا ئۇنى يۆلەپ تۇردۇم. راستىنى ئېيتقاندا بۇنداق چىرايلىق چوكاننى تۇنجى قېتىم يۆلەپ تۇرۇشۇم ئىدى. بۇ يۆلەش ماڭا تاسادىپىي بولۇپ قالدى.

ئۈچ لۈكچەك ئۇنى ئۇرۇپ توپىدا يۇمىلىتىۋېتىپ قېچىپ كەتتى. مەن ئۇ چاغدا ۋېلىسىپىتلىك كېلىۋاتاتتىم. مەن مۇنۇ چوكاننىڭ نالە-پەريادىدىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى پەملىدىم. لۈكچەكلەر چالا مەست بولسا كېرەك، چوكانمۇ ئۇلار بىلەن ۋارقىرىشىپ سۆزلەشتى:

—ئاران مۇشۇما؟ بۇنچىلىك بىر نېمەڭگە مۇشۇك ئاپتاپقا چىقمايدۇ. ھالىنى كۆر بۇ بىر نېمىلەرنىڭ. ھەر قايسىڭ ئوغۇل بالىمۇ نېمە؟ گەپنى نەدە قىلغان، دېيىشكەن بويىچە بېرىشمەمسەن!—بۇ غەزەپ بىلەن توۋلىغان نازۇك ئاۋاز ئىدى.

—ۋە…شۇنچە پۇلنى بەرسەك يەنە نېمە دەپ ۋاتىلدايسەن؟ بىزدەك ياشلار بىلەن بىللە بولغىنىڭنى شەرەپ بىلىپ، شۈكۈر قىلساڭ بولىدۇ. ماڭە تولا كاسىلدىماي يولۇڭغا، —دېدى ئۈچ كۆلەڭگە ئۇنىڭغا دېۋەيلەپ.

—ھىم، قوۋۇرغامنى ئېگىشمە، پۇلنى بېرىشەمسەن-يوق، ھېلى، توۋلايمەن.

—مانا توۋلىغىن ئەمىسە.

شۇ گەپلەر بىلەن قاتتىق تېپىش، مۇشتلاش بولۇپ كەتتى. چوكان بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى. ”ۋايجان، ئادەم بارمۇ… ئادەم ئۆلدى…“

مەن بېلىمدىكى مېتال تاسمىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ يۈگۈ-

مەن ياشىغان دۇنيا

——خېنىم، شۇنچە پاكىز، چىرايلىقكەنلا، سىلىگە بۇنىڭ-
دىن باشقا يول يوقمۇ؟ ——دېدىم توپىغا بۇلغۇشۇپ، چاچلىرى
چۇۋۇلۇپ كەتكەن چوكاننى يۆلەپ، ئۇنىڭ ياش سىرغىپ چىقى-
ۋاتقان قاپقارا كۆزلىرىگە قاراپ ئىچىم سىيرىلغان هالدا. مەن
ئۇچراتقان بەختلىك گۈزەل قىزلار، چوكانلار ئىچىدە بۇنىڭدەك
تەبىئىي گۈزەل قىز-چوكانلارنى كۆرمىگەنىدىم. ئۇنىڭ زىلۋا
قامىتى مېنىڭ قۇچىقىمدا بولغاچقا، بەدەنلىرىم ياپراقتەك تىتى-
رەپ كەتتى. ھەتتا ئاۋازىمۇ ئۆزگىرىپ، تىترەپ چىقتى. ئۇ
سايە تاشلاپ تۇرغان كىرپىكلىرىنى جۇپلەپ كۆزىنى يۇمۇۋالدى.
كىرپىكى ئۇستىدىكى سۇرمە ياش يۇقىدىن پارقىراپ كەتتى.
تېرىپ ئىنچىكىلەشتۇرگەن قاپقارا ئەگمە قېشى ئازابتىن تىكلى-
شىپ كەتتى. جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا جاۋغىيىدىن قان
ئارىلاش شالى سىرغىۋاتقان نېپىز لېۋىنى چىڭ يۇمۇۋالدى. مەن
ئۇنىڭ جامالىنى كىشىلەردىن يوشۇرىدىغان قارا رومىلىنى قې-
قىشتۇرۇۋېتىپ ئاغزىدىكى قاننى سۈرتتۇم. ئاندىن ئاستا يۆلەش-
تۇرۇپ، توپىنى قېقىپ، چىرايلىق كىيىملىرىنىڭ قالايمىقانلى-
شىپ كەتكەن يېرىنى تۈزەشتۇرۇپ قويدۇم. ھەم قورقۇش، ھەم

بارغۇچە پەقەت ئىسمىمىزنىلا سوراشتۇق، باشقا گەپ قىلىشمىدۇق. ئۇنىڭ ئىسمى مەھبۇبە ئىكەن. نېمە دېگەن چىرايلىق ئىسىم. ئاتا-ئانىسى نى-نى ئارزۇلار بىلەن بۇ ئىسىمنى قانچىلىك تالاشلاردا قويغان بولغىيدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشقاندا، ئۇ ئىزا ئارىلاشقان يىغىسى بىلەن قەدىمىي ئۇيغۇرچە ئىشىكنىڭ ئالدىدا لېۋىنى چىشلەپ قالدى.

مەن ئۇنى يەنە ئۇچرىتىپ قېلىشنى ئويلىمىغانىدىم.

ئۇنى بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن دوختۇرخانىنىڭ قان ئامبىرى ئالدىدىكى بىر توپ جۇل-جۇل كىيىملىك زەئىپ ئادەملەر ئارىسىدا ئۇچرىتىپ قالدىم. ئانامنىڭ قورسىقىدا ئۆسمە پەيدا بولۇپ قالغاچقا ئوپېراتسىيە قىلىپ قان سالماقچى بولغان، قاننىڭ رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەش ئۈچۈن قان ئامبىرىغا كەلگەنىدىم.

— بۇ نېمانچە جىق ئادەم، نېمە ئىش قىلىدۇ ئۇلار؟ — دەپ سورىدىم بىللە ماڭغان دوختۇر ئاغىنەمدىن.

— ھەممىسى مۇساپىر-يېتىمچىلەر. يېتىشى خۇمدانىنىڭ گۈلەخلىرى، چېكىشى نەشە. قان ساتىدىغانلار قان سېتىپ چىقىپلا ئۇتتۇرۇۋېتىدۇ، — دېدى ئاغىنەم. ئۇلارنىڭ ئىچىدە كۆزى پىلدىرلاپ قالغانلارمۇ، يۈزلىرىنى قىزىل مايلاپ قويغاندەك خېلى سۆلەتلىك ياشلارمۇ بار ئىكەن. بەزىلىرى خۇشامەت بىلەن يېنىمدىكى دوختۇرغا قاراشتى.

— بۇنچىۋىلا ئادەمنى يىغىۋالغۇچە غاچ-غۇچ بىر تەرەپ قىلىپ يولغا سالساڭلار بولمامدۇ؟ ھېيتكاردىكى مەدىكار بازىرىنىڭ ئۆزى بولۇپتۇ، — دېدىم مەن. ئاغىنەم كۆزۈمگە تازا بىر قارىۋېلىپ:

رۇپ كەلدىم. ئەمما ئۇلارغا چېقىلىشقا پېتىنالمىدىم. چۈنكى ئۇلارنىڭ قولىدىمۇ بىر نەرسىلەر پارقىراپ كەتتى. ھەرھالدا ئۇلارمۇ ماڭا چېقىلماستىن موتسىكلىتلىرىغا مىنىپ كېتىپ قېلىشتى.

—شۇنچە چىرايلىق ئىكەنلا...

—شۇنچە چىرايلىق بولغانىنىڭ كاساپىتى. دەسلەپ چىرا. يىمغا ئىشىنىپ نوچىلىق قىپتىمەن. چىراي مېنى مۇشۇ ھالغا كەلتۈردى. بۇ دۇنيا سەتلەرنىڭ، مەينەتلەرنىڭ، پارىخورلارنىڭ ئىپلاسلىقلىرىغا يارىتىلغانىكەن— ...دېدى چوكان تەنە بىلەن. ئۇ ئۆزىنى تۇزۇۋالدى. مەن كەتمەكچى بولدۇم.

—ئەمدى ئۆيلىرىگە كېتىۋالسىلا.

—مەن قانداق كېتىمەن. ماڭغۇدەك ھالىم يوق. بېقىنىمغا بەك تېپىۋەتتى، ماز ئېشەكلەر. مەن سىلى بىلەن كېتەي. سىلىنىڭ ئۆيدە قونسام قانداق دەيلا.

—ياق، سىلىنى ئاپىرالمايمەن، ئۆيدە ئايالىم بار. چوكان جىمىپ كەتتى. مەن ئەتە ئۆيگە ئۇن، ماي ئېلىشقا ئاتاپ قويغان ئون بەش كوي پۇلنىڭ ئون كويىنى ئۇنىڭغا بەردىم.

—سىلى مېنىڭ دەردىمنى بىلدىلە، قاراپلا بىلدىلە، خۇدا. يىم توپا ئالسىلا ئالتۇن، كۆل ئالسىلا كۆمۈش بولغاي، بىرسى مىڭ بولۇپ كېتەر.

مەن ئۇنى ۋېلىسىپىتنىڭ كەينىگە ئولتۇرغۇزۇپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدۇم. ئۇنىڭ ئۆيى ئوڭغۇل-دوڭغۇل، ئەگرى-بۈگ. رى ئۆمۈچۈك توربىدەك بىر كوچىنىڭ ئىچىدە ئىكەن. ئۆيىگە

ئۇ ئالدىمغا كېلىپ يۈزىنى ئېچىۋەتتى. "مەھبۇبە...." ئاغزىمدىن قانداق چىقىپ كەتتى بىلمىدىم. بۇلۇت ئارىسىدىن ئاي چىقىۋاتقاندەك ئۇنىڭ قاش-كۆزى ئويناپ تۇرىدىغان گۈزەل جامالى ئۆتكەنكىدىنمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈندى.

--سىلى بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىلا؟ —سورىدىم مەن.

ماۋۇ دوختۇردەپ بەرگەندۇ، —دېدى ئۇ ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ، —ھەر ھالدا ئۆتكەنكى ئىشىمدىن بۇ ياخشىدۇ.

مەن بېشىمنى لىڭشىتتىم، ئەمما نېمىشقا لىڭشىتقانلىقىمنى ئۆزۈم ھازىرغىچە بىلمەيمەن.

—ياﺋاللا ئەجەب چىرايلىق كاساپەتكىنا بۇ.

—قانداق، كۆزۈڭ قىزىرىۋاتامدۇ؟

—ئەمىسە، ئۆزۈڭچۇ. ئۆزۈڭ قانداق تونۇشۇۋالغان بۇ ھۆر بىلەن.

بىز مەھبۇبە بىلەن خوشلىشىپ ئىشخانىغا كىرگەندىن كېيىن ئاشۇلارنى دېيىشتۇق. مەن تونۇشۇش جەريانىمنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردىم.

—ئاشۇنداق گۈزەللەر مۇشۇنداق خار-زار، نېمە دېگەن ئادالەتسىزلىك بۇ.

—ھوي، سەنمۇ كۆنۈپ قالىسەن، مەنمۇ كۆنۈپ قالدىم. ھازىر تام كۆمتۈرۈلسىمۇ پىسەنتىمگە كەلمەيدۇ. بىزدە خار-زار، دەپسەندە بولۇۋاتقان نەرسە ئازمۇ. بىزدە قايسى گۈزەل بولسا شۇ خار، شۇ دەپسەندە بولۇۋاتامدۇ. بۇنى سۆزلەپ كەلسە ئادەم ئىچ-ئىچىدىن قايناپ كېتىدۇ، چۈگۈنمۇ قايناپ ئۆزىنىڭ

— سەن مۇشۇ يەردە بارمۇ-يوق؟ ھېلى باشقا بىر دۇنيادىن كېلىپ قالغاندەك سۆزلەيسەنغۇ؟ بىزدە ئاسان ئىش ئاغزىمىزدىكى گەپ. مۇشۇلارنىڭ ئېپى بارلىرى قېنىنى ساتالايدۇ، بولمىسا يوق.

يائاللا، ئۆزىنىڭ قېنىنى سېتىش ئۈچۈنمۇ ئاغزىنى مايلاش كېتەمدۇ؟

— كەتمەي ئەمىسە، بۇ بىچارىلەر قېنىنى سېتىش ئۈچۈن قان ساتقان پۇلنىڭ كۆپىنچىسىنى ئۇنىڭ-بۇنىڭغا خەجلىسە ئاندىن ساتالايدىغان گەپ. بۇ يەردە ئاۋۇلارنىڭ ساتمىقى ئاسان، قارا. يېقىندىن بېرى قان ساتىدىغانلار ئىچىدە ئاۋۇ ئۈچ ئايال پەيدا بولۇپ قالدى. بىرسى ئوتتۇرا ياش، ئىككىسى ياش چوكان، چىرايلىق چوكانلار. بۇ يەردە قان ئالىدىغان گۇيلار، ياشلار... ئۇ شۇنداق دەپ كۆزىنى قىسىپ كۈلۈپ قويۇپ، گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇلار قاننى ئاسان ساتىدۇ، مۇشۇ يەردىكىلەر بىلەن چىقىشىۋاپتۇ. ماۋۇ ئەركەكلەر ئاشۇلار ئارقىلىق قېنىنى ساتالايدىكەن. شۇنداق بولغاندىن كېيىن ئۇلار ئارىلىقتىن پايدا ئالمىسا ئۇنداق قىلمايدۇ.

مەن قاراڭغۇ كارىدوردا يۈزىنى يېپىپ بىر سېمونت ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ئۈچ ئايالغا ھاڭۋېقىپ قاراپ قالدىم.

— ھەيران قالما، يۇر، ئۇنداق ئىشلارغا ھەيران قالغىلى تۇرساڭ ئىش تولا. بالىنىڭ ئۆزىدە-سەن، — ئاغىنەم پېشىمدىن تارتتى. شۇئان يۈزى يېپىقلىقتىن بىرسى:

— ۋاي سىلى بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىلا، — دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەلدى. مەن ئاۋازىدىنلا تونۇپ ئەندىكىپ كەتتىم.

قىرتاق سوقا

چەت ئەلدىن تاغامنىڭ ئوغلى كەلدى. ئۇ پەنلەر ئاكادېمى-يىسىدە تەتقىقاتچى ئىكەن. مېنىڭ ئەدەبىيات ھەۋەسكارى ئىكەن-لىكىمنى بىلىپ، ئۇ بەكلا سۆيۈنۈپ:

—بالام، مېنىڭ ۋەتەندىكى ئالىملار، يازغۇچى، شائىرلار بىلەن ئۇچرىشىش نىيىتىم بار ئىدى، ئىمكانىيىتى بولارمۇ؟— دېدى.

—مۇمكىن بولار، —دېدىم ھاياجان بىلەن.

دادامنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن ئاۋۋال شەھىرىمىزدىكى ئەڭ نوپۇزلۇق ئەدىب ھەم جامائەت ئەربابىنى تېپىپ ئۇنىڭغا تۇغقى-نىمنىڭ مەقسىتىنى ئېيتتۇېدىم، بۇ كىشىمۇ خۇشال بولۇپ:

—بەك ئوبدان گەپكەن، ئۇكام. مەن بارماق بىلەن سانىلى-دىغان ئالىم، ئەدىبلىرىمىزنى خەۋەرلەندۈرەي، بۇ چوقۇم ئوب-دان ئۇچرىشىش بولىدۇ، —دېدى.

شەنبە كۈنى كەچتە بىزنىڭ ئۆيدە ئۇچرىشىش بولدى. تۇغ-قىنىمنىڭ كۆزىدىن ياش كەتتى. بىردەم ئۇياق-بۇياقنىڭ پارى-ڭىنى قىلغاندىن كېيىن، ئۇ قولىغا رومكىنى ئېلىپ سۆزلىدى:

—مەن ۋەتەنگە تۇنجى قېتىم كېلىپ شۇنچە ھاياجانلانغان،

بوينىغا تاشىدۇ ئەمەسمۇ؟ بولدىلا سۆزلىمەيلا قوياي، مەن ساڭا قايسى بىر شائىرنىڭ بۇھەقتىكى شېئىرىنى ئوقۇپ بېرەي...

مەن ئۇنىڭ ۋاتىلداق ئاغزىغا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ كەتتىم.

1992-يىل 1-ئاي.

ئوغلىنىڭ بېغىر كۆزلىرى چوڭ ئېچىلىپ ھەيرانلىق بىلەن بىر ماڭا، بىر دادامغا تىكىلدى. بىز پەخىرلىنىپ كۈلۈپ بېشىمىز-نى لىڭشىتتۇق.

— يولداش قاسىم باسىت، شەھەرلىك تارازا-ئۆلچەم باشقۇ-رۇش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باش دىرېكتورى؛ يولداش ھېيت سېيىت، ۋىلايەتلىك پارتىيە مەكتىپى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى.

تۇغقىنىمىنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلگەن ھالدا، ھەممە چىرايىغا ھاڭۋېقىش بىلەن ياندۇرمىلاپ قارىدى. مەن سەل ھودۇقۇشقا باشلىدىم. چۈنكى ئۇنىڭ بېغىر كۆزلىرىدىن نارازىلىق يېغىپ كەتتى.

— يولداش ئىسمەت يالقۇن، شەھەرلىك سوت مەھكىمىسى-نىڭ سوتچىسى. ھە، مەن بارلىق يولداشلارنى تونۇشتۇردۇم. ئەمدى ھۆرمەتلىك مېھمان ئۆزىنى تونۇشتۇرسا، تونۇشقانلىقى-مىزنىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن ئىچىشسەك.

ھەممىسى شۇنداق دېيىشىپ باش لىڭشىتىپ كۈلۈشتى. تۇغقىنىمىنىڭ چىرايى بۇلۇتلىنىپ كەتكەنىدى. ھەممەيلەن كۈ-لۈشتىن توختاپ بىر-بىرىمىزگە گاڭگىراپ قاراشتۇق. تۇغقى-نىم ئورنىدىن تۇردى:

— ئەزىز ۋەتەنداشلار، مەن ئەسلىدە ئۆزۈمنى تونۇشتۇرماق-چى ئىدىم. ئەپسۇسكى بۇ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇش ئىلمىي خادىم-لارنىڭ ئولتۇرۇشى بولماستىن، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ ئول-تۇرۇشى بولغانلىقى، ئۆزۈمنىڭ مەسئۇل خادىملار بىلەن ئالاقى-سى بولمىغانلىقى سەۋەبلىك بۇ نىيىتىمدىن يېنىشنى قارار قىل-

كۆرۈپ، ئاگلاپ تويمىغان، مېنىڭمۇ مۇشۇنداق ۋەتىنىم بار ئىكەنغۇ، مەن ۋەتەنسىز ئەمەس ئىكەنمەن، دەپ ئىپتىخارلانغان. مانا ھازىر ھەرقايسىڭىزلارنى— نادانلارنىڭ دىلىغا چىراغ ياققۇچى، ۋەتەننىڭ چولپان يۇلتۇزلىرىنى كۆرۈپ، كۆزۈمدىن ياش توختىمايۋاتىدۇ. ھازىر مۇشۇ رومكىدىكى هاراقنى ھەرقايسىڭىزلار بىلەن سوقۇشتۇرۇپ ئىچىشكە بەكمۇ تەقەززامەن.

—مەن يولداش ئېلى ۋەلىنى تونۇغانلىقىم ئۈچۈن ئۇنى ئاۋۋال تونۇشتۇرۇپ قويسام، قالغان يولداشلارنى يولداش ئېلى ۋەلى تونۇشتۇرۇپ قويسا، —دېدى دادام.

—ئوبدان، مەرھەمەت، —دېدى تۇغقىنىم.

—يولداش ئېلى ۋەلى ۋىلايەتلىك يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى، مەملىكەتلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي ھەيئىتى.

ئېلى ۋەلى خۇشال ھەم خىجىل بولغان قىياپەتتە ئورنىدىن تۇرۇپ، تۇغقىنىمىزغا قاراپ كۈلۈپ باش لىڭشىتتى. ئاندىن سورۇندا ئولتۇرغانلارنى تۆردىكىلەردىن باشلاپ تونۇشتۇرغىلى تۇردى:

—يولداش ئىسمائىل ئىسلام، ۋىلايەتلىك قەنت، تاماكا، ھاراق شىركىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى.

قويۇق چۇپۇر يۈزلۈك ئادەم بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلدى.

—يولداش مۇسا توختى، ئاپتونوم رايونلۇق يىپەك يولىنى ئېچىش جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، ۋىلايەتلىك يىپەكچىلىك زاۋۇتىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى.

ئىسكىلىت چىراي تاقىر باش ئادەممۇ كۈلدى. تاغامنىڭ

قىزكېتىدۇ

ئاخشامدىن بېرى توختىماي ياغقان قار بىركېچىدىلا يۇرتنى كۆمۈپ تاشلىدى. بوجۇق توپا ئاقىدىغان مەھەللە يولى، غولىدىن تارتىپ شاخلىرىغىچە بىر ئىلىك توپا قونۇپ، سەل-پەللا شامال چىقسا توزان ئۇچۇپ تۇرىدىغان دەل-دەرەخ، ئېتىز قىرلىرى بىلەن ئېرىق قاشلىرى، قېلىن ئۆسكەن قومۇشتا باسۇرما قىلىنغان كەڭ دالا ۋە پاكار دۆڭلەرگىچە ئاپئاق قاردىن لىباس كىيگەنىدى. پاخپىيىپ ئۆسكەن جىگدە نوتىلىرى يالغان چاچ سېلىپ ئۇسسۇلغا چۈشكەن جۇۋاننىڭ بېلىدەك ئېگىلگەن، جىگدىچۇك بىلەن ئاق قۇشقاچلار يېگۈدەك بىر نەرسە تاپالماي ۋىچىرلىشىپ دەرەخ نوتىلىرىدىكى قارلارنى توزۇتۇپ ئۇچۇشاتتى.

بۇۋى مەريەم بايا قومۇش ئىسى بىر ئالغان ئۆيدىن ئاپقۇردا ئاش كۆتۈرۈپ چىققاندا، ۋۇجۇدىغا ئىس سىڭىپ كەتكەندەك تۇيۇلغانىدى. قارھاۋاسى بىر دەمدىلا ئۇنىڭ ئىچ-ئىچىگە سىڭىپ كەتكەن ئىسلارنى تارتتى بولغاي، بىردىنلا كۆڭلى ئېچىلىپ، بېشى ئۇستىدە ئۇچۇپ يۈرگەن پاختەكلەردەك ئۇچقۇسى كېلىپ

دىم. تاغام ئالىم، ئەدىب، سەنئەتكارلار بىلەن كۆرۈشۈش سو-
رۇنى ئويۇشتۇرۇلدى، دېۋىدى، تاغام خاتا دەپ قويدىمۇ ياكى
مەن خاتا ئاڭلاپ قالدىممۇ، بىلەلمىدىم. شۇڭا ۋەتەنداشلارغا
بولغان ھۆرمەت تۇيغۇسىنى بۇ تۇنجى رومكىنى كۆتۈرگەندىن كېيىن
يەنە ھەمسۆھبەت بولالمايدىغانلىقىمدىن ئەپسۇسلىنىمەن…
—ياق… ياق … بۇ… مەن … ئۇقۇشماسلىق بولۇپ قالمى-
سۇن، ئەستا، —ئېلى ۋەلى ھودۇقۇپ قىزىرىپ كەتتى، —
بۇ… بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاتاقلىق ئالىم، يازغۇچى، رەسسام،
سەنئەتكار. ئالدىنىڭ ئوندىن ئارتۇق كىتابى نەشر قىلىنغان،
ھەتتا چەت تىللارغىمۇ تەرجىمە قىلىنغان.
تۇغقىنىمنىڭ قاپىقى تېخىمۇ تۈرۈلدى. بىردەم جىممىدە
تۇرۇپ قالدى. كۆزىدە ياش لىغىرلىدى.
—ئەپسۇس، ئەپسۇس، مەن چۈشەنمەپتىمەن، كەچۈرۈڭ-
لار، ئىلمىي ئەمگەكچىلارنىڭ ۋەزىپەڭلاردىن كېيىنمۇ تىلغا
ئېلىنمايدىغانلىقىنى پەقەت ئويلىماپتىمەن. مېنى كەچۈرۈڭلار.
بۇ پەقەت چۈشىنىشمەسلىك. قېنى كۆتۈرەيلى، خوشە، سالامەت-
لىكىمىز ئۈچۈن!
مەن تۇغقىنىمغا قاراشتىن ئۇيۇلۇپ دەرھال تالاغا چىقىپ
كەتتىم.

1991-يىل 11-ئاي.

ئاپقۇرنىڭ ئىسسىقى پەقەتلا قالمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئاچچىقىدا يىغلىغۇسى كېلىپ كەتتى. ئۇ شۇنچە ئالدىراپمۇ ئاتىسىغا ئاشنى ئىسسىق يېتى ئەكىلەلمىگىنىگە ئۆكۈنەتتى. "بىچارە ئاتام مۇز-دەك ئاشنى ئىچسە ئىچىگە بىر پارچە مۇز كىرگەندەك تىترەپ كېتىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا كەتمەننى قانداق چاپار... ئىتتىكرەك ماڭماي ئاشنى سوۋۇتۇپ قويۇپسەن دەپ تىللارمۇ ياكى ئىچمەي قايتۇرۇۋېتەرمۇ..." بۇۋى مەريەم ئەندىشىلىك خىياللارنى قىلىپ ئېخىمۇ توڭۇپ كەتتى. ھاشارچىلار قىلىن قار قاپلاپ كەتكەن بىنەملىكتە زەيكەش چاپماقتا ئىدى. ئەرلەر چوڭقۇر زەيكەش ئىچىدىن قارا لاينى كەتمەن بىلەن قاشقا تاشلىسا، ئاياللار ئۇزۇن كۆڭلىكىنى بېلىگە تۈرۈۋېلىپ، دۈۋىلەشكەن لاينى كەينىگە سۈ-رەتتى. ئۇلار چىلىق-چىلىق تەرگە چۈمۈلۈپ قىزغىن ئىشلەيت-تى. "ۋاي خۇدايىم، ئونبەش كوينىڭ كۆزىگە ياغاچ تىقىپ بوگۈنلۈك ھاشاردىن قۇتۇلمىغان بولسا، ئانامۇ ئاشۇ خوتۇنلار-دەك لاي تارتارمىدى؟" خىيالىدىن مۇشۇلار كەچكەن قىز زەي-كەش قىرىنى بويلاپ ئاتىسىنى ئىزدەپ ماڭدى.

ئاتىسى توۋلىمىغان بولسا، ئۇ تونۇماستىن ئۆتۈپ كېتىۋې-رەمتىدىكىن، ئاتىسىنىڭ يۈز-كۆزلىرى قارا لاي چاچراپ تونۇ-غۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ كەتمىنىنى جايىدىلا قويۇپ پۈتلى-رىنى تەستە يۆتكەپ قاشقا چىقتى.

يۈزىڭىز قاپقارا بولۇپ كېتىپتىكەن، تونۇماي ئۆتۈپ كەت-كىلى تاس قاپتىمەن، — دېدى بۇۋى مەريەم ئاتىسىغا سىنچىلاپ قاراپ.

ئاتىسى كىرلىشىپ كەتكەن كۆك كاجى بەلۋېغىنىڭ ئۇچى

كەتتى. لېكىن بىردەم ماڭا-ماڭماي كونا ئۆتۈكىنىڭ پايتىما-پايپاقلىرى كۆرۈنۈپ قالغان يېرىتىقلىرىدىن سوغۇق ئۆتۈپ، پۇتى ئۇيۇشقا باشلىدى. ئاپقۇرنى ئانىسى ھېلىمۇ ياخشى كونا باش ياغلىققا چىگىپ بېرىپتىكەن، بولمىسا قانداق قىلاتتىكىن، ھەر بەش قەدەمدە بىر قېتىم ئۇ قولدىن بۇ قولغا يۆتكەپ تۇرسىمۇ قوللىنىڭ بارماقلىرى توڭلاپ قولاشماي قالدى. ئۇ چوڭ بولغاندىن بېرى بۇ يۇرتتا بۇنداق قېلىن قار ياغقىنىنى ئەسلىيەلمەيدۇ، قار ياغمىغاندىن كېيىن سوغۇقمۇ ئانچە قاتتىق بولمايدۇ-دە. ”خۇدانىڭ بۇ رەھمىتى چوقۇم ياخشىلىقتىن بېشارەت، — دەپ ئويلىدى ئۇ مۆدۈرۈپ-چوقۇرۇپ كېتىۋېتىپ، — ھېچبولمىسا كېلەر يىلى مېۋىلەر ئوبدان ئوخشاپ، باغلار تۆكمە-تالقان، سېسىمچىلىق، توقچىلىق بولىدۇ. قار قېلىن ياغسا دەرياغا سۇ تولۇپ كېلىدۇ. كېۋەز ئېتىزلىرى قاندۇرۇپ ئوسا قىلىنىپ، پاختىدىن مول ھوسۇل ئېلىنسا، ئۇنىڭ پۇلى دەردىسەدىن ئېشىپ ئۆيىنىڭ يىللىق كەلدى-كەتتىسىنى قامدىسا، ئاندىن موزاينىڭ پۇلى تېلېۋىزورغا ئاشىدۇ. خۇدايىم ئاغرىق-سىلاق، كېلىشمەسلىكتىن ساقلا. بولمىسا ھەممىسى يەنە تۇتۇندەك تۈگەيدۇ. خۇدايىم يەرگە قىلغان ئەجرىمىزگە يارىشا بەرىكەت بەرسە، كېلەر يىلى قىشتا ئاتامنى ھاشارغا پۇل تۆلەشكە كۆندۈرىمەن. تۇخۇم يېمىسەكمۇ، كىنو كۆرمىسەكمۇ مەيلى، كېلەر يىلى قىشتا چوقۇم تۇخۇمنىڭ پۇلىنى يىغىپ تۆت تاغار كۆمۈر سېتىۋېلىپ، بىزمۇ قىشنى باقى مىرابتەك ئىسسىق ئۆيدە تەرلەپ ئولتۇرۇپ چىقىرىمىز...“

بۇۋى مەريەم ئاتىسى ئىشلەۋاتقان زەيكەش بېشىغا كەلگەندە

چاپىساق بېشىمىزنى كۆتۈرۈپ يۈرەلمەيمىز، بۇنىڭدىن كۆرە يۈرتتىن چىقىپ كەتكىنىمىز تۈزۈك. ھازىر ئاناڭنىڭ ھاشارغا چىقمىغانلىقىغىمۇ، چامنى پۇلغا ساتقان تۇرۇقلۇق، ئۆزۈمچە خۇدۇكسىنىپ بىر قىسما بولۇپ كېتىۋاتىمەن...

— ھەي... ھەي، ئاۋۇ چام كىمنىڭ؟ — قاش بويلاپ يېتىپ كېلىشكەن بىر توپ كادىرنىڭ ئالدىدىكىسى سورىدى.

— مېنىڭ! — دېدى بۇۋى مەريەمنىڭ ئاتىسى.

— نېمىشقا چاپماي ئولتۇرىسەن؟

— چېپىۋەرسەم سۇ چىقىپ، تېيىلغاق بولۇپ كەتتى. بىر-دەم تۇرۇپ قۇرۇغاندا چاپاي دېدىم.

كادىرلارمۇ، زەيكەش ئىچىدە چام چېپىۋاتقانلارمۇ پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. بۇ «چاقچاق»نىڭ چىقىشىغا سەۋەب بولغان كادىر بىلەن بۇۋى مەريەمنىڭ ئاتىسى نېمە بولغىنىنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ قېلىشتى. بۇۋى مەريەممۇ ھېچنېمىنى ئۇقالماي ھو-دۇققان ھالدا كادىرلارغا يەر تېگىدىن قاراپ قويدى. ھېلىقى كادىر بىردىنلا قىزىرىپ:

— ھۇ نەس ئوغرى، قانداق قىلساڭ قىلە! — دېگىنىچە كېتىپ قالدى.

زەيكەشتىكى ھاشارچىلار بىلەن قالغان كادىرلارنىڭ كۈل-كىسى تېخىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى.

— يائاللا، سوپىباي، تازىمو كەلتۈردۈڭ جۇمۇ!

ھاشارچىلار كادىرلارنىڭ بۇ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ «سوپىباي، ھاردۇقىمىزنى چىقاردىڭ» دەپ ۋارقىرىشىپ كەتتى. سوپاخۇنمۇ بىردەم تېڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن، پىسىڭگىدە كۈلۈپ قويدى.

بىلەن يۈزىنى چالا-بۇلا سۈرتۈپ ئىنكاس قايتۇردى:

—كۆزۈڭ پەرق قىلالمىغان بىلەن يۈرىكىڭ تونۇغان گەپ-تە، بالام. ئاناڭ نېمە ئەۋەتتى؟

—يوبدان ئەۋەتكەن، شۇنچە ئالدىرىسامىمۇ سوۋۇپ قالدى. ئىچىڭىز مۇزلاپ كېتەرمۇ، دادا؟

—مەيلى بالام، ئىچىۋېرىمەن، قايسى بىر توڭغاننى دەيسەن بالام، بىز سۇ كېچىپ زەيكەش چاپساق، كادىرلىرىمىز قاشتا تۇرۇپ توڭدۇق دەيدۇ. ئادەم دەسلەپتە توڭغاندەك بولىدىكەن، بىردەمدىن كېيىن سوغۇق بىزدىن قورققىنىمۇ ياكى... ھېچ توڭغان-نى سەزمەيدىكەن ئادەم.

—نەدىكىنى، بەدەن توڭۇپ چەككە يەتكەندىن كېيىن سەز-مەس بولۇپ قالغان گەپ. ئىسىت ئاتا، تايىنلىق ئىككىلا چامنى ساتساقمۇ بولۇپتىكەن، جاننى قىيىنىغىچە. پۇل دېگەن تېپىلار ئىدى.

ئاتا ئۇندىمەستىن، سوۋۇپ قالغان ئاشنى قوشۇق ئىشلەت-مەيلا سۇمۇرۇپ ئىچىۋەردى. قورسىقى ئارام تاپقاندىن كېيىن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ دېدى:

—ھەي... بالام، خۇدا ساڭا بۇنداق ھاشارنى كۆرسەتمەس. مېنى شۇنداق ئويلىمىدى دەمسەن. شۇنداق قىلساققۇ بۇنداق جاپانى تارتماي، ئىسسىق ئۆيدە راھەتلىنىپ ئولتۇراتتۇق. لې-كىن، ئەھلى-مەھەللە ھاشارغا چىقسا، بىز ئەر-خوتۇن ئىككى-لىمىز چىقمىساق، پۇلغا زىيان بولۇشتىن سىرت يەنە ئەل ئەدناسى مەھەللە-كويدىن ئۆرە بولۇۋېلىش كېلىپ چىقىدۇ، بۇ ياخشى ئەمەس. ئات تەپكەنگە ئات چىدايدۇ، خەق چاپسا، بىز

ۋۇجۇدى يىلىنجاشقا باشلىدى.

— بالام، كادىر ئاكاڭنىڭ تەلپى بويىچە ماڭە، زەيكەشتىن قۇتۇلىسەن، چام چاپمايدىغان ئادەم بولۇسەن! — دەيتتى ئاتا جانلىنىپ، — بۇ ئىشنى خۇدايىم يەتكۈزدى. كادىر ئۇكام، قىزىم دەنشىگە چىقسا بۇ يەردىن كېتىدۇ، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇ.

— نېمە هاڭۋېقىپ تۇرۇسەن بالام، ماڭە-ماڭ! ئۇچ دېسە-مۇ يالتايما.

ئاتىسى زورلاۋەرگەندىن كېيىن، بۇۋى مەريەم بېشىنى يەر-دىن كۆتۈرمەي، تەمتىرەپ، دەلدۇگۇنۇپ بەكمۇ تەستە بەش-ئال-تە قەدەم مېڭىپ، ئىزىدا ئولتۇرۇپلا يىغلىۋەتتى. قاراپ تۇ-رۇشقانلار پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. سوپاخۇن يالۋۇرۇپ، تارتقۇشلاپ، پوپۇزا قىلىپ يۈرۈپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ يې-تىلەپ ئەكەلدى.

— ئىسمىڭىز نېمە، سىڭلىم؟ — سورىدى كۈلگۈنچەك ئا-دەم.

قىز تىرنىقىنى تاتىلاپ، بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي تۇرۇ-ۋەردى.

— ئۆيدە دەنشىنىڭ غەلۋىسىنى قىلىپ بېشىمنى ئوچاق ئې-تىسەن. مانا ئەمدى دەنشىچى ئۇستام كەلسە تامدەك تۇرغىنىڭ نېمىسى، گەپ قىلە. دەنشىگە چىقىسەن. خەقلەر سېنى دەنشىدە كۆرىدۇ. سەن-بىزدەك ئاددىي ئادەملەر تۇگۇل بۇ يەردىكى كا-دىرلارمۇ، ھەتتا ناھىيىنىڭ هاكىممۇ دەنشىگە چىقىپ باقمى-دى. سەن بىزنىڭ ناھىيىدىن تۇنجى قېتىم ئاپتونوم رايوننىڭ

ئارقىدىنلا قىزىغا قاراپ ئۇيالغاندەك بولدى-دە، بىلىنەر-بىلىنمەس قىزاردى. بۇۋى مەريەم بۇنداق چاقچاقلارنى پەقەت چۈشەنمىسىمۇ، بىرەر ئۇياتلىق گەپ بولغانلىقىنى پەملەپ يەرگە قاراۋالدى.

—ئاكا، بۇ سىزنىڭ قىزىڭىزمۇ؟

بۇ يەرلىكلەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىغان كۆلگۈنچەك بىر ئادەم سوپاخۇنغا يېقىن كېلىپ، ئەدەب بىلەن سورىدى.

—خۇدايىم بۇيرىسا، شۇنداق.

—ئالدىڭىزغا مېڭىپ بېقىڭا قىزچاق.

بۇۋى مەريەم ئۇيالغىنىدىن بېشىنى تېخىمۇ تۆۋەن سېلىپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا قارنى جىجاشقا باشلىدى.

—ئۆرە تۇرغاندىكىن ماڭالايدۇ، ئەلۋەتتە! —سوپاخۇننىڭ غۇژژىدە ئاچچىقى كەلدى.

—سوپاخۇن، بۇكىشى ئۈرۈمچىدىن كەلگەن، —دېدى بۇ گەپنىڭ ئۇستىدىن چۈشكەن سېكرېتار، —مانداغ دەنشىگە[①] رەسىم ئالىدىكەن، چېغىمدا قىزىڭىلىنى دەنشىگە چىقىراي دەپ قالدى، شۇنداقمۇ ئۇستام، ئەگەر قىزىڭلا ياراپ قالسا دەنشىگە چىقىدۇ.

سوپاخۇن كۆلگۈنچەك ئادەمگە قارىۋېدى، ئۇ كۈلۈپ بېشىنى لىڭشىتتى. بۇۋى مەريەم بېشىنى لەپپىدە كۆتۈرۈپ، ياتباش ئادەمگە قارىدىيۇ، يەنە قىزىرىپ بېشىنى تېخىمۇ تۆۋەن سالدى. لېكىن خۇشاللىقتىن ئىچىگە بىر پارچە ئوت كىرگەندەك بولۇپ،

---

① "تېلېۋىزور"نىڭ خەنزۇچە بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى.

—بولىدۇ، بولىدۇ. ئاۋازىڭىزنى قويۇپ بېرىپ ئوقۇڭ.
قىز بىر هازا تىرناق تاتىلاپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاۋازىنى ئاستا-ئاستا قويۇپ بېرىپ ئوقۇشقا باشلىدى:

....

زەيكەشنى تولا چېپىپ،
لاي چاچراپ قارا بولدۇم.
ئامەت-تەلىيىم قېچىپ
بەختسىز بالا بولدۇم...

بۇۋى مەريەم ناخشىسىنى ئوقۇپ توگەتمەستىنلا دۆڭنىڭ كەينىگە قېچىپ كەتتى.

—ئۇلۇغ خەلق، بارلىق مۇھەببەت يەنىلا سەندە، —دېدى كولگۇنچەك ئادەم پىچىرلاپ.

سوپاخۇن گاڭگىرىغان هالدا تۇرۇپ قالدى. باشقىلارمۇ هېچنېمىنى ئاڭقىرالماي هېلىقى ئادەمگە قاراشتى.

* * *

بۇۋى مەريەمنى ناخشا ئوقۇتقان كولگۇنچەك كىشى بۇرۇنقى زامان ئەكىس ئەتتۇرۇلىدىغان تېلېۋىزىيە فىلمى ئىشلىگىلى كەلگەن رېژىسسور باسىت ئىدى. ئۇنىڭ، قېرى شاهنىڭ دېهقان قىزنى توقال قىلىدىغان كۆرۈنۈشكە لايىق كېلىدىغان ئارتىس تاپالماي ئىچى پۇشۇپ، دېهقانلار زەيكەش چېپىۋاتقان بۇ جايغا كەلگەندە تاسادىپىي هالدا مۇرادى هاسىل بولۇپ قالغانىدى.

بۇۋى مەريەمگۈلنىڭ خانىش رولىنى ئېلىپ تېلېۋىزورغا چىقىدىغانلىقى مەهەللىسىگىلا ئەمەس، پۈتۈن ناهىيىگە پۇر كەتتى. بۇ ”ئامەت“تىن سوپىبايىنىڭ بېشى ئاسمانغا يەتتى. بۇۋى

دەنشىسىگە چىققان ئادەم بولىسەن. چاپسان ئىسمىڭنى دەپ بېرە-
دەيمەن. ھېلى بىكار مەندىن توك كاچات يەيسەن.

— بۇ … بۇۋى مەريەمگۇل، — قىز بېشىنى كۆتۈرمەستىن
جاۋاب بەردى.

— قانچە ياشقا كىردىڭىز؟

— ئون تۆتكە.

— ئوقۇمسىز؟

— تولۇقسىزدا ئوقۇيمەن.

— ئوقۇسا چوك يەردە ئوقۇسا بولىدىكەن. شۇڭا ئەمدى بۇ
يەردىكى ئەپەندىچاقلاردا ئوقۇتمايمىكىن دەۋاتىمەن. سىلى ئەكە-
تىپ ئوقۇتسىلا بولمىسا كادىر ئۇكام، — دېدى سوپاخۇن يېلە-
نىپ.

— ناخشا ئوقۇيالامسىز؟

— ھىم…

— ئوقۇيدۇ، ئوقۇيدۇ. ئوقۇيالايمەن دە. سىلىدىن تارتىنى-
ۋاتىدۇ، ئۆيدە تۇمۇچۇقتەك سايرايدىغان بالا دېسىلە بۇ. ئوقۇ-
غىنا، كادىر ئاكاك ئاڭلىسۇن.

— تارتىنماي ئوقۇۋېرىك.

— قايسى ناخشىنى ئوقۇيمەن؟

— بىلگىنىڭىزنى ئوقۇك.

— ھاشار بېشى بولغاندىكىن ھاشارچى ناخشىسىنى ئوقۇ-
سۇن.

— ھە، ياخشى، ھاشارچى ناخشىسى بولسا بەك ياخشى.

— ئىز… ئىزا تارتىدىكەنمەن. ئاۋۇ تەرەپكە قاراپ ئوقاي.

ىنىپ، لەۋلىرىنى چىشلەپ ۋارقىرىغان ھەرىكەتنى يەنە بىر قې-
تىم كۆرسەتتى.
— قورقۇۋاتىمەن.
— قانداق قورقۇش بۇ، ھېچ ئىش يوق! قارالڭ، ئەمەلىيەت-
تە بىز يالغۇز ئەمەس، ئوپېراتور بىلەن چىراغچىلار كۆرۈپ
تۇرىدۇ.
شاھىنىڭ رولىنى ئالىدىغان ئارتىس يىگىتنىڭ تاقىتى تو-
گەپ زەردە قىلدى. بۇۋى مەريەمگۈل يۈزىنى ئېتىۋېلىپ يىغلاپ
كەتتى.
— بىزدە نى-نى قىزلار بىرەر فىلىمدە رول ئالالماي خۇن
بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. سىز بولسىڭىز نېزىقاپ تۇرۇۋېلىۋاتىسىز.
رېژىسسور ھەدەپ يىغلاۋاتقان بۇۋى مەريەمگۈلنىڭ يېنىغا
كەلدى:
— سىڭلىم، كۆڭلىڭىزدە بىر تۈگۈچ باردەك قىلىدۇ. بۇ
يەردىكىلەر نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللار-
دەك بولۇپ كەتتۇق. سىز بىزنىڭ قىزىمىز ياكى ئۆز سىڭلى-
مىزغا ئوخشاش، تارتىنماي دەۋېرىڭ.
بۇۋى مەريەمگۈل رېژىسسورغا قاراپ لېۋىنى چىشلەپ قوي-
غاندىن كېيىن، يەرگە قارىغىنىچە دېدى:
— ئانام... ئانام "كىنوغا چىققاندا ياتيالاڭ ئىشنى[1] قىلساڭ
يۇرتتا يامان ئاتاققا قالىسەن، ئەر ئالمايدۇ. ئۇنداق ئىشلارنى
قىل دېسە ئۇنىمىغىن..." دېگەن.

---

[1] غەيرىي مەنىسىدە.

مەريەمگۈل پادىچى يىگىتنىڭ ئاشىقى بولۇپ ناخشا ئېيتىدىغان ۋە يىگىتى چالغان نەيگە كەلتۈرۈپ ئۇسسۇل ئوينايدىغان كۆرۈ-نۈشلەردە ناھايىتى قاملاشتۇرۇپ رول ئالدى. ئەمما شاھ مەج-بۇرلاپ خوتۇنلۇققا ئالىدىغان ئاخشامدىكى كېلىن ھۇجرىسى ۋە چىمىلدىق ئىچىدىكى كۆرۈنۈشلەرگە كەلگەندە، قورقىمەن، ئىزا تارتىمەن دەپ تۇرۇۋالدى. باسىت ئۇنىڭغا ئىنچىكىلەپ چۈشەن-دۈرۈشكە ئۇلگۈرەلمىگەچكە، بىر ئايال ئارتىسنى مۇشۇ كۆرۈنۈش-نىڭ ياردەمچى رېژىسسورلۇقىغا تەكلىپ قىلدى.

رابىيە ئىسىملىك بۇ ئايال بۇۋى مەريەمگە شاھ بىلەن چى-مىلدىق ئىچىدە بولىدىغان ئىشلارنىڭ جەريانىنى رەسمىي يوسۇن-دا كۆرسەتتى. قىزنىڭ كۆز ئالدىغا دەرھال كىنولاردىكى ئاشۇن-داق كۆرۈنۈشلەرنى كۆرگەن چاغدا يۈرتىدىكىلەر بىلەن ئاتا-ئا-نىسىنىڭ قانداق غۇلغۇلىلارنى قىلىشىدىغانلىقى كەلدى.

ئىلگىرى كىنولاردا شۇنداق كۆرۈنۈش چىقىپ قالغاندا ئۇ-لار ياقىسىنى تۇتۇشۇپ دېگەن گەپلەر ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرگەن ئىدى: „قانداق ئادەمنىڭ بالا-چاقىسىدۇ، ئاشۇنداق قىلسا ما-قۇل دەيدىغان ياكى ئۇلار رەسمىي ئەر-خوتۇنلارمىدۇ. ئەجەب نومۇسنى بىلمەيدىغان خەقكەن، ھەرقانچە بولسىمۇ پەردىشەپنى قايرىپ قويۇپ شۇنىمۇ كىنوغا ئالغان بارمۇ...“

—بۇ رەسمىي ئۇنداق بولىدىغان ئىش ئەمەس، سۈرەتكىمۇ پەقەت مانا مۇشۇ كۆكسىڭىزنىڭ يۇقۇرىسىلا ئېلىنىدۇ. سىز قورققىدەك ئىش يۈز بەرمەيدۇ. بۇلار ئەمەلىيەتتە يالغان، لې-كىن سىز راستتەك ھېسسىياتتا بولىسىز، مانا مۇنداق...

رابىيە قېرى شاھ بىلەن چىمىلدىق ئىچىگە كىرىپ تولغى-

فىلىمغا ئېلىش يەنە يېڭىۋاشتىن باشلاندى.
—بولمىدى، قايتا. ھەرىكەت بەكلا سۇس!
ئالتە يېرىم سائەت ئىچىدە ئۇدا يىگىرمە ئۈچ قېتىم قاي-تىلانغان بولسىمۇ، بۇ كۆرۈنۈشلەرنىڭ ھېچقايسىسى رېژىسسور-نى رازى قىلالمىدى. خادىملارمۇ چارچاپ ھالىدىن كېتەي دەپ قالغانىدى.
—ھەممىڭلار غەيرەت قىلىڭلار، ئاخىرقى قېتىم يەنە بىر ئالىمىز، بۇمۇ قاملاشمىسا، بۈگۈن توختىتىپ ئەتە داۋاملاشتۇ-رىمىز.
ھەممەيلەن جانلىنىپ يېڭىۋاشتىن ئىشقا كىرىشتى.
شاھ قىزغا يېلىندى. قىز كۆندۈرۈلمىگەن تايدەك چاپچىپ يۇلقۇندى. بىر چاغدا شاھ ھاسىراپ-ھۆمىدەپ قىزنىڭ ئىككى قولىنى قۇشنىڭ قانىتىدەك يېيىپ ئالىقانداپ يەرگە تىرىۋالدى. قىز باشتا چىرقىراپ بېشىنى ياستۇققا ئۇرۇپ پىلتىڭلىدى. كېيىن بىردىنلا بوشاپ بىر ”ئۇھ“ تارتىپلا ھوشىدىن كەتتى.
—مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى. بۇ كۆرۈنۈش كۈتكىنىمدىن ياخشى چىقتى. سىلەرنى قۇتلۇقلايمەن.
رېژىسسور چاۋاك چېلىپ، شاھ رولىنى ئالغان يىگىتنى قۇچاقلىدى. قالغانلارمۇ خۇشال بولۇپ سەكرەشتى. لېكىن قىز چىملىدىقتا تېخىچە لايدەك سوزۇلۇپ ياتاتتى. ساراسىمىگە چۈش-كەن خادىملار ئالمان-تالمان ئۇنى يۆلەشتۇردى. قىز راستتىنلا ھوشىدىن كەتكەنىدى. ئۇ خېلىدىن كېيىن ھوشىغا كەلدى. ئۇنىڭ پۇت-قولى چېقىپ تاشلانغاندەك ھەرىكەتلىرى سۇس بول-سىمۇ لېكىن چىرايى شېرىن چۈشتىن ئويغانغان سەبىينىڭكە-

—بىز سىزنى سەنئەت ئىنستىتۇتىغا تونۇشتۇرىمىز. مۇشۇ فىلىمدە رولنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئالسىڭىزلا سىزنى ھەرقانداق سەنئەت ئورۇنلىرى قوبۇل قىلىشقا قىزىقىدۇ. ئىش قىلىپ ئەمدى بۇ يەردە تۇرمايدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىڭ.

—مەن سىزنى راستىنلا ”خانىش“لىققا تاللىسام، يۇرتتا كىم ئالالايتتى؟ —دېدى شاھ رولىنى ئالىدىغان يىگىت.

ھەممەيلەن پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. بۇۋى مەريەمگۈلمۇ كۈلۈپ تاشلىدى. ئارقىدىنلا قىزىرىپ يەرتېگىدىن يىگىتكە تىكىلدى. يىگىتنىڭ كۈلمىگەنلىكىگە قىزدىن باشقىلار دىققەت قىلمىدى. ئۇنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرى قىزنى تەمتىرىتىپ قويدى.

فىلىمغا ئېلىش رەسمىي باشلاندى.

قېرى شاھ، قىز ھۇجرىسىغا كىردى. ئۇنىڭ چىرايىدىن ئاچكۆزلۈك چىقىپ تۇراتتى. ھەممە ئاغىچىلىرى ”توقال“نى چىمىلدىق ئىچىدە قالدۇرۇپ، شاھقا تەزىم قىلغان ھالدا ئارقىچە مېڭىپ چىقىپ كېتىشتى. شاھ تويلۇق لىباسلىرىنى سېلىپ يېرىم يالىڭاچ چىمىلدىق ئىچىگە كىردى-دە، قىزنىڭ مەڭزىدىن بويۇنلىرىغىچە قوللىرى تىترىگەن ھالدا سىلاپ ئۇنىڭغا ئېڭىشتى. قىز چىرقىراپ، تاتىلاپ شاھنى ئىتتىرىۋەتتى. شاھ قىزنىڭ توختىماي تېپىچەكلەۋاتقان قول-پۇتلىرىنى بېسىقتۇرالماي ئاۋارە ئىدى.

—بولمىدى، قايتا! —رېژىسسور ۋارقىرىدى، —ھېسسىياتمۇ، ھەرىكەتمۇ سۇنئىي بولۇپ قالدى. خۇددى راستتەك، شۇنداق قىلىۋاتقاندەك بولسۇن، فىلىمغا ئېلىنىۋاتقىنىڭلارنى ئۇنتۇپ كېتىشىڭلار كېرەك.

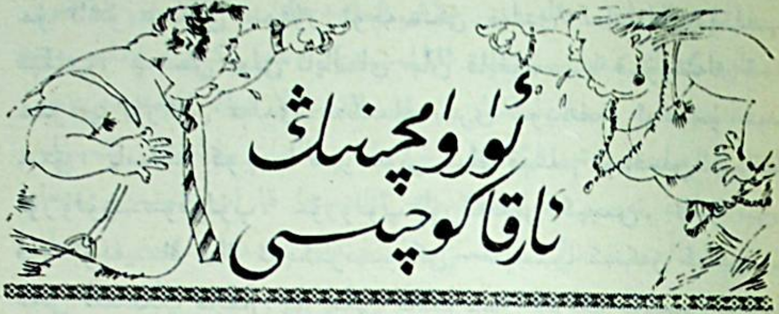

ئۈرۈمچىنىڭ ئارقا كوچىسى

خېنىمنىڭ قېشى چىرايلىق بولىدۇ، چۈنكى ئۇ كۆرۈمسىز بەسەي سىياق بولسىمۇ، قاش-كۆزىگە زورۇقۇپ ئىشلەپ، ئەسكى قورۇنىڭ قوڭ ئورنى يەردە گۈللۈكى بولغاندەك بىر قاراشقا بولىدىغان چىرايلىق بىرىپەرنى ياسىۋالىدۇ. خېنىملارنىڭ ئاشۇ گۈزەل قاش-كۆزىگە قاراپ ۋىلىلىدە بولغان كۆڭۈل، تاۋۇقنىڭ تېشىغا قاراپ لاسىدە بولىدۇ. ئۈرۈمچىنىڭ ئالدى كوچىسى خېنىملارنىڭ قاش-كۆزىدەك ياسىلىپ، ئارقا كوچىسى خېنىمنىڭ دەزكەتكەن تاۋۇقىدەك شەلۋەرەپ ئېقىپ يامراپ تۇرىدۇ. ئالىي ماشىنا، ئالىي رېستورانلاردا كېيىكتەك سۈزۈلۈپ يۈرگەن خېنىم-قىزلارنىڭ بىرمۇنچىسىنىڭ ئاشۇ پۇچۇق تاۋاقتەك غىلتاڭ كوچىلاردا چىرايلىق توشقاننىڭ پاسكىنا ئورىدا ئۆۋىسى بولغاندەك ئۆيلىرى بارلىقىنى بىلىدىغانلارمۇ، بىلمەيدىغانلارمۇ بار، بۇ ئادەملەر بۇ تار، ئۈزۈنلۈقى بىر ئۈن يېتىم كەلمەيدىغان پاسكىنا كوچىغا خۇددى سوقۇر ئۈچەيگە تىقىلىپ قالغان غىلدى-غەشكە ئوخشاش قىستىلىپ، قىمىرلىشىپ يۈرشىدۇ. مەن-

دەك ئۇماق ئىدى.
— بەك ياخشى بولدى. چارچاپ كەتتىڭىزمۇ؟
— بىلمەيمەن.
قانداق ھېسسىياتتا بولۇۋاتىسىز؟
— پۈتۈن دۇنيا يېڭىلىنىپ، ئازادلىنىپ كەتكەندەك، ئىش قىلىپ تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغان بىر خۇشلۇق بار.
رېژىسسور قىزنىڭ قولىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىقتى:
— مانا بۇ ھەقىقىي سەنئەت دۇنياسىغا شۇڭغۇش ھېسابلىنىدۇ.
— ئەمدى بۇ يەردە تۇرۇشۇمنىڭ ئورنى قالمىدى. نان يېمەكىممۇ تەس.
— بىز بارلىق تىرىشچانلىقىمىزنى ئىشقا سالىمىز — ... دېدى رېژىسسور قىزنىڭ كۆڭلىنى ياساپ.
— قىز چوقۇم كېتىدۇ، رېژىسسور. بۇ مەن ئۇچۇن فىلىمدە رول ئېلىشتىنمۇ مۇھىم! — "شاھ" يىگىت رېژىسسورنىڭ سۆزىنى بۆلۈپلا ئېيتتى.
قىز ئۇنىڭ تەلۋە نۇرچاقنىغان كۆزىدىن ئۆزى ھازىر بايقىغان يېڭى دۇنيانى قايتا كۆردى.
1992 - يىل فېۋرال، قەشقەر.

قايغۇلۇق گەپلەر. ئادەمنى خۇش قىلىدىغان، كۆڭلىنى كۆتىرىدىغان گەپلەر تولىمۇ ئاز ئاڭلىنىدۇ. ھەر كۈنى ئالتە-يەتتە يەردە جېدەل، تىللاشماقلار، مۇشتلاشماقلارنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپ قالسامۇ، شياڭگاڭدا ئىشلەنگەن يالغان مۇشتلاش كىنولىرى قىلچە تەسىر قىلمىغاندەك ئالدىمغا قاراپ كېتىۋېرىدىغان بولۇپ قالدىم. بالا چاغلىرىمدا بۇنداق جېدەل قەيەردە بولسا قىستىلىپ ئالدىغا ئۆتۈپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كۆرىدىغان، كېيىن ئۇ جېدەللەرنى باشقىلارغا دوراپ سۆزلەپ بېرىپ يەنە بىر مۇنچە كۈلۈپ يايرىۋالىدىغان ئىدىم. بۇ جېدەللەرنى ھەقسىز كىنو-تىياتىر دەپ بىلەتتىم. مانا ئەمدى ئۇنداق قىزىق تۇيۇلمايدىغان، كۈلمەيدىغان، ئازابلىنىدىغان بولۇپ قاپتىمەن، ئادەم شۇنداق يارىلىدىغان ئوخشايدۇ دەپ قالىمەن. بۇ جېدەل ھەر كۈنى شۇنداق ئۇچراپ تۇرۇۋەرگەندىكىن، بۇ كوچىدىكى ھايات شۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ كۆنۈپ قالدىم. ھەتتا بەزى كۈنلىرى كوچىدا جېدەل، تىللاشماقلارنى ئاڭلىماي، كۆرمەي ئۆتۈپ قالسام بىر نەرسەم يىتىپ كەتكەندەك، كەم بولۇپ قالغاندەك ھەيران قېلىپ، ئەتراپقا ئىزدەشتۇرۇپ قاراپ كۆزۈمگە چېلىقماندىن، قۇلىقىم ئاڭلىغاندىن كېيىن، كۆڭلۈم ئەمىن تاپقاندەك يولۇمغا قاراپ كېتىمەن. بۈگۈن سوقۇر ئۇچەيدە ئاغرىق پەسەيتىش دورىسى يەپ تىنجىپ قالغاندەك ھېچ جېدەل كۆرمەي ئۆتۈپ، يەنە بىر نېمەم كەم بولۇپ قالغاندەك ھېس قىلىپ، كۆڭلۈمنىڭ بىر يەرلىرى يېرىمدەك، ئىچىم سىقىلغاندەك بولۇپ كېتىۋاتسام، سوقۇر ئۇچەينىڭ يەنە بىر تار بالىخانىسىدىن ۋارقىراشماقنى ئاڭلاپ، ھە بۈگۈن كەم ئەمەسكەن، دەپ كۆڭ-

مۇ ئاشۇ سېسىق سوقۇر ئۇچەيدىكى غەلدى-غەشتەك تىقىلىپ قېلىپ، چىقىش يولى تاپالماي جان قايغۇسىدا قۇرتتەك قىمىرلاپ يۈرگەن غەلدى-غەشنىڭ بىرى سۈپىتىدە ئەنە شۇ سېسىق، پاسكىنا كوچىدا ھەر كۈنى مىڭ قېتىم ئۇياقتىن-بۇياققا ئۇرۇلۇپ-سوقۇلۇپ، سۆرۈلۈپ يۈرگەندىن كېيىن، ئاشۇ سوقۇر ئۇچەينىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى—سېسىپ كەتكەن غەلدى-غەش تىقىلىپ قالغان يەردىكى كامىرىمغا كىرىپ كېتىپ جىمىقىمەن. يەنە ئەتىسى سەھەردە چىقىش يولى ئىزدەپ تىقمۇتىقماق كوچىغا يامراپ چىقىمەن. يول تاپالمىغانچە پات-پات ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ كۆككە قاراپ قويۇمەن. كۆككە ھەر قېتىم قارىغىنىمدا تەلمۈرگەن كۆزلىرىمگە ئىس-تۈتەكنىڭ دەستىدىن قارا داغ‍گالدەك ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئۇرۇمچىنىڭ ئاق قۇشقاچلىرى كۆرۈنىدۇ. ئۇلار ئەسلىدە ئاق قۇشقاچلار بولسىمۇ موردىدا ئۆي تۈتقان شەپەرەڭلەردەك يۈزلىرىمۇ، كۆزلىرىمۇ، پەي-قانات تۈكلىرىگىچە قارىيىپ كېتىدۇ. ئۇلار مۇشۇ سوقۇر ئۇچەي كوچىسىدا سېسىپ-چىرىپ كەتكەن ئەخلەتلەرنى يۈيۈپ-تاراپ سېتىپ، كونا پايپاق، شالتاقتىن ئېغى پۈرۈلۈپ قېتىپ قالغان كونا كۇسار سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان جەنۇبىي جۇڭگونىڭ يايمىكەشلىرى بىلەن ئوخشاش تەڭ جاۋىلدىشاتتى. مەن سوقۇر ئۇچەي ئىچىدە ئۇرۇلۇپ-سوقۇلۇپ كېتىۋاتقىنىمدا چىرايلىرى جىددىيلىكتىن تارتىشىپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي ئالدىرىشىپ يۈرگەن تۈمەن خىل ئادەملەرنى كۆرۈش بىلەن تۈمەن خىل پاراڭلارنى ئاڭلايمەن. گەپلەرنىڭ ئەڭ كۆپى ئېغىزغا ئالغىلى بولماس سەت گەپلەر، ئاندىن يۈرەكنى ئېزىپ زەردە قىلىدىغان

دەرىجىلىك قىممەت مودا ئىشتان كىيىشىۋالغىنىنى دېمەي بول-
مايدۇ. ئۆزۈمچە ئىككىسىنىڭ ئىشتىنىنىڭ ئالمىشىپ كىيى-
لىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ قالدىم. چۈنكى، جىق پۇلغا جىق
زورلاپ ئوبدان يېگەنلىكتىن ئىككىلىسىنىڭ بەدەن قۇرۇلمىسى
بۇزۇلۇپ، بەسلىشىپ سەمرىگەن موزاي-توپاقتەك، ئالىي ئىش-
تانغا قوڭلىرى پاتماي، سارماي تىققان تۇلۇمدەك لوپۇلداپ
كەتكەندى. ياش جۇۋاننىڭ يۇيۇقسىز، كىردىن سارغىيىپ كەت-
كەن چىشلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۆزىمۇ تازا چىرايلىق ھەم
ئەپلەپ گىرىم قىلالايدىغان ئۇرۇمچى خوتۇنلىرىدىن ئىدى. تار
كوچىدىن تەڭ ۋارقىرىشىپ، قىزىشىپ چىققان ئەر-خوتۇن
چوڭ كوچىغا چىققاندا، ئەر بولغۇچى سۆلەتلىك بايۋەچچە يېڭى
چىقىپ مازلاشتى. خوتۇن بولسا ئەلپازىدىن يانمىدى.

ھەي، سەن... سەن... مېنىڭ خوتۇنۇممۇ ئەمەسمۇ؟

—خوتۇنۇم دېسەڭ خوتۇنۇڭ، دېمىسەڭ ئەمەس،—خوتۇن
ئەردىنمۇ بەكرەك خاتىرجەم ۋارقىرىدى.

—خوتۇنۇم تۇرۇپ ئۆيدە مەن بولمىسام نېمىشقا ئەر كىشى-
نى قوندۇرىسەن؟

—ئۇ سېنىڭ ئاغىنەڭ، مېنىڭ ساۋاقدىشىم تۇرسا، نې-
مىشقا قوندۇرمىغىدەكمەن؟

—توغرا، مېنىڭ ئاغىنەم، سېنىڭ ساۋاقدىشىڭ، لېكىن
بەرىبىر يات ئەر كىشىنى، مەن بولمىسام نېمىشقا ئۆيدە قوندۇ-
رىسەن دەيمەن؟

—قوندۇرسام قوندۇرىمەن قانداق؟ سەن ھازىر ئاغىنىدار-
چىلىقتىن كەچكەن بىلەن مەن ساۋاقداشلىقىمدىن كەچمەيمەن،

لۈم تىندى. شۇئان ئەندىشىلىك بىر خىيال كاللامغا كېلىپ
چۆچۈپ كەتتىم. ھازىر مەن مۇشۇنداق جېدەل-ماجىرا، ۋارقى-
راش-تىللاش، ئۈنئالغۇ لېنتىسى دۇكانلىرىنىڭ كاركىراشلى-
رىغا كۆنۈپ قالدىم. بۇ كوچىدا بۇئىشلار يوقالسا ياكى بۇ
كوچىدىن باشقا يەرگە، جېدەل يوق تېنچ يەرگە بېرىپ قالسام
قانداق قىلارمەن دەپ ئەنسىرەپ قالدىم. چۈنكى بۇ نەرسىلەر
كۆرمىسەم تۇرالمايدىغان، ئايرىلسام چىدىيالمايدىغان جالاپ بو-
لۇپ كەتكەن داپ يۈز ئاشنامدەك كۆڭلۈمگە ئورنىشىپ كەتكەنىد-
ى. جېدەل-ماجىرا، غوۋغا، تىللاشماقلارنىڭ ساداسىنى ئاڭ-
لىمىسام، كۆرمىسەم كەملىك ھېس قىلىدىغان، ئاچ قورساق
مەينەت، خالا-خۇتتۇڭ تاماقنى كۆرۈپلا غىققىدە تويغاندەك بو-
لۇپ كۆنۈپ قالغان كۆڭلۈم، بۈگۈنكى جېدەلگە بالا چاغلىرىمدى-
كىدەك بىردىنلا مەلىكە بولۇپ قىزىقىپ، جېدەلنىڭ قىزىقى
مەندىن يىراقلاپ كەتكىچە ئاتايىن كۆردۈم.

يان كوچىنىڭ يان كوچىسىدىن بىر جۈپ ياش ئەر-خوتۇن
سۆرىشىپ چىقتى. بىر قاراشتىلا ئۈرۈمچىنىڭ مودا بايۋەچچە
ياشلىرى ئىدى. چۈنكى، يىگىتنىڭ بارماقلىرىدىكى سەرەڭگە
قېپى بىلەن بەسلەشتۈرگەندەك ياسالغان ئالتۇن ئۈزۈكى، بې-
غىشلىرىدىكى ئالتۇن زەنجىر بىلەزۈكى، ئۈچىسىدىكى خۇرۇم
چاپان-شىملىرى ئۇنىڭ پۇلنى خەجلەيدىغان يەر تاپالماي قالغان
پۇل بۇزۇقى ياش ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. يىگىت
بىلەزۈك سالغان يەردە قىزنىڭ كىيىملىرى ھەم ئالتۇن جابدۇق-
لىرىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇش، پەلەي كىيىپ قول يۇيغاندەك
ئىش، ئەمما ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئوخشاش رەڭدىكى ئالىي

—بولدى قىلە مازلاشماي، سەن مېنىڭ باشلىقىم ئەمەس ئۇنى قىل، بۇنى قىلما دەيدىغان.

—ھەي ساراڭ، مەن سېنىڭ ئېرىڭ دەيمەن.

—مەن سېنىڭ قۇلۇڭ ئەمەس، قىل دېگەننى قىلىپ، قىلما دېگەننى قىلمايدىغان. خالىغاننى قىلىمەن، خالىمىغاننى قىلمايمەن.

—جۆرە بولـدى، كوچـىدا سەتلەشمەي ئۆيگە كىرىپ كېتەيلى.

—تولا چۆچۈرنى خام سانىما، قىلـىدىغانـنى قىلـىپ بولۇپ. . .

—ھە ئەمدى نېمە دېمەكچىسەن، مەن بولدى قىلىۋەتتىمغۇ مانا؟

—سەن بولدى قىلغان بىلەن مەن بولدى قىلمىدىم تېخى. سەن بىلەن ئەر-خوتۇن بولغىلى بەش يىل بولغان بىلەن ئۇنىڭ بىلەن ئون يىللىق ساۋاقداشمەن، شۇنداق يېقىن ساۋاقدىشىمنى رەنجىتىپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردىڭ، ئۇنىڭدىن، مەندىن ئەپۇ سورايسەن، بولمىسا بىز سېنى كەچۈرمەيمىز.

—بۇنىڭغا چىداپ تۇرالمايمەن.

—چىدىمىساڭ بولدى قىلايلى، ئاجرىشايلى،—چوكان شىمىنىڭ يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ، ساغرىسىنى تولغاپ، چاچلىرىنى شاپتۇل قېقىپ ماڭدى. ئەر يەنە ئالدىنى توستى:

—بولدى، بولدى، مەن ئەپۇ سوراي،

—ئۇنداق بولسا يۇلغۇن ياكى تەبەسسۇمغا جوزا بولايسەن، ھەممە دوستلار، ساۋاقداشلارنى يىغىپ مېھمان قىلىپ قىلمى-

ئۆي يالغۇز سىنىڭلا ئەمەس!

— ئەر كىشى يوق ئۆيدە يات ئەر قونسا بولمايدۇ، مەن چىدىمايمەن. مەن كەچۈرمەيمەن.

— ھەر ئىككىمىز قاتتىق ئىچىشىپ مەست بولۇپ كەتكەن تۇرساق، قوندۇرۇپ قالماي قوغلاپ چىقىرامدىم ساراڭ، ئۇ دېگەن ساۋاقدىشىم تۇرسا.

— ئۇ ساۋاقدىشىڭ بولسا، مەن سىنىڭ ئېرىڭ، قوندۇرۇشقا زادى بولمايدۇ!

— پوق يەپسەن ساراڭ دەلدۈش، ئېرىم بولساڭ نېمە بوپتۇ. ئەجەب سەن بىلەن ئۈچيۈز ئاتمىش كۈن قونسام، بىللە ياتسام بولىدىكەن، ساۋاقدىشىم بىلەن بىر ئاخشام قونسام نېمىشقا بولمايدىكەن؟

— ئاجرىشىپ كېتەمدۇق ئەمىسە؟

— ئاجراشساق ئاجراشتۇق.

— ھەي ساراڭ، ئارىمىزدا بىر بالا تۇرسا، بالىنى قانداق قىلىمىز؟

— بۇ ئۆيگە مەن بالا كۆتىرىپ كەلمىگەن، بالا سىنىڭ، سىنىڭ بالاڭنى مەن بېقىپ بېرىدىغان مالىيىڭ ئەمەس، بالا بولسا نېمە بولاتتى.

ئەر گەپ تاپالماي پاخپىيىپ كەتكەن چاچلىرىنى مۇجۇقلاپ تولغىنىپ كەتتى.

— خوتۇن قارا، ئاجراشمايلى، بالىمىزنىڭ يۈزىنى قىلىپ بولدى قىلاي. ئەمما بۇنىڭدىن كېيىن مەن يوق چاغدا ئەر كىشىنى قوندۇرما، ئەر كىشىنى مېھمان قىلما.

دەل-دەرەخلەرنىڭ كۆككە يېقىن بوي سوزغان شاخلىرىدى-
كى ياپراقلار كەچ كۈزنىڭ ئۈششۈكى بىلەن تۆكۈلۈپ كەتكەن.
تۆۋەن تەرەپتىكى ياپراقلار خازان بولۇش ئالدىدا سارغىيىپ سو-
لىشىپ كەتكەندى. تېخى تۆكۈلمىگەن سېرىق ياپراقلاردا كېچى-
چە قاتقان قىرو يېقىملىق كۈن نۇرىدا پارقىراپ ئېرىشكە باشلى-
دى. چەكسىز كەتكەن كېۋەزلىكتە قىزغۇچ رەڭگە كىرىپ قو-
رۇلغان كېۋەز غازاڭلىرىدىكى شەبنەمگە ئايلانغان قىرو ئاق بال-
داق بولۇپ ئېچىلغان كېۋەزلەر بىلەن تەڭ كۈنگە قاراپ كۈلمەك-
تە ئىدى. قول ئۈچى يېڭىگىچە، ئايىغىدىن تىزىغىچە كېۋەز
غازىڭىدىكى شەبنەملىك توزان توپىدىن لاي بولغان كىشىلەر
ئۆملىگەندەك يۈرۈپ پاختا تەرمەكتە ئىدى. پاختا تېرىۋاتقانلار-
نىڭ كۆپچىلىكى ئاياللار بىلەن بالىلار بولۇپ، تولا ئېڭىشىپ
بەللىرى ئاغرىغانلىقتىن چىرايلىرى كېۋەز غازاڭلىرىدەك قورۇ-
لۇپ توپا چىراي بولۇپ كەتكەندى. پاختا تېرىۋاتقانلار پات-پات
باشلىرىنى كۆتۈرۈپ يىراقتىكى يېرىم يالىڭاچلانغان دەرەخلەر

شىڭغا توۋا قىلىسەن!

—بولىدۇ خوتۇن، بولىدۇ، جۇرە ئۆيگە.

—ياق، ھازىرلا تېلېفوندا چاقىرىسەن، بۇگۈنلا ئورۇنلاشتۇرىسەن، بولمىسا، ھازىر ئۆيۈڭدىن چىقتىمما كەچتە رېستوراندا مەست بولمىغىچە ئۆيۈڭگە دەسسىمەيمەن.

—بولدى جۇرە.

ئۇلار شۇنداق كېلىشىپ تېلېفون ئىزدەپ يەنە بىر كوچىغا كىرىپ كەتتى. بالىلىقىمدىن كېيىن، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۆزۈمگە مۇناسىۋەتسىز جېدەلنى ئاخىرغىچە كۆرۈشۈم مۇشۇ ئىدى. مەن كۇندە كۆرۈۋېلا ئۆتۈپ كېتىدىغان جېدەللەر قانداق ئاخىرلىشىدىغان بولغىيتتى، دەپ ئويلاپ قالدىم.

1996-يىل 10-فېۋرال، ئۈرۈمچى.

...... بۇلارنى ئاپىرىپ پەم بىلەن ھويلىڭىزغا قاۋاپ باغلىۋالسىڭىز، ھەپتە-ئون كۈندىن كېيىن ئىت ئالىدىغانلارغا ساتسىڭىز، تۈگمەننىڭ غەللىسىنى تۆلىۋېتەلەيسىز.

سايىت پوقاق خالتىدىكى ئۈننى زەردە بىلەن ئېشەكنىڭ ئۈستىگە ئۇردى. خىرامان سالپىيىپ تۇرغان ئېشەك قىسماقتەك بىر ئېگىلدى-دە، يان تەرەپكە مۆدۈرۈپ كېتىپ يەنە تىرەجەپ تۇرۇۋالدى. سايىت پوقاقنىڭ ئالمىدەك پوقىقى قىپ قىزىل خورازنىڭ ساقىلىدەك بىر قىزىرىپ ئۆيقۇسىز كۆزى چەكچەيدى. ئۇن تۇزانلىرى قونۇپ ئاقىرىپ كەتكەن شاپ بۇرۇت، كۆتمەك ساقىلى دىردەيدى. تۈگمەنچى دەرھال يالۋۇرۇپ ھىجايدى.

— ئاھا سايىتكا، تەرۋاز بولۇپ كېتىپسىز جۇمۇ، چاقچاق قىلىپ قويدۇم. بىلىسىز، مېنىڭمۇ قانجۇقۇم بار. مەھەللەمگە بارسىڭىز كۆرىسىز، ھەر يىلى مۇشۇنداق بىرمۇنچە كۈسۈك ئىتلار، بۇنىڭدىنمۇ خەپلەس جىق كۈسۈك ئىتلار مەھەللەمگە يىغىلىدۇ. بالىلىرىم ئۆيگە بەخىرامان كىرىپ-چىقالماي قىيامەت قايىم بولىدۇ دەڭا. بۇلتۇر چوڭ بالام ئۈچ ئىتنى ھويلىغا قاۋاپ قويۇپ ئىت ئالىدىغان ئادەمدىن بىرنى باشلاپ كېلىپ سېتىپتۇ. ئۇ ئادەم ھويلامدىلا ئىتنى تاغارغا سولاپ ئەكېتىپتۇ. ئۇ گۆي شۇنداق قىلىپ بىرمۇنچە پۇل تېپىپتۇ. دېمەكچىمەن، ئەمدى...

— بالىلىرىڭغا باي بولۇشنى ئوبدان ئۆگىتىپسەن. ئىتنىڭ گۆشىنى يېگەندەك بولۇپسىلەر... ”سامان ئارىلاشمىسا لاي بولمايدۇ، ھارام ئارىلاشمىسا باي“ دېيىشىدىغان باشقىلار.

سايىت پوقاق شۇنداق دەپلا ئېشىكىگە مىنىپ ئېشىكىنى

ئارىسىدىن يېرىم-يارتا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۆيلىرى تەرەپكە قاراپ
قويۇشاتتى. چۈنكى مەشرىق سۇزۇلۇش بىلەن تەڭ ئىسسىق
يوتقانلىرىدىن سوغۇرۇلۇپ چىقىپلا كېۋەزلىككە كېلىۋالغان بۇ
دېھقانلار چاشكا بولغانغا قەدەر ناشتا قىلمىغانىدى.
دەل-دەرەخلەر ئارىسىدا كۆزگە غۇۋا چېلىقىدىغان ئۆيلەر-
نىڭ مورىسىدىن كۆتۈرۈلگەن ئىسلار ئاستا سوزۇلۇپ كېلىپ
چەكسىز كەتكەن كېۋەزلىكلەر ئۈستىدە سۇس تۇمان ھاسىل
قىلغانىدى. كېۋەزلىكنىڭ ئېرىقىنىڭ ئىچى بىلەن ئېشىكنى
ئالدىرىتىپ كېلىۋاتقان سايىت پوقاق پات-پات ئېشىكىگە ئەگە-
شىپ كېلىۋاتقان سېرىق چۈپۈرلۈق قانجۇقنى تىللاپ تەھدىت
سېلىپ ماڭماقتا ئىدى. تورغاي چۇچۇلىغاندا سايىت پوقاق ئاخ-
شام تۇگمەنگە ئاپىرىپ قويغان ئۇگۇتتىن ئەنسىرەپ ئېشىكنى
توقۇمايلا ئالدىراپ يايداق مىنىپ ماڭغاندا قانجۇق ھېچ كۆرۈنمە-
گەنىدى. كېيىن تۇگمەندىن ئۇننى ئېلىپ چىقسا ئېشىكنىڭ
كەينىدە قۇيرۇقىنى چاترىقىغا تىقىۋالغان قانجۇقنىڭ ئەتراپىغا
ئولاشقان بىرمۇنچە كۇسۇك ئىتلار بىر-بىرىگە خىرىس قىلىشىپ
تۇرۇشۇپتۇ. سايىت پوقاقنىڭ قاتتىق ئاچچىقى تۇتۇپ قانجۇقنى
تىللاپ قوغلىۋىدى، قانجۇقنىڭ مەيلىنى تارتىش كويىدا ھەلەك
بولۇشۇۋاتقان كۇسۇك ئىتلار ئۇنى تالىۋەتكىلى تاس-تاماس قال-
دى. بىر توپ كۇسۇك ئىتنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالغان سايىت
پوقاقنى كالتەك كۆتۈرۈپ چىققان تۇگمەنچى قۇرۇغداپ قالدى.
تېرىكمەڭ، سايىتكا، قانجۇقىڭىزنىڭ بازىرى چىقىپ كې-
تىپتۇ. سىزگە بىرمۇنچە كۇيئوغۇللارنى يىغىپ بېرىشىپتۇ.
ئەمما بۇ كاساپەتلەر ئۆزىنىڭ قېيناتىسىنى تونۇماي تاس قاپتۇ

زىنىڭ كېۋەزلىكى... ئاخىر ئۇ ئەنسىرىگەن ئىش بولغانىدى. باللار كېۋەزلىكتە كۆرۈنمەيتتى. ئۇلار پاختا تەرگىلى چىقمىغانىدى. باللارنىڭ ئانىسى بولتۇر ئەترەتنىڭ ھېساباتخانىسىدا ئۇستەلگە ياتقۇزۇلۇپ تۇغۇت ئوپېراتسىيىسى قىلىنغاندىن كېيىن خۇن توختىماي، بېلىنى ئالالماس بولۇپ كېرەكتىن چىقىپ ئورنىدا سېسىپ يېتىۋاتاتتى. ئىتنىڭ خاپىلىقىدا سەپرايى تۇتقان سايىت پوقاقنىڭ غەزىپى تۇۋىدىن تۇتۇپ تاياق ئۆتمەس بولۇپ كەتكەن قېلىن ئېشەكنىڭ يوغلۇق بېشىغا تازا سالدى.

—ھەي... ھەي... سايىتباي، ئۇمۇ خۇدانىڭ جېنى، ئۇمۇ خۇدا دەيدۇ. نېمەدەپ ئۇرۇۋېرىسەن. ئېشىكىڭنى ئۇرغىچە ئاۋۇ كېۋىزنىڭ ئېچىلىپ يېتىم ئوغلاقنىڭ ماڭقىسىدەك چۇۋۇلۇپ كېتىپتۇ. تېرىپ ساتساڭ بولمامدۇ...، —دېدى پاختا تېرىۋاتقان بىر مەزلۇم.

—پاختاڭنى تېرە جەددال... ماڭا تاك-تاكچىلىق قىلماي، تېرەمدىم-تەرمەمدىم ئۆزەمگە ھېساب. تۇگمەس ناخشىدەك گېپى تاتلىق بەرىكەتسىز ئېچىلغان كېۋەزنىڭ تۇۋىدە تولا دوڭگىدىيىپ كۆتۈمۇ ئېچىلىپ كەتتى.

—بۇگۈن جىن چاپلىشىپ ساراڭ بولۇپ قوپۇپسەن سايىتباي. ساڭا گەپ قىلغان زۇۋانىمغا ئوبدانلا تىقىپ بەردىڭ. ساڭا گەپ قىلىدىغان ئاغزىمنى بۇندىن كېيىن كاكىلە بىلەن سۈۋاپ ئېتىۋېتەرمەن ئىگەكىم.

مەزلۇم بېشىنى بىر كۆتۈرۈپ، بىر ئېڭىشىپ جىق كوتۇلداپ قالدى. سايىتباي ئىت بىلەن ئېشەكنىڭ بەغەرەزلىك قىلىپ ئۆزىگە سالغان خاپىلىقىغا مەھەللە كويدىكى چوڭ-كىچىك

تازا ئۇرۇپ ماڭدى.

— ئەبگا پوقاق... بىرتىيىنى يوق. گېپىنىڭ يوغانلىقىنى كۆر... هالال ياشىغانلارنىڭ ھەممىسى ساڭا ئوخشاش كۆكتۈش قەرزدارلار...

سايىت پوقاق تۇگمەنچىنىڭ گېپىگە جاۋاب ياندۇراي دېدى. يۇ، تىلىنىڭ قىسىنچىلىقى بولغاچقا ئۇن چىقارماي ئاڭلىماسقا سېلىپ كېتىپ قالدى. ئۆزىدىن يىراقتا قورقىنىدىن ھېلى كېۋەزلىك، ھېلى تېرەكلىك، جىگدىلىك ئارىسىدا مۆكۈنۈپ يۇرۇپ ئەگىشىپ كېلىۋاتقان قانجۇقنى پات-پات ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ تىللىغاچ ئۆيگە ئالدىراپ ماڭدى. "باللار سەھەردە قوپقان بولسا بۈكەمگە ھېچ بولمىسا ئۈچ تاغار پاختا تېرىپ بولدى ...چۈشكىچە يەنە ئۈچ تاغار تەرسەك، چۈشتىن كېيىن پاختا پونكىتىغا ئاپىرىپ ساتساق...ھەي چۈشتىن كېيىن ئۆچرەت تەگمەي ساتالماي قالارمىزمۇ؟..." دېگەن ئويلارپات-پات ئۇنىڭ كۆڭلىدىن كېچىپ تۇردى.

ئېشەك كېۋەزلىكتىكى خېلىدىن بېرى سۇ دىدارى كۆرمەي تېگى بوز توپىغا ئايلانغان، قىرىدىكى كۇزنىڭ ئاجىز ئاپتىپىدا قاغجىراپ بوشاپ كەتكەن داڭگال-چالمىلاردىن كىچىككىنە شامالدا توپا توزۇپ تۇرىدىغان ئېرىقتا كېتىۋېتىپ ئۇششۇككە بەرداشلىق بېرىپ كېلىۋاتقان يۇمران، يېشىل خوخىنى پەم بىلەن بىر چىشلىۋالاتتى. ھەر قېتىم بىر كاپام ناشتىلىققا ئېرىشكەندە ئىگىسىدىن بىر تاياق يەيتتى. تاياق يېسىمۇ بىر كاپام ئوزۇق ئۈچۈن كۆزىنى يۇمۇپلا تەۋەككۇل قىلىپ قورسىقىغا ئىشلىگەچ ماڭدى. كېۋەزلىكتە ئادەملەر ئۆملىشىپ يۇرۇشەتتى، ئەمما ئۆ-

قالدى-دە، سايىت پوقاق ئالدىراپ ئۆيگە ئېتىلىپ كىرىپ كەت-
تى. تولا تاياق يەپ، مۆدۈرۈپ يۈرۈپ قارا تەرگە چۆمگەن،
قۇلاق تۈۋىدىكى پاخپىيىپ كەتكەن يۆڭلىرى تەردىن ئىزىغا چاپ-
لىشىپ كەتكەن ئېشەك ئۆشنىسىگە مىنىۋېلىپ بولۇشىغا زۇلۇم
سالغان ئىگىسىدىن ئايرىلىپ ئۇستىدىن تاغ ئۆرۈلگەندەك بولۇپ
ئىزىدا پۇشقۇرۇپ بىردەم تىرەجەپ، ھاسىراپ سالپىيىپ تۇر-
دى. يوغان ئېچىلغان قارا بۇرۇنلىرىدىن بىر-بىرىگە ئۇلىشىپ
ئاران ئۇلگۇرۇپ چىقىۋاتقان ھوردىن قىرو باغلىغان شالاڭ،
ئۇزۇن بۇرۇتلىرى قوپال ئىگىرىلگەن ئاق يىپتەك تۇسكەكىرىپ
قالغانىدى. ئېشەك قۇلاقلىرىنى سالپايتىپ، توختىماي ياشاڭغۇ-
راپ تۇرغان يوغان قارا كۆزلىرىنى يۇمۇپ، تۇمشۇقىنى شەبنەم-
دىن نەمدىلىپ قالغان بوزتوپىغا تەگكۇزۇپ، تۇمشۇقىدا يەر
دىيەپ بىر دەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئاستا ھويلا تېمى ئورنىدا
چىتلاپ قويۇلغان قاغىلەك جىگدە چىتلىقىنىڭ يېنىغا كېلىپ
چىتنىڭ تۇۋىدىكى، قويۇق شوخا ئارىسىدا تېخىچە ئۇششۇك
تەگمەي، ھەم باشقا ھايۋانلار شوخىدىن قورقۇپ بېشىنى تىقالماي
بېجىرىم تۇرغان كۆپكۆك غاچچا، خۇخا، يۆگىمەچ ئوتلارنى
بىردىن-بىردىن قاپساپ يۇلۇپ يېيىشكە باشلىدى. ئۇ ئۇزۇن
ھەم ئۆتكۈر شوخىلار ئارىسىغا ھەر قېتىم بېشىنى تىقىپ قارا
تۇمشۇقىنى كۆك ئوتقا ئۇزاتقاندا مىڭ بىر تىكەنلەر ئۇنىڭ باش
كۆزىگە سانجىلاتتى، ئەمما ئۇ بىر چىشلەم ئوزۇق ئۇچۈن شوخى-
لارنىڭ سانجىلىشلىرىغا چىداپ تۇرۇپ كۆزىنى يۇمۇپ تىكەنلەر
ئارىسىغا بېشىنى تىقىشقا رازى ئىدى.

سايىت پوقاق بوغۇلغان ھالدا ئۆيگە دەمبەس قەدەم باستۇ-

ھەممە خەق پاختا تېرىۋاتسا بالىلىرىنىڭ چىقمىغانلىقىغا كەلگەن
غەزىپى قوشۇلۇپ، يېرىلاللماي ئاران كېتىۋېتىپ ئوبدان ئۆتۈدۇ-
غان قوشنىسى مەزلۇمنىڭ دىلىغا ئازار بېرىپ سالغانلىقىدىن
ئازابلىنىپ تېخىمۇ پۇشۇقۇنۇپ كەتتى. كۆپۈرلۈق بولسىمۇ خۇ-
دانىڭ ئۆزىنى نېمىشقا مۇشۇنداق شۇم پېشانە يارىتىپ قويغىنىغا
ئېچىندى. بۇنداق جەبىر-مۇشەققەتكە قالغىچە تۇغۇلمىغانلا بول-
سام بۇ كۈنلەرنى كۆرمەستىم دەپ ئويلىدى-يۇ، يەنە شۇ زامات
تۇۋا ئىستىغپار ئوقۇپ ئاسمانغا قاراپ قويدى. بىر قانىتى چۇ-
ۋۇلۇپ شالىلىرى ساڭگىلاپ قالغان دەرۋازىسىغا بىرەر يۈز ماڭدام
قالغاندا تاقەتسىزلىنىپ ئېشەكتىن سەكرەپ چۈشۈپ ئېشەكنى
تاشلاپ يۈگۈردى. ھويلا تېمىنىڭ سىڭا كاپىسى قىشتىكى يەر
تەۋرەشتە ئۆرۈلۈپ چۈشكەنىدى، ئۇ كۆزدە كېۋەز ئېچىلغاندا
قولغا پۇل كىرسە ھويلىنىڭ ھەممە تېمىنى ئۆرۈپ يېڭىدىن تام
قوپۇرىۋالارمەن دەپ قاغىلەك جىگدىنىڭ شوخىسىدا چىتلاپ قوي-
غانىدى. كېۋەزمۇ ئېچىلدى. نەچچە مەرتەم تېرىپ ئاپىرىپ
ساتتى، ئەمما ئەترەتنىڭ سوقاباش دىقماق بوغالتىرى پاختا سات-
قان پۇلنى بېرىدىغان كامىردا ئۆزىدىن يوغان چوتنىڭ ئۇرۇقىنى
تاراسلىتىپ ئۇلتۇرۇپ پاختا پۇلىنى ئۇ قەرز، بۇ قەرز، دەپ
تۇلمايدىغان داخۇر كالۋاسىغا تىقىۋەردى. مانا ئەمدى قولغا پۇل
كىرسىمۇ تام قوپۇرغىلى بولمايدىغان كەچكۈز كەلدى. ئەتىياز-
لىقىقا تام قوپۇرىمەن دەپ بولغۇچە كۆزدە پاختا ساتقان پۇلنى
قولدا تۇتۇپ قالغىلى بولامدۇ. قولغا پۇل كىرىپ بولغۇچە نەگە
كەتكىنىنى بىلگىلى بولمايلا تۈزۈپ تۈگەيدىغان گەپ ئۈنچىلىك
پۇل دېگەن. ھويلا تېمى خۇداغا ئامانەت، يەنە كېلەر يىلغا

— مانا... مانا... ئاتاڭ سارائىنىڭ تاياق-تەستىكىنى مەنلا يەپ كېتەي. ئۆلەر دېمەستىن ئۇرىدۇ قان تەللىزى. بىزماللىقا ئاتاڭ كەلگۈچە مىدىرلىغاچ تۇرۇڭلار دېسەم... گېپىمنى بىر پۇلغا تەڭ قىلىشمىدى......

يوتقاننىڭ ئىچىدە ئىنجىقلاپ ئاران تىنىپ كوتۇلداپ گېپىنىڭ ئاخىرىغا كۈچى يەتمىگەن سايىت پوقاقنىڭ ئايالىنىڭ يىغا بىلەن ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

سايىت پوقاق بوراندەك ئېتىلىپ سامانلىققا كىردى. يۈزىگە ئۆمۈچۈك تورى چاپلىشىپ دىمىقىغا ساماننىڭ قۇرۇق، ئاچچىق توپىسى ئۇرۇلدى. يۈز-كۆزىگە چاپلاشقان ئۆمۈچۈك تورىنى يېڭى بىلەن سۈرتكەچ قېقىلىپ ۋارقىرىدى:

— چىقىشە ئوغرى مۈشۈكتەك مۆكۈنۈۋالماي، ھېلى باكا دەسسەپ قوۋۇرغاڭنى سۇندۇرۇۋېتىمەن!...

سايىت پوقاق دۆۋە سامانلار ھەقىچان قىمىرلايدۇ دېگەن تاما بىلەن چەكچىيىپ قارىۋىدى، سامانلاردىن ھېچ شەپە چىقمىدى. ئېگىزرەك بىر دۆۋىنى غەزەپ بىلەن بىر تېپىۋىدى، پۈتى سامانغا كىرىپ كېتىپ سامان سورۇلۇپ باش كۆزىگە چېچىلدى. ئاچچىق سامان توپىسىدىن كاڭشىپ يۆتىلىپ بىرمۇنچە قېقىلىپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ سامانلار ئارىسىغا قولىنى تىقىپ بىرەرسىنىڭ كوكۇلىسى قولۇمغا ئىلىنىشىپ قالار دېگەن ئويدا شۇنچە مالتىلاپ تاپالمىدى. بۇ گۇيلار سامانغا مۆكۈنۈۋالماپتۇ دەپ ھۆكۈم قىلغاندىن كېيىن ئۆگزىگە ياماشتى. سايىت پوقاق ئالدىراشچىلىقتا شوتىنىڭ بالدىقىنى تاقلاپ كېتىپ سىيرىلىپ يەقىلغىلى قىل قالدى. ئۆگزىگە چىقىپلا قوناق شېخى ئارىسىغا

رۇپ كىرگەندە قاراڭغۇ ئۆيدە ھېچ نەرسىنى كۆرەلمىدى. تۇڭ-
لۇكتىن چۈشكەن يورۇقلۇق پەقەت تۇڭلۇك ئۇدۇلىدىكى تۇكى
چۈشۈپ قۇرۇپ قارىداپ كەتكەن ئۆچكە تېرىسىنىڭ سىڭا كاپە-
سىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۆينىڭ باشقا يەرلىرى مۇزخانىدەك
قاراڭغۇھەم سوغۇق ئىدى. ئۆيدىن سىڭىشىپ كەتكەن كونا تەر-
دىن بۇخسىغان ھىد ئىسسىق شامال بولۇپ ئۇرۇلۇپ تۇراتتى.
شورىبلەن ئۆچكە چۈپۈرىدا لاي ئېتىپ ياسالغان مەش ئوچاقتا
ئوت يېقىلمىغاچقا كېسەكتىن قوپۇرۇلۇپ كاكىلدا سۇۋالغان
دۇتخانىمۇ يازلىق قوتاننىڭ كالتە تېمىدەك يېقىمسىز كۆرۈندى.
كۇلۇڭغا دۆۋىلەپ قويۇلغان قۇرۇق تېزەكلەر ئۇچى كۆيۈپ كەت-
كەن يۇلغۇن كۆسەيى بىلەن مۇڭدىشىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

— پاختا تەرگىلى تېخى چىقماڭ، مەشكە ئوت ياقماڭ،
قېنى بۇ جېنىمغا جاپا ئەزرائىل چېكەتكىلەر…… سايىت پوقاق
قاتتىق بوغۇلغانلىقىدىن خىرىلداپ كانىيىدىن گەپ چىقماي قې-
قىلىپ يۆتىلىپ كەتتى.

— تولا گەپ قىلىپ دېمىم كېسىلىپ كەتتى. گېپىمنى
ئاڭلىمدىغان بۇ جۇۋا ئېغىزلار. بالا تۇغماي بېشىمغا بالا تۇغۇپتى-
كەنمەن……

دۇتخانىنىڭ تېمىغا يۆلەپ سېلىنغان كونا يوتقان ئارىسىدىن
ئايالىنىڭ ئىنجىقلاپ ئاران گەپ قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— تېخى ھېلىلا ئۆگزىدە ”ئاتام كېلىۋاتىدۇ“ دېيىشىپ چۇ-
رۇقلاشقان ئاۋازى ئاڭلانغان، شۇندىن كېيىن گۇلدۇرلىشىپ
جىمىقتى. شۇ تاپتا سامانلىقتا مۆكۈۋالدىمىكىن دەيمەن. گەپ-
نىڭ ئايىغى چىقمايلا سايىت پوقاق ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقتى.

بۇرۇنقىدەك يۇمۇلۇنۇپ يېتىپ ئاللا-توۋا سالماي يەنە سەكرەپ تۇرۇپ ئۆزىگە غەزەپ بىلەن چەكچىيىپ تۇردى. سايىت پوقاق ئەسكى تامنىڭ كامىرىغا قولىنى تىقىپ قۇشقاچ باللىرىنى بىردىن تارتىپ چىقىرىپ بوغۇپ تاشلاۋاتقان ئوغرى مۇشۇكتەك ئاۋۋال كەنجى ئوغلى توختى قارىنى، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى قويۇۋالغان چوڭ ئوغلى پالتا بەگنى قامالاپ پاتاق ئارىسىدىن سۆرەپ چىقتى. ئاندىن سۆڭەكتىن قىزغىنىپ ئۆزىنىڭ بالىسىنى تالاۋاتقان ئىتتەك ئىككى ئوغلىنى دومبالاپ كەتتى. باللار تاياقتىن يۇمۇلۇنۇپ، ۋارقىراپ تاشلىدى-يۇ، يەنە دەس ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— تازا ئۇرە ئوغرى. ئۇرە، بىزنى ئۇرۇپ ئۆلتۇرۇپ قايىنتىپ يەپ مۇرادىڭغا يەت.

قىزى تۇرالا بار ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ يىغلاپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى. توختى قارى بىلەن پالتا بەگنى بولۇشىغا ئۇرۇپ تېپىۋاتقان سايىت پوقاق قىزىنىڭ هازىرغىچە ئۆزى ئاڭلاپ باقمىغان نەپرەتلىك ئاۋازدا چىرقىرىشىدىن توختاپ قالدى. قىزى قولىغا سونۇق ئارىنى ئېلىۋالغانىدى. تۇرالانىڭ كۆزلىرىدىن بىر خىل ئەسەبىي ئۆچمەنلىك چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئارىنى ئاران كۆتۈرۈپ تۇرغان، "پۇۋ" دېسە ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك يىگىلەك گەۋدىسى، ئىككىنى بىر قىلسىمۇ ئارىنىڭ سېپىدەك كەلمەيدىغان ئىنچىكە بېغىشلىرى دىرىلدەپ تىترىمەكتە ئىدى. هەيرانلىقتىن بارلىق ئاچچىقى بىردىنلا ئىچ ئاغرىشقا، ئۆمرىدە كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىچى كۆيۈشكە ئۆزگەرگەن سايىت پوقاق پۇشايمان بىلەن لاسىدە بوشىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئون ئىككى ياشلىق قىزىغا

دۆۋىلەپ قويۇلغان پاتاقلارنىڭ قىمىرلىغىنىنى كۆرۈپ قالدى.
سايىت پوقاق ئۆگزىدە بېلىنى رۇسلاپ ئۆپكىسىنى بېسىۋېلىپ،
قۇرۇق ئوت-خەسە ئارىسىدىن چاشقاننى كۆرۈپ قالغان ئاق
ساردەك پاتاقنىڭ ئارىسىغا قولىنى تىقىپلا بىرسىنى كوكۇلىسى-
دىن قامالالاپ چىقتى. بۇ بالىلارنىڭ چوڭى—قىزى تۇرالا ئى-
دى. ئۇنىڭ تارالماي پاخپىيىپ چىگىشلىشىپ كەتكەن چاچلىرى-
غا قوناق شېخىنىڭ كۇكۇندىلىرى، پاتاق ئۇۋاقلىرى، قوناقنىڭ
قۇرۇپ قالغان ساقاللىرى چاپلىشىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ قوپال
ياسالغان قەدىمىي ياغاچ قوشۇقنىڭ كاسىسىدەك قارا قېتىپ
قالغان يۈزلىرى سوغۇقتىن تارتىشىپ، مايىسىز، قۇۋۇەتسىز-
لىكتىن بارغانچە يوغىناپ قەلەي چۆمۈچتەك پارقىراپ تۇرغان
كۆزلىرى پولتىيىپ چىققان، كۆزىنىڭ ئېقى قۇۋۇەتسىزلىكتىن
كۆكىرىپ كەتكەنىدى. سايىت پوقاق تۇرالانى كاچاتقا بىر سىلى-
ۋىدى دەلدۇگۇنۇپ كېتىپ يەنە تىك تۇرۇپ بۇرۇنقىغا ئوخشىماي-
دىغان بىر ئەلپازدا دادىسىغا نەپرەت بىلەن چەكچىيىپ تۇردى.
سايىت پوقاقنىڭ جۇدۇنى تېخىمۇ تۇتۇپ قاتتىق تەپتى. تۇرالا
ئەسكى تۇماقتەك ئۇچۇپ بېرىپ يېڭىدىن دۆۋىلەنگەن نەمخۇش
تېرەك غازىڭى ئۈستىگە چۈشتى. ئەمما ئۇ يەنە سەكرەپ قوپۇپ
چىشلىرىنى كىرىشتۇرۇپ مۇشۇككە خىرس قىلغان چاشقان بالى-
سىدەك ھۆرپىيىپ تۇردى. سايىت پوقاق بىردىنلا سەگەكلىشىپ
ھەيران قالدى. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى قول كۆتۈرۈپ بولغۇچە
دىرىلدەپ تىترەپ ۋارقىراپ چىرقىراپ ”ۋاي ئوبدان ئاتا، پوندى-
لەك ئاتا، نېمە دېسەڭ شۇنى قىلاي، ئۇرمىغىن“ دەپ يالۋۇرىدى-
غان تۇرالا بۈگۈن ئەڭ قاتتىق كاچات بىلەن يامان تېپىك يەپمۇ

كۆڭۈم بولمىسا. سەن ئۇخلاشقا ياراتقان كېچىلەردىمۇ بەخىرامان قېنىپ ئۇخلىمايمەن. شۇ پېشانەمگە پۈتۈلگەن دېھقانچىلىقنىڭ كويىدا كېۋەزلىكتە دوڭغىيىپ يۈرگىنىم يۈرگەن. شۇنداق ئىشلىسەممۇ يا ئىشنىڭ ئالدىغا چىقىپ بولالمايمەن ياكى بىر قېقىم ئىككى بولمايدۇ...توۋا قىلدىم خۇدايىم توۋا، نېمە گۇنا-ھىم باردۇر بىلمىدىم. شۇ خەققە بەرگەن ئاسايىش كۆڭلىنىڭ بىزگىمۇ بارمىدۇ؟...جاھاندىكى ھەممە خەقتىن ئايىمىغان نېمەت-لىرىڭنى پەقەت بىزدىنلا ئايامسەن ئاللا. بىز سېنى سېغىنىمىز، ئەمما سەن بىزگە سىڭا كۆزۈڭدە قاراۋاتىسەن...

سايىت پوقاق بالىلىرى بىلەن پاتاققا تاشلىنىپ ئۆلۈم بول-غاندەك ھازا ئېچىپ بىردەم يىغلاشتى.

—نېمىشقا پاختا تەرگىلى چىقمىدىڭلار؟

بالىلار جىممىدە بولۇشۇپ بىر-بىرىگە قاراشتى.

—قورسىقىڭلار دىكىنى دەڭلار. مەن ئاتاڭلار چىرايلىق سو-راۋاتقاندىكىن سىلەرمۇ چىرايلىق دېسەڭلار، مەنمۇ سىلەرنى ئۇرمايمەن. سىلەرمۇ تاياق يېمەيسىلەر. نېمىشقا كېۋەزلىككە چىقمايسىلەر؟ كېۋەزلىككە چىققان بولساڭلار مەن تۈگمەندىن كەلگۈچە ھېچ بولمىسا بىر تاغارنى بولسىمۇ ئۈرە قىلىپ بۇ كەمگە يەنە بىرسىنىمۇ قارا كۆرۈنە قىلىپ بولغان بولساڭلار، بىزماللىقتا پاختا زاۋۇتىغا ماڭاتتىم. سىلەرمۇ مەكتىپىڭلارغا باراتتىڭلار، قورسىقىڭلاردا بىرەر غوم بولسا دەڭلار.

—مەن ...مەن ...باشتا دەي. سەن خۇدايىم بۇيرىسا كۈزدە پاختا ساتقاندا ھەممەبايىنىڭ تونۇر كاۋىپىدىن، تۇدى قۇشنىڭ ئەنجان پولۇردىن ئېلىپ بېرىپ كاۋاپ بىلەن پولۇدا سېنى تازا

ئۆمرىدە بۇنداق ئىچى كۆيۈپ باقمىغان. بۇنداق قاراپ تۇرۇشقا چولىسىمۇ تەگمىگەنىدى. ئۇنىڭ ھەممىنى ئۇنتۇپ قىزىنى باغ-رىغا باسقۇسى كەلدى. ئۇنىڭ بوشىشىپ ساڭگىلىغان قوللىرى-نىڭ بىردىن بارمىقى يىڭنە سانجىلغاندەك ئاغرىدى. ئۇ چۆچۈپ ئىسىگە كەلدى. پالتا بەگ بىلەن توختى قارى ئۇنىڭ بىردىن بارمىقىنى قاتتىق چىشلىگەنىدى.

—بىز...بىزنى ئۇرغان...چەمدەك قىلىن قولۇڭمۇ ئاغرىمى-دىكەن. . . —پالتا بەگ ئىسەدەپ يىغلاپ تۇرۇپ ئاتىسىنىڭ چۇپۇرقاش ئاستىدىكى چامغۇرئورىسىدەك چوڭقۇرلاپ كەتكەن كۆزلىرىگە، تۇل خوتۇنىنىڭ كونىراپ كەتكەن چۇچىلىق سۇپۇرى-سىدەك قورۇق ھەم ساقال بېسىپ كەتكەن يۈزلىرىگە ئۆچمەنلىك ھەم يېلىنىش بىلەن قارىدى.

سايىت پوقاق لاسىسىدە ئىزىغا ئولتۇرۇپ ئون ياشلىق پالتا بەگ بىلەن يەتتە ياشلىق توختى قارىنىڭ ئاق توپىغا بۇلانغان يۈزىدىن ئېرىق ياساپ ئېقىپ چىقىۋاتقان ياشلىرىنى چەمدەك قېتىپ قورۇپ، جىگدە قوۋزىقىدەك يىرىكلىشىپ، يېرىلىپ كەتكەن ئالىقانلىرىدا سۈرتتى. باللىرىنىڭ تارتىشىپ كەتكەن يۈزلىرىدە توپا بىلەن ياش ئارىلىشىپ لاي سۇۋاق ھاسىل بولدى. ئۇ ئىككى ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ ھۆكرەپ يىغلىۋەتتى. ئارىنى كۆتۈرەلمەي تىترەپ تۇرغان تۇرالمۇ ئارىنى تاشلىۋېتىپ كېلىپ ئاتىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئېتىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

—توۋا قىلدىم خۇدايىم توۋا...باللىرىم...مەن سىلەرنى ئۇرمايتتىم...خۇدايىم توۋا، نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتىدىغاندىمىز خۇدايىم. بىردەم بىكار ئولتۇرۇپ قالىدىغان، ئىش قىلمايدىغان

— قانجۇق كۇسۇكقا چۇشكەن ئوخشايدۇ، بىرمۇنچە ئىتلار مەھەللىگە كىلىۋاپتۇ، — دىدى.

— بالام، بۇگۇن گىپىمىز گەپ. بۇگۇن سىلەر مەكتەپكە بارماڭلار. ھەممىمىز پاختىا تىرىمىز، تەرگەن پاختىدىن سەن يوتقىنىڭغا لايىق ئالغىن. قالغىنىنى سىتىپ پۇلىغا كاۋاپ، پولۇ...نىمە يىگۇمىز كەلگەن بولسا، بازاردا نىمە بولسا شۇنى يەيمىز. پالتا بەگ، مەن ساڭا قايسى ئۆتۈكنى تۇتساڭ شۇنى ئىلىپ بىرەي، بولامدۇ؟

— گىپىڭىز گەپمۇ ئاتا؟

باللار خۇشاللىقتىن سەكرىشىپ كەتتى.

— ئاناڭلارنىمۇ پاختىنىڭ تۆپىسىگە ياتقۇزۇپ ئاپىرايلى. بازارنى كۆرسۇن. نىمە يىسە شۇنى ئىلىپ بىرەيلى.

باللار خۇشلۇقىدا چۇرقىرىشىپ، سەكرىشىپ، تەلپەكلە-رىنى ئاسمانغا ئىتىشتى.

— سەكرىمەڭلار...سەكرىمەڭلار...ئۆگزىگە چىققاندا پەم بى-لەن پۇتۇڭلارنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مىڭىڭلار. ئۆگزە يىلىڭداپ توپىسى بورا ئارىسىدىن ئۆيگە چۇشۇپ بولدى. يازدا يامغۇر ئۆتىدۇ. قىشتا سوغۇق. بۇرنۇڭلارنىڭ ئۇچىنى كۆرۈپ ئەتىنى ئويلىمايدىغان بەغەرەزدەك چوڭ بولدۇڭلار. بىزدىن كىيىن قال-ساڭلار قانداقمۇ جان باقارسىلەر.

— مەن چوڭ بولسام ھەرگىز سەندەك بىكارغا ئىشلەپ بالى-لىرىمنى ئاچ-يالىڭاچ قويمايمەن، — دىدى پالتا بەگ كوتۇلداۋاتقان ئاتىسىغا مەنسىتمەسلىك بىلەن قاراپ.

— راست ئاتا، سەن بەك دۆتكەنسەن. يىل بويى بىركۇن

بىر تويغۇزۇۋېتەي دېگەنتىمىڭ، ھازىرغىچە ھەركۈنى شۇنداق دەپ گوللاپ پاختا تەرگۈزىسەن. ئالتە مەرتەم پاختا ساتتىڭ، ئېلىپ بەرمىدىڭ، پاختىنىڭ ئاخىرقى تېرىمى قالدى. ئەمدى بۇ قېتىم بىرتەرسەك تۇگەيدۇ. كاۋاپ بىلەن پولۇ ئېلىپ بەرمەيلا بولدى قىلىدىكەنسەن. ئەمدى تەرمەيمەن. ئۆزەڭ تەر ...ھە...مېنى گوللىغاندىكىن تەرمەيمەن.

—سەنچۇ پالتا بەگ؟

—ھەر قېتىم پاختا ساتسام ئېلىپ بېرىمەن دەيسەن. پۇتۇم توڭۇپ پەقەت بۇلالمىدىم. قىشلىق ئۆتۈك ئېلىپ بېرىمەن دەپ ئىككى قىشنى ئۆتكۈزدۈڭ، ئېلىپ بەرمىدىڭ، يەنە پاختا تۇگەي دېدى. ئەمدى بۇ قېتىم ئۆتۈك ئېلىپ بەرمىسەڭ بۇ قىشتا يەنە يازلىق ئاياغ بىلەن قىش چىقىرالمايمەن.

—ۋەزىپە پۇتمىدى دەپ يوتقىنىمنىڭ پاختىسىنى تەرگەن پاختىغا ئارىلاشتۇرۇپ ساتتىڭ. بۇلتۇر بىر قىش يوتقانىنىڭ ئىسسىقىنى كۆرمەي چىقتىم. بۇ يىل ھەر قېتىم پاختا تەرگەندە يەنە بىر قېتىم تەرگەندە يوتقىنىڭغا سېلىۋالارسەن دەيسەن، مۇشۇ ئاخىرقى تېرىمدە بولسىمۇ يوتقىنىمغا سالغىلى قويساڭ تېرىمەن، بولمىسا خەقنىڭ پاختىسىنى تېرىپ بېرىپ، يوتقى-نىمغا لايىق پاختىغا ئىشلەيمەن

سايىت پوقاق شۇكلەپ، بېشى ساڭگىلاپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇغدىيىكى ئۇستىدىكى ناسۋال قاپىقىدەك يارىشىغى ساقاللىق ئېڭىكى ئارىسىغا چۆكۈپ كۆرۈنمەي قالدى. ئۇ قانجۇقنىڭ كا-ڭىلدىغان ئاۋازىدىن چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. توختى قارى لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ:

— چوڭ ئاتام-چوڭ ئانام-لار ئىشلىمەيدىغان ھۇرۇن خەقمىتى؟

— ياق، ماڭا ئوخشاش كىچە-كۈندۈز ئېتىزدىن كەلمەي ئىشلەيتتى. ھەتتا ئەتىيازلىق تېرىلغۇ، كۈزلۈك يىغىم ۋاقتىدا ئېتىزدا تۈنەپ ئىشلەيتتى.

— ئۇنداقتا ساپلا بىكارغا ئىشلەيدىغان كالۋالارنىڭ بالىلىرىكەنمىز.

— ھەددىڭدىن ئېشىپ پوق يېيىشمە!

ئۇلار كېۋەزلىككە ئاشۇنداق دەتالاش قىلىشىپ مېڭىشتى.

— دۇقا باش بوغالتىرنىڭ يېرىنى ھەممىڭلار تېرىپ يىغىپ بېرىسىلەر. ئۇنىڭ بۇغدىيى، سامىنى، كېۋىزى، كېۋىزىنىڭ شادىسىغىچە پۇل بولىدىكەن. ئۇ ئۆزى ئىشلىمەيدۇ.

— يېزىدىكى ھەممە باشلىقلارمۇ شۇنداق قىلىدۇ.

— ئۇلارنىڭ يېڭى، پادىشاھنىڭ ئوردىسىدەك ئۆيى، ماشىنىسى بار.

— ئۇلار بىزدەك ئىشلىمەيدۇ. ئاچ-يالىڭاچ قالمايدۇ. يېڭى كىيىملەرنى كىيىدۇ. يىل بويى كاۋاپ، پولۇ يەيدۇ. بىزبەك ئىشلەيمىز. يەنە يوقسۇللۇقتا ياشايمىز.

— ئۇلار ھېسابتىن ئوغرىلايدىكەن ئاتا. سەن ھېساب قىلىشنى بىلمىسەڭ بىزنى ھېلىقى دۇقاباش بوغالتىر بىلەن ھېسابات قىلىشقا ئاپار. بىز ھېسابلىشىمىز، ماقۇلمۇ؟

— راست، ئاچام ھېسابقا ئۇستا. ھېساب قىلساق چوقۇم قەرزدىن قۇتۇلىمىز دادا، شۇنداق قىلىلى دادا.

بالىلارنىڭ گېپىدىن بارغانچە شۇكلەپ جاۋاب بېرەلمەي

بىكار تۇرماي ئىشلەپ ئالغان ھوسۇلۇڭنى پۇلغا ساتماي ھېلىقى سوقاباش بوغالتىر يېزىپ بەرگەن قۇرۇق قەغەزگە ئۆتكۈزۈپ مانچىلىك قەرزىم قالدى دەپ سالپىيىپ ئولتۇرىدىكەنسەن. ئىت يىلىدىن ئېشەك يىلىغىچە تۈگىمەيدىغان قانداق قەرز ئۇ.

— ئاتا، مەن ئەقلىمگە كەلسەم قەرزىمىز بار دەيتتىڭ. ھەر يىلى زىرائەتلىرىمىز بەك ئوخشايدۇ. قارا دۆڭدەك چوقچايغان بۇغداي خامىنى، كېۋەز خامىنىدىن سۆيۈنۈپ تاتلىق ئويلارغا چۆمۈمىز. لېكىن يەنە شۇ قەرز......

— تولا كاپىلداشما، بۇنداق ھېساباتنى ئاڭلىسام بېشىم ئاغرىيدۇ. ئىلدام بېرىپ پاختا تېرىش. شۇنچە قۇرۇق گەپ قىلغۇچە ماڭغان بولساق كېۋەزلىككە بېرىپ بولاتتۇق.

— بۇ قۇرۇق گەپ ئەمەس ئاتا. سەن ئىشلەشنى بىلىپ ھېسابىنى ئېلىشنى بىلمىگەچكە، ئەمگەك قىلىشنى بىلىپ، ھەققىڭنى ئېلىشنى بىلمىگەچكە، قەرزىڭ مانچىلىك باردېسە خوش دەپ تۇرغاچقا، سېنى ئاشۇنداق جايلايدۇ ئۇ سوقاباش بوغالتىر، — دېدى تۇرالا شوتىدىن چۈشۈۋېتىپ.

— بالام، كىچىك بولغاندىكىن ئۇنداق جۇۋا ئېغىزلىق قىلىپ ساقال غېرىچلىماڭلار، قەرزى ئېشىپ قالىدىغان ئىش مەن تۇغۇلسام بار ئىكەن. ئاتام بىلەن ئانام ئۆلۈپ كەتكەندە ئۇلارنىڭ بىر يۈز ئون ئۈچ كوي ئۇماچ قەرزى ماڭا مىراس قالغان. ئەللە-مەھەللە دېھقان خەقنىڭ ھەممىسى كۆرگەن كۈن بۇ. يالغۇز بىزلا شۇنداق بولساققۇ قاقشىساق. ھەممە خەقنىڭ ھال-كۈنى شۇنداق تۇرسا، يالغۇز بىز قاقشىساق چۆگۈن قاينىسا ئۆزىنىڭ بويىنىغا تاشىدىغان گەپكەن.

دەپتۇدەك. ئاڭلىساق باللىرىنىڭمۇ كۆنى تەسمىش. ئۈرۈمچى
كوچىلىرىدا غالتەككە ھەرخىل مېۋىلەرنى بېسىۋېلىپ توۋلاپ
يۈرۈپ ساتارمىش. بازار باشقۇرغۇچىلارغا تۇتۇلۇپ قالسا ھەپتە
تاپقان پۇلى بىر قېتىملىق جەرىمانىگە يەتمەيدىكەن. چوڭ ئوغلى
ھاشىم سېرىق ئىچكىرىدە پۇل تاپىمەن دەپ، ئۇ يەردە ئۈچ
چاقلىق ھارۋىغا قۇرۇق ئۆزۈمنى قاچىلاپ كوچىلاردا سېتىپ
بېقىپ، مېھمانخانىدا قونالغۇ بەرمىگەچكە، نۇرغۇن دەرد تارتىپ
نېمىلا بولسۇن يەنىلا ئۈرۈمچى ئوبدانكەن دەپ يېنىپ چىققان-
مىش. مۇشۇنداق خاپىلىق بىلەن يۇرتتىن يامانلاپ چىقىپ كەت-
كەنلەر تولا. ئەمما ھەممە يەردە قازاننىڭ قۇلىقى تۆت. باشقىلا-
رمۇ بىر ئادەم يورتتىن چىقىپ كېتىپ بولغۇچە، ئانچىلىك
قەرزى بار، مانچىلىك قەرزى بار، دەپ، خەقنىڭ ئۆي-يەرلىرى-
نى مۇسادىرە قىلغىلى ئاران تۇرىدۇ. يۇرتتىن چىقىپ كېتىپ
ياقا يۇرتنىڭ دىشۋارچىلىقىغا چىدىماي قايتىپ كەلگەنلەر ساپلا
ئۆي-جاي، يەردىن ئايرىلىپ قېلىپ، ئۆز يۇرتىدا يەر-ماكانسىز
قېلىپ، ئۆزىنىڭ ئەسلى ئۆيىدە ئولتۇرغانلارغا مەدىكار بولۇپ
ئىشلەۋاتىدۇ. يۇرتتىن يامانلاپ كېتىپ پۇشايمان قىلىپ نومۇس
كۈچىدىن قايسى يۈزۈم بىلەن يۇرتقا بارىمەن دېگەنلەر ماڭسۇر
سېرىق رەھمەتلىكنىڭ باللىرىدەك تالادا قالسىمۇ، ئۇرۇلۇپ--
سوقۇلسىمۇ چىشىنى چىشلەپ ياشاۋاتىدۇ. ئاچ قالساقمۇ، يالىڭ-
ئاچ قالساقمۇ باللىرىم، ئۆي-زېمىننى تاشلاپ كەتمەيلى. چى-
شىمىزنى چىشلەپ يەرجايىمىزغا چىڭ دەسسەپ تۇرمىساق قوغ-
ىمىزنى كۆتۈردۇقلا، كۈنىمىز تەس...
بالىلار جىمىپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ ئورۇق يۈلغۇن چىۋى-

قالغان سايىت پوقاق باللاردىن ئىلدامراق ماڭدى. باللار يۈ. گۈرۈپ يەنە ئالدىغا ئۆتۈۋالدى.

— ئاتا، سىزنىڭ مۇشتۇمدەك بار بوغالتىردىن نېمىشقا قور. قىسەن؟ — دېدى پالتابەگ.

— "ئېشەككە كۆچۈك يەتمىسە ئۇر توقۇمنى" دەپ سوقا. باش، كوسا بوغالتىردىن دەردىنى ئالالماي بىزنى ئۇرغىلى قويسا بولىدۇ ئاتامنى، — دېدى توختى قارى.

— بالام مېنى تولا قىستىماڭلار. سىلەر ھازىر كىچىك بىلمەيسىلەر. چوڭ بولغاندا بىلىپ قالىسىلەر. ئىش بوغالتىر بىلەنلا تۈگىمىغۇ ياخشى.

— شۇنچە جىق پاختا ساتساق، يەنە قەرز تۈگىمىسە. ھېساب. لاشساڭ چوقۇم چىقىدۇ، — دېدى توختى قارى.

— مەن سىلەرگە دەپ بېرەي، بۇلتۇر كۆك تىكەندىكى ماڭ. سۇر سېرىق سوقاباش بوغالتىر بىلەن ھېسابات قىلىشىمەن دەپ ئۇرۇشۇپ قېلىپ، سوقاباش بوغالتىرنى بوغۇپ قويغانغا ساقچى. لار تۇتۇپ ئەكىتىپ ئالتە ئاي سولاپ قويۇپ، جەرىمانە قويدۇق دەپ ئۆي ۋاقىنى سۈپۈرۈپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. ماڭسۇر سېرىقنىڭ بالا-چاقىسى ئاچ قېلىپ ئۆي ۋاقى ۋە يەرلىرىنى ئىچكىرىدىن كېۋەز تەرگىلى چىققانلارغا سېتىپ يەپ تۈگەتتى. ماڭسۇر سېرىق تۈرمىدىن چىقىپ باللىرىنى ئېلىپ ئۈرۈمچى تەرەپكە چىقىپ كەتكەن. ئاڭلىساق ئۈرۈمچىدە غالتەكتە باققال. لىق قىلىپ يۈرۈپتىكەنمىش، يېقىندا تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كېتىپ. تۇ. يۇرتتىن ئۈرۈمچىگە بارغانلار ماڭسۇر سېرىقنىڭ باللىرى بىلەن كۆرۈشۈپ قاپتىكەن. ئۇلار كۆز يېشى قىلىپ شۇلارنى

زورلىغان بىلەن بولمىدى. باللارنىڭ ئانىسى ئازنا بازارغا بېرىپ پاختا سېتىپ سودىلىق قىلىپ مېھمان بولۇپ كېلىشكە ئۈنىمىدى. سايىت پوقاقنىڭمۇ، باللارنىڭمۇ كۆڭلى يېرىم بول-دى. ئېشەك هارۋىسىغا بېسىلغان بەش تاغار پاختىنىڭ ئۈستىدە ئاندا-ساندا بۇلۇت ئەگىپ يۈرگەن كۆككە تىكىلىپ ئۇڭدا ياتقان سايىت پوقاق جاهاننىڭ تارهەم كەڭ يارىتىلغانلىقىنى خىيال قىلماقتا. تۇرالا بىلەن توختى قارى ئاتىسىنىڭ ئىككى يېقىدا دۇم يېتىۋېلىپ ئازنا بازارغا بېرىشنىڭ خۇشاللىقىدا هەرخىل تاتلىق خىيالغا بېرىلگەندى. باللارنىڭ ئازنا بازارنى ئويىنىم-غىنىغا ئازكەم بىرىيل بولۇپ قالاي دېگەندى. ئاتىسى بۇگۈن تەرگەن پاختىنى ئازنا بازاردىكى پاختا زاۋۇتىغا سېتىپ ئەتە تەرگەن پاختىدىن بىر تاغارنى تۇرالانىڭ يوتقىنىغا سېلىۋېلىشىغا ماقۇل بولغاندى.

تەلۋە چىرماقچى پالتابەگ هارۋا هەيدەشكە ئامراق بولغاچقا، ئائىلە بويىچە هارۋىنى ئەپچىل هەيدەيتتى. بوز ئېشەكمۇ پالتا بەگنىڭ ئاۋازىنى ئوبدان تونۇيتتى. پالتا بەگ پولۇ بىلەن تونۇر كاۋىپى هەر قېتىم كۆز ئالدىغا كەلگەندە قولىدىكى سېرىق سۆ-گەتنىڭ كۆك كەسمىسى بىلەن ئېشەكنىڭ بوينىغا تازا كېلىشتۇ-رۇپ سېلىپ تۇردى. كۆك كەسمە هەر قېتىم پاتاڭ ئارىلاش يۆگىشىپ تەگكەندە بوز ئېشەك چىچاڭشىپ ئالدىغا بىر شوخشۇپ بىرتىنىق سوكۇلداپ ماڭدى. ئېشەكنىڭ يۆڭلۈق كالتە پاچىقى قۇمساڭغۇ نەمسىز توپىغا، ئۇشلانمىغان، قوۋزاقلىرى سويۇلۇپ كەتكەن جىگدە قوزۇقىدەك پېتىپ كۆتۈرۈلگەندە هاسىل بولغان توپا-توزان، غىچىرلاپ كېتىۋاتقان رېزىنكە چاقلىق ياغاچ هار-

قىدەك بارماق، بېغىشلىرىنى كېۋەزغوزەكلىرىنىڭ مىختەك ئۇچلىرى تىلغاپ، قانلىق قىزىل جىجىقلارنى قالدۇرۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار گەپ بىلەن بولۇپ بىرمۇنچە پاختا تېرىپ بولغىنىنى سەزگەندە ئاللىقاچان چۈش پېشىم بولغانىدى. ئەمما باللار جىمجىت قول-قولچە پاختا تەرمەكتە ئىدى. سايىت پوقاق باللىرىغا چەكسىز ئىچ ئاغرىتىش ئىچىدە زوقلىنىپ قارىدى.

—باللىرىم، چۈش پېشىمدىن ئېشىپتۇ. بىر بوردىدىن ناشتا-ناۋا قىلىۋېلىپ تېرەمدۇق؟

—ياق ئاتا. يەنە بىردەم تەرسەك، ئىككى تاغار تولسا تايىنلىق بەش تاغار قىلىپ ئاپىرايلى. ناشتىنى يولدا قىلايلى. بۈگۈن كەچ بولسىمۇ پاختا سېتىپ سودىلىق قىلىۋالمىساق، ئەتە يەنە مەكتەپتىن قالىمىز، —دېدى تۇرالا.

—راست، تايىنلىق ناشتا قىلىلى، —دېدى توختى قارىمۇ.

—بۇنداق جان تەلپىز قىلىپ ياشىغىچە ئادەم ياشمايدىغان يەر بولسا كېتىپ جېنىمىزنى جان ئەتسەك، ئازراق بولسىمۇ راھەتتە ياشارمىدۇقكىن، —دېدى پالتا بەگ كوتۇلداپ.

—جاھاندا ئۇنداق يەر بولسا خەقلەر جاھاننىڭ چېتىدە بىر مۇزلۇقنى، ئاسماندىكى ئاينى پاسىل ئايرىپ ئىگەللەپ يۇرمەيتتى. يەرقالماي شۇنداق قىلىۋاتقاندۇ، —دېدى تۇرالا.

—ھەببەللى بالام، ئوبدان گەپ قىلدىڭ، شۇڭا بىزگە مۇشۇ يەردىنمۇ ئوبدان يەريوق. چىدايلى. چىدىمىساق ئامال يوق. خۇدا بىركۈنى بىزگىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرسىتەر.

* *　　* *　　* *

كى ئېچىشىپ، قارا قوي كۆزلىرىدىن ياش قويۇلدى.

ئۇلار ئېشەكنى قارا تەرگە چۆمدۈرۈپ قوغلاپ يۈرۈپ ناماز دىگەر مەھەلدە پاختا زاۋۇتى ئىشتىن چۈشەرگە يېقىن ئازنا بازارغا ئاران ئۈلگۈرۈپ باردى. سايىت پوقاق پاختا زاۋۇتىنىڭ مۇزقاپاق پىرىيومچىلىرىنىڭ دۈشكەللەشلىرىگە خىجىللىق ھەم تۆۋەنچىلىك بىلەن زورىغا كۆلۈمسىرەپ، پاختىنى دەرىجىسىنى پەسلىتىپ ئېلىشقا يالۋۇرۇپ تۇرۇپ ئۆتىنىپ، قوڭىدىن يۆلەپ دېگۈدەك ئاران ئۆتكۈزدى.

باللار كەڭرى كەتكەن مەيداندا بىر-بىرىدىن ئېگىز تاغدەك دۆۋىلىنىپ تۇرغان پاختا دۆڭلىرىگە قاراپ ھەيران قالدى.

پاختا پۇلىنى ئالىدىغان تۆشۈككە يېقىنلاشقانسېرى سايىت پوقاقنىڭ يۈرىكى سېلىپ، پۇت-قولىدا جان قالمىدى. قولى، لەۋلىرى، پۇتلىرى دىرىلدەپ تىترەپ كەتتى. بىرخىل ئەنسىز-لىك ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرماشقا باشلىدى. كەچ كىرگەچ-كە پاختا ساتىدىغانلارنىڭ ئايىغى بېسىقىپ پۇل ئېلىش تۆشۈكىدە ئادەم يوق ئىدى. سايىت پوقاق تۆشۈكتىن قاراپلا شۈركىنىپ كەتتى. سوقاباش ھېساپچى شىرەگە بېشىنى قويۇپ خورۇلداپ ئۇخلاۋاتاتتى. بېشىدىكى قەشقەرنىڭ شەپكىچى ئۇستىلىرى ئارى-سىنى كۈنجۈر بىلەن كىگىزدە قاتۇرۇپ ھاۋا ئۆتمەس قىلىپ يېرىم كىلو ئېغىرلىقتا تىككەن سارجا كەپكە چۈشۈپ قالغان. دۇمچەك ھېساپچىنىڭ بېشى ئاۋۋال يەريەپ كېيىن ئاپتاپ چېقىپ كەتكەن كۈزلۈك قوتۇر كۆكچى قوغۇننىڭ ئاق غەشەك قورسىقى-دەك ئاق ھەم تاقىر ئىدى. دۈمچەك گەجگىسى بورداققا چۈشكەن قېرى قوتازنىڭ بويىنىدەك تۈرۈلگەن گەدىنىدىكى تۈرۈم-تۈرۈم

ۋىنىڭ كەينىدە سۈس تۇمان ھاسىل قىلدى. ئانىسىنىڭ كاۋاپ بىلەن پولۇنى تازا يەپ تويغاندىن كېيىن مايلاشقان قوللىرىنى يۈزىگە ئوبدان سۈۋاپ، چاۋا-چاۋاڭ بولۇپ يېرىلىپ كەتكەن مايسىز يۈزلىرىنى مايلىۋېلىشنى ھەممىسىگە قايتا-قايتا تاپىلىغىنىنى ئويلاپ قالغان پالتا بەگ ئارقىسىغا قاراپ سورىدى:

—ئانام نېمە دەپ تاپىلىدى؟

—كاۋاپ بىلەن پولۇنىڭ يېغىدا يۈزۈڭلارنى ياغلاڭلار دېدى شۇ، —دېدى توختى قارى.

—ئانامغىمۇ نانىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ سىڭا تاۋاق پولۇ بىلەن بەش زىخ كاۋاپ يۆگىگەچ كېلىلى دادا، مۇزلاپ قالسىمۇ ئېغىز تەگسۇن، —دېدى پالتا بەگ.

—شۇنىمۇ دېيىش كېتەمدۇ دۇرۇن، —دېدى توختى قارى.

پالتا بەگ ئانىسىنى تولىراق ئويلاپ قالدى. ”ھارۋىدا سىلكىشتۇرمەي سىلىق ھەيدەيلى قەندەك ئانا. ناۋات ئانا...بازارغا بارە. ئۆيدە يېتىۋەرسەڭمۇ بىر كېسەل ئىككى بولۇپ تېخىمۇ تۇگىشىپ كېتىسەن ئانا —دېدى پالتا بەگ پاختا ساتقىلى مېڭىش ئالدىدا. ئانا بىر دەم شۈكلەپ كېتىپ جاۋاب بەردى:

—بولسىغۇ بارسام خوپ ئىدى بالام. مۇشۇ تاپتا تېنىمدىن ئۆلۈكنىڭ سۈرى كېلىدۇ. مۇشۇ ھالىمدا قانداقمۇ بازارغا بارالارمەن. سىلەر بېرىپ كۆرۈپ، تويۇپ كەلسەڭلار مەن كۆرگەنگە، مەن تويغانغا ئوخشاش بالىلىرىم. كۆڭلۈڭلار ماڭا تىگىل بولدى. رەھمەت بالىلىرىم، خۇدايىم ھەممىڭلارنىڭ بەختىنى بەرگەي.

ئانىنىڭ سۆزلىرىنى قايتا يادىغا ئالغان پالتا بەگنىڭ يۈرە-

توختاپ قولىدىكى قەغەزگە قاراپ بىر نەرسىلەرنى يازدى. ئاندىن تامغىنى ئېلىپ قەغەزگە ۋاققىدا بېسىپ سايىت پوقاقنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. سايىت پوقاقنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ قالدى.

— پۇ... پۇل... پۇل كەلمەمدىكەن؟

— ۋەزىپەڭ توشمىسا، قەرزىڭ ئۈزۈلمىگەن تۇرسا پۇل دەي-سەنغۇ ئاكا... پۇل لازىم بولغان ئادەم پاختىنى جىق ئۆتكۈزسەڭ بولمامدۇ...

— ۋاي خېلى ھەلەم ئۆتكۈزدىم ئۇكام، قەرز يەنە تۈگىمەپ-تۇما؟

— تۈگىگەندە مەن ساڭا مانا پۇل دەيمەن. خاتىرەڭنى جەم قىل.

— ئوبدان ئۇكام...

تۆشۈكنىڭ بالا ئىشىكى جالاق قىلىپ ئېتىلدى. سايىت پوقاقنىڭ گېپى ئۈزۈلۈپ دىمى ئىچىگە چۈشۈپ، بېشى مەيدىسىد-گىچە ساڭگىلاپ كەتتى. ئۇ بالىلىرىغا يەر تېگىدىن گۇناھكاردەك قارىدى. بالىلار ئاتىسىغا غەزەپ، ئىچ ئاغرىتىش، نەپرەت ئارى-لاش جىممىدە قاراپ تۇرۇشتى.

— ئاتا ئاينا ئاۋۇ ئوغرى، بېرىپ دەپ باقە يەنە، — دېدى تۇرالا.

سايىت پوقاق بۇرۇلۇپ قارىدى. سوقاباش ھېسابچى ئۆر-دەكتەك ئىغاڭلاپ دوقمۇشتىكى مەززىلىك تاماق پۇرىقى تارىلىپ تۇرغان ئاشخانىغا ماڭغانىدى.

— قانچىلىك ئۆتكۈزدىڭ، قانچىلىك قالدى، قەرزىڭ قانچى-لىكتى، بېرىپ ھېسابلاشمامسەن؟ سېنىمۇ ئاتا دېگىلى بولامدۇ.

هارام گۆشى بىلەن ياندىشىپ بوتىلاقىنىڭ لوكىسىدەك بولۇپ قالغانىدى. جاۋغىيىدىن قۇيۇلغان شالى ھېساب دەپتىرىنى ھۆل قىلىپ، قىرى چارپاقىنىڭ يەل خالتىسىدەك كۆپۈپ-جىمىپ تۇرۇۋاتقان سىرتقى قوۋزىغا ساقىپ چۈشكەنىدى. سايىت پوقاق سوقا باش ھېسابچىنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئىچ-ئىچىدىن قىستىغان كۈلكىسىنى ئاران بېسىۋالدى. ئاندىن زورلاپ بىر قانچىنى قۇرۇق يۆتەلگەن بولسىمۇ، سوقاباش ھېسابچى قىمىرلاپمۇ قويمىدى، تىتىلداۋاتقان سايىت پوقاق توۋلاپ ئويغىتىشقا پېتىنالماي ئەستاغپۇرۇللا دەپ توختىماي ئېڭىكىنى سىيلىغىلى تۇردى. بوز ئېشەك ئەنسىز ھاڭرىۋىدى، سوقاباش ھېسابچى ئەندىكىپ ئويغىنىپ كەتتى. پالتا بەگ ئېشەكنىڭ بۇرنىغا ماز كەپلەپ ھاڭراتقانىدى. قورقۇپ كەتكەن سايىت پوقاقنىڭ ئۆڭسۈلى ئۆچۈپ كەتتى.

—ئېشەكنى نېرى ئاپىرىشە هاي كۇسپۇرۇچلار... ئەجەب سەت هاڭرىدا... قوتۇر ئېشەك...، —دېدى سوقاباش ھېسابچى كېرىلىپ ئەسنەپ تۇرۇپ، شۇئەسنادا ئۇنىڭ بەترەڭ تازچىرايىغا ماس گازىردەك كۆزى يۇمۇلۇپ كالتە سىزىق بولۇپ قالغانىدى.

—كەچ... كەچ بولغاندا پاختا ساتقىلى كەلگەن قانداق لامزەللە دېھقانسەن، —دېدى ھېسابچى سايىت پوقاقنىڭ قولىدىن قەغەزنى خۇشياقماستىن ئېلىۋېتىپ.

—بۇ... بۇگۇن كەچ قالدۇق، تۇزىتىۋالمىز. تۇزىتەيلى ئەمدى، —دېدى سايىت پوقاق خۇشامەت بىلەن ھجىيىپ تۇرۇپ. ھېسابچى تازا ئەسنەپ ھۇرۇنلۇق بىلەن قىزىل تاشلىق قىلىن دەپتەرنى ئېلىپ ئالدىرىماي ۋاراقلاپ بىر يەرگە كەلگەندە

بەرسىلە،—دېدى سايىت پوقاق ئېگىلىپ تۇرۇپ يالۋۇرۇپ.
—مەن ساڭا ئۇرغۇيچە گەپ قىلىۋاتىمەن ئاكا. ساڭا بېرە-دىغان پۇل يوق. قەرزىڭ پۈتكەندە پۇل ئالىسەن. بولمىسا بېشىڭنى تامغا ئۇرساڭمۇ پۇل بەرمەيمەن.
سوقاباش بوغالتىر شۇنداق دەپلا ياغلىشىپ كەتكەن مەلدۈ-زىنى زەردە بىلەن قايرىپ ئاشخانا ئىچىگە كىرىپ كەتتى.
—ئاتا نېمانداق تىلەمچىدەك يالۋۇرۇۋېرىسەن، بىز ئۇنىڭ-دىن تىلەۋاتمايمىز. ئۆزىمىزنىڭ پاختا ساتقان پۇلىنى بەر دەۋا-تىمىز. مۇشۇنداق يالۋۇرمايدىغان ئىشقا يالۋۇرۇپمۇ مۇشۇ هالغا قاپتىكەنسەن،—دېدى تۇرالا.
—ئوبدان بالام، جېنىم بالام، مەن خوش بولاي. مەن قانداق قىلسام قىلىپ ئۇنىڭدىن ئازراق بولسىمۇ پۇل ئېلىشنىڭ كويىدا بولاي. سىلەر تالادا بىردەم قوشۇق سالماي تۇرۇڭلار،
—دېدى سايىت پوقاق ۋە ئاشخانا ئىچىگە كىرىپ، هېساباتچى ئولتۇرغان شىرە ئالدىغا كەلدى.
—ئوبدان ئۇكام، ئۇششاق سېرىق تۇكلەرنىڭ توك گېپىنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، سىلىدىن ئۇ دۇنيا بۇ دۇنيا رازى بولاي، ئازراق بولسىمۇ پۇل بەرسىلە. بالىلىرىم بۈگۈن كەچكىچە تاماق يېمىدى. بىزگە بىرۋاقلىق ئاش-ناننىڭ پۇلىنى بولسىمۇ بەرگەن بولسىلا. ئەتىدىن باشلاپ ساتقان پاختىنىڭ پۇلىنى قەرزگە...
—قانداق گەپ ئۇقمايدىغان نېمىسەن. ساڭا پۇل بېرەلمەي-مەن دېگەندىكىن گەپ تۈگىدى. تاماق يەمسەن، يېمەمسەن مې-نىڭ نېمە كارىم. ياكى پاختىنى ماڭا ساتتىڭمۇ، ساتساڭ هۆكۈ-مەتكە ساتتىڭ، مەن هۆكۈمەتنىڭ دېگىنىنى قىلىدىغان ئادەم.

قەرزىڭ بار دەپ بولغۇچە قورقۇپ تىترەپ تۇرىدىكەنسەن. تىك تۇرۇپ گەپ قىلساڭ ھاپ ئېتىپ يەپ كېتىدىغان ئەزرائىل ئەمەس ئۇ، —دېدى توختى قارى.

سايىت پوقاق پەلىپەتىش دەسسەپ يۈگۈرۈپ ئاشخانا ئالدىغا بارغاندا ھېسابچىغا يېتىشتى.

—ئوبدا... ئوبدان ئۇكام. مەن... مەن سىزدىن بىر خۇش بولاي. بۇ... بۇ دۆرەملىك پاختا پۇلىنى بېرىۋەتسىڭىز. بالىلىرىم بۇگۈن كەچكىچە تاماق يېمىدى. ئۇنىڭ تاشايىنىدا قىشلىق ئۆتۈكى يوقتى. مەن بالىلارغا سۆز بېرىپ قويۇپتىكەنمەن. بۇگۈن ئۇلارنىڭ غەلۋىسىنى بېسىۋالسام. ئەتىدىن باشلاپ ساتقىنىمنى قەرزگە ھېساب قىلساق.

—ئاھاش... ئاكاۋاي تولا كاپىلداپ بېشىمنى ئاغرىتمىغىنا... ماڭا ھېساب ئۆگىتىمەن دەپ ئاۋارە بولما. مەن ئۇنداق نەخ-نېسى مەكتەپتە ئوقۇمىغان.

—تۆگىمەيدىغان قانداق قەرزكەن ئۇ. ھېسابنى بىزگە ئوچۇق دەپ بېرىڭ، —دېدى ئاتىسىغا ئەگىشىپ كەلگەن تۇرالا، ئاتىسى دەرھال ئۇنىڭ ئاغزىغا كاچات بىلەن بىرنى سالدى.

—كەچ بولغاندا نەدىن كەلدى ئەمدى بۇ كۆك پىتلار ئادەمگە چاپلىشىپ.

—بىز كۆك پىت ئەمەس. ئاغزىڭىزغا بېقىپ سۆزلەڭ، —دېدى توختى قارى.

—زۇۋانىڭنى ئۆچۈرۈش دەيمەن جۇۋا ئېغىزلار، خاپا بولمىسلا. خاپا بولمىسلا. مەن ناماقۇل، بۇ پوقلارنىڭ گېپىگە قولاق سالمىسلا ئۇكام، ھېچ بولمىسا بىرۋاق قوساق تويغۇزغۇدەك پۇل

چۇشۇرۇۋەتكەن ھېسابچى پالتا بەگنىڭ ساپاقتەك بويىندىن تۇ-
تۇپ بىر چۆرنۈدى، پالتا بەگ ئەسكى چاپاندەك ئۇچۇپ بېرىپ
ئاشخانا ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىز خىش سۇپىچاق ئۈستىدە گۇرۇل-
دەپ ئوت كۆيۈۋاتقان مەشكە ئۇرۇلدى. مەش ئۈستىدىكى يوغان
رو قازاندا پۇرۇقلاپ قايناۋاتقان قايناقسۇ ئۆرۈلۈپ پالتا بەگنىڭ
ئۈستىبېشىغا تۆكۈلدى. پالتا بەگ بىر ئۇنى ئاسماندا بىر ئۇنى
يەردە چىرقىراپ كەتتى. شۇ ئەسنادا گۆش چاپايدىغان يوغان
قىڭراق ھېسابچىنىڭ تۇرۇلۇپ كەتكەن بويىنىغا ئۇرۇلدى.

ھېسابچى كەينىگە ئۆرۈلۈشىگە سايىت پوقاقنىڭ قولىدىكى
قىڭراق ئۇنىڭ گۆشلۈك يۈزىگە چېپىلدى. ئۈچىنچى قېتىم
چېپىلغان قىڭراق بوشقا كەتتى-يۇ، ھېسابچىمۇ ھۆركىرەپ،
ۋايساپ گۇپ قىلىپ يىقىلدى. بۇ ئىش كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە
شۇنچىلىك تېز بولدىكى، ئاشپەزلەر ۋە خېرىدارلارھاڭ قېتىپ
تۇرۇپ قالدى، بۇ ئىشلارغا ھېچكىم ئۈلگۈرمىدى. سايىت پوقاق
قىڭراقنى تاشلاپ چىرقىراپ يىغلاپ يۇمۇلاۋاتقان پالتا بەگنى
قۇچىقىغا ئېلىپ ھورچىقىپ تۇرغان كىيىملەرنى يېشىشكە باش-
لىدى. بويىندىن، يۈزلىرىدىن جىرغىپ قان ئېقىۋاتقان ھېساب-
چى يەردە يۇمۇلاپ، بىر قانچىنى ھۆركىرەپ جىم بولدى. سا-
يىت پوقاق پالتا بەگنىڭ بېشىدىكى ھور چىقىپ تۇرغان قىزىق
بۆكنى ئېلىۋىدى، باشنىڭ تېرىسى بۆك بىلەن بىرگە سويۇلۇپ
چىقىپ، بالىنىڭ بېشى پوستى سويۇلغان پىيازغا ئوخشاپ قال-
دى. بالىنىڭمۇ چىرقىراپ-چىرقىراپ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ
كەتتى. . .

1997-يىل 7-يانۋار، ئۈرۈمچى.

مېنى تاماق يېگىلى قويامسەن قويمامسەن؟! قورسىقىم ئېچىپ ئاران قالدىم.

ھەش-پەش دېگۈچە ھېسابچىنىڭ ئالدىغا بىر تەخسە ئاشمانتا كەلتۈرۈلدى.

—"بىر ھارغانغا، بىر ئاچقانغا گەپ قىلما" دەپتىكەن، ئاۋۋال تائام ئاندىن كالام، گەپ بولسا سەل تۇرۇپ دېمەمسەن ئاكا،—دېدى خامسېمىز ئاشپەز سالاچىلىق قىلىپ.

—ھەي... ئوغرى بىزنىڭمۇ قورسىقىمىز ئاچ. ئەتىگەندىن بېرى قارنىڭنى ئىككى مەرتەم كەپلەپ تويغۇزغانسەن. بىز تۈنۈگۈن قورساق توقلىغانچە... بىز يىل بويى ئاچ-توق ئۆتىمىز، كېۋەز تېرىيمىز، ساتىمىز، يەنە قەرزىمىز تۈگىمەيدۇ. سەن يىل بويى كېۋەزلىككە دەسسەپ باقمايسەن. ھېسابخانىدا ئولتۇرۇپ گۆش پولۇ يەيسەن، قەرزىڭ يوق، پۇلۇڭ تۈگىمەيدۇ. بىزنىڭ رىزقىمىزنى سەن ئوغرىلاپ يېمىسەڭ، كېۋەز تېرىماي تۇرۇپ قانداق باي بولاتتىڭ؟......

چىچاڭشىپ سەكرەپ قوپۇپ كەتكەن ھېسابچى ھور چىقىپ تۇرغان ئاشمانتا سېلىنغان تەخسىنى ۋارقىراپ تۇرۇپ سۆزلىگەن پالتا بەگكە قارىتىپ ئاتتى. تەخسە تامغا تېگىپ پارە-پارە بولۇپ يەرگە چۈشتى. پولۇ، مانتا يەرگە چېچىلدى.

—ھەي ئىتنىڭ بۇرنىدىن چۈشكەن يېتىم ئوغلاق، زۇۋانىڭغا... سىيىپ دارغا تارتىمەن باكا...

ھېسابچى پالتا بەگكە ئېيىقتەك ئېتىلدى.

—ھاي... ھاي— ...سايىت پوقاق ھېسابچىنى توسۇپ ئارىغا كىرىشكە، مۇشت بىلەن بىر قويۇپ سايىت پوقاقنى ئوڭدىسىغا

— قېتىغا نۇر ئۆتمەسلەرمۇ بار. ئۇلارنىڭ سىرتى قۇياش-نىڭ نۇرىدا يورۇپ تۇرىدۇ، ئەمما ئىچى مەڭگۇ قارا زۇلمەت بولىدۇ. ئۇلار دائىم زۇلمەت تىلىگۈچى بولۇپ قالىدۇ.

— ئاھ! ...زۇلمەتنىڭ سايىسى هاياتلىقتا يەنە داۋاملىق بولىدىكەن - دە!

— ئۇ سايە مۇشۇ هاياتلىق چىرىغى تۇغۇلغاندىن باشلاپ تاكى ئۆلگۈچە بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ بولمىسا، ئىنسانىيەتتىن ئىبارەت ئازغۇن، يورۇقلۇقنىڭ قەدرىنى بىلمەي، گۇناهقا پاتىدۇ.

— زۇلمەتنىڭ سايىسى قەيەرگە كۆپ چۈشەر؟

— يورۇقلۇققا تىكىلىپ قارىيالماس كۆزى خۇنۇك بولغان-لارنىڭ بېشىغا، ئاندىن قۇياشىنى تەۋەللۇت قىلغان مۇشۇ دېڭىزغا.

— نېمىشقا ئۇنداق بولىدۇ؟

— چۈنكى ئۇلار قۇياشنىڭ ئۆز باغرىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتكىنىنى ئۇچۇن، تاكى قۇياش ئۆلگۈچە يۈرەك-باغرى ئۆرتىنىپ ياشايدۇ.

— بۇنى كۆيۈك دېڭىز دەمدۇق؟

— شۇنداق، ئۇنى كۆيۈك دېڭىز دېگىن. ئۇ قۇياشنى مەڭگۇ ئۇنتالمايدۇ، ئۇنىڭ ئوتىدا مەڭگۇ كۆيىدۇ.

— قۇياش ئۇنىڭ قوينىغا قايتىپ كېلەمدۇ؟

— چىداشلىق بېرەلىسە.

— ئەمىسە ئۇنى قۇتقۇزۇش كېرەكمۇ؟

— سېنىڭ ئادەملىرىڭ ئىچىدە يۈرەكلىك ئادەم بارمۇ، سو-راپ باق.

قوياش تۇغۇلغان يەر

(ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا بېغىشلايمەن)

ئۇ ئەسلى ئۇلۇغ ئانا ئىدى. نۇھ ئەلەيھىسسالام ھاياتلىقنى كېمىسىگە سېلىپ، جاپالىق قۇتقۇزۇشنى باشلاشتىن ئىلگىرى، بۇ يەر كۆك سۇمبۇل دېڭىز ئانا دەپ ئاتىلاتتى. نۇھ شىددەتلىك دولقۇن ئىچىدە كېتىۋېتىپ، لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان بىر دېڭىزغا دۇچ كەلدى. غايەت زور بىر ئوت شىددەت بىلەن ئەرشكە ئېتىلىپ چىقتى. قارا زۇلمەت ئىچىدە تۇرۇۋاتقان كائىنات يورۇق ئالەمگە ئايلاندى. غايەت زور ئوت چەمبىرىكى توختىماي ئەرشكە كۆتۈرۈلدى. سىياھدەك ئۇپۇق، قۇندۇزدەك دېڭىز زەڭگەر تۈس ئالدى. نۇھ ئەلەيھىسسالام شادلىقتىن كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، ئاللاغا شۈكۈر-ساناھ ئېيتتى.

—ئۇ ھاياتلىقنىڭ چىرىغىمىدۇ؟

—شۇنداق، ئىقلىم ھازىردىن باشلاپ زۇلۇمدىن ئازاد.

—بۇ چىراغنىڭ نۇرى يەتمەيدىغانلارمۇ بارمۇ؟

—نېمىشقا ئۇنداق دەيسەن؟
—بىز ئۈچ مەخلۇق بىر-بىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالساق غەپلەتتە قالىمىز.
—يەنە باشقا تەلەپلىرىڭ بارمۇ؟
—ياق، پەقەت بىر ئەندىشىم بار.
—نېمە؟
—كۆيۈك دېگىنىمىز ھاياتلىق ماكانىغا ئايلانغاندىن كېيىن، تۆھپە تالىشىدىغان شېرىكىم چىقىپ قالامدۇ؟
—ئەنسىرىمىگىن، ئۇلار تالاشسا ئۇنىڭ جاجىسىنى ئاللا ئۆزى بېرىدۇ. پەرىشتە-مالائىكىلەر ساڭا مەدەتكار بولىدۇ.
—ئاتا، كۆرۈپ تۇرۇپسىز، قۇياش ياتقان قورساق بولغاچقا، ئۇنىڭ ھارارىتىدىن ھەممە نەرسە كۈلگە ئايلىنىدۇ. كۆيۈۋاتقان لاۋاغا دەسسەش ئەقىلگە سىغمايدۇ. ئەمما مەندە ئاللا ئاتا قىلغان ئەقىل بىلەن جاسارەت بار. قالغىنىغا تەۋەككۈل دەيمەن. لېكىن، سەۋر بىلەن چىدام ئارىسىدا جان تەلپۈز قىلىپ بۇ قوقاسلىقنى ھاياتلىق ماكانىغا ئايلاندۇرسام، مېنىڭ ئەجرىم باشقىلارنىڭ تۆھپىسى بولۇپ پۇتۇلۇپ قالسا، ماڭا ئۇنىڭدىن ئارتۇق دوزاخ بولماس. يەنە بىر سوراپ باقسىلا، ئەگەر ئىگە بولىدىغان قۇتقۇزغۇچى بولسا ھازىرلا چىقسا، مەن بۇ ئىشتىن ھازىرلا قول ئۈزۈپ، خۇدا بېرىدىغان باشقا ھاياتلىق ماكانىنى ئىزدەيمەن.
نۇھ ئەلەيھىسسالامغا بۆرىگە مىنىپ ئولتۇرغان ئوغلىنىڭ سۆزى ئورۇنلۇق بىلىندى.
—قايسىڭلار قۇياش تۇغۇلغان بۇ يەرنى ھاياتلىق ماكانىغا

نۇھ ئەلەيھىسسالام كېمىدىكى ئادەملەرگە كۆز يۈگۈرتتى. ئىنسانلار كۆيۈۋاتقان دېڭىزغا قاراپ قورقىنىدىن كۆزلە-رىنى پارقىراتقىنىچە قېتىپ ئولتۇرۇشقانىدى. ئۇلارغا نۇھ ئە-لەيھىسسالامنىڭ نەزىرى چۈشسە، قورقىنىدىن دىرىلدەپ تىت-رەپ كېتەتتى.

—كۆيۈۋاتقان بۇ دېڭىزنى كىم قۇتقۇزۇپ، ھاياتلىق ماكا-نىغا ئايلاندۇرالايدۇ؟

—تىرىك تۇرۇپ دوزاخقا كىرىش ئەقىللىق ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس. ھېچكىمنىڭ دوزاختا ياشىغۇسى يوق.

—قۇتقۇزۇش دوزاخنى جەننەتكە ئايلاندۇرۇش دېگەنلىك بولىدۇ.

نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆزى بىر ئادەمنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇنىڭ زەڭگەر كۆزلىرىدىن زۇمرەتتەك ئۇچقۇن چاقنايتتى. يەلكىسىدە دېڭىز دولقۇنىدەك ئۆركەشلەپ تۇرغان ئالتۇن چاچلىرى كۆيۈۋاتقان مەشئەل يالقۇنىغا ئوخشايتتى، قاڭ-شىرىدىن چىقىۋاتقان بىر جۈپ زەڭگەر نۇر ئەرشكە قاراپ سو-زۇلغانىدى. ئۇنىڭ ھەممىدىن ھەيران قالارلىق يېرى، كۆك ياي-لىلىق سۈرلۈك بۆرىگە مىنىپ ئولتۇرۇشى ئىدى. ئۇنىڭ كىرپە تىكىنىدەك يىرىك قىزغۇچ ساقىلى بېگىزدەك تىك تۇراتتى.

—بالام، سەندىن مېھرىمنى ئۈزەلمەيۋاتىمەن.

—چۈشەندىم ئاتا، كۆيۈك دېڭىزنى مەن ھاياتلىق ماكانىغا ئايلاندۇرالايمەن.

—ساڭا نېمە بېرەي بالام؟

—مۇشۇ بۆرە بىلەن قوينى.

گەرت، بولمىسا بۇ ئاتەش ماكاندا ياشيالمايسەن.

نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆڭلى غەش بولدى. ئۇ پۈتۈن ھاياتلىقنى ماكانلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئەرشتە ئۇچۇپ يۈرۈپ، مەخلۇقاتنىڭ تىرىكچىلىكىنى كۆزدىن كۆچۈردى. ئۇ بۆرە يىگىت ئۇيغۇرنىڭ ئوت دېڭىزىغا كېلىۋىدى، ئوت ئۆچكەن، ئەمما كۆيۈپ قوقاسقا ئايلانغان بىر زېمىننىڭ ئىچىلغىنىنى كۆردى. قوقاسنىڭ يالقۇنىدا ئۇنىڭ يۈزى قىزىپ كەتتى. ئوتنى قانداق ئۆچۈرۈپ، بۇ ھاياتلىق ماكانىنى ئاچقاندۇ، دەپ ھەيران بولۇپ سىنچىلاپ قارىۋىدى، بۆرە يىگىت ئۇيغۇر قوقاس كولاپ چوغنىڭ ئاستىدىن بۇلاق ئېچىپ، ئۇنىڭ سۈيىنى قوقاسنىڭ ئاستىدىن ئېقىتىپ ئوتنى ئۆچۈرۈپ، كۆلنى كۆچۈرۈپ تۇپراققا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

—ئوغلۇم بۆرە يىگىت ئۇيغۇر، بۇ نېمەڭ؟

بۆرە يىگىت ئۇيغۇر ئەرشكە قاراپ نۇھ ئەلەيھىسسالامنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا سالام بەردى.

—ئۇلۇغ ئاتا، بۇنى كارىز دەيمىز. ئۆزى قوقاسنىڭ ئاستىدىن ئاققان بىلەن سۈيى مۇزدەك بولىدۇ.

—بۇ زېمىندا نېمە بىلەن تىرىكچىلىك قىلدىڭ؟

—جەننەتنىڭ مېۋىسى ئۈزۈم، ئۈزۈم تېرىدىم. يەنە نۇرغۇن، ھەممە نەرسە بولىدۇ. قاراڭ، بۇ يىپەكنىمۇ چىقاردىم، —ئۇ ئۆچىسىدىكى ئاق شايى يەكتەكنى كۆرسەتتى.

—سىز تېرە كىيىمنى تاشلاڭ. بۇ يىپەك كىيىم كارامەت راھەتلىك. مېنىڭ نېمەتلىرىمنى تېتىپ كۆرۈڭ.

—شەھەر قۇردۇڭمۇ؟

ئايلاندۇرالايسىلەر؟

ھېچكىمدىن سادا چىقمىدى، ئۇلار كۆزلىرىنى پىلدىرلى-تىپ قاراپ تۇرۇشتى.

— چىقىدىغان بولساڭلار ھازىر چىقىڭلار، كېيىن پىتنە-پا-سات تارقاتساڭلار، كۆز قىزارتساڭلار، مەن ئاللادىن تىلەپ سىلەرگە ساقالسىزلىق، ناجىنسلىق كېسىلىنى يۇقتۇرۇپ جا-زالىتىمەن.

— بولدى، ئاشۇ بۆرىنىڭ دوستى مۇشۇ دوزاخقا لايىق. ئۇنى مەڭگۇ تالاشمايمىز. ئاللا بىزگە گۈزەل يايلاق، ھەيۋەتلىك تاغلارنى، جەننەتتەك باغلارنى بېرىدۇ، — دەپ چۇرقىراشتى ئىنسانلار.

— بولدى ئەمىسە، كۆيۈك دېڭىز مەڭگۈلۈك سېنىڭ بول-سۇن. ئاللانىڭ يارلىقى بىلەن بۇ ئۇپۇق پەرىشتىلەرنىڭ قولى ئارقىلىق سېنىڭ ئىسمىڭغا پۈتۈلىدۇ.

— رەھمەت ئاتا، مەن قاتتىق سۆڭەك ئادەممەن. بۆرە بىلەن قوي، يۇرۇڭلار.

زەڭگەر كۆز، مەشئەل چاچ ئادەم كۆيۈۋاتقان ئوت دېڭىزغا سەكرىدى.

— ئوغلۇم، نام شەرىپىڭ كىم ئىدى؟— دەپ ۋارقىرىدى نۇھ ئەلەيھىسسالام.

— نام-شەرىپىم بۆرە تۇتىملىق، قوي مىجەزلىك ئۇيغۇر...

— ئۇيغۇر... ئۇيغۇر...

— بالام، قوي گۆشى يېيىشتىن ھەزەر قىل، ئۇنىڭ توخۇ-چىلىك ئەقلى، چۇمۇلىچىلىك ئىرادىسى يوق، مىجەزىڭنى ئۆز-

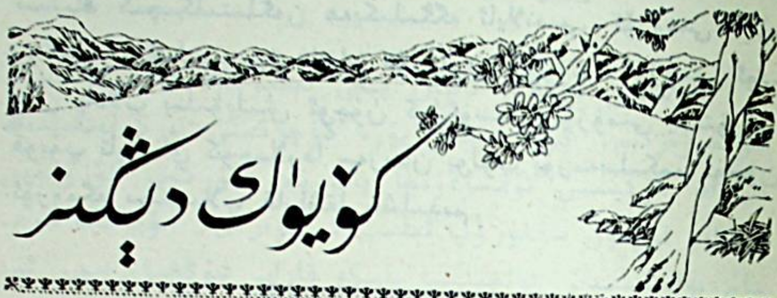

كۆيۈك دېڭىز

ئوت دالىسى

سەندىن ئەيمىنىمەن، ئەمما سېنى ئۆزەمگە ئەڭ يېقىن ھېسابلايمەن. سېنى كۆرمىگەن چاغلىرىمدا تەپتىڭ باغرىمنىڭ بېغىشىدا دۇنيانىڭ ھارارىتىنى ھېس قىلدۇرۇپ كەلگەنىدى. كۆزۈمنىڭ كۆيۈشلىرى سېنىڭ ساھىبجامالىڭدىن، تىلىمنىڭ چاكىلداشلىرى لېۋىڭدىن چاچقان ئوتلىرىڭدىن بولدى. تومۇ-رۇمدا ئېقىۋاتقىنى سەن يادىكار قىلغان ھېلىقى كۆيدۈرگۈچ شۇ. كۆكسىمىزدە ئويناپ تۇرغانلىرى شۇنىڭ بىر پارىسى بولۇ-شى سەن بىلەن مېنى ھەيران قالدۇرماستىن، بىزگە تىكىلگەن شۇنچە كۆزلەرنى نېمە كويلارغا سالمىغاندۇ، ئۆزۈمنى تونۇشقا ئىنتىلىمەن. دېمەك سەن شۇمىدىلىك؟! قېنىڭدىن مەن ئۇنۇپ چىققاندا سەن مېنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتىم ئىدىڭ. مانا ئەمدى

—ھەئە، كارامەت شەھەر قۇردۇم، شەھەردىن نەچچىنى قۇردۇم. بىرسىنىڭ ئىسمى يارغول، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى ئىدىـ قۇت.

—يەنە قۇرامسەن؟

—يەنە تۇرپاننى قۇراي دەيمەن.

—بوپتۇ، بۇ سىنىڭ ئازادە ماكانىڭ، نىمە قىلغۇڭ كەلسە قىل، قانداق شەھەر قۇرغۇڭ كەلسە قۇر. ئاللا ساڭا مەدەت قىلىدۇ.

—ئۇلۇغ ئاتا، پىتنە-پاسات يوقتۇر؟

—ئىنسانلار ئارىسىدا ئۇبولمىسا، سەن قوغلىغۇەتكەن دوـ زاخقا تۇترۇق تاپقىلى بولمايدۇ.

—قانداق پىتنە-پاسات؟

—قۇياش يۇرتۋازلىق قىلىپ، كۆپرەك نۇرىنى شۇ يەرگە بېرىدىكەن، دېگەن گەپ.

—ئۆز ئانىسىنى سۆيۈش ھەر بىر ۋىجدانلىق ئىنساننىڭ ئوغلىنىڭ بۇرچى.

نۇھ ئەلەيھىسسالام بۆرە ئۇيغۇر يىگىت تەقدىم قىلغان يەـ پەك شايى تونىنى كىيىپ، قالتىس سالاپەتلىك بولۇپ كەتتى.

—بۇ سېسىق تېرىلەرنى تاشلىۋېتىڭ، ئەمدى شايى كىيىـ سىز ئاتا، —دېدى ئۇيغۇر بۆرە يىگىت.

—كۈن پېتىشتا تېرە كىيىشنى بىلمەيدىغانلار بار، ئۇلار يالىڭاچ يۈرۈيدۇ. بۇلارنى شۇلارغا ئالغاچ باراي بالام، —نۇھ ئەلەيھىسسالام يىگىت سوۋغات قىلغان ئۈزۈم، پاختا، بۇغداي، شارابلارنى ئېلىپ، دۇئا بېرىپ يولىغا راۋان بولدى.

كۆيۈك دېڭىزنىڭ سىرى

ئەرشتىن موللاق ئاتقان پېتى دېڭىزنىڭ تەكتىگە قاراپ شۇڭغۇۋەردىم. كۆك دېڭىز بۆرە كۈچۈكىنى ئەركىلەتكەندەك ئايدەك كۆكسىنى تۇمشۇقۇمغا پات-پات سۈركەپ كۆزۈمدىن زەڭگەر ئۇچقۇن سوغۇرۇپ ئېلىپ كېلىۋەردى. سۆيۈشكە موھ-تاج بولغىنىمدىن تولغىنىپ پەسكە قاراپ شۇڭغۇۋەردىم. ئې-چىرقاشتىن لىپىلداپ كەتكەن لەۋلىرىم ئىسسىق تىنىقلارغا ئۇرۇلدى. ئارىلىقنىڭ قىسقىراپ قالغىنىدىن بىلىقتەك ئويناق-لاپ شۇڭغىدىم، ۋاھ... سۆيۈشمۇ شۇنداق بولامدۇ. يېلىنجاپ تۇرغان چوغنى سۆيدۈممۇ، مىليون ئوت لەۋلىك قىزلارنىڭ ئوتى يىغىلغانمۇ، كۆيدۈرگۈچ سۆيگۈ. ھۆل سوغۇق يىگىتنى سىمابتەك ئېرىتىپ، ئۇنىڭ مۇزتاغ سىڭدۈرگەن روھىدا نەم قالماي تولغىنىپ تۈگۈلۈپ قالدى. نىدا قىلدىم، ئۇھ، بولدى سۆيمە مىنى ئەركىلەپ، ئوماق چىۋىقلىرىڭ مېنى ئەگسۇن، سېنىڭ كۆيۈشلىرىڭگە بەرداشلىق بەرگۈدەك مۆجىزات جاھانغا تۆرەلمىگەندۇر.

نىدا كەلدى.

—مېنىڭ، كۆيگىنىممۇ، سۆيگىنىممۇ بار، ئەمما ھەر ئىككىمىز ھايات تۇرۇپ، بىر-بىرىمىزنى سۆيەلمەي مانا كۆرۈپ-سەن، كۆيۈكىنىڭ دەستىدىن چىرايلىق سۇمبۇل زەڭگەر دېڭىز-دىن قوقاسقا ئايلاندىم. ئۇ ئازابىنىڭ دەستىدىن جۇت بولۇپ قاتتى.

سەن كۆككە قاراپ سوزۇلۇپ سۈكۈت بىلەن ياتقىنىڭدا مەن سېنىڭ كىچىكلىتىلگەن ھەيكىلىڭگە ئايلاندىم. ئۆزۈمنى، ئۆزۈڭنى، تىكىلىپ چېقىۋاتقان كۆزلەرنى كۆرۈپ، ئۆزۈمنى ئوبدان يادلاپ بىلىۋېلىش ئۈچۈن كەلگۈسىدە ئۆزۈمنى يىتتۈرۈپ قويۇپ تاپالماي كوچىلاردا سەرسان بولۇپ يۈرمەسلىكىم ئۈچۈن ئۆزۈمگە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدىم.

قاتقان قىرغاق

جىلغىلارنىڭ ئەسىرلەپ ئاققان ياشلىرى كىرپىكلىرى شالاڭلاپ قالغان جىيەكلەردىن ئالدىراپ دوملاپ چۈشتى. ئۇلارنى پايلاپ كەلگەنلەر كۆردىكى ئۇپۇقنىڭ ئۈستىدىمۇ ئاستىدىمۇ سۇرلۇك قېتىپ تۇرغان زەڭگەر بوشلۇق كۆزنىڭ ئىچىنى ئېرىتىپ تۇرىدۇ. ئاشۇ ئاق لېچەك ئاھۇ كۆزلەرنىڭ يېشى مۇشۇ زەڭگەر بوشلۇقنى ياشنىڭ ئاخىرى نېمە بولۇدىغانلىقىنى كۆرسەتكەندەك چەكسىز قات-قات زەڭگەر ئويۇتمىلار ئۇپۇقتا تاقىشىپ زېمىنىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرى بىلەن ئەرشنىڭ قوياشقا ئۇلاشقان جايىغىچە قىرغاق ھاسىل قىلدى. بۇنى يېڭى تۇغۇلغان نۇرغۇن قوياشلار بارلىق ھارارىتىنى يىغىپمۇ ياكى ئەرشنىڭ قوغلاندىسى ياكى زېمىنىنىڭ پالاندىسى قىلىپمۇ قېقىۋېتەلمىدى. ئۇ قاتتىقلىقنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىنى ئەرشتە مالائىكلەرگە، زېمىنىنىڭ تەكتىدە مۇئەككەللەرگە كۆرسەتتى.

يېتىقلاپ يۈردۈم. بىر چاغلاردا ياشقا تولغان خىرە كۆزلىرىم كۆيۈك دېڭىزنىڭ هاياتلىقىدىن گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرغان كۆك سۇمبۇل دېڭىز ئانىنىڭ تېخىچە ئوچۇق، هايات تۇرغان يېشىل كىرپىكلىك تىنىق كۆزلىرىگە چۈشتى.

— ئانا ... ئانا ... كۆك سۇمبۇل ئانا ... كۆزىڭىز هايات ... راستىنلا هايات، شۇنداق چىرايلىق، مېھرىبان يېشىل كۆزلى-رىڭىز ئوچۇق تۇرىدۇ......

— شۇنداق، مېنىڭ كۆزۈم ئوچۇق... ئۇ ھەرقانداق چىراي-لىق ئانىنىڭ كۆزىدىنمۇ چىرايلىق. ساڭا — ئۆز ئوغلىغا تېخىمۇ مېھرىبان. قارا مېنىڭ كۆزۈمنىڭ ئىسمى تۇرپان. ئۇ سەن ئۈچۈن پۈتۈن مېھرىنى تۆكۈپ قارىدى.

— راست ئانا... كۆزىڭىز مېنى چەكسىز سۆيۈش بىلەن پەپە-لىدى. مۇنداق مېھىر-مۇھەببەت سىزدەك ئانامدىنلا كېلىدۇ. مەن سىزنى سۆيىمەن ئانا...

— مەنمۇ سېنى سۆيىمەن ئوغلۇم. ئوغلۇم سەن ئاتا-بوۋاڭ-نىڭ قەبرىسىنى يوقلا. ئاكاڭ ئابدۇخالىقمۇ يۈرىكىمنى ئېزىپ بالدۇرلا ئايىغىمدا يېتىۋالدى. ئۇنىمۇ ئۇنتۇپ قالما. مەن ئۇ-نىڭدىن رازى ئوغلۇم.

— شۇنداق قىلىمەن ئانا......

كۆزۈمدىن سىرغىغان ياش ئانىنىڭ تەپتىدىن توختاۋسىز هورغا ئايلىنىپ تۇگىدى. كۆزلىرىدىن مېھرىبانلىق تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان ئانا مۇڭلانغىنىچە سۇكۇتكە چۆمدى.

— ئۇ كىم؟ قەيەردە؟
— ئۇ مېنى باغرىدا ساقلاۋاتقان كىشى مۇزتاغ ئاتا.
— سىلەر دىدارلاشساڭلار قانداق بولىدۇ.
— بىز دىدارلاشساق مەن ساھىبجامال كۆك سۇمبۇل دېڭىز-غا ئايلىنىمەن. ئۇچاغدا سىلەر—بېلىقلىرىمنىڭ بەخت دېڭىزىدا
— بىزنىڭ باغرىمىزدا مۇرادىڭلار ھاسىل بولىدۇ.
— بىز چوڭ بېلىق، ھەتتا ئاكۇلا بولالامدۇق؟
— ھەي بالا. دېڭىزنى كۆرمىگەنسەن-دە، بارلىق مەۋجۇدات-نىڭ بەختى دېڭىزدا. دېڭىز بولسا ھەممە بولىدۇ. مەن كۆك سۇمبۇل دېڭىز چاغلىرىمدا ئەجدادىڭلار ئاكولامۇ، دىنوزاۋرمۇ، ئەجدىھامۇ يەنە قانچىلغان ئۇلۇغلارمۇ بولغان.
— ئەمىسە مۇزتاغ ئاتا بىلەن دىدارلىشىڭلار، بىزمۇ بەخت دېڭىزىغا موھتاج.
سادا سۇكۇتكە ئايلاندى.
— كۆيۈك دېڭىز ئانا... كۆيۈك دېڭىز ئانا... مۇزتاغ ئاتا... مۇزتاغ ئاتا... نەپسىم بوغۇلۇپ تىنىقلىرىمدىنمو ئوت ياندى.

تۇرپان

كۆيۈك دېڭىزغا ئايلانغان كۆك سۇمبۇل دېڭىز ئانا شۇندىن بېرى ماڭا گەپ قىلمىدى. ئۇ مېنىڭ نادان، ئەخمەق بالا ئىكەن-لىكىمدىن ماڭا ئىشەنمىگەندۇر. مەن ئوتلۇق نەپەسلىرىمنىڭ بوغۇشلىرىدىن بىھوش بولۇپ، ئۇنىڭ كۆكسىدە مەجنۇنلارچە

ەنەت قىلدىمۇ؟ روھىڭىز قورۇندىمۇ. خارابە دىللىرىڭىز، ئۇ-
ۇلگەن قول-پۇتلىرىڭىز ئادەمنى يەنىلا سۇر باستۇرىدۇ، تىرىك-
لىكىڭىز قانچە سۇرلۇك بولغىيدى. تەسەۋۋۇر قىلمىقىم تەس.
چۈنكى مەن سىزنىڭ ئەۋلادىڭىزدىن سۇر باستۇرىدىغانلارنى ئە-
مەس، مىسكىنلەرنى كۆرۈپ چوڭ بولدۇم.

يالقۇنتاغ

ئانامنىڭ يېشىل كۆزلىرىدىن كۆزۈمنى ئالسام قاراپ تۇ-
رۇپسەن. كۆيۈۋاتقىنى كۆكسىكەن دەپ داد ئېيتتىم. ھايات
كۆيۈۋېتىپسەن. كۆكسىڭنىڭ مۇشۇ كۆيۈشلىرى بىلەن مۇز تاغ-
نىڭ كۆكسىگە سۇركەلسەڭ ئۇنى سىمابتەك ئېرىتىپ ئۇيۇپ
كىرىپ، يېڭى ھاياتلىقنىڭ ھامىلىسىنى پەيدا قىلىدىغىنىڭغا
ئىشەندىم.

كارىز

ئانا بىلدىم، سەن سۇكۇتتە تۇرغىنىڭ بىلەن چۇجىلىرىڭنى
يىلىكىڭدە سۇ ئىچكۈزۈپ قاتارغا قوشۇدىكەنسەن. يىلىكىڭ قۇ-
رۇمسۇن ئىلاھىم. سېنىڭدىن كېلىۋاتقان لەززەتنى، پاكلىق-
نىڭ لەززىتىنى ھېچكىم بېرەلمەس.

يارغول

ئاتا ياتقان يېرىڭىز شۇمۇ. سىز يارانقان بايلىقلارنى قايسى شامال ئۇچۇرۇپ كەتتى. ياق ئاتا، ئوغلىڭىز كەم ئەقىللىق قىلغىنى يوق. ئۇ بىر ئادەم، سىزنىڭ قېنىڭىزدىن تۆرەلگەن. ئۆزى ئىشلەپ تاپىدۇ. مەن مىراس دەۋاسى قىلىپ كەلمىدىم. پەقەت سىزنىڭ چەكسىز بايلىقىڭىزنى بىلگىنىمدىن تارتىپ، ئۇنى كىم ئۇچۇن توپلىغان بولغىيدى، كىمگە بېرىۋەتكەندۇ؟ دېگۇم كېلىدۇ. سىز ھەجگە چىققاندا تاپقان ئاكامنى خېلى ئىنساپلىق دەپ ۋەسىيەت قىپتىكەنسىز. ياتقان يېرىڭىز خارابە بولۇپ كېتىپتۇ. كۆڭلۇم بۇزۇلدى، روھىڭىز جەننەتتە بولسىمۇ، قورۇنۇپ دوزاخ ئازابى تارتمىغانسىز، ئاكام ۋاپاسىزلىق قىلغان بولسا، مەن كەنجىڭىز روھىڭىزغا ئاتاپ دۇئا قىلاي ئاتا. ياتقان يېرىڭىز جەننەت بولسۇن.

ئاستانە

ھايات ۋاقتىڭىزدا ئىبادەتنى ئازقىلدىڭىزمىكىن دەيمەن-يۇ، ئۇنداق قىلمىغانلىقىڭىزغا زادى ئىشەنمەيمەن. ئېتىقاددا مەشھۇرئىدىڭىز، رەقىبلىرىڭىز جاھاندا يېگانە شۆھرىتىڭىزنى، ھاياتلىقىڭىزدا دۈشمەنلىرىڭىزنىڭ چىدىماس ئازگاللىرىدىن يا-مىشىپ چىققانلار پاچاقلىرىڭىزنى بۇلغىماق بولغانىدى. ھاياتلى-قىڭىزدا قىلالمىغان ئىشنى ئەمدى ئۆلگەندە پېشانىڭىزگە توقى--

ئەسلىمە

مەن ئۇنى ئاران ئىككى قېتىم كۆرەلىگەن

راست، مەن ئۇنى ئاران ئىككى قېتىم كۆرەلىدىم، ئۇنىڭ بىلەن تونۇشمىغان تەلۋە كىتاب مەستانىسى چاغلىرىمدا ھەر بىر ئەسىرىنى بېشىمچىلاپ كىرىپ كەتكىنىمچە تەكرار ئوقۇپ تاڭغا يېقىن كىتاب بەتلىرىنى مىجىقلىغانچە چۈشەكەپ ئويغانغان چاغلىرىمدا، بۇ سۆيۈملۈك كىتابنى پۈرلىۋەتكىنىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئەيىبلەپ كەتكىنىم ۋە ”بۇ ھۆرمەتلىك زات قانچىلىك ئادەمدۇ، بەستى يوغان، تازا كېلىشكەن، چىرايلىق ئادەم بولسا كېرەك، ئۆمرۈمدە ئۇنى بىرەر قېتىم كۆرەلەرمەنمۇ؟...“ دەپ ئويلىغانلىرىم...بۇ، بالىلىقتىكى سەبىي، پاك ھېسسىياتلىرىم ئىدى. بۇ — ئۇنىڭ مەن تويماي ئوقۇيدىغان ئەسەرلىرى سىڭدۈرگەن ھۆرمەت ھېسسىياتى ئىدى.

كۈتۈلمىگەن، تاسادىپىي چاغدا ئۇنى تۇنجى قېتىم كۆردۈم. ئۆزىنى كۆرمەي تۇرۇپ، ئەسەرلىرىدىن سىڭگەن يازغۇچىغا — پىر ئۇستازغا بولغان ھۆرمەت، ئۆزىنى كۆرگەندىن كېيىن تې-

بۆيلۇق

يالقۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان كۆكسۈگدىن يەنە ئابىھاياتتەك بۇلاق شىرىنسى سىرغىپ، سۆزۈك سۇلارنىڭ ئېقىپ تۇرۇشى- دىن ھاسىل بولغان بۇ مۆجىزىنى باغرىڭدا ساقلىدىڭمۇ. تەنتەك- لىرىم راھەتلەنسۇن، دەپ كۆكسۈڭنى مۇجۇپ بېرىۋاتامسەن. ئادەم ئاتام بىلەن ھاۋا ئانام قوغلاپ چىقىرىلغاندا ھەسرەتتىن بوغۇلۇپ چىرايىڭ كۆكىرىپ كەتكەنمىدى. مانا بىز يەنە كەل- دۇق. پېشانەڭدە يېلىنجاپ تۇرغان دوزاخنىڭ يالقۇنى، باغرىڭدا ۋىلىقلاپ تۇرغان جەننەتنىڭ سۇلىرى سېنىڭ تېخى ھايات ئىكەن- لىكىڭنىڭ شاھىدى ئەمەسمۇ، ئوتنى كىمگە، بۇلاقلىرىڭنى نە- لەرگە يەتكۈزۈپ سۈكۈتكە پاتتىڭ.

ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانام يالىڭاچ ھەيدەپ چىقىرىلدى. شۇندىن بېرى سەن ئادەمنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئاقتىڭ. ئازاپىڭ سەن كۈتكەن ئادەمنى باغرىڭغا بىر كۈن تاڭىدۇ.

1991-يىل 17-ئاۋغۇست، تۇرپان.

مېنىڭ دادام مۆئەللىم. مەن كۆرگەن باشقا كىشىلەرگە، ھەتتا بەزىسىنىڭ تۇرقى، گەپ-سۆزى كوچىدىكى ئالىقاپلارنىڭ دەل ئۆزىگىلا ئوخشايدىكەنغۇ؟!» دېدىم. بىرقىسىملا بولۇپ قالدىم، دېمەك، ئوخشايدىكەنمىز. تەسەۋۋۇرۇمدا ئۇلار ئادەتتىكى ئادەملەردىن پۈتۈنلەي ئۆزگىچە، بىزگە ئوخشىمايدىغان، گەپلىرى چۈشىنىكسىز، ناھايىتى سۈرلۈك، قەيسەر ئادەملەرئىدى. ھەممىسى ماڭا ياتسىراپ قاراۋاتقاندەك «بۇ بالا بىرەرسىنىڭ غۇلجىنى كۆرسەتكىلى ئالغاچ كەلگەن بالىسىمىدۇ ياكى بىزنى كۆرگىلى، ئوينىغىلى كەلگەن بالىمىدۇ؟» دەۋاتقاندەك تۇيۇلدى. ئۇلار ئۆز يولىغا كېتىۋاتىسىمۇ، ئۆز گېپىنى قىلىۋاتىسىمۇ، ئۆز خىيالى بىلەن بولسىمۇ، ماڭا شۇنداق تۇيۇلدى. شۇڭا تەرلەپ بېشىمنى ئۈستۈن قىلالماي، ياتاققا ئۇلاشقىچە روھىي جىددىيلىكتىن ھېرىپ كەتتىم. ھېلىمۇ ياخشى، ياتاققا كىرىپلا ئابلىمىت ھاجى ئاكا بىلەن سېغىنىش ئىچىدە كۆرۈشتۇق. ئابلىز ئۆمەر ئاكىمۇ كىردى. ئۇلارمۇ مېنى تونۇيدۇ، مەنمۇ ئۇلارنى تونۇيمەن. «ھېرىپ ئۆلەي دېدىم!» دەپ ھالىمنى بەرگەنىدىم، ئۇلار كۈلۈشۈپ كېتىشتى، يەڭگىللەپ قالدىم.

— ھەممىڭلار كارىدورغا چىقىڭلار!...

سىرتتىن قوپال چاقىرىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئەپتىدىن سەپەر ھاردۇقى چىقىپ تۇرغان ئادەملەر ياتاقلاردىن چىقىپ، كۆلۈشۈپ تۇرغانىدى، ئېگىز بويلۇق، قاراقاش، ئوراكۆز بىر ئادەم:

— ھازىر شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن يازغۇچى-شائىرلار ئۆزۈڭلارنى رۇسلاپ، رەتلىك تۇرۇڭلار! مەشھۇر شائىر روزى سايىت سىلەرنى قوبۇل قىلىدۇ، — دېدى، ئۇنىڭ

خىمۇ چوڭقۇرلىشىپ، ئۇنىڭ يازغۇچىلىق كامالىتىدىن ئادەم-لىك كامالەتىنىڭ كۆپ ئۇستۇنلۇكى، بەلكى يازغۇچىلىق ئورنى-دىن كۆپ يىراقلاپ-ئارتىپ كەتكەنلىكى مەندە ئۇنتۇلماس تەس-رات قالدۇردى.

1986-يىلى، ئاۋغۇست، ساناقسىز ئۇنتۇلماس خاتىرىلە-رىم ئىچىدىكى ئەڭ سەرخىل خاتىرە. «تارىم» ژۇرنىلى غۇلجىدا چاقىرغان ئىسلاھات تېمىسىدىكى ئىجادىيەت يىغىنىغا قاتنىشىش شەرىپى مېنى خۇشاللىقتىن گاڭگىرىتىپ قويغانىدى. مەن كۆرۈ-دىغان "تۇنجى"لار بۇ پۇرسەتتە ناھايىتى كۆپ ئىدى. ئاۋۋال كىچىكىمدىنلا تولا ئاڭلاپ نامى ياد بولۇپ كەتكەن سادىر پالۋان يۇرتى —"ئىلىخو"نى كۆرىمەن، ئاندىن مەن ئەسەرلىرىنى سۆ-يۈپ ئوقۇيدىغان يازغۇچى-شائىرلىرىمىزنى كۆرىمەن، ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم ئاشۇلارنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىمەن، ئۇلار قانداق ئادەملەر، ماڭا ئوخشايدىغان ئادەملەرمۇ ياكى باشقىچە سىياقتىكى ئادەملەرمۇ، بىر كۆرەي. مەن تېخىچە ئۆزۈمگە ئىشەنمەيتتىم.

تېڭىرقاپ يۈرۈپ، يىغىن ئورنىنى تەستە تاپتىم. غۇلجا شە-ھىرى شۇنداق چىرايلىق، ئازادە، باغچىغا ئوخشىسىمۇ مەن ئۇ-چۇن، شەھەر كۆرمىگەن سەھرا بالىسى ئۈچۈن ئوي-چوڭقۇرى تولا بولۇپ كەتكەنىدى. مېنىڭ تىزىمغا ئالدۇرۇپ ياتاق بوسۇغى-سىدىن ئاتلاپ بولغىچە "ئۇھ" دېگۇدەك ھالىم قالمىدى. بىرمۇن-چە ئادەملەرنى كۆردۈم. ئۇلار شۇنچە شوخ، پاراڭچى بولۇپ، خۇددى قەدىناسلاردەك ئەركىن پاراڭلىشاتتى. تەبىئىي سەزگۈم ھەم مەن كۆرگەن رەسىملەر ئۇلارنىڭ يازغۇچى-شائىرلىرىمىز ئىكەنلىكىنى بىلدۇردى. "ۋاي، ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشايدىكەنغۇ،

چىقىپ كەتتى. مەن ئۇ كىشىنىڭ بوۋايلارغا خاس يۇمشاق قول-لىرىنى تۇتقىنىمدا پۈتۈن سەزگۈم يوقالغاندەك بولدى. دېمەك، مۇشۇ مىنۇتتا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بىر تۈۋرۈكىنىڭ قولىنى تۇتقان ئىدىم!

يىغىن جەريانى مەن ئۈچۈن ھاياتىمدىكى ئەڭ قىممەن مىنۇت-لار بولدى. مەن ئولتۇرىغا قويغان «زېمىن، قارا ئادەملىرىڭگە» پوۋېستى مېنى بەس-مۇنازىرە تاش بورىنى ئاستىدا قويدى. مەي-داندا يالغۇزلۇق ھېس قىلدىم، ھەممە ئادەم بېشىمغا تاش ئېتى-ۋاتقاندەك تەرلەپ، بېشىمنى كۆتۈرەلمەي، يىغلىغۇم كېلىپ كەتتى. خېلى كۆپ يىغىنغا قاتناشقان، لېكىن بۇنداق يىغىنغا قاتنىشىپ باقمىغانىدىم، بۇ يىغىنغا كەلگىنىمگە، پوۋېستىمنى "ئەسەر" دەپ ئوتتۇرىغا قويغىنىمغا مىڭ پۇشايمان قىلدىم.

— شامالدۇرغۇچنى ئەختەمگە توغرىلاڭلار، بولالمىدى، — ئابلىكىم باقى چاقچاق قىلدى، كۈلمەكچى بولۇۋېدىم، ئاغزىم تارتىشىپ قېلىپ كۈلەلمىدىم، شۇنچە قورقۇنچلۇق گەپلەر ئى-چىدىن بىرىنچى بولۇپ مۇھەممەتجان راشىدىن ئاكا بومبا پارتلى-غاندەك ۋارقىرىدى:

— نەدە بۇنداق ئىش يوقكەن؟ بار، بىزدە، بىزنىڭ جەمئى-يىتىمىزدە بار! ئاندىن ئەخەت تۇردى ئاكا ۋە سىدىق ھاجى روزىلار جانسىزلىنىپ كەتكەن روھىمنىڭ قوللىرىدىن تۇتۇپ-تارتىپ مېنى ئۆرە قىلدى، يۈرىكىمگە سۇ پۈركۈپ، ئېسىمگە كەلتۈردى، ئۇلار ئايىماستىن سۆزلەيتتى، ۋەزىيەت تىركىشىش ھالىتىدە ئىدى، دەم ئېلىش بولدى، شائىر نەسرۇللا ئابلەت ياتىقىمغا كىرىپ:

قويۇق خوتەن شېۋىسىدىكى قىزىق چاقچىقى ھەممىمىزنى تېلىقتۇرۇپ كۈلدۈرۈپ، ئارىدىكى ياتسىراش، سىپايىلىقنى تۈگىتىپ، ھاردۇقىمىزنى چىقىرىۋەتتى.

—ئالدىمغا قالايمىقان كېلىۋەرمەي، رەتلىك تىزىلىپ قوبۇل قىلىشىمنى كۈتۈپ تۇرۇڭلار. مەن ئاۋۋال زۇنۇن قادىرنى قوبۇل قىلىشتىن باشلايمەن.

ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلۈشتى. يۈرىكىم سېلىپ، كۆزلىرىم چوڭ ئېچىلغانچە، ئادەملەر قارىغان تەرەپكە نەزەر ئاغدۇردۇم، ئەخەت تۇردى ئاكا بىلەن ئابدۇساتتار ناسىرى كۆزەينەكلىك، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان، خوش پىچىم بىر بوۋاينى قولتۇقلاپ كەلدى. ھەممە ئادەم بۇ ھۆرمەت ئىگىسىنىڭ قولىنى چەكسىز ئىپتىخار بىلەن تۇتاتتى. روزى سايىت ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى:

—ئاكا، ئەمدى ئەدەپسىزلىكىمنى كەچۈرۈڭ، سىزنىمۇ سېغىندىم، ھەممىنى سېغىندىم ياتىقىڭىزغا كىرىپ كۆرۈشەي دېسەم، خوتەندىن كەلگىچە ھارغاندىنمۇ بەك ھېرىپ كەتكۈدەكمەن، شۇڭا سىزدىن باشلاپ ھەممەيلەن بىلەن بىرلاۋاقىتتا كۆرۈشەي، قوبۇل قىلاي دېدىم...

ھەممىمىز يەنە كۈلۈشتۇق.

—مېنى راستتىنلا قوبۇل قىلدىڭمۇ، گاداي! —دېدى زۇنۇن قادىرى كۈلۈپ تۇرۇپ.

—سىز ئادەتتىكى يازغۇچى بولسىڭىزمۇ، قوبۇل قىلماي بولمىدى، چۈنكى مەن مەشھۇر بولساممۇ كەمتەر ئادەممەن...

تولا كۈلۈپ، زۇنۇن قادىر ئاكىنىڭمۇ كۆزلىرىدىن ياش

بوينۇم سوزۇلۇپ يېقىن سۇرۇلدۇم. كۆلۈشكە تىرىشتىم، لې-
كىن ئۈنۈم چىقمىدى. باشقىلار بولسا پاراقلاپ كۈلۈشۈۋاتاتتى.

ئۇ قولىقىمنى قويۇۋەتمەستىن:

—ئاڭلا، دولانلىق، مەن ھەممىنى ئاڭلىدىم، ئەسىرىڭنى

تېيىپجان، روزى گادايلار ئوقۇپ بەردى. سەن يازغۇچى بولۇش-

تىن ئاۋۋال خەت ساۋادىڭنى چىقار.

—خېتىڭنى ھېچكىم ئوقۇيالمىدى، روزى گادايمۇ "مەن

تەھرىر، ھەرقانداق خەت بولسا شاما قىلىۋېتىمەن" دەپ پو

ئاتقان، لېكىن ئوقۇيالماي چۆرۈۋەتتى. دولانلىق، دولان قويى-

نىڭ مۈڭگۈزىدەك خەت يازىدىكەنسەن، —دېدى تېيىپجان ئاكا

سۆز قىستۇرۇپ.

خىجىل بولغىنىمدىن يەرگە كىرگىدەك بولۇپ كەتتىم.

—كونا يېزىقنى ئۆزىڭىز ئۆگەنگەنمۇ؟ —سورىدى تېيىپجان

ھادى ئاكا.

—ھەئە.

—قانچە ۋاقىت بولدى؟

—يېزىشنى ئۆگەنگىلى بىر يىل بولدى.

زۇنۇنكامنىڭ قولى يەنىلا قۇلىقىمدا ئىدى.

—ماڭا قارا، سەن قورقۇپ كەتتىڭمۇ؟

—......

يەرگە قارىۋالدىم، كۆزۈمگە ياش كەلدى، كۆرسەتمەسلىك-

كە تىرىشىپ، بېشىمنى ئۈستۈن قىلمىدىم.

—ھۇ، نان قېپى، تېخى يازغۇچى بولارمىش! سەن ئەرمۇ،

ئايال؟

— سىزنى زۇنۇن ئاكام چاقىرىدۇ، — دېدى.

”نېمە دەر؟“ — پۇت-قولۇمدا جان قالماي، ئورنۇمدىن تۇردۇم، قانداق مېڭىۋاتىمەن، قەيەردە ئۇچرىدى، نامەلۇم، زۇلپىقار ئۇچراپ:

— سىز ئۇچۇن دەشنەم يەپ، ئىچىم ئۆرتىلىپ كېتىۋاتىدۇ. راستىنى دېسەم، ئاچچىقىمدا كۆزلىرىمدىن ياش چىقىپ كەتتى، ئەمما تۇگىشىپ كەتمەك! ئۇلار دەيدۇ، ئاغزى كۆنۈپ كەتكەن، بۇمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ، — دېدى.

بۇلاق سۈيى شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان ھاۋالىق بىر چۆپ-لۈكتە زۇنۇن قادىرى، تېيىپجان ئېلىيوپ ئاكا، تېيىپجان ھادى ئاكا، مەمتىمىن ھوشۇرلار ئولتۇرغانىكەن، بۈككىدە دەرەخ سا-يىسى ئادەمنى راھەتلەندۈرەتتى.

— كېلە، دولانلىق شا كىچىك، — دېدى تېيىپجان ئاكا چاقچاق قىلىپ.

— يېنىمغا يېقىن ئولتۇر، — دېدى زۇنۇن ئاكا مېنىڭ قورۇنۇپ تۇرغىنىمنى كۆرۈپ. مەن ئولتۇردۇم. ئۇنىڭ كۆزەي-نەك ئاستىدىكى ئولتۇرۇشۇپ، قىزارغان كۆزلىرىدىن سۇنماس بىر كۈچنى كۆردۇم ھەم تېخىمۇ قورۇندۇم، ئۇ ماڭا خېلى ئۇزاق تىكىلىپ قارىدى، نەپەس ئېلىشلىرى تېز-تېز ھەم كۈچ-لۈك ئىدى، قولۇمدىن كاپپىدە تۇتتى، قورقۇپ كەتتىم.

— يائاللا، قېرى ئادەمنىڭ قولىمۇ شۇنداق قاتتىق بولامدۇ؟ ئوتتۇرا مەكتەپتە مۇئەللىم كەپسىزلىكىم ئۇچۈن قولىقىم-نى يېرىم غېرىچ سوزۇۋەتكەندىمۇ بۇنداق ئاغرىمىغانىدى.

— مەن سېنى ماڭا يېقىن ئولتۇر دېدىم، — دەپ تارتتى،

— بۇ ماشىنىغا مەنمۇ چىقىدىكەنمەن-دە، بوپتۇ، مەن مەشھۇر، سىلەر ئادەتتىكىچە بولساڭلارمۇ كەلگۈسىدە بىر روزى سايىت بىلەن بىر ماشىنىدا بىرگە ئولتۇرۇۋالغان دەپ ئاغزىڭلارنى تاتلىق ئېتەرسىلەر.

— چىقە گاداي، كەلگۈسىدە ئايروپىلانىڭغا بىزنىمۇ ئولتۇرغۇزارسەن، — تېيىپجان ئېلىيوپ ئاكا روزى سايىتنىڭ قولىدىن تارتىپ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى ۋە كۈلكە-چاقچاقلار ئىچىدە ماشىنا يۈرۈپ كەتتى.

ئىلقا يايلىقىدا تۇرۇپلا:

— ھەي دولانلىق، دولان ئۇسسۇلى ئويناپ بەر، — دېدى زۇنۇنكام.

— راست بىر كۆرەيلى، — دېدى تېيىپجان ئاكىمۇ خۇشال بولۇپ.

— يالغۇز ئادەم ئويۇنغىلى بولمايدۇ، — دېدىم مەن.

— قورقماي ئوينا، مەن قېرى بار، ئېزىپ كەتسەڭ، تېيىلىپ كەتسەڭ بىز يۆلىۋالىمىز، يالغۇز ئەمەسسەن...

مەن ئۇلارغا ھاياجان بىلەن قارىدىم. ئۇلار چاقچاق قىلغاندى ھەم چاقچاق قىلمىغانىدى. مەن ئۇلارنى دائىم ئەسلەپ تۇردۇم. ھەربىر گېپىنى ئېسىمدىن قايتا-قايتا ئۆتكۈزدۈم.

ئىككىنچى قېتىم ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر قۇرۇلتىيىدا ئۇنى كۆرگىنىمدە، مەرھۇم ئۇستاز تېيىپجان ئاكا بىزنى تاشلاپ كەتكىنىگە بىر قانچە كۈن بولغانىدى. مەن قايغۇ ھەم سېغىنىش ئىچىدە زۇنۇن ئاكىنىڭ قولىنى چىڭ تۇتتۇم. ئەپسۇس، ئۇنى تېيىپجان ئاكا ئەمەس، باشقا سەپداشلار قولتۇقلىغانىدى. بوۋاي

بېشىمنى شاققىدە كۆتۈردۇم، تىترەپ كەتتىم، ھەممىسى كۆلدى، زۇنۇنكاممۇ كۈلدى:

—ساڭا دەي، قورقما، ئېسىڭدە تۇت، ئىت يېرىم يىلدا يەتتە-سەككىزنى كۈچۈكلەيدۇ، ئىت بولىدۇ. يولۋاس ئۇن يىلدا بىرنى تۇغىدۇ، يولۋاس بولىدۇ. ئوبدان يېزىپسەن، بۇزۇلۇپ كەتمەي ياز، تىرىش، كۆپ كۆر، بىز تۇگىدۇق، ھەممە ئىش ئەمدى سىلەر—ياشلارغا قالدى...

ئەكبەر غۇلام كېلىپ بىزنى سۈرەتكە تارتتى. ھەممەيلەن قوزغىلىپ ماڭدى، تېيىپجان ئېلىيوپ بىلەن يەنە بىرەيلەن زۇنۇنكامنى قولتۇقلاپ كىچىك ماشىنىغا چىقاردى. بۇۋاينىڭ كەينىدىن تىكىلىپ قالدىم، شۇ مىنۇتتا ئۆزۈمنى باشقىچە روھ-لۇق ھېس قىلماقتا ئىدىم.

—ھاي تېيىپجان ئاكا، بۇ ماشىنىنى مەركەزدىن مەخسۇس سىزگە بەردىمۇ؟

ھە، نېمە دەيسەن، گاداي؟

روزى سايىت بىلەن تېيىپجان ئېلىيوپ ئاكا ئوتتۇرىسىدا چاقچاق باشلاندى.

—سىزدەك ئادەتتىكى شائىرغا پوپېدا بەرگەن بولسا، مەن روزى سايىتتەك مەشھۇر شائىرغا ھۆكۈمەت مەخسۇس ئايروپىلان ياساۋاتقان ئوخشىمامدۇ؟!

ھەممىمىز پاراقلاپ كۈلۈشۈپ تېلىقىپ، كۆزىمىزدىن ياش چىقىپ كەتتى.

—گەپ قىلە، گاداي! —دېدى زۇنۇنكام سالماق ئولتۇ-رۇپ، —مەن بولمىساڭ سورۇن قىزىمايدۇ، جۇمۇ!

ئۆزىنىڭ كۆڭگەن قول-پۇتىدىن، يۈرىكىدىن ئايرىلغاندەك بەكمۇ شۈكلەپ جۇدەپ، ئاجىزلاپ كەتكەنىدى.

—ئاكا مېنى تونىدىڭىزمۇ؟ مەن ئەختەم.

—ھە، تونۇدۇم، —مېنىڭ كۆڭلۈم ئۈچۈن شۇنداق دېدى. بىرقانچە كۈندىن كېيىن بىرسى ماڭا:

—ئەختەم، زۇنۇنكام ئىسمىڭنى ئاتاپ ئىزدەۋاتىدۇ، —دېدى. مەن يۈگۈرۈپ زۇنۇنكامنىڭ ياتقىغا چىقىپ قولىنى تۇتتۇم.

—زۇنۇنكا مېنى ئىزدىدىڭىزمۇ؟

—ياق، —دېدى ئۇ، كۆڭلۈم يېرىم بولدى.

—بايا سورىغانىدى، —دېدى يېنىدىكىلەر.

زىياپەتتە تۆۋەن گرادۇسلۇق بىر رومكا ئۆزۈم ھارىقىنى زۇنۇنكامغا تۇتتۇم:

—ئاكا، ئادەتتە مەن پەقەت ئىچمەيمەن، ئەمما مۇشۇ بىر رومكا ھاراقنى سىزبىلەن ئىچىشنى ئارزۇ قىلىمەن.

بوۋاي ئورنىدىن تۇرماق بولدى، ئوغلى بەختىيار بىلەن يەنە بىرسى يۆلەپ تۇرغۇزدى.

—دادام ئىچمەيدۇ...

زۇنۇنكام مەن ئۇزاتقان رومكىنى قولىغا ئېلىپ لېۋىگە تەگكۈزۈپ:

—ھازىر مېنىڭ ئاغزىم سەندە، سەن ئىچكىن، —دېدى. مەن كۆتۈرۈۋەتتىم. بۇھاراق پۈتۈن تومۇرلىرىمغا قان بولۇپ سىڭىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى.

1990-يىل 13-ماي، لەنجۇ.

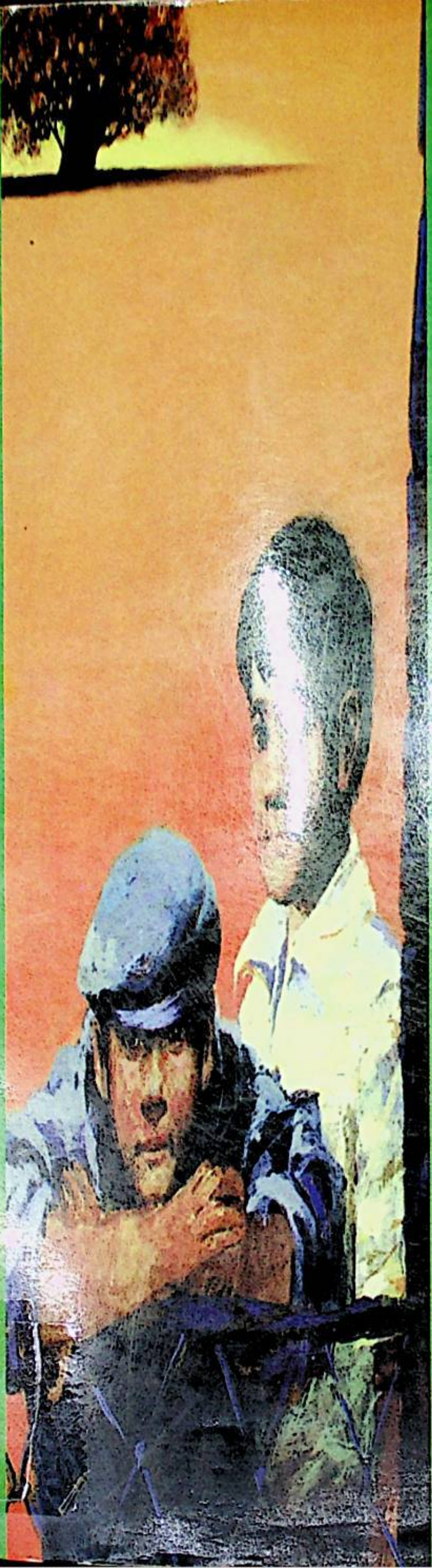

مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ليۇ جيافېڭ
كىتاب ئىسمىنى ۋە ، نىجات ھوشۇر
ماۋزۇلارنى يازغۇچى دولقۇن قادىر

ISBN 7-105-02877-7
9 787105 028771 >

ISBN 7-105-02877-7/I · 700
民文(维 127) 定价: 8.60 元